

At åbne skuffen

Om tidligere børnehjemsbørns transformationer
af selvet og den sociale verden gennem erindringsarbejde

STINE GRØNBÆK JENSEN

Ph.d.-afhandling 2019

Institut for Historie, Syddansk Universitet
& Danmarks Forsorgsmuseum

Indhold

Kapitel 1: Indledning	7
1.1 Afhandlingens tematik	9
1.2 Afhandlingens bidrag til eksisterende forskning.....	13
1.2.1 Erindringsforskning.....	13
1.2.2 Velfærdshistorie og børnehjemsudredninger.....	18
1.3 Den analytiske ramme.....	22
1.3.1 Erindringsarbejde	23
1.3.2 Disciplinering eller emancipation?	26
1.3.3 Erindringsarbejdets transformerende processer.....	28
1.3.4 Erindringsformer.....	33
1.3.5 Selvet og subjektivitet	39
1.3.6 Mit bidrag til teoriudvikling.....	40
1.4 Den metodiske fremgangsmåde.....	41
1.4.1 Oral History og antropologi.....	42
1.4.2 Forsorgsmuseet som min indgang til felten.....	44
1.4.3 Metodiske redskaber og empiri	46
1.4.4 Den analytiske proces.....	50
1.4.5 Den skriftlige fremstilling	51
1.4.6 Offentlighedens personificering	52
1.4.7 Katalysator og iscenesætter	54
1.4.8 Balanceringen mellem deltagelse og distance.....	57
1.4.9 Ethiske dilemmaer og emancipatoriske potentialer	58
1.5 Afhandlingens opbygning.....	60
FØRSTE DEL: SKUFFEN ÅBNES	62
Kapitel 2: Godhavn konstitueres som erindringssted	63
2.1 "Prygleaffæren"	64
2.2 Vidnets moralske status	67
2.3 Erindringsbærende institutioner	68
2.4 Nye erindringsfællesskaber på de sociale medier	70

2.5 Erindringsaktivisme	72
2.6 <i>Godhavnsrapporten</i> og internationale udredninger	75
2.7 Den udeblivende undskyldning i undskyldningernes tidsalder	77
Kapitel 3: Erindringer, som er svære at leve med.....	80
3.1 "Et akavet liv!"	82
3.2 Manglende og uønskede erindringer	86
3.3 "Det er os med de lukkede ståldøre"	98
3.4 Gode erindringer	102
Opsamling på første del.....	106
ANDEN DEL: ERINDRINGSARBEJDETS SITUEREDE PRAKSISSE	108
Kapitel 4: En Livshistorie	114
4.1 "Et sommerbarn"	114
4.2 At skabe et selv i mødet med andre	122
Kapitel 5: Nære relationer.....	127
5.1 Erindringer om et venskab	129
5.2 "Det var ikke din skyld"	133
5.3 Kældererindringer	136
5.4 "Mor-Asta"	139
5.5 Vipse råber det ud til verden	144
5.6 At erindre sammen	147
Kapitel 6: Biografiske ting.....	149
6.1 Bamsen.....	151
6.2 LP-pladen	153
6.3 Træningstrøjen	156
6.4 Isbjørnen	157
6.5 Det blanke papir	159
6.6 Det bortgemte minde.....	162
6.7 At håndgribeliggøre fortiden.....	163
Kapitel 7: Fortidens steder	164
7.1 "Kroppen tilpasser sig bygningerne"	166
7.2 "Den er sgu god nok"	171
7.3 Hundehus og hjem	175

7.4 "Det er afsluttet"	180
7.5 At genopleve fortiden.....	182
Opsamling på anden del	184
TREDJE DEL: ERINDRINGSARBEJDETS TRANSFORMERENDE PROCESSER	186
Kapitel 8: Et barnerekviem.....	191
8.1 Barn nr. 33.....	191
8.2 Barn nr. 33 tog bolig i Frede.....	197
Kapitel 9: Erindringsarbejde som fortolkningsarbejde.....	201
9.1 Fortolkninger over tid.....	202
9.2 Fortolkninger i mødet med andres forventninger	212
9.3 At komponere en erindring man kan leve med	223
Kapitel 10: Erindringsarbejde som forankringsarbejde.....	225
10.1 Genforening med den biologiske familie	227
10.2 En accept af tavshed	232
10.3 Børnehjemmet som slægt.....	237
10.4 "Et væsen uden skelet"	243
10.5 At vælge sin slægt.....	248
Kapitel 11: Erindringsarbejde som en kamp for oprejsning	250
11.1 "Giv Godhavnsdrene en undskyldning"	253
11.2 Oprejsning gennem uforsonlighed	259
11.3 Retfærdighed i det hinsides	262
11.4 At ændre forholdet til andre.....	264
Kapitel 12: Erindringsarbejde som materiel formgivning	266
12.1 En mappe	267
12.2 Et fotoalbum	270
12.3 En dvd.....	274
12.4 Et digt	276
12.5 En bog	280
Opsamling på tredje del	286
Kapitel 13: Konklusion og perspektivering	288
13.1 De analytiske fund	288

13.2 Bidrag og perspektiver for videre forskning.....	291
13.3 Refleksioner over afhandlingens samfundsrelevans	295
13.4 Processen: om forskningsprojektet som en rejse.....	297
Litteraturliste.....	299
Andre kilder	320
Resume.....	325
Abstract	327
Bilag.....	329
Bilag 1: Informanter	329
Bilag 2: Fotografier.....	342
Bilag 3: Informationsmateriale til informanter	356
Bilag 4: Informationsmateriale om mindemandage	360
Bilag 5: Interviewguide til livshistorieinterview	361

Tak

Mange har været med til at muliggøre og bidrage til denne afhandling. Jeg vil allerførst rette en dybfølt tak til de tidligere børnehjemsbørn, som med stor åbenhed og generøsitet har delt deres erindringer og tanker med mig. Jeg har svært ved at udtrykke, hvor stor en berigelse det har været for mig at lære jer at kende og lytte til jeres historier. Mine møder med jer og brudstykker af de erindringer, I har delt med mig, vil leve videre i mig altid.

Afhandlingen er del af *Velfærdshistorier fra kanten*, som er et samarbejdsprojekt mellem Center for Velfærdsstatsforskning på Syddansk Universitet og Danmarks Forsorgsmuseum. En stor tak til Veluxfonden, som har finansieret projektet.

Også en stor tak til Danmarks Forsorgsmuseum, hvor jeg har været forankret gennem projektperioden, og hvor jeg takket været museumschef Esben Hedegaard både har følt mig fri og som del af et mangfoldigt, dynamisk og omsorgsfuldt arbejdsfællesskab. En særlig tak til mine nærmeste kolleger Jacob Knage Rasmussen, Sarah Smed og Susanne Kemp, som på hver jeres måde har givet mig vigtigt med- og modspil, inspiration og moralsk opbakning. Også en varm tak til studentermedhjælperne på museet Mathilde Høstrup, Ena Paetsch Wiig, Annemarie Borregaard og Christina Holst, som har hjulpet med transskriptioner og været vigtige sparringspartnere for mig. Jeg er også Christina meget taknemmelig for hendes hjælp med korrekturlæsning.

Jeg vil herefter rette en stor og varm tak til min vejleder på Syddansk Universitet, historiker Klaus Petersen, for sin vide faglige horisont og for altid cool og konstruktiv kritik. Ligeledes vil jeg takke min bivejleder fra Københavns Universitet antropolog Inger Sjørølev for åndfulde og opløftende samtaler, som har givet masser af brændstof i tænke- og skriveprocessen.

I løbet af mit ph.d.-forløb var jeg i to måneder tilknyttet School of Museumsstudies i Leicester, hvor Richard Sandell, de øvrige undervisere og mine ph.d.-kollegers begejstrede og aktivistiske tilgang til forsknings- og museumspraksis gjorde mit ophold givende og helt særligt. Jeg har også været tilknyttet Tema Barn på Linköping Universitet, hvor Johanna Sköld og Malin

Arvidsson gennem vigtige drøftelser kvalificerede mit arbejde om børnehjemsudredninger og undskyldningspolitik.

Også en stor tak til Lotte Buch Segal for generøs og inspirerende faglig sparring undervejs og til Leonora Lottrup Rasmussen for givende kommentarer til tekstudkast.

Til sidst vil jeg takke min familie og nære venner for at stå mig bi. En særlig tak til mine forældre Mette og Ove for altid at være der for mig, til Ane for uvurderlig støtte og venskab og til Nielsen for at indgyde mig mod og tage del i min glæde over at beskæftige mig med noget, jeg brænder for. Til sidst tak til Samuel for at fylde mit liv med alt muligt andet: fantastiske skabninger, spinjitzu, magiske besværgelser, quizspørgsmål, fine samtaler om alting og ingenting, og en masse varme og lys.

Kapitel 1: Indledning

”Det er vigtigt at få åbnet skuffen.” Den vending bruger Vipse mange gange i vores samtaler. Hun bruger den i telefonen, allerede inden vi mødes første gang. Hun ringer for at sige, hun gerne vil komme forbi museet med fotografier fra Erritsøhus, børnehjemmet, hvor hun boede størstedelen af sin barndom. Hun vil tage Erna, sin veninde fra børnehjemmet, med. Vipse og Erna er på museet næsten hele dagen. Time efter time sidder vi på kontoret under skråvæggene på museet og studerer billederne, mens de fortæller om deres barndom. Vi går også hen i børnehjemsudstillingen, snakker videre mellem montre og plancher og står til sidst lang tid i gården og tager afsked i den tidlige mørkning.

Vipse er ungdommelig med langt lyst hår og har en stærk udstråling. Erna står lidt bag Vipse, virker en smule nervøs. Hver gang Erna er på toilettet, siger Vipse, at det er så godt for Erna at få snakket om de her ting, ”for Erna har kun åbnet sin skuffe på klem.” Vipse mener, at det er nødvendigt at lukke skuffen op, hvis man vil ”leve og ikke bare overleve.” I mange år forsøgte hun selv at glemme alt det dårlige, der var sket på børnehjemmet. Det gode huskede hun og fortalte om, mens de dårlige minder blev ”proppet ned i en skuffe.” Hun fortæller, at hun gemte det væk i et forsøg på at komme videre i sit liv. Men efter fødslen af sit andet barn fik hun en barselspsykose: ”Og så finder jeg ud af, at det er min barndom, som gør, at jeg er så bange for at miste mit barn, og så må jeg ned og dykke, og der vælter det ud af den skuffe der.” Vipse fortæller, at hun havde nogle samtaler med en psykolog for at få hjælp til at bearbejde de tunge og svære erindringer.

Da Vipses børn flyttede hjemmefra, begyndte hun igen at beskæftige sig med barndommen. Denne gang var hun mere afklaret med barndommens oplevelser, men hun ville gerne vide, hvordan det var gået med de andre fra børnehjemmet. Hun begyndte derfor at ringe rundt og opspore dem, og hun begyndte også at samle billeder fra tidligere ansatte på børnehjemmet. Selv havde hun stort set ikke nogen billeder fra sin barndom, men efterhånden fik hun samlet en hel mappe.

Erna bekræfter, at hun altid har været meget lukket om sin tid på børnehjem. ”Jeg har lukket af for alt det der, og der er ingen af mine kolleger eller nogen, der ved, at jeg har været på børnehjem, selvom jeg har arbejdet det samme sted i 40 år”, siger Erna. ”Jeg har fået Dronningens Fortjenstmedalje og været inde og sige tak...

Og jeg fortalte Dronning Margrethe, at jeg havde været på børnehjem... jeg sluttede samtalen derinde med at sige: 'Et børnehjemsbarn kan godt!'. Men... mit dilemma er, at jeg skulle skrive noget om mig selv, fordi de samler sådan nogle beskrivelser sammen for at se, hvem der får medaljer; hvad det er for folk... Det har jeg ikke fået gjort, og det nager mig. Men jeg kan ikke få mig selv til at skrive noget, fordi jeg ved, at 50 år efter, at jeg er død, er der andre, der læser det. Så ser de MIT navn, og at JEG har været på børnehjem. Det sidder stadig i mig. Det piner mig... Og mine søskende, vi har et godt forhold, men vi snakker stort set aldrig om børnehjemmet, fordi... der er for meget lort indimellem.”¹

Efter vores første møde bliver jeg ved med at have en tæt kontakt med især Vipse, men også Erna. Derfor kan jeg følge med i, hvordan Erna efterhånden ”åbner skuffen.” Den første gang jeg møder de to efter besøget på museet, fortæller Erna, at hun under en fest dristede sig til at fortælle en fremmed kvinde, at hun havde været på børnehjem.² Nogle uger senere møder jeg dem igen. Erna fortæller, at hun efter en lang snak med Vipse aftenen før var stået op midt om natten. Hun havde røget nogle cigaretter og tænkt: ”for fanden, det er jo ikke din skyld”, og så havde hun besluttet sig for, at det ikke skulle holdes hemmeligt mere. Nu var hun gået på efterløn, og så ville hun give pokker i, hvad de tænkte om hende. ”Jeg sagde til Erna”, indskyder Vipse, ”det er ikke vores skyld. Vi to kan ikke gøre noget ved den måde, vores forældre var på, eller at vi blev anbragt eller den måde, vi blev behandlet på... Du har brudt kæden Erna. Og nu vender du skuffen...”³

En af de næste gange, jeg møder Vipse og Erna, står de ude foran Østre Landsret og demonstrerer for Landsforeningen Godhavnsdrengenes sag.⁴ Vipse er forinden blevet interviewet af DR1, og Ernas navn fremgår også af artiklen, som er lagt ud på hjemmesiden.⁵ En måneds tid senere laver Vipse et opslag på Facebook. Hun og Erna har engageret sig i en sag om en 10-årig dreng, der mod morens vilje er blevet anbragt på et børnehjem i Hjørring Kommune. Derfor har de holdt en tale ved en demonstration. På filmen, der er optaget med rystende hånd, står Erna og

¹ Vipse Nielsen & Erna Lund Hansen 17.10.2016

² Vipse Nielsen & Erna Lund Hansen 18.05.2017

³ Vipse Nielsen & Erna Lund Hansen 10.06.2017

⁴ Vipse Nielsen & Erna Lund Hansen 17.10.2017. Godhavnsdrenge er en forening for tidligere børnehjemsbørn, som ønsker en officiel undskyldning fra staten.

⁵ Thomsen, S. 2017

Vipse foran en lille frysende flok på gågaden i Hjørring i den mørke eftermiddag. Erna går hen til mikrofonen, hun holder fast i de papirer, som vinden river i, og taler så med høj klar stemme: ”Hvad vil det sige at blive fjernet fra sin mor? (...) Man mister tilliden til andre mennesker, trygheden, kærligheden, selvtilliden (...) Hvad er det for et barn, I er ved at skabe? Skal han ødelægges på livstid med mén på krop og sjæl?”⁶

Fortællingen om Vipse og Erna rejser spørgsmål om, hvordan smertelige erindringer fra barndommen griber ind i det videre liv, og hvilken betydning en aktiv beskæftigelse med og offentliggørelse af svære erindringer har for håndteringen af dem. Dette er også temaet for afhandlingen, hvori jeg undersøger erindringsarbejdets forandringspotentialer.

1.1 Afhandlingens tematik

Afhandlingen indskrives sig i forskningsfeltet erindringsstudier og handler om, hvordan mennesker gennem bevidste og kreative handlinger forsøger at håndtere og kontrollere erindringer, som tidligere har kontrolleret dem. Den handler også om, hvordan autobiografiske erindringer dannes gennem processer, hvor diffuse erindringer eksternaliseres fra kroppen og formes i samspil med fællesskabets delte erindringer i åbningen mellem det private og offentlige rum.

Afhandlingen indskrives sig samtidig i et historisk forskningsfelt centreret om udredninger af kritisable forhold på efterkrigstidens børnehjem. Afhandlingen giver stemme til tidligere børnehjemsbørn, som oplever fortiden som meget nærværende i deres liv. Den viser samtidig, hvordan offentlighedens fokus på svigt og overgreb – som i en dansk sammenhæng er centreret om Godhavn – kan fungere som katalysator for tidligere børnehjemsbørns aktive beskæftigelse med og omfortolkning af egne erindringer.

Empirisk bygger afhandlingen på et omfattende antropologisk feltarbejde forankret på Danmarks Forsorgsmuseum i Svendborg.⁷ Museet har gennem mange år beskæftiget sig med børneforsorgens historie – især fra tidligere børnehjemsbørns

⁶ Arkiveret dokument med kopierede skærbilleder fra lukkede Facebookgrupper

⁷ Danmarks Forsorgsmuseum hed frem til 2016 Forsorgsmuseet. Jeg vil i det følgende omtale museet Forsorgsmuseet.

perspektiv. Derfor får museet ugentligt henvendelser fra mænd og kvinder, som har været anbragt på børnehjem, og som enten søger information, eller som gerne vil bidrage med deres viden og versioner af historien.

Det er disse mænd og kvinder, som afhandlingen handler om. Samlet set udgør de langt fra en homogen gruppe. Foruden kønsforskelle er der en relativ stor aldersspredning. De ældste, jeg har talt med, blev anbragt i begyndelsen af 1940'erne, de yngste blev anbragt i begyndelsen af 1970'erne. Deres erindringer stammer altså fra en periode med store forandringer, hvad angår levevilkår og værdier knyttet til børn og barndom. Der er også store forskelle på, hvad de har oplevet før og efter deres anbringelse på børnehjem. Nogle blev anbragt på spædbørnshjem umiddelbart efter fødslen, andre var udsat for vold og omsorgssvigt i hjemmet, inden de blev tvangsfjernet, og andre igen blev anbragt, fordi de pjækkede fra skole. Nogle har tilbragt hele opvæksten på det samme børnehjem, nogle har kun været anbragt i kortere perioder, og andre er blevet sendt fra sted til sted. Deres videre livsforløb går også i mange forskellige retninger. Nogle blev gift meget unge og har etableret stabile familier, en del er blevet skilt undervejs, og andre er aldrig blevet gift og har fravalgt selv at få børn. Nogle har gjort karriere, nogle har haft et utal af forskellige jobs, andre er aldrig rigtig kommet ind på arbejdsmarkedet, men har levet omtumlede liv på kanten af samfundet med misbrug, hjemløshed eller kriminalitet. (For en samlet oversigt over alle informanter, se bilag 1, side 329).

Når det er sagt, er der også flere fællestræk ved dem, som har henvendt sig på museet. Det er disse fællestræk, som jeg i afhandlingen fokuserer på. Først og fremmest er det et fællestræk, at fortiden opleves som nærværende i nutiden. Det er også et fællestræk, at de har ressourcerne til at beskæftige sig med deres erindringer, og at de har et ønske om at dele deres personlige historie i en offentlighed og bidrage til en bestemt forståelse af fortiden i samfundet. Der er samtidig mange af dem, der ligesom Vipse og Erna fortæller, at de meget af livet har forsøgt at lægge store dele af fortiden bag sig. Fordi der var, som Erna udtrykker det, ”for meget lort indimellem”; for meget sorg, vrede, skam. Ofte er deres henvendelse til museet således knyttet til en beslutning om at ”åbne skuffen.”

At få skuffen åbnet involverer som regel mange forskellige konkrete og håndgribelige praksisser. Det kan være at fortælle sine erindringerne til andre, at søge og finde informationer om egen herkomst, at studere fotografier og gamle breve, at lede efter og gense mennesker og steder fra barndommen og at organisere og ordne sin historie i mapper eller at skrive sine erindringer ned. For nogle er det en kortvarig proces, for andre er det en proces, der strækker sig over mange år. For de fleste er det en proces med intensive perioder og perioder, hvor arbejdet med fortiden falder i baggrunden for så igen at blive aktuel. Ofte begynder dette arbejde som hos Vipse med en livskrise, men det er ikke nødvendigvis sådan.

Omdrejningspunktet for afhandlingen er tidligere børnehjemsbørns aktive beskæftigelse med egen historie. Den overordnede pointe er, at erindringsarbejdet har et transformerende potentiale. Ved at beskæftige sig med deres erindringer forsøger tidligere børnehjemsbørn at skabe ny mening med og forandre forholdet til fortiden. Men de forsøger også at forandre deres selvbilleder, deres væren i verden og deres forventninger til fremtiden. Analyserne i afhandlingen viser, at mange har en forhåbning om eller en erfaring med, at deres erindringsarbejde kan være frigørende; at det at erindre, få vished og fortælle andre om deres erfaringer kan være en hård proces, men også en forudsætning for at kunne ”leve og ikke bare overleve”, som Vipse formulerer det.

Afhandlingen handler samtidig om mænd og kvinder, som beskæftiger sig aktivt med deres erindringer i en helt særlig historisk periode, hvor historien om børneforsorgen er blevet stærkt politiseret og genstand for offentlig debat. En central del af dette er Landsforeningen Godhavnsdrengenes kamp for en officiel undskyldning for de fysiske og psykiske overgreb og svigt, de oplevede som børn anbragt i statens varetægt.⁸ Foreningen blev stiftet i 2005 af en gruppe mænd, som var anbragt på Dreng- og Skolehjemmet Godhavn i 1960'erne, men foreningen repræsenterer tidligere børnehjemsbørn bredt set.⁹ Kravet om en officiel undskyldning er flere gange blevet drøftet på Christiansborg, og det førte i 2009 til en officiel udredning, som mundede ud i *Godhavnsrapporten* (2011).¹⁰ Godhavsdrengene har dog endnu ikke fået en officiel undskyldning. Til gengæld har

⁸ Herefter blot kaldt Godhavnsdrene

⁹ Herefter blot kaldt Godhavn

¹⁰ Rytter, M. 2011

deres kamp gennem mere end et årti trukket stor opmærksomhed i medierne og er blevet båret frem af erindringsbærende kulturinstitutioner. For eksempel udgør Godhavn baggrunden for spillefilmen *Der kommer en dag* (2016).¹¹ Godhavn er hermed blevet symbol på en mere generel kritik af forholdene under børneforsorgen i årtierne efter 2. Verdenskrig.

En central del af analysen i afhandlingen handler om, hvordan denne proces har aktualiseret tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde og givet deres erindringer en ny politisk og moralsk vægt og har betydet, at mange som Vipse og Erna er begyndt at gøre brug af deres erindringer til større formål. Jeg viser således, at det at arbejde med sin egen historie også har et transformerende potentiale i en politisk forstand forstået på den måde, at private erfaringer bruges aktivt i forsøget på at påvirke offentlige meninger og fælles forestillinger. At beskæftige sig aktivt med sin historie handler altså også om at pege på uretfærdigheder i fortiden, som mange tidligere børnehjemsbørn stadig lider under, og at gøre denne lidelse til et fælles politisk anliggende. Det handler også for nogle om at ændre samfundets syn på den måde, som udsatte børn i velfærdsstatens varetægt er blevet behandlet på i fortiden med det formål at ændre praksis fremadrettet.

Det er dog ikke alle, som er vokset op på børnehjem, der kan genkende fortællingerne om overgreb og svigt fra deres egen opvækst. Flere har derfor de senere år henvendt sig til museet med et ønske om at give et andet eller mere nuanceret billede af forholdene; både af eksistentielle grunde – for at værne om deres egne erindringer og selvbilleder – og af politiske grunde – for også at pege på god praksis i fortiden, som vi i nutiden kan lære og gøre brug af.

Der har således de seneste år lydt et kor af forskelligartede stemmer i offentligheden, som hver især har fortalt deres historie om en opvækst på børnehjem, og som hver især har forsøgt at gøre deres version af fortiden gældende. Nogle har sunget højt, andre har sunget sagte eller hviskende. De fleste har istemt sig et fælles omkvæd om overgreb og omsorgssvigt under den danske stats varetægt langt ind i 1970'erne. Men der er også dem, som har sunget en hel anden melodi om gode børnehjem og en lykkelig eller i hvert fald god opvækst. Nogle er blevet hørt, andre er blevet ignoreret. Nogle dele af fortællingerne har fået stor opmærksomhed,

¹¹ Nielsen, J. W. 2016

andre dele er gledet i baggrunden. Men alle har de forsøgt at forandre eller kontrollere deres selvbilleder og påvirke fællesskabers forståelser og vurderinger af fortiden, og hvordan vi bør handle over for hinanden fremadrettet.

Formålet med afhandlingen er: *at undersøge hvordan tidligere børnehjemsbørn gennem konkret og håndgribeligt erindringsarbejde forsøger at transformere deres selv og den sociale verden.*

1.2 Afhandlingens bidrag til eksisterende forskning

Et studie af tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde skriver sig ikke ind i et enkelt forskningsfelt, men berører flere traditioner samtidigt. Teoretisk bidrager afhandlingen dog først og fremmest til erindringsstudier, mens afhandlingen empirisk bidrager til velfærdshistorie og herunder et relativt nyt forskningsfelt centreret om historiske udredninger af svigt og overgreb på datidens børnehjem. Jeg vil i det følgende kort indkredse de to forskningsfelter og pege på afhandlingens overordnede bidrag.

1.2.1 Erindringsforskning

Teoretisk forbinder afhandlingen sig til studier af erindringer, som siden 1980'erne har udgjort et ekspanderende forskningsfelt. Feltet går på tværs af fagtraditioner inden for naturvidenskab, socialvidenskab og humaniora, og det bygger ikke på en fælles teoretisk eller metodisk tilgang til erindringer. Et af de førende tidsskrifter i forskningsfeltet, *Memory Studies*, indkredser i stedet området ud fra en fælles interesse i at undersøge de kognitive, sociale, kulturelle, politiske og teknologiske skift, som påvirker, hvordan, hvad og hvorfor individer, sociale fællesskaber og samfund erindrer og glemmer.¹²

Trods store metodiske og teoretiske forskelle inden for feltet er det et fælles udgangspunkt, at erindringer ikke anskues som en nøjagtig genspejling af fortidens begivenheder, men snarere som en proces, hvor fortiden tilskrives en mening i nutiden indenfor specifikke sociale sammenhænge og i et samspil med tilgængelige

¹² SAGE 2018

kulturelle betydninger.¹³ En central inspirationskilde for denne tænkning er sociologen Maurice Halbwachs, som var en pioner i behandlingen af erindringer som et socialt fænomen.¹⁴ Forståelserne af hvordan individets erindringer spiller sammen med erindringer, der dannes og deles i sociale fællesskaber, er dog vidt forskellige. Det afspejler til dels erkendelsesinteressen.

En stor del af den eksisterende forskning har først og fremmest interesseret sig for konstruktioner af delte erindringer i relation til opbygningen af den moderne nationalstat. Med empirisk afsæt i nationale fællesskabers artikulerede erindringer fokuserer disse studier på, hvordan staten eller den politiske elite producerer, institutionaliserer og bruger en bestemt version af historien til politiske formål – såsom at konstituere nationale identiteter og tilhørsforhold eller at legitimere og styrke politiske ideologier og praksisser. Særligt har denne forskning været centreret om studier af *opfundne traditioner*. Et hovedværk er antologien *The invention of tradition* (1983) redigeret af historikerne Eric Hobsbawm og Terence Ranger, hvor forfatterne fremdrager en række eksempler på genoplivede eller opfundne traditioner, som på forskellig vis tjener som magtmidler.¹⁵ En stor del af den eksisterende forskning har desuden været centreret om *erindringssteder*, som refererer til objektiverede referencepunkter for delte erindringer og forestillede fællesskaber.¹⁶ Hovedværket er her de syv bind om Frankrigs erindringssteder *Les lieux de mémoire* (1984, 1986, 1992) redigeret af historikeren Pierre Nora.¹⁷

Litteraturen om opfundne traditioner og erindringssteder bidrager til en analytisk opmærksomhed på erindringer som konstruerede og politiske og dermed forbundet med magtforhold. Til gengæld kan denne litteratur kritiseres for at ignorere, hvorvidt almindelige mennesker rent faktisk anerkender og gør brug af de

¹³ Misztal, B. A. 2003: 11; Warring, A. 2011: 13. I indkredsningen af forskningsfeltet tager jeg udgangspunkt i Misztal, B. A. 2003: 50-74 og Warring, A. 2011: 6-35

¹⁴ Halbwachs, M. 1992

¹⁵ Hobsbawm, E. & T. Ranger 1983: 9. Et eksempel på et influeret værk udgivet af et dansk forlag er: Otto, T. & P. Pedersen 2005

¹⁶ Warring, A. 2011: 17f; Sørensen, N. A. 2010: 13-18

¹⁷ Nora, P. 1996. Inspireret af Nora undersøger en lang række studier, hvordan erindringssteder som eksempelvis mindesmærker, bygningsværker, afgrænsede historiske begivenheder eller politiske symboler er blevet konstrueret og med hvilke magtmæssige formål. I flere lande er der blevet foretaget studier af nationale erindringssteder tilsvarende det franske. Se f.eks.: Etienne, F. & H. Schulze 2001. Om erindringssteder i en dansk sammenhæng se f.eks.: Warring, A. 2004; Adriansen, I. 2010

konstruerede erindringer, og om kulturelle repræsentationer og erindringspraksisser tillægges den samme betydning af de mennesker, der gør brug af dem.¹⁸ I relation hertil forklares den handlingsregulerende betydning, som litteraturen tilskriver de konstruerede erindringer, oftest gennem implicite teoretiske forudsætninger frem for at blive påvist gennem empirisk funderede analyser.¹⁹ Almindelige mennesker kommer dermed let til at fremstå som passive objekter for staten eller elitens ideologisk ladede historiepolitik eller som ”a sort of automaton, passively obeying the interiorised collective will.”²⁰

Interessen for, hvordan almindelige mennesker forstår, bruger eller udfordrer de hegemoniske forståelser af fortiden i det offentlige rum, er til gengæld omdrejningspunktet i den historiske forskning betegnet som Public History og Popular Memory. Begge traditioner er nært beslægtet med disciplinen Oral History.²¹ I Public History er opmærksomheden især rettet mod, hvordan almindelige mennesker praktiserer og forstår historie som noget nærværende og relevant i deres hverdagsliv. Raphael Samuels bog *Theatres of Memory* (1994) står her som et centralt værk. Han argumenterer for, at historie bør anskues som en almenmenneskelig aktivitet vævet ind i menneskers liv og væren fremfor en profession udøvet af de få inden for arkiver, bøger og klasseværelses snævre rammer.²² Et andet værk, som har inspireret flere senere studier, er *The Presence of the Past: Popular Uses of History in American Life* (1998) af historikerne Roy Rosenzweig og David Thelen. Det er baseret på omfattende undersøgelser af, hvordan amerikanere forstår og ikke mindst praktiserer historie i deres hverdag.²³

I studier af Popular Memory er erkendelsesinteressen rettet mod relationen mellem dominerende repræsentationer af fortiden i det offentlige rum og de former for erindringer, som produceres og udveksles blandt almindelige eller marginaliserede grupper af befolkningen.²⁴ Feltet er især centreret om The Popular

¹⁸ Misztal, B. A. 2003: 60; Warring, A. 2011: 18

¹⁹ Misztal, B. A. 2003: 42f; Warring, A. 2011: 17

²⁰ Fentress, J. & C. Wickham 1992: IX

²¹ Jeg beskriver Oral History nærmere i kap. 1.4, s. 42

²² Samuel, R. 1994: 8, 11

²³ Rosenzweig, R. & D. Thelen 1998. For et tilsvarende studie af historiebrug i en australsk sammenhæng se: Hamilton, P. & P. Ashton 2003. For et eksempel på et studie inspireret af denne tilgang i en dansk sammenhæng se: Steller, K. m.fl. 2011

²⁴ Popular Memory Group 2006: 44f

Memory Group, som opstod i de tidlige 1980'ere blandt historikere knyttet til Centre for Contemporary Studies i Birmingham.²⁵ En grundantagelse i disse studier er, at der aldrig kun findes én fortolkning af fortiden i et samfund. I stedet forsøger forskellige aktører fra ulige positioner i samfundet at gøre deres modstridende og konkurrerende versioner af fortiden gældende. Derfor bliver nogle erindringer dominerende, mens andre cirkulerer i lukkede sfærer eller omgærdes af stilhed.²⁶

Som samlet felt har både forskningen i Public History og Popular Memory rødder i en venstreorienteret aktivistisk bevægelse, som ønskede at demokratisere historien ved at give marginaliserede grupper en stemme.²⁷ I forlængelse af denne ambition har dele af denne litteratur en tendens til at fremhæve erindringer som modfortællinger til de dominerende officielle versioner af historien. Flere inden for feltet har på den baggrund advaret mod dikotomiske distinktioner og en naiv historisk tilgang, hvor medlemmer af undertrykte grupper opfordres til at "tale for sig selv."²⁸ De foreslår i stedet en analytisk tilgang, som i højere grad tager højde for det komplekse samspil mellem personlige og offentlige erindringer.²⁹

En sidste gren inden for det enorme forskningsfelt, som jeg vil fremhæve, er studier, som undersøger erindringsarbejde som en ressource for transformationer af både selvet og den sociale verden. Begrebet erindringsarbejde blev i første omgang brugt som betegnelse for en kollektiv forskningsmetode udviklet af forskere samlet om den tyske feminist og socialist Frigga Haug og offentliggjort i bogen *Female Sexualization: A Collective Work of Memory* (1987). Metoden går kort fortalt ud på, at en gruppe mennesker med en fælles interesse i et partikulært emne bruger egne subjektive erfaringer som materiale for en kollektiv udforskning af fælles genkendelige erfaringer.³⁰ Målet er at udforske, tydeliggøre og problematisere tavsheder og selvfølgeligheder i den måde, erfaringer tillægges mening på. Udgangspunktet er en forståelse af, at erindringer og selvet er socialt konstruerede i relation til eksisterende magtstrukturer. Det aktive arbejde med erindringer giver

²⁵ Blandt medlemmerne var bl.a. Graham Dawson, som jeg teoretisk trækker på flere steder gennem afhandlingen.

²⁶ Popular Memory Group 2006: 45

²⁷ Ibid.: 46f

²⁸ Passerini, L. 1979: 84. Se også: Hobsbawm, E. 1997

²⁹ Thomson, A. 2007: 56

³⁰ For en udførlig beskrivelse af metoden se: Haug, F. 2008: 21-41; Onyx, J. & J. Small 2001

således ny viden, men kan også være bevidstgørende, frigørende og føre til sociale forandringer.³¹ Metoden er siden blevet videreudviklet af blandt andre de australske feminister June Crawford, Susan Kippax, Jenny Onyx, Una Gault og Pam Benton, den norske sociolog Karin Widerberg og den engelske kulturhistoriker Anette Kuhn.³² De to sidstnævnte har anvendt erindringsarbejde som metode i udforskningen af egen slægtshistorie. Metoden er primært brugt i feministiske studier af køn, seksualitet og familieliv, men den er også brugt i studier af en lang række andre temaer.³³

Mens erindringsarbejde således på forskellige måder er blevet brugt som videnskabelig metode til at generere og analysere erindringer, er der kun ganske få studier som tager udgangspunkt i almindelige menneskers erindringsarbejde. Den argentinske sociolog Elizabeth Jelin beskriver i *State Repression and the Labours of Memory* (2003), hvordan aktiv beskæftigelse med egne erindringer kan føre til sociale forandringer.³⁴ Hun udfolder dog ikke en empirisk analyse af, hvordan denne erindringspraksis foregår helt konkret, men skitserer nogle mere generelle teoretiske perspektiver. Et studie, som bruger erindringsarbejde som begreb og omdrejningspunkt for en empirisk analyse, er Matthew Allens *The Labour of Memory* (2014). Heri analyserer han formelle og uformelle mindeaktiviteter knyttet til terrorangrebene i London 2005.³⁵

I afhandlingens konkrete analyser henter jeg inspiration fra litteraturen om erindringsarbejde og bidrager samtidig til udviklingen af feltet både empirisk og teoretisk. Først og fremmest bidrager afhandlingen til det endnu underbelyste område, som handler om, hvordan almindelige mennesker forsøger at håndtere og bearbejde fortiden gennem erindringsarbejde. Hvor Allen ser på en enkeltstående traumatisk begivenhed, vil jeg se på håndteringen af en anderledes barndom. Jeg bidrager desuden til fremtidige studier af erindringsarbejde gennem teoriudvikling. Dette udfolder jeg nærmere i forbindelse med min analytiske ramme (se side 22-41).

³¹ Haug, F. 1987: 34f; Onyx, J. & J. Small 2001: 774

³² Crawford, J. m.fl. 1992; Widerberg, K. 1995, 2001; Kuhn, A. 1995

³³ For en oversigt over studier i Australien og New Zealand se: Onyx, J. & J. Small 2001:778. For en oversigt over studier i en nordisk sammenhæng se: Jansson, M. m.fl. 2008: 231

³⁴ Jelin, E. 2003

³⁵ Allen, M. 2014

Afhandlingen indskriver sig samtidig i forskningen, som udspringer af Popular Memory. En vedvarende teoretisk problemstilling i denne forskning er spørgsmålet om, hvordan vi skal forstå og begrebsliggøre det komplekse samspil mellem det enkelte menneskes erindringsdannelse og de dominerende kulturelle fortællinger og forestillinger om fortiden, som udveksles og gør sig gældende i sociale fællesskaber. I den eksisterende litteratur identificeres sammenfletningerne typisk ved at sammenholde personlige narrativer med dominerende fælles forestillinger, som de kommer til udtryk i eksempelvis massemedier og film.³⁶ Men hvordan selve sammenfletningsprocesserne finder sted, og hvordan erindringer forandres over tid, beskrives hovedsageligt gennem abstrakte teoretiske termer. Afhandlingens empiriske beskrivelser og analyser af tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde bidrager til forskningen ved at synliggøre de konkrete og håndgribelige praksisser, hvorigennem mennesker artikulerer, organiserer, fortolker, former og bearbejder deres erindringer i samspil med kulturelt tilgængelige fortællinger.

1.2.2 Velfærdshistorie og børnehjemsudredninger

Empirisk indskriver afhandlingen sig i historisk velfærdsforskning og herunder et relativt nyt forskningsfelt centreret om børnehjemsudredninger.

Velfærdsforskningen har ofte karakter af en fremskridtsfortælling, som handler om, hvordan op- og udbygningen af velfærdsstaten har ført til stadigt bedre forhold for borgerne i form af sociale rettigheder, højere kvalitet i de sociale serviceydelser til hele befolkningen og forbedrede levevilkår for fattige og trængende.³⁷ Det gør sig også gældende i en dansk sammenhæng, både i tidlige studier og i nyere værker som Jørn Henrik Pedersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansens store syvbindsværk *Dansk velfærdshistorie (2010-2015)*.³⁸

Siden 1990'erne har flere studier samtidig fokuseret på velfærdsstatens skyggesider, herunder hvordan nye socialpolitiske tiltag har tjent elitens interesse i

³⁶ Se f.eks.: Summerfield, P. 1998. Se også artikelsamlingen om fortolkninger af erindringer i: Perks, R. & A. Thomson 2006

³⁷ Thane, P. 1998. Thane bruger udtrykket "whig-interpretation", hvormed hun refererer til statens parykbærende repræsentanter, dvs. den officielle historie.

³⁸ Se: Kolstrup, S. 1996; Just, F. m.fl. 2000; Pedersen, J. H. m.fl. 2010-2015

dels at effektivisere arbejdere, mødre og soldater, dels at underminere den ydre venstrefløjs politiske agendaer. Ligeledes har flere historikere peget på velfærdsstaten som redskab til at disciplinere og regulere befolkningsgruppers liv – blandt andet ved at hæfte social understøttelse og forsorg sammen med betingelser om respektabel opførsel.³⁹ I forlængelse heraf har flere forskere undersøgt, hvordan bestemte grupper i samfundet er blevet kategoriseret og institutionaliseret som afvigere og trusler mod den sociale orden.⁴⁰ I en dansk sammenhæng har især kategoriseringen og behandlingen af åndssvage været genstand for omfattende forskning, herunder brug af deportering til ø-anstalter.⁴¹ Også forholdene for psykiatriske patienter og brugen af behandlingsmetoder som det hvide snit er blevet undersøgt.⁴² Ligeledes har sterilisationspraksis været genstand for forskning.⁴³ En række studier har også sat fokus på grønlandere og færinger anbragt i Danmark.⁴⁴

Den historiske litteratur om børneforsorgen i Danmark som blandt andet Inge M. Bryderups *Børnelove og socialpædagogik gennem hundrede år* (2005) og Claus Øgendahls *Socialpædagogernes historie* (2000) er først og fremmest struktureret om den lovgivningsmæssige og socialpædagogiske udvikling.⁴⁵ Men litteraturen belyser også børneforsorgens bagsider blandt andet ved at fremdrage tidens skandalesager og kaste lys på kategoriseringer og disciplineringer af fattige og forældreløse børn som moralsk fordærvede.⁴⁶

Både forskningen struktureret som en fremskridtsfortælling og forskningen orienteret mod velfærdsstatens bagside baserer sig dog overvejende på skriftlige kilder produceret af politiske og professionelle beslutningstagere. De mennesker, som har levet indenfor velfærdsstatens rammer, og som sjældent er kommet til orde i de skriftlige kilder, kommer hermed let til at fremstå som tavse og uden agens.⁴⁷

³⁹ Thane, P. 1998

⁴⁰ Se f.eks. om enlige mødre i USA: Gordon, L. 1994; om sterilisation i Sverige: Runsic, M. 1998

⁴¹ Især har B. Kirkebæk sat fokus på kategoriseringen og behandlingen af åndssvage. Se f.eks.: Kirkebæk, B. 1993, 1997, 2004

⁴² Kragh, J. V. 2010

⁴³ Koch, L. 1996, 2000

⁴⁴ Bryld, T. 1998; Jensen, S. G. 2010; Mikkelsen, E. G. 2015

⁴⁵ Bryderup, I. M. 2005; Øgendahl, C. 2000

⁴⁶ For litteratur om børneforsorgen se også Pedersen, J. H. m.fl. 2010-2015; Ebsen, F. 2012; Hansen, C. S. 2011; Løkke, A. 1990; Nielsen, B. G. 1986

⁴⁷ Det skal dog understreges, at både Bryderup og Øgendahl giver stemme til tidligere anbragte ved at trække på publicerede biografier og romaner.

Indenfor den historiske fagdisciplin Oral History har forskere siden 1960'erne forsøgt at rette op på dette ved at sætte fokus på almindelige eller marginaliserede grupperes historie med empirisk afsæt i livshistorier og andre mundtlige beretninger.⁴⁸ Også nyere studier har rettet fokus mod ”subjektperspektivet”, ”erfaringshistorien” og ”den levede velfærdsstat” – det vil sige, hvordan det enkelte menneske har erfaret forskellige former for sociale kategoriseringer og indsatser, herunder anbringelse på forsorgsinstitutioner.⁴⁹

Samlet set indtager den historiske forskning, som tager udgangspunkt i subjektets erfaringer, en marginal plads i historieskrivningen. Der er dog en undtagelse. Siden 1990'erne har en række offentlige udredninger undersøgt kritisable forhold på efterkrigstidens børnehjem med udgangspunkt i de tidligere børnehjemsbørns erindringer. De første udredninger blev foretaget i Australien, Canada og Irland og er senere blevet fulgt op af lignende udredninger i flere vesteuropæiske lande.⁵⁰ I en dansk sammenhæng initierede Socialministeriet den allerede nævnte *Godhavnsrapporten* (2011) af Maria Rytter samt det socialhistoriske projekt ”Anbragt i historien”, som mundede ud i bogen *På kanten af velfærdsstaten* (2015) af Jesper Vaczy Kragh, Stine Grønbæk Jensen og Jacob Knage Rasmusen.⁵¹

De mange udredninger af kritisable forhold på datidens børnehjem har dannet afsæt for et relativt nyt internationalt forskningsfelt konstitueret gennem forskningsnetværket “The international network on studies of inquiries into child abuse, the politics of apology and historical representations of children in state care.”⁵² Indenfor dette felt har en række studier undersøgt de historiske udredninger som et internationalt og historisk fænomen, mens de historiske narrativer om overgreb og svigt, som udredninger har produceret, diskuteres og problematiseres.⁵³

⁴⁸ Centrale metodiske og analytiske diskussioner knyttet til Oral History er samlet i Perks, R. & Alistair T. red. 2006. Blandt studier indenfor Oral History med særlig fokus på socialt udsatte grupperes erindringer se f.eks.: Porter, R. 1985; Vanderstaay, S. 1992; Atkinson, D. m.fl. 1997

⁴⁹ For et eksempel på denne tilgang se det finske forskningscenter History of Experiences: Academy of Finland Centre of Excellence in the History of Experiences 2018

⁵⁰ Jeg beskriver disse udredninger nærmere i kap. 2.6, s. 75f. For en sammenligning af udredninger på tværs af lande se: Sköld, J. 2015

⁵¹ Rytter, M. 2011; Kragh, J.V., S. G. Jensen og J. K. Rasmussen 2015

⁵² Netværket ledes af historiker Johanna Sköld og udspringer af det internationale projekt The Age of Apology: Wright, K. m.fl. 2017

⁵³ Jeg beskriver disse studier nærmere i kap. 2.6, s. 76f.

Enkelte studier har også undersøgt, hvordan tidligere børnehjemsbørn fra henholdsvis Australien og Nordirland skaber mening med deres fortid ved at forbinde egne erindringer med de nye offentlige narrativer om svigt og overgreb konstitueret gennem udredningsprocesserne. Det gælder *After the Orphanage: Life Beyond the Children's Home* (2007) af Sue-Ellen Murray med flere samt Delyth Edwards *Cultural, Autobiographical and Absent Memories of Orphanhood* (2017).⁵⁴

En sidste gruppe af studier tilknyttet forskningsfeltet er centreret om tidligere børnehjemsbørns eget erindringsarbejde. Enkelte studier har kortfattet berørt, hvordan tidligere børnehjemsbørn forsøger at bearbejde egne erindringer og konstruere en sammenhængende livshistorie ved at genbesøge deres børnehjem og etablere kontakt til familiemedlemmer og andre fra børnehjemmet.⁵⁵ Ligeledes har studier set på betydningen af sociale fællesskaber på internettet og af at skrive sine erindringer.⁵⁶ Litteraturen om tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde omhandler dog altovervejende mødet med de journaler, som myndigheder og børnehjemmene har udarbejdet om dem.⁵⁷ I en dansk sammenhæng gennemfører min kollega på Forsorgsmuseet, Jacob Knage Rasmussen et ph.d.-projekt om tidligere børnehjemsbørns fortolkninger af deres egen journal.⁵⁸

Min afhandling er et empirisk bidrag til dansk velfærdshistorie. Den giver stemme til mennesker, der har levet på velfærdsstatens skyggeside, og bidrager til dansk velfærdshistorie med et nuanceret indblik i en ellers skjult verden fra et underbelyst subjektperspektiv. Afhandlingen tydeliggør samtidig, hvordan tidligere børnehjemsbørn bærer fortiden med sig ind i nutiden; hvordan deres subjektivitet er blevet formet af historien, men også kan transformeres gennem konkrete erindringspraksisser indlejret i specifikke erindringshistoriske kontekster. Afhandlingens bidrag til den historiske velfærdsforskning flugter således med den historieforståelse, der gør sig gældende hos en ledende stemme indenfor Oral

⁵⁴ Murray, S.-E., m.fl. 2007; Murphy, J. 2010; Edwards, D. 2017. Jeg beskriver disse studier nærmere i kap. 3.3, s. 99f

⁵⁵ Murray, S.-E. m.fl. 2007; Murphy, J. 2010; Musgrove, N. 2015.

⁵⁶ De Wilde, L. & B. Vanobbergen 2015; Eigenbrod, R. 2012

⁵⁷ Se f.eks.: Kirton, D. m.fl. 2001. Horrocks, C. & J. Goddard 2006; Goddard, J. m.fl. 2008

⁵⁸ For omtale af projektet se: Vaaben, L. 2017. Se også: Bjerre, C., J. K. Rasmussen & S. G. Jensen 2017; Rasmussen, J. K. 2019.

History, Alessandro Portellis, når han skriver: ”Subjectivity is as much the business of history as are the more visible ’facts.’”⁵⁹

Med et fokus på, hvordan tidligere børnehjemsbørn praktiserer erindring i en særlig historisk periode, hvor fortællinger om svigt og overgreb på datidens børnehjem har fået en fremtrædende plads i offentligheden, bidrager afhandlingen samtidig til det nye forskningsfelt om historiske udredninger af svigt og overgreb på børnehjem. I de historiske udredninger fremstår tidligere børnehjemsbørn overvejende som ofre for andres svigt og overgreb, mens de eksisterende undersøgelser af de tidligere børnehjemsbørns erindringsdannelse i vid udstrækning handler om, hvordan personlige erindringer tilpasses de dominerende narrativer om svigt og overgreb. I afhandlingen vil jeg vise, hvordan den offentlige debat om efterkrigstidens børneforsorg, som i en dansk sammenhæng er centreret om Godhavn, har fungeret som katalysator for tidligere børnehjemsbørns aktive beskæftigelse med egne erindringer og egen historie. Med et fokus på de tidligere børnehjemsbørns eget erindringsarbejde vil jeg i langt højere grad end i den eksisterende litteratur tydeliggøre de tidligere børnehjemsbørns agens og den sociale kritik og kreativitet, der bringes i spil, når de forsøger at håndtere deres erindringer og træde ud af historiens skygger.

1.3 Den analytiske ramme

I det følgende vil jeg skitsere afhandlingens analytiske ramme ved at introducere de teoretiske perspektiver og centrale begreber, som mine analyser interagerer med. Jeg skal understrege, at min tilgang er eklektisk og ikke bygger på en samlet og universel teori. I stedet trækker jeg på teoretisk tænkning og begreber fra erindringsstudier og antropologi, men i høj grad også fra historie, sociologi, psykologi og filosofi.

Som allerede nævnt vil mit arbejde først og fremmest bidrage med ny viden om erindringsarbejde. Jeg vil derfor først introducere erindringsarbejde som overgribende analytisk begreb for min undersøgelse.⁶⁰ Jeg vil dernæst argumentere

⁵⁹ Portelli, A. 1991: 50

⁶⁰ Jelin, E. 2003: 5

for en teoretisk positionering, der anerkender erindringsarbejdets emancipatoriske potentiale. For det tredje vil jeg introducere et sæt begreber, som gør det muligt at udfolde mine analyser af erindringsarbejdets transformerende processer: composure, erfaringen og historiefortællingens politik og objektiveringsprocesser.⁶¹ Som det vil fremgå, ser jeg fortællinger og materialitet i form af steder, ting, mapper og skuffer (i bogstavelig forstand) som de overordnede virkemidler, som tidligere børnehjemsbørn bruger til at bearbejde deres erindringer og styrke selvet med – undertiden i modsætning til den måde, de er blevet formet på som børnehjemsbørn. Erindring er et fænomen, der kan betyde mange forskellige ting og begrebsliggøres på flere måder. For det fjerde vil jeg derfor kort redegøre for min forståelse af de erindringsformer, jeg bruger i mine empiriske analyser: Autobiografiske erindringer, delte erindringer og kropslige erindringer. Da erindringsdannelse er tæt forbundet med konstitueringen af selvet og subjektivitet, vil jeg for det femte definere, hvad jeg mener med disse begreber.

Hvordan jeg anvender de forskellige teoretiske begreber helt konkret, præsenteres undervejs i kapitlerne, hvor jeg samtidig inddrager en mere specifik teoretiske litteratur. Samlet set udgør de teoretiske begreber og positioner en ramme, som giver mig mulighed for at udfolde en samlet analyse af det konkrete erindringsarbejde: Hvordan det foregår, og hvad det gør. Til sidst i dette afsnit giver jeg et bud på afhandlingens bidrag til den videre teoriudvikling. Men lad os først se nærmere på rammens enkelte elementer.

1.3.1 Erindringsarbejde

Tidligere børnehjemsbørns beskæftigelse med egne erindringer forstår jeg som et *erindringsarbejde*, der potentielt set kan forandre både det enkelte menneske og den sociale verden. Jeg er her inspireret af Elizabeth Jelin's definition af arbejde som noget, der positionerer mennesket som aktivt handlende, og som dermed gør individet til "an agent of transformation."⁶² I sin begrebsliggørelse af erindringsarbejde skelner Jelin analytisk mellem to måder at erindre på. På den ene

⁶¹ Composure, se: Dawson, G. 1994; Thomson, A. 1994, 2006. Erindringens og fortællingens politik, se: Arendt, H. 1958; Jackson, M. 2002. Objektiveringsprocesser, se: Miller, D. 2005

⁶² Jelin, E. 2003: 5

side kan erindringer være nærværende i nutiden uafhængigt af vores bevidsthed og vilje, og uden de gøres til genstand for arbejde. Her peger Jelin især på traumatiske erindringer, som ikke alene er omgærdet af stilhed, men som også invaderer og forstyrrer nutiden uden at give mening. Ifølge Jelin er der tale om “a presence without agency.”⁶³ I modsætning hertil ser hun erindringsarbejdet som udtryk for agens. Jelins pointe er, at mennesker gennem erindringsarbejdet kan *bearbejde* de invaderende erindringer og hermed transformere selvet. Samtidig overfører Jelin den psykoanalytiske forståelse af sorgbearbejdning – som en proces, hvor mennesker kan distancere sig fra og potentielt frigøres fra tab – til den offentlige og politiske sfære, hvor erindringsarbejdet involverer en forhandling af forholdet mellem erindring, politik og retfærdighed. Gennem erindringsarbejde kan mennesker således skabe en distance til deres smertelige erindringer, men de kan også i processen blive etiske og politiske aktører.⁶⁴

Jeg deler Jelins forståelse af erindringsarbejdets transformerende karakter. Men jeg vil samtidig nuancere den forståelse, der gør sig gældende, når Jelin skelner mellem en ubevidst og passiv erindring på den ene side og en bevidst og aktiv erindring på den anden. I stedet mener jeg, at der er tale om forskellige former for aktiv erindringshåndtering. Eksempelvis har antropologen Veena Das vist, at også tavshed og det at gemme det ubærlige væk i kroppen kan anskues som en aktiv håndtering af lidelse i forsøget på at fortsætte og leve sit liv.⁶⁵ Som det fremgår af undertitlen på hendes bog *Life and Words: Violence and the Descent into the Ordinary* (2007), undersøger Das, hvordan smertelige erindringer finder andre udtryk end sproglige og væver sig ind i det almindelige; ind i hverdagens levede liv og relationer.⁶⁶

Fremfor at se erindringsarbejdet som en transformering fra passiv til aktiv erindring ser jeg således transformeringen af erindringernes karakter som en overgang fra kropsbåret erindring til artikuleret erindring. Jeg ser med andre ord erindringsarbejdet som noget, der trækker erindringerne *ud af det almindelige*.

⁶³ Jelin, E. 2003: 5

⁶⁴ Jelin, E. 2003: 6f

⁶⁵ Das, V. 2007: 54-58. For eksempler på at også glemsel kan ses som aktiv, se: Nietzsche, F. 1997; Connerton, P. 2008; Brown, S. & P. Reavey 2015: 13f

⁶⁶ Das, V. 2007

Tidligere børnehjemsbørn har som alle andre båret deres erindringer med sig i kroppen og i den måde, de har levet og perciperet på – uagtet hvor optagede de har været af disse erindringer. Når tidligere børnehjemsbørn bedriver erindringsarbejde, retter de opmærksomheden mod disse erindringer, de begynder at tale om dem, fortolke dem, de finder informationer, der kan underbygge dem. Gennem disse processer skifter erindringerne karakter fra noget, der fortrinsvis har været levet, til noget, der kan omsættes til repræsentationer med en ydre form.

De anvendte erindringsstrategier ser jeg samtidig som tæt forbundet med, hvad der er muligt og ikke muligt at sige i det omgivende samfund, og hvorvidt der findes sproglige forudsætninger i form af legitime ord og anerkendte fortællinger, eller *et stående sprogbrug*, som kan bruges til at artikulere egne erindringer med.⁶⁷ Den erindringshistoriske kontekst og de fælles forestillinger om og holdninger til fortiden er således en væsentlig ramme om, men også genstand for, erindringsarbejdets transformerende processer.

Som allerede nævnt vil jeg i min empiriske analyse se på, hvordan fortællinger om svigt og overgreb på børnehjem centreret om Godhavn har aktualiseret og ændret landskabet for tidligere børnehjemsbørns erindringsdannelse, men også hvordan deres erindringsarbejde bidrager til en løbende bearbejdning af dette landskab. I min analyse af Godhavns betydning som en magnet for forestillinger, fortællinger og praksisser om børneforsorgens historie i perioden efter 1945 gør jeg brug af historikeren Pierre Noras begreb *erindringssted* (*lieux de mémoire*) forstået som et fælles materielt, symbolsk og funktionelt orienteringspunkt i den delte erindring.⁶⁸ I afhandlingen vil jeg vise, hvordan Godhavn som erindringssted etableres og herefter udgør en central del af den erindringshistoriske kontekst.

⁶⁷ Das, V. 2007: 38f. F.eks. ser Jelin i sine studier på, hvordan demokratiseringsprocesser i Latinamerika har muliggjort, at traumatiske erindringer fra diktaturtiden artikuleres og den fælles historie genforhandles, se Jelin, E. 2003. Flere af Das' studier fokuserer derimod på kvinder udsat for voldtægter under politiske uroligheder i Indien - begivenheder som fortsat er stærkt tabuiserede i det sociale liv og derfor omgærdet af tavshed, se Das, V. 2007. For en udfoldelse af begrebet *det stående sprogbrug* i relation til lidelse, se: Segal, L. B. 2016: 6f; Rechtman, R. 2017: 136

⁶⁸ Nora, P. 1996. Et erindringssted kan være så forskelligartede ting som en historisk begivenhed, en person, et værk, en institution eller et sprogligt begreb, se: Warring, A. 2011: 17f; Sørensen, N. A. 2010: 13-18

1.3.2 Disciplinering eller emancipation?

Når tidligere børnehjemsbørn samler fotografier og limer dem ind i et album, når de nedskriver deres erindringer eller iscenesætter eget liv på de sociale medier, bedriver de ud fra min forståelse erindringsarbejde. Jeg ser disse handlinger som noget, der kan styrke selvet, men også gennem en offentliggørelse som noget, der kan ændre ved fællesskabets forestillinger og holdninger. Med andre ord ser jeg disse handlinger som potentielt emancipatoriske. Handlingerne kan imidlertid også ses som selvteknikker dybt forbundet med stat, magt og disciplinering. Med afsæt i Foucaults tænkning og begreber undersøger eksempelvis etnologen Lene Otto formationen af biografisk subjektivitet.⁶⁹ Det er hendes tese, at der er tale om en særlig form for biografisk subjektivitet, når ”mennesker er i stand til at forestille sig selv som subjekt for en biografi.”⁷⁰ Ifølge Otto er menneskers biografiske subjektivitet ikke ”et universelt fænomen eller et iboende behov”, men et samfundsmæssigt fænomen opstået i en specifik kultur og tid.⁷¹ Mere konkret forbinder hun den biografiske subjektivitet med opbygningen af nationalstaten, hvor den demokratiske styreform fordrede nye disciplineringsformer.⁷²

Ottos analyser peger på, at erindringsarbejde kan ses som en selvteknik knyttet til dannelsen af en særlig historisk konstitueret subjektivitet. Men ved at betragte det, som jeg kalder for et erindringsarbejde, som en selvteknik – rejses der også spørgsmål ved erindringsarbejdets frigørende og politiske potentiale. Er der ikke bare tale om en tilpasning til nye forventninger i samfundet knyttet til velfærdsstatens styreform, hvor alle er underlagt en biografisk tvang og en forventning om, at man reflekterer over sig selv, udvikler sig selv og bearbejder sig selv?

Jeg anerkender, at erindringsarbejde er knyttet til en særlig form for historisk og kulturelt konstitueret subjektivitet, og at erindringsdannelse finder sted i kulturelle og historiske kontekster og dermed gennemstrømmes af ulige

⁶⁹ Otto, L. 2001

⁷⁰ Ibid.: 5

⁷¹ Ibid. Otto peger på, at personopfattelsen i andre perioder og kulturer ikke behøver at knytte sig til den personlige livshistorie, men ligeså vel til tilhørsforhold til f.eks. slægt eller religion.

⁷² Otto, L. 2001: 8,10

magtforhold. Men jeg mener samtidig, at det er væsentligt at se på mulighederne indlejret i den biografiske subjektivitet for at træde frem som etisk og politisk aktør, som er i stand til at skabe social forandring.⁷³ Jeg tager således afstand fra en tilgang, hvor subjektet alene konstitueres og styres af social kontrol og usynlige sociale kræfter.⁷⁴

Med denne forståelse læner jeg mig op af nyere antropologisk teori, som beskæftiger sig med subjektivitet som en kompleks størrelse. Antropologen Sherry Ortner peger på, at mennesker ikke kan stille sig uden for kulturen, men at en kulturelt formet bevidsthed altid er sammensat og består af mange lag, hvilket muliggør refleksion og kritik af den verden, vi befinder os i.⁷⁵ Ortner modificerer således den determinisme, der ligger i visse Foucault-inspirerede studier, og giver plads til det, som jeg i afhandlingen vil betegne som *kritisk subjektivitet*. Med dette begreb peger jeg på, at mennesker nok er formet af kultur og magtstrukturer, men at de også er i stand til at reflektere over og handle i forhold til de strukturer, der har formet dem.

Som vidne til og ofte også deltager i tidligere børnehjemsborns erindringsarbejde og livtag med egen historie er jeg gentagende blevet slået af den refleksion, kreativitet og sociale kritik, som ligger indlejret i deres forsøg på at skabe mening med og håndtere deres erindringer og gøre dem gældende i offentligheden – det vil sige deres agens. Ligeledes har det været eklatant, hvordan denne agens har ført til forandringer. Med det empiriske materiale, som denne afhandling bygger på, finder jeg det derfor påtrængende at rette min analytiske opmærksomhed mod den agens, som individet besidder – frem for et fokus på subjektets dannelse gennem historisk bestemte diskursive processer.

I afhandlingen opfatter jeg således erindringsarbejde som noget, der i mange tilfælde kan betragtes som en form for aktiv udøvelse af kritisk subjektivitet. Jeg vil i afhandlingen vise, hvordan tidligere børnehjemsbørn gennem deres erindringsarbejde artikulerer og reflekterer over den måde, de er blevet formet som

⁷³ For en filosofisk undersøgelse af selvets historiske konstituering, der munder ud i netop denne pointe se: Taylor, C. 1989

⁷⁴ Foruden Otto tænker jeg især på den læsning og videreudvikling af Foucaults tænkning, som gør sig gældende hos sociologen Rose, N. 1989, 1996, 2007

⁷⁵ Ortner, S. 2005: 46

børnehjemsbørn. Jeg vil samtidig vise, hvordan de ved at arbejde med deres erindringer på mange og varierende måder forsøger at distancere sig fra eller komme overens med de erindringer, de bærer på – og dermed også den måde, de er blevet subjektiveret på. Ligeledes vil jeg vise, hvordan denne proces kan give grobund for en subjektivitet, der gør det muligt at træde ud i det offentlige rum med en stemme, der forsøger at gøre sin version af historien gældende.

1.3.3 Erindringsarbejdets transformerende processer

For at analysere erindringsarbejdets transformerende processer har jeg brug for begreber, som kan hjælpe mig med at belyse, hvordan transformationerne foregår helt konkret: Hvordan fælles kulturelle forestillinger væver sig ind i den enkeltes betydningsdannelse. Hvordan den enkeltes erfaring kan gøre sig gældende i det offentlige rum. Og med hvilke virkemidler subjektiviteten formes, så den får et kritisk potentiale. I afhandlingen vil jeg fokusere på, hvordan sammenfletninger og transformationer finder sted ved hjælp af narrativer og materialiteter. Lad mig starte med narrativer:

Dannelsen af autobiografiske erindringer ser jeg som narrative processer, hvor individet fletter egne erindringer sammen med kulturelt tilgængelige og anerkendte forestillinger om fortiden i forsøget på at skabe en erindring, som man kan leve med. For at indfange disse processer anvender jeg historikeren Graham Dawsons begreb *composure*, som på engelsk fanger en dobbelttydighed, som ikke lader sig gøre i en dansk oversættelse.⁷⁶ *Composure* betyder både at komponere og at finde ro i sindet. Som analytisk begreb refererer *composure* således både til de narrative kompositioner, som dannelsen af sammenhængende personlige erindringer er et udtryk for, og til en antagelse om, at vi altid forsøger at komponere vores erindringer på meningsfyldte måder, som giver os en vis ro ved det liv, vi har levet, og det menneske, vi forestiller os, at vi er blevet.⁷⁷ Begrebets udbredelse skyldes især bogen *Anzac Memories: Living with the Legend* (1994), hvor historikeren Alistair Thomson bruger *composure* til at forklare, hvorfor vi fremhæver og

⁷⁶ Dawson, G. 1994: 22f

⁷⁷ Ibid.

fortæller os selv og andre visse erindringer, mens andre skjules eller fortrænges.⁷⁸ Det er en central pointe hos Thomson, at smertelige og foruroligende erindringer kan være svære at flette ind i en meningsfyldt fortælling om eget liv, hvis de ikke harmonerer med kulturelle normer eller de offentligt anerkendte versioner af fortiden. Dermed bliver sådanne erindringer ofte kun delt i afgrænsede sociale sammenhænge, eller de bliver fortiet, omdannet eller helt fortrængt.⁷⁹

Med composure træder et almenmenneskeligt behov for anerkendelse ind som en vigtig præmis i min analyse. Indlejret i begrebet er nemlig, at mennesker har brug for andres anerkendelse af dem som medmennesker; at anerkendelse er hel essentiel for vores sociale og emotionelle overlevelse, og at vi derfor for at undgå fremmedgørelse og eksklusion komponerer vores erindringer, så de passer med de accepterede fortællinger i offentligheden. Det er således behovet for anerkendelse, som forbinder de psykologiske og sociale erindringsprocesser.⁸⁰

I min analyse af de tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde forbinder jeg således den glemsel, tavshed og udspaltning af smertelige erindringer, som mange tidligere børnehjemsbørn fortæller om, som forbundet med et manglende tilgængeligt sprog for det hændte, og med omgivelsernes manglende vilje eller evne til at lytte til og tale om disse ting. Jeg vil i forlængelse heraf især bruge begrebet til at tydeliggøre, hvordan Godhavn som erindringssted har leveret et sådant sprog og dermed kan bruges som ressource (eller for tidligere børnehjemsbørn med gode erindringer opleves som en trussel).

Som analytisk begreb er composure blevet omfavnet og brugt i en række studier, som tager afsæt i personlige erindringer.⁸¹ Begrebet kan imidlertid bruges på mange måder, og som historikeren Anna Green har påpeget også reduktionistisk

⁷⁸ Thomson, A. 1994: 8; Thomson, A. 2006: 245

⁷⁹ I Thomsen, 1994, viser Thomson, hvordan australske veteraner fra 1. Verdenskrig flettede deres erindringer sammen med den nationale myte om det australske og newzealandske hærkorps, Anzac. For nogle veteraner var afgrunden mellem deres smertelige erindringer om krigens gru og den offentlige fortælling om heroisk krigsførelse imidlertid så stor, at de helt holdt op med at tale om deres deltagelse i krigen. Først mange år senere kom der i forlængelse af Vietnam-krigen et fokus på de psykologiske følger af krigsdeltagelse og dermed også nogle begreber som granatshok og krigsneuroser, der gav forklaringsmodeller og muligheder for at konstruere en ny autobiografisk erindring, hvor erindringer fra krigen fik en fremtrædende plads.

⁸⁰ Thomson, A. 1994: 11. Thomson trækker her på anerkendelsesteori i tråd med filosofen Axel Honneths tænkning, se: Honneth, A. 2006

⁸¹ Green, A. 2004: 40

og deterministisk.⁸² Green retter især sin kritik mod Penny Summerfields anvendelse af begrebet i *Reconstructing Woman's Wartime Lives* (1998),⁸³ hvor hvert kapitel indledes med en beskrivelse af de tilgængelige diskurser om kvindeliv under 2. Verdenskrig, hvorefter hun viser, hvordan disse diskurser går igen i kvindernes fortællinger. Jeg er enig i kritikken af en tilgang som med Greens ord fokuserer på "how far the oral narratives fit pre-existing cultural frameworks."⁸⁴ I det hele taget mener jeg, at composure er et begreb, som er velegnet til at forklare, hvordan personlige erindringer tilpasses dominerende fortællinger i offentligheden, hvorimod det ikke er særlig brugbart i analyser af, hvordan de dominerende fortællinger vælges og fravælges, forhandles og ændres. Jeg har derfor brug for en supplerende teori, som kan bidrage til at tydeliggøre, hvordan mennesker også kan bruge narrativer refleksivt og kreativt til at omarbejde deres erindringer og gøre deres versioner gældende i det offentlige rum.

Jeg er her inspireret af filosofen Hannah Arendts eksistensfilosofiske og politiske forståelse af processerne forbundet med offentliggørelsen af personlige erfaringer. Ifølge Arendt er det først, når erfaringer gennem fortællinger og samtaler afprivatiseres og får en form, hvor de kan ses, høres og anerkendes af andre, at de træder ud af en skyggeagtig tilværelse og bliver virkelige for os.⁸⁵ Det mellemmenneskelige bliver således central for vores fornemmelse både af verden og af os selv som personer. Er der ingen, der er villige til at lytte til eller bekræfte vores perspektiv på verden, kan det medføre en fornemmelse af eksistentiel usikkerhed og uvirkelighed. Men det er også gennem interaktion i det offentlige rum, at partikulære erfaringer kan få en potentiel politisk betydning. Når et menneske fremfører sine erfaringer og perspektiver i den offentlige samtale og meningsudveksling, deltager hun eller han aktivt i den kontinuerlige fælles forhandling om, hvordan vi skal forstå fællesskabets historie, og hvordan vi fremadrettet bør handle i den verden, vi lever i.⁸⁶ At fortælle sin historie er dermed aldrig alene et spørgsmål om at skabe personlig eller social mening, men et aspekt

⁸² Green, A. 2004: 39

⁸³ Summerfield, P. 1998

⁸⁴ Green, A. 2004: 39

⁸⁵ Arendt, H. 1998: 50

⁸⁶ Arendt, H. 1998: 50ff; Rostbøll, C. F. 2006: 305f

af ”the subjective in-between”, hvor et væld af private og offentlige interesser er på spil, og hvor magtforholdet mellem dem indebærer en *erfarings politik*.⁸⁷

Jeg trækker også på antropolog M. Jacksons teorier om *fortællings politik*, som er en videreudvikling af Arendts tænkning.⁸⁸ Ifølge Jackson kan fortællinger både ses som en politisk strategi til at transformere det private til offentlig mening, og som en eksistentiel strategi til at opretholde en fornemmelse af agens. Jackson ser ethvert menneske som både ”a subject who actively participate in the making or unmaking of his or her world, and a subject who suffers and is subjected to actions by others, as well as forces of circumstances that lie largely outside his or her control.”⁸⁹ Bevægelsen mellem at være handlende og blive handlet med er tilstede i ethvert møde mellem mennesker, og det involverer en vedvarende forhandling og mediering af situationen, så man aldrig reduceres helt til en ting, et tal, ”an anonymous creature of blind fate.”⁹⁰ Der ligger ifølge Jackson altid et eksistentielt imperativ under menneskers bevægelser og strategier, som handler om at opnå en fornemmelse af tryghed og kontrol. Stillet over for kræfter større end os selv vil enhver have behov for at fornemme, at han eller hun til en vis grad forstår det, der sker, og har indflydelse på den retning, livet tager. Om mennesker altid er frie til sådanne handlinger sætter Jackson til side. Det centrale er, at mennesker har et iboende behov for at føle, at deres handlinger er af betydning og gør en forskel.⁹¹ Hos Jackson ses her offentliggørelsen af personlige erfaringer gennem fortællinger som handlinger, hvormed vi kan bearbejde og omarbejde vores erindringer gennem fortolkninger, selektioner, sammenfletninger, forestillinger, humor og kreativitet, og dermed ”alter the balance between actor and acted upon”, så virkeligheden bliver mulig at bære.⁹²

De transformerende processer foregår dog ikke alene narrativt. Også materielle minder og materielle produktioner spiller en rolle for transformationer af selvet og den sociale verden. I min forståelse af materialitetens rolle henter jeg inspiration fra historikeren Eelco Runias version af nærværsteorien. Heri påpeger

⁸⁷ Jackson, M. 2002: 11

⁸⁸ Jackson, M. 2002

⁸⁹ Ibid.: 12

⁹⁰ Ibid.: 13

⁹¹ Ibid.: 14

⁹² Ibid.: 16

han, at materielle elementer fra fortiden i form af objekter eller rum kan bringe fortidens tilstedeværelse ind i nutiden og sætte kroppen i kontakt med tabte verdener og erindringer, som ikke nødvendigvis er del af vores autobiografiske erindringer.⁹³ Jeg vil med fænomenologen Thomas Fuchs argumentere for, at sådanne øjeblikke, hvor fortiden genfødes og fylder os med stemninger og følelser, muliggør, at tidligere ordløse erindringer efterfølgende kan artikuleres og flettes ind i vores autobiografiske erindringer.⁹⁴

Materialiteter er samtidig vigtige redskaber i formgivningen af de tidligere børnehjemsbørns erindringer og selv. Antropologen Daniel Miller har i sine kulturelle materialitetsteorier taget afsæt i det filosofiske begreb ”objektivering” hentet fra den tyske filosof Hegel.⁹⁵ Ifølge Hegel kan humanitet og materialitet ikke adskilles, idet vi objektiverer eller yderliggør vores ideer, forestillinger, værdier og relationer i materialitet, institutioner og kulturelle former, som herefter får deres egen eksistens. Med afsæt i denne tænkning foreslår Miller, at mennesker er ude af stand til at begribe noget, uden at dette noget har fået en form: ”We cannot know who we are, or become what we are, except by looking in a material mirror, which is the historical world created by those who lived before us.”⁹⁶ I en række empiriske studier undersøger Miller de dialektiske *objektiveringsprocesser*, hvormed vi former selvet gennem vores huse og måderne, vi indretter dem på. Husenes indretning kan ifølge Miller ses som en yderliggørelse af beboernes familieværdier, relationer og identiteter. Samtidig finder konstitueringen af og bevidstheden om disse værdier, relationer og identiteter sted gennem beboernes interaktioner med husets rum og ting.⁹⁷

Med reference til Miller har Lene Otto overført denne bevægelse til erindringsdannelse. Hun peger på, hvordan materielle minder styrer erindringen i en dobbeltproces, hvor bestemte ting udvælges som minder, mens de udvalgte ting bliver strukturerende for, hvad der huskes, glemmes, og hvilken betydning vi tillægger det erindrede. Materielle minder bliver på den måde håndgribelige

⁹³ Runia, E. 2006: 5

⁹⁴ Fuchs, T. 2012: 19f

⁹⁵ Miller, D. 2005: 8

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Miller, D. 2001, 2008

redskaber, som hjælper os med at fastholde en biografisk refleksion og dermed en fornemmelse af, hvem vi er.⁹⁸

I afhandlingen vil jeg anskue og analysere erindringsarbejde som en objektiveringsproces – en proces hvor diffuse, usammenhængende, kaotiske, smertelige, lykkelige, truende eller truede erindringer og følelser indlejret i kroppen eksternaliseres og gestaltes i narrative og materielle former, som kan erkendes, tillægges mening, bearbejdes, håndteres, rettes til, formgives og hermed transformeres.

1.3.4 Erindringsformer

I dette afsnit vil jeg kort præcisere de erindringsformer, som jeg fokuserer på i mine analyser: Autobiografiske erindringer, delte erindringer og kropslige erindringer.

Autobiografiske erindringer

Når jeg skriver om tidligere børnehjemsbørns individuelle erindringer, trækker jeg på forskningen omhandlende *autobiografisk erindring*. Denne forskning har sit udspring i kognitiv psykologi, men den anvendes i dag på tværs af en lang række forskellige discipliner på varierende måder.⁹⁹ De fleste, som anvender begrebet, er dog enige om, at autobiografisk erindring er en særegen form for erindring. Denne form refererer til det tætte forhold mellem erindringer og selvet, som skabes gennem de narrativer, vi fortæller os selv og andre om vores liv.¹⁰⁰ Autobiografisk erindring er således noget andet og mere end at huske information om en episode i fortiden (hvad, hvornår og hvor). Autobiografisk erindring indebærer, at vi oplever os selv som den, der erindreren en given episode, og at vi knytter episoden til den fortløbende historie, vi fortæller os selv og andre om vores liv. Episoden placeres således i forhold til en fortid, nutid og forestillet fremtid og giver os en fornemmelse af, at vi er den samme person hen over tid.¹⁰¹ Ligeledes er den

⁹⁸ Otto, L. 2001: 195f; Otto, L. 2005: 38. Objektiveringsprocesser kan også bruges som et mere vidtfavnende begreb til at beskrive processer, hvor erfaringer lagret i kroppen eksternaliseres og erkendes gennem deres formgivning, eksempelvis gennem ritualer, se: Csordas, T. J. 1990; Sjørlev, I. 2017

⁹⁹ Rubin, D. C. 1992: 495f

¹⁰⁰ Fivush, R. 2011: 560f

¹⁰¹ Ibid.

autobiografiske erindring væsentlig for vores forventninger til og orientering mod fremtiden og dermed også for vores handlekompetence.¹⁰²

En lang række empiriske studier af autobiografiske erindringer inden for psykologi har vist, at de episoder, vi erindrer fra barndommen og forbinder til en sammenhængende livshistorie, langt fra udgør simple afspejlinger af det hændte. Tværtimod er, hvad vi erindrer, tillært og forbundet med varierende erindringspraksisser og kulturelle former relateret til køn, klasse og etnicitet.¹⁰³ Ligeledes har studier vist, at hvilke erindringer vi fremhæver, og hvilke vi tildeler en mere marginal plads, ignorerer eller glemmer, når vi fortæller os selv og andre om vores liv, afhænger af vores livssituation og det billede, vi på erindringstidspunktet har af os selv. Det betyder også, at det, vi erindrer fra barndommen, typisk vil ændre sig i løbet af et livsforløb. Eksempelvis er ældre mennesker ofte tilbøjelige til at erindre deres liv ud fra en orientering mod livets slutning.¹⁰⁴ Hvad vi erindrer, kan også skifte fra situation til situation og påvirkes af følelser og stemninger. Eksempelvis vil melankoli typisk sætte mennesker i kontakt med erindringer, der bekræfter, at de altid er blevet afvist eller har fejlet, hvorimod erindringer om kærlighed eller succes typisk kommer op til overfladen i en opløftet sindsstemning. Det betyder omvendt også, at følelser og stemninger ofte intensiveres gennem det at erindre.¹⁰⁵

I min forståelse af autobiografisk erindring trækker jeg især på tænkningen hos kulturpsykologerne Steven Brown og Paula Reavey. I bogen *Vital Memory and Affect* (2015) viser de, hvordan mennesker erindrer og administrerer deres erindringer gennem andre, sammen med andre, for andre og gennem ting, landskaber, redskaber og teknologi.¹⁰⁶ Erindring ses hos de to forfattere som et hele, der består af mentale, men også af sociale og materielle komponenter, der tilsammen muliggør, at fortiden mobiliseres.¹⁰⁷ De understreger således, at

¹⁰² Fivush, R. 2011: 562, 572f

¹⁰³ En række udviklingspsykologer har fra slutningen af 1980'erne undersøgt, hvordan autobiografisk erindring dannes hos små børn gennem samtaler med voksne omkring dem, se f.eks.: Nelson, K. 1989. Om betydningen af det kulturelle og sociale miljø for dannelsen af autobiografiske erindringer, se: Fivush, R. & K. Nelson 2004.

¹⁰⁴ McAdams, D. P. 2003: 193f

¹⁰⁵ Schacter, D. 1996: 211

¹⁰⁶ Brown, S. & P. Reavey 2015

¹⁰⁷ Brown, S. og P. Reavey 2015: 43

autobiografiske erindringer altid er *situeret* og tager form af de kontekster og situationer, hvori de dannes.¹⁰⁸

Delte erindringer

Som allerede omtalt gjorde sociologen Maurice Halbwachs op med forståelsen af erindring som et individuelt fænomen. I sin indkredsning af erindringsdannelsens sociale karakter anvender han begrebet *kollektiv erindring*.¹⁰⁹ Dette begreb kan imidlertid give indtryk af, at det er samfundet frem for individer, der erindrer og glemmer.¹¹⁰

I afhandlingen gør jeg i stedet brug af begrebet *delte erindringer*. Jeg tager her mit afsæt i Misztals intersubjektive forståelse af erindringsdannelse; nemlig at det altid er individer, der erindrer, men at individer også altid erindrer gennem og sammen med andre i specifikke sociale og kulturelle kontekster.¹¹¹ Det indebærer, at individets dannelse af erindringer påvirkes af sociale dynamikker og kulturelt tilgængelige betydninger. Det betyder også, at erindringer, som er dannet i specifikke sociale fællesskaber, på forskellig vis internaliseres og bliver del af den enkeltes forståelse af fortiden.¹¹²

Fællesskabers delte erindringer er således noget andet end den totale sum af autobiografiske erindringer blandt fællesskabets medlemmer. Dels indgår kun de erindringer, som deles i det sociale fællesskab; dels rummer disse erindringer meget mere end det, som de enkelte medlemmer selv har erfaret. Fællesskabets delte erindringer indbefatter eksempelvis historisk viden overført fra ældre generationer. Det indbefatter også kulturelle erindringer, som i denne sammenhæng vil sige institutionaliserede symbolske repræsentationer af en fælles fortid som eksempelvis monumenter, statuer, film, museumsgenstande eller erindringspraksisser som ceremonier, minderitualer eller historiske festivaler.¹¹³ Fællesskabers delte erindringer reflekterer ikke bare fortiden. De er også med til at give nutiden mening og forme en fælles identitet. De delte erindringer er dermed også forbundet med

¹⁰⁸ Brown, S. og P. Reavey 2015: 32

¹⁰⁹ Halbwachs, M. 1992:38

¹¹⁰ Kansteiner, W. 2002: 185-190; Warring, A. 2011: 15

¹¹¹ Misztal, B. A. 2003: 6

¹¹² Ibid.: 6

¹¹³ Ibid.: 11ff

magt og kan bruges politisk, både af magthavere og almindelige mennesker, der forsøger at ændre historien nedefra. Det illustrerer Godhavnsdrengenes kamp for en officiel undskyldning tydeligt.¹¹⁴

Ethvert menneske er en del af mange samtidige fællesskaber i varierende skala. I afhandlingen skelner jeg helt overordnet mellem det historikerne Graham Dawson og Alistair Thomson, i hver deres sammenhæng, har kaldt *generelle og partikulære offentligheder*.¹¹⁵ Ved at bruge begrebet offentlighed, frem for fællesskab, vægtes det politiske aspekt, men der menes langt hen ad vejen det samme: At mennesker danner erindringer og forsøger at gøre disse gældende i nogle bestemte sociale rum.

Den generelle – eller brede offentlighed, som måske er et bedre ord på dansk, forudsætter medier og institutioner, som udbreder tilgængelige kulturelle repræsentationer, kategorier og symboler knyttet til fortiden ”in an indirect, impersonal relationship.”¹¹⁶ Med den brede offentlighed refererer jeg helt konkret til de delte erindringer, der dannes gennem massemedier, museumsudstillinger, film, bøger, undervisningsmateriale med videre. Partikulære offentligheder udgøres derimod af mennesker, som i en eller anden udstrækning kender hinanden.¹¹⁷ Begrebet partikulære offentligheder anvender jeg i afhandlingen til at indkredse de offentligheder, som udgøres af tidligere børnehjemsbørn, der identificerer sig med hinanden som en særlig gruppe. Det kan være tidligere børnehjemsbørn, som er vokset op på det samme børnehjem, eller tidligere børnehjemsbørn, som har fundet hinanden gennem de sociale medier. Inspireret af Dawson og Thomson ser jeg de partikulære offentligheder som vigtige rum for udviklingen og vedligeholdelsen af erindringer, som ikke harmonerer med dominerende fortællinger i samfundet, og som sfærer, hvor medlemmerne kan finde styrke til at forsøge at gøre deres erindringer gældende i den brede offentlighed.¹¹⁸ En forudsætning for, at Godhavnsdrenge kunne gå ud i den brede offentlighed og gøre deres erindringer gældende, var således, at de forinden havde delt deres erindringer i partikulære

¹¹⁴ Jelin, E. 2003; Popular Memory Group 2006

¹¹⁵ Thomson, A. 1994: 9; Dawson, G. 1994: 24ff

¹¹⁶ Thomson, A. 1994: 9

¹¹⁷ Thomson, A. 1994: 9; Dawson, G. 1994: 24ff

¹¹⁸ Ibid.

offentligheder, dels på de sociale medier, dels gennem sociale sammenkomster, hvor de udvekslede deres erindringer.

Kropslige erindringer

I min forståelse af *kropslige erindringer* tager jeg afsæt i en fænomenologisk tilgang med rødder i den franske filosof Henri Bergsons skelnen mellem erindringer som henholdsvis repræsentationer af fortiden og erindringer som levet fortid.¹¹⁹ Desuden taget jeg udgangspunkt i den franske filosof Maurice Merleau-Pontys teorier om den habituelle krop som afsæt for menneskers væren-i-verden.¹²⁰

I *Remembering. A Phenomenological study* (2000) indkredser Edward S. Casey en række særtræk ved vores levede kropslige erindringer. For det første peger han på, at vores kropslige erindringer ikke handler om mentale erindringer om kroppen i fortiden, men om at genleve og genopføre fortiden ved at føle og fornemme den i og med kroppen.¹²¹ Kropslige erindringer indbefatter flere forskellige processer.¹²² Særlig relevant for min analyse er erfaringer og rutiner kropsliggjorte som særlige dispositioner for handlinger. Indenfor sociologien har Bourdieu betegnet denne form for erindring som *habitus*.¹²³ Habitus er med Bourdieu ord kropsliggjort historie, som er blevet internaliseret som ”a second nature” og dermed glemt som historie.¹²⁴ En anden form for kropslig erindring, som er relevant for min analyse, er traumatisk erindring, hvor følelser og sanseindtryk forbundet med voldsomme og truende oplevelser bliver ved med at invadere kroppen, og har sat sig som en blivende fornemmelse af at være forsvarsløs og udsat for fare.¹²⁵

Der er markante forskelle på de former for erindringer, jeg ovenfor har beskrevet som henholdsvis autobiografiske erindringer og delte erindringer, og så vores kropslige erindringer. De to første refererer til erindringer, som kan beskrives

¹¹⁹ I *Matter and Memory* (1896) retter H. Bergson fokus mod kropslige erindringer. Bergson skelner mellem *image-memory*, som han beskriver som repræsentationer af fortiden, og *habit-memory*, som primært er en udlevet form for erindring, se Fuchs, T. 2012: 10

¹²⁰ I *Kroppens fænomenologi* (1945/2009) udviklede M. Merleau-Ponty en teori om den *habituelle krop*, som afsæt for menneskets perception og væren-i-verden, Merleau-Ponty M. 2009

¹²¹ Casey, E. 2000: 147

¹²² Se: Casey, E. 2000; Fuchs, T. 2012 for afgrænsninger og begrebsliggørelse af forskellige former for kropslige erindringer fra et fænomenologisk perspektiv

¹²³ Bourdieu, P. 1990

¹²⁴ Ibid.: 56

¹²⁵ Fuchs, T. 2012: 18

med ord eller på anden vis repræsenteres. De kropslige erindringer er derimod implicite og svære at verbalisere.¹²⁶ Ligeledes betragtes fortiden som mere eller mindre løsrevet fra os selv, når den gennem vores autobiografiske og delte erindringer genkaldes gennem ord, billeder og symboler. En sådan distance eller voyeurisme, som Casey udtrykker det, er ikke mulig, når det drejer sig om vores kropslige erindringer.¹²⁷ Her flyder fortid og nutid sammen; fortiden er konstituerende for nutidens handlinger. Samtidig arbejder nutiden på fortiden, som ikke blot reproduceres, men også kontinuerligt modificeres.¹²⁸ Vi bærer således altid fortiden med os, men ikke i en fastfrosset form.

Selv om kropslige erindringer adskiller sig fra autobiografiske erindringer, kan der etableres broer mellem de forskellige erindringsformer. Gennem sansninger og handlinger, som kroppen genkender, kan der åbnes døre til en erindringsdannelse, som tager form af indre billeder, som efterfølgende kan beskrives med ord. Som fænomenologen Thomas Fuchs formulerer det: "Sensations or situations experienced by the lived body may function as implicit memory cores which, under suitable circumstances, can release their enclosed memories."¹²⁹

En oplagt illustration af dette er den ikoniske scene i Marcel Prousts litterære værk *På sporet af den tabte tid* (skrevet 1913-1927), hvor smagen af madeleinekage dyppet i lindete igangsætter erindringsdannelse hos romanens hovedperson Marcel. Ifølge Proust ligger erindringen "skjult uden for tankevirksomhedens område og rækkevidde", og alle "åndelige anstrengelser" og forsøg på at vække fortiden til live er dermed forgæves. Kun gennem sansninger kan erindringer tage form.¹³⁰ Ud fra denne forståelse erindrer vi først og fremmest gennem kroppen, og det er, når vi uventet gennem vores sanser genkender en atmosfære, en smag, en duft eller en lyd, at fortiden træder frem. I første omgang overvældes vi af stemninger og følelser. Først derefter bliver vi i stand til at beskrive en situation – og måske gennem denne trække en hel verden – en tabt tid – ud af kroppen.

¹²⁶ Fuchs, T. 2012: 11

¹²⁷ Casey, E. 2000: 167

¹²⁸ Ibid.: 168

¹²⁹ Fuchs, T. 2012: 19

¹³⁰ Proust, M. 2009: 64

1.3.5 Selvet og subjektivitet

En central del af min analyse handler om, hvordan erindringer og arbejdet med egne erindringer former selvet og subjektiviteten. Jeg vil derfor kort indkredse, hvad jeg forstår ved disse begreber.

Selvet

Med selvet mener jeg en fornemmelse af, hvem man er som person, og en fornemmelse af at være den samme person hen over tid, at være i besiddelse af et indre liv og en evne til at reflekterer over det. Som allerede vist i afsnittet om autobiografisk erindring (se side 33-35), konstitueres selvet gennem en narrativ strukturering af erindringsglimt og informationer fra eget liv, og ved at fortælle sig selv og andre sin livshistorie.¹³¹ Selvet peger som begreb 'indad' mod den formulerede selvopfattelse hos menneskelige subjekter.¹³²

Subjektivitet

Subjektivitet forstår jeg som kulturelt og historisk konstituerede dispositioner for følelser, tænkning, perception, begær, intentioner og agens.¹³³ Man kan således tale om, at vores subjektivitet udgør betingelserne for og bestanddelene i vores fornemmelse af selvet.¹³⁴

I min forståelse af subjektivitet henter jeg inspiration fra antropologiske studier, som ser subjektivitet som både "a material and means of governance" og som "a strategy of existence."¹³⁵ Denne litteratur trækker blandt andet på den franske filosof Gilles Deleuze. Han tager afsæt i Foucaults ideer om subjektivitet som en bevægelig størrelse, der konstitueres processuelt, men han afviser, at konstitueringen af subjektet udelukkende determineres af yde kræfter. Med begrebet *becoming* eller på dansk *tilblivelse* beskriver Deleuze en eksistentiel tilstand, hvor erfaringen er løsrevet fra historien og erindringerne og dermed åben for nye

¹³¹ Fivush, R. 2011

¹³² Abrams, L. 2016: 33-37

¹³³ Ortner, S. 2005: 31

¹³⁴ Abrams, L. 2016: 55

¹³⁵ Biehl, J. m.fl. 2007: 5

muligheder.¹³⁶ Antropologerne Joao Biehl og Peter Locke bruger begrebet tilblivelse til at vise, hvordan mennesker underlagt stærke kategoriseringer og ubærlige livsbetingelser er i stand til – om ikke andet så momentvis – at vriste sig fri af den subjektivering, de er blevet underlagt, og forme andre subjektiviteter gennem deres længsler og begær.¹³⁷ Ligeledes peger de med inspiration fra Deleuze på det at skrive som en handling, der rummer potentialer og muligheder for nye formationer af subjektiviteter og hermed selvet.¹³⁸

Sammenfattende ser jeg således subjektivitet som et begreb, der understreger, at det menneskelige subjekt konstitueres gennem historiske processer, men som samtidig rummer muligheden for, at subjektiviteter kan formes og forandres gennem en bestræbelse på at vriste sig fri af sin historie. Som vi skal se senere, er længslen efter at træde ud af historiens skygge et væsentligt element i mange tidligere børnehjemsbørns beskæftigelse med deres egne erindringer – ligesom det at skrive er en af flere teknikker, hvormed de forsøger at blive til eller at genskabe sig selv.

1.3.6 Mit bidrag til teoriudvikling

Som det fremgår af det ovenstående, er min analyseramme eklektisk sammensat af forskellige teorier og begreber. Selvom jeg ikke eksplicit sætter det sammen til en entydig ny teori, er det min vurdering, at analyserammen ikke alene tillader mig at foretage nuancerede empiriske analyser af tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde. Den bidrager også til en mere generel teoriudvikling indenfor feltet.

Først og fremmest leverer jeg et teoretisk bidrag til fremtidige studier af almindelige menneskers eget erindringsarbejde. Ved at forbinde erindringsstudier med antropologisk forskning i subjektivitet foreslår jeg, at erindringsarbejde betragtes som en særlig praksisform, som understøtter og aktiverer en kritisk subjektivitet. Den analytiske opmærksomhed rettes hermed mod handlinger og

¹³⁶ Biehl, J. & P. Locke 2010: 317; Sjørsløv, I. 2015: 203

¹³⁷ Biehl, J. & P. Locke 2010: 323

¹³⁸ Ibid.: 326

processer, hvormed mennesker forsøger at håndtere og rokke ved de vilkår og magtforhold, de er underlagt.

Jeg foreslår også, at konstitueringen af nye erindringssteder kan være med til at understøtte processer, hvor individets erindringer transformeres fra noget levet til noget, der kan artikuleres, formes og bruges politisk. Med andre ord kan etableringen af erindringssteder være med til at trække erindringer ud af det almindelige. Med et analytisk afsæt i denne forståelse ophæves en skelnen mellem passiv og aktiv erindring. I stedet skærpes det analytiske fokus på, hvordan kropslige og autobiografiske erindringer forvaltes og skifter form og karakter i et samspil med tilstedeværelsen af objektiverede former for delt erindring.

Jeg leverer samtidig et teoretisk fundament for analyser, som synliggør de minutløse processer, hvormed selvet og den sociale verden potentielt transformeres gennem erindringsarbejde. Især bidrager jeg med nytænkning ved at bringe begrebet objektiveringsprocesser i spil. Hermed tydeliggøres materialitetens rolle i processer, hvor erindringer dannes, bearbejdes og formgives. Jeg bidrager desuden ved at pege på de eksistentielle og politiske effekter, det kan have, når personlige erfaringer offentliggøres. Det gør jeg gennem et analytisk fokus på erindringsdannelse i åbningen mellem det private og offentlige rum. Endelig bidrager jeg gennem detaljerede, deskriptive analyser af erindringsdannelse mellem mennesker samt mellem mennesker og materialiteter til en tydeliggørelse af, at det at erindre altid er situeret.

Jeg vil nu vende mig fra den analytiske ramme og se nærmere på tilvejebringelsen af det empiriske materiale, som ligger til grund for undersøgelsen.

1.4 Den metodiske fremgangsmåde

Dette afsnit handler om undersøgelsens metodiske fremgangsmåde. Med en fod i henholdsvis Oral History og antropologien har et feltarbejde forankret på Forsorgsmuseet udgjort rammen for min empiriske produktion. Jeg vil nedenfor skitsere mit faglige afsæt og de konkrete metodiske redskaber, jeg har anvendt

under feltarbejdet. Jeg vil herefter reflektere over, hvad min positionering som repræsentant for museet og min rolle som interviewer har betydet for den producerede viden. Endelig beskriver jeg, hvordan jeg analytisk og etisk har navigeret i forhold til en vidensform, som jeg selv er spundet ind i.

1.4.1 Oral History og antropologi

Ved at kombinere tilgange fra den historiske forskningstradition Oral History med antropologi har jeg helt overordnet sat den menneskelige erfaring i centrum for min undersøgelse. Oral History er kort fortalt en forskningsmetode, som bruges til at producere og fortolke vidnesbyrd om historiske begivenheder og livsforløb gennem dybdegående kvalitative interviews.¹³⁹ Som disciplin udspringer Oral History af historiefaget og blev i begyndelsen primært brugt til at få informationer om fortiden, som var fraværende i de traditionelle skriftlige kilder. Oral History blev især brugt til at fortælle historien om almindelige eller marginaliserede grupper i samfundet, som var ekskluderet fra den eksisterende historieskrivning.¹⁴⁰

I begyndelsen befandt de historikere, som arbejdede med Oral History, sig ofte på marginen af deres akademiske disciplin eller helt udenfor. Dette skyldtes en stærkt venstreorienteret emancipatorisk tilgang, men også at den dominerende holdning indenfor den traditionelle historiske profession var, at mundtlige beretninger var illegitime som historiske kilder. Især blev det anset som problematisk, at de mundtlige beretninger baserede sig på erindringer, som blev betragtet som subjektive, selektive, påvirkelige og i det hele taget upålidelige.¹⁴¹ Denne skepsis skal ses i lyset af en tradition for at skrive historie fra et 3. persons observerende fortælleperspektiv og for at opfatte historie som noget, der først og fremmest omhandler fortiden. Som en respons på kritikken gjorde de første historikere indenfor Oral History, meget ud af at legitimere deres praksis ved blandt andet at krydstjekke de mundtlige beretninger med skriftlige kilder for at adskille fakta fra fiktion.¹⁴² Fra slutningen af 1970'erne argumenterede flere udøvere af

¹³⁹ Bak, S. L. 2016: 9f. Se også: Thompson, P. 2000; Leavy, P. 2011; Yow, V. 2015; Abrams, L. 2016

¹⁴⁰ Abrams, L. 2016: 4; Thomson, A. 2007: 52

¹⁴¹ Thomson, A. 2007: 53

¹⁴² Det kom bl.a. til udtryk i de første versioner af: Thompson, P. (1978) *Voice of the Past*, som løbende er blevet redigeret, senest i 2000

metoden imidlertid for, at de mundtlige beretninger skulle vurderes ud fra andre kriterier end konventionelt historisk kildemateriale.¹⁴³ Frem for at se erindringernes subjektive og intersubjektive karakter som et slør over den bagvedliggende sandhed pegede historikere som den spanske Luisa Passerini og den italienske Alessandro Portelli på, at også subjektive erfaringer, og hvordan de tillægges mening gennem nutidens optik, burde ses som historisk fakta.¹⁴⁴

Oral History bruges i dag både som metode til at få viden om fortiden og som metode til at få viden om, hvordan fortiden tillægges mening i nutiden. Vægtningen har selvsagt stor betydning for den måde, et forskningsprojekt designs på, herunder hvordan interviews gennemføres og efterfølgende analyseres og anvendes. Min interesse i denne afhandling er rettet mod, hvordan fortidens tilstedeværelse i nutiden tillægges mening og håndteres gennem erindringsarbejde. Det betyder, at jeg ikke har valgt mine metoder for at opnå så nøjagtige gengivelser af fortiden som muligt.¹⁴⁵ I stedet har jeg bestræbt mig på at undersøge, hvordan tidligere børnehjemsbørn erfarer, danner mening med og håndterer fortiden i forskellige situationer og sociale sammenhænge.

Med min antropologiske baggrund har det været oplagt for mig at kombinere tilgangen fra Oral History med en antropologisk fremgangsmåde. I antropologien er opmærksomheden især rettet mod dynamikkerne mellem det enkelte menneske og sociale fællesskaber.¹⁴⁶ Den primære metode til at få indsigt i disse dynamikker er feltarbejdet og metoden deltagerobservation, som med Kirsten Hastrup's ord kan karakteriseres som ”en videnskabelig praksis, hvor antropologen placerer sig som én blandt de andre i det fællesskab, der studeres.”¹⁴⁷ Det centrale i denne tilgang er forskerens engagement i feltet: At forskeren er sanseligt nærværende, involverer sig i konkrete mennesker og udsætter sig selv for deres verden og selvfølgeligheder; at man ”*mærker sig noget og gør sig erfaringer.*”¹⁴⁸

¹⁴³ Thomson, A. 2007: 55f

¹⁴⁴ Passerini, L. 1978; Portelli, A. 1979

¹⁴⁵ Jeg har f.eks. ikke tjekket udsagn ved at stille kritiske spørgsmål under interviewene eller ved efterfølgende at krydstjekke de informationer, jeg har fået.

¹⁴⁶ Hastrup, K. 2003: 9

¹⁴⁷ Hastrup, K. 2003: 10. Se også: Hastrup, K. 2015; Hammersley, M. & P. Atkinson 2007; Gupta, A. & J. Ferguson 1997

¹⁴⁸ Hastrup, K. 2003: 25

Samtaler og narrativer er vigtige i det antropologiske feltarbejde, fordi det fortalte markerer, hvad der opfattes som betydningsfuldt og giver adgang til viden om, hvordan forskellige mennesker tillægger fænomener mening. Det er dog langt fra alt, der kan siges. En styrke ved den antropologiske tilgang er således, at den kropslige tilstedeværelse i felten kan give adgang til viden om fænomener, som ligger uden for sproget i form af tavsheder, usagte selvfølgeligheder, kropslige praksisser, fornemmelser, stemninger og følelser.¹⁴⁹

Ved at gøre brug af en antropologisk fremgangsmåde forsøger jeg at få indsigt i de sider af erindringsarbejdet, som ikke umiddelbart omsættes til ord og narrativer, men som jeg observerer og fornemmer. Man kan måske sige det på den måde, at det er mine antropologisk skolede sansninger, som træder til, når jeg i mine analyser inddrager empiri, som ikke er indfanget på min diktafon. Min opmærksomhed er således både rettet mod det, som siges, måden, det siges på, og det, som ligger uden for sproget.

1.4.2 Forsorgsmuseet som min indgang til felten

Helt overordnet er det empiriske materiale, som ligger til grund for afhandlingen, tilvejebragt gennem antropologisk feltarbejde forankret på Forsorgsmuseet i Svendborg.¹⁵⁰ I kraft af det mangeårige engagement i børneforsorgens historie fra tidligere børnehjemsbørns perspektiv er Forsorgsmuseet på mange måder en oplagt indgangsdør til tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde.

Selv blev jeg tilknyttet museet, da jeg i 2013 og 2014 arbejdede som forsker på det allerede omtalte socialhistoriske projekt ”Anbragt i historien”.¹⁵¹ I den forbindelse gennemførte jeg en række interviews med tidligere anbragte, som skulle belyse, hvordan de havde erfaret livet under skiftende lovgivninger og institutionelle rammer. Jeg fik herigennem indsigt i, hvordan forskellige tidligere børnehjemsbørn erindrede opvæksten på datidens børnehjem. Det blev samtidig tydeligt for mig, at mange af dem, som reagerede på museets annoncer og opslag, ikke alene havde stærke følelser og holdninger knyttet til deres opvækst på

¹⁴⁹ Hastrup, K. 2003: 26

¹⁵⁰ Om det antropologiske feltarbejde, se: Hastrup, K., 2015; Gupta, A. & J. Ferguson 1997

¹⁵¹ Se: Kragh, J. V., S. G. Jensen og J. K. Rasmussen 2015

børnehjem, men også var dybt engageret i deres egen historie. Når jeg tænker tilbage, kan jeg også se, hvordan mange brugte interviewet meget aktivt; som en anledning til at sætte ord på svære erindringer eller som en måde at komme ud med et politisk budskab og gøre det gældende i den historie, der skulle skrives. Det sidste er blandt andet tilfældet hos Jane, der under et interview fortæller min kollega, at hun var tæt på at melde afbud, fordi hun ikke magtede at rippe op i alle minderne. Alligevel besluttede hun sig for at fortælle sin historie med begrundelsen: ”Danmark skal ikke have lov til at slippe af sted med det – det var simpelthen for dårligt. Det med at dokumentere, hvor sørgeligt og trist det har været, er min motivation for at sidde her og fortælle dig det (sukker dybt). Det trænger til at blive dokumenteret. Det har en virkning langt ind i min datters og barnebarns liv.”¹⁵² Det var med andre ord ikke bare mig og mine forskerkolleger, som havde gang i et historisk projekt, det havde de tidligere børnehjemsbørn, som vi interviewede, i høj grad også. Det var denne erkendelse, som blev afsæt for ph.d.- projektet.

Kontakten til de tidligere børnehjemsbørn, som indgår i feltarbejdet, er oprettet på forskellige måder. Da mit feltarbejde begyndte, tog jeg kontakt til flere af dem, jeg allerede havde mødt i forbindelse med ”Anbragt i historien”. Disse kontakter har givet mig mulighed for at følge flere personer hen over en fem-seksårig periode og dermed givet mig en indsigt i, hvordan deres erindringsarbejde har formet sig hen over tid. Jeg har også taget kontakt til flere, som har delt deres erindringer på museets interaktive hjemmesider: *børnehjem.nu* og især *anbragtihistorien.dk*. Samtidig får museet ugentligt henvendelser fra mænd og kvinder, som har været anbragt på børnehjem, og som enten søger informationer eller gerne vil donere genstande, billeder eller skriftlige erindringer til museet. Denne gruppe har jeg løbende etableret kontakt til. Mange interviews, uformelle samtaler og observationer er foregået på museet, på mit kontor under loftet eller i børnehjemsudstillingen mellem montre og billeder. Men jeg er også blevet inviteret til at besøge dem i deres hjem, opsøge fortidens steder med dem eller deltage i sociale sammenkomster.

Med museet som indgang til felten er det en helt bestemt gruppe tidligere børnehjemsbørn, som afhandlingen handler om. Der er ikke tale om tidligere

¹⁵² Kragh, J. V., S. G. Jensen og J. K. Rasmussen 2015: 8

børnehjemsbørn bredt set, men om tidligere børnehjemsbørn, som bedriver erindringsarbejde, og som inddrager museet i dette arbejde. Det er fælles for dem, at de er meget optagede af deres erindringer og historie og som Jane har ressourcer til at beskæftige sig med dem, selv om det kan være hårdt. Det er også et fællestræk, at de har et ønske om at gøre deres egen version af historien gældende i offentligheden, og at de af forskellige årsager ser Forsorgsmuseet som relevant for dem i denne bestræbelse.

1.4.3 Metodiske redskaber og empiri

Med feltarbejdet som den overgribende ramme ser jeg ikke produktionen af empiri som noget, der kan reduceres til valg af bestemte redskaber og overholdelse af formelle regler. Det vigtigste instrument ser jeg derimod som forskeren selv. Det betyder samtidig, at jeg betragter informationer, jeg har fået gennem feltarbejdet, som relevante og vigtige, også når de ikke er genereret ved hjælp af afgrænsede metodiske redskaber. Ligeledes betyder det, at jeg har set produktionen af empiri som en løbende proces med plads til improvisation og afvigelser fra de valgte metodiske redskaber, og at jeg løbende har justeret dem og taget nye i anvendelse, efterhånden som feltet har åbnet sig, og nye relevante spørgsmål har meldt sig.¹⁵³

Jeg har gennem feltarbejdet gjort brug af forskellige metodiske redskaber til at producere et mangesidet og omfattende empirisk materiale. Det vigtigste metodiske redskab i mit feltarbejde er det kvalitative interview kombineret med deltagerobservation – eller måske snarere *interviewet som en særlig form for deltagerobservation*. Som antropologen Cecilie Rubow har påpeget, er interviewet en form for samtale, som ikke nødvendigvis indebærer en distance mellem det fortalte og det levede. Samtalen er derimod en del af livet, og den kan ses som en måde at bringe sig tæt på og engagere sig i det, der studeres.¹⁵⁴ Desuden vil deltagerobservation altid indgå som et vigtigt element i gennemførelse af et interview, idet både observationer og indlevelse er en helt central del af det at spørge og lytte til et andet menneskes fortælling om sit liv. Ligeledes vil samtaler

¹⁵³ Creswell, J. 2007: 37-39

¹⁵⁴ Rubow, C. 2003: 227. For diskussioner af interviewet som en social praksis, der gennemstrømmer vores samfund, se: Gubrium, J. F. & J. A. Holstein 2001

og dermed noget, som minder om interview, også altid indgå som en vigtig del af deltagerobservationer.

Jeg vil i det følgende give et kort overblik over de konkrete metoder, jeg har taget i anvendelse:¹⁵⁵

For at få viden om, hvordan tidligere børnehjemsbørn erindrer og skaber mening med deres opvækst, har jeg lavet 10 livshistorieinterviews med tidligere børnehjemsbørn, som for nylig er gået i gang med at beskæftige sig med deres erindringer.¹⁵⁶ De fleste interviews er gennemført i fortællernes hjem og har haft en varighed på mellem tre og seks timer. En livshistorie er en selvbiografisk fortælling, som giver et indblik i det enkelte menneskes forhold til sin egen historie, sådan som det fortælles på et givet tidspunkt i dette menneskes liv. Som metode adskiller livshistorieinterviews sig fra andre interviewformer idet fortælleren ikke skal besvare spørgsmål, men selv strukturere sine erindringer i et sammenhængende tidsforløb.¹⁵⁷

Jeg har også gennemført 10 tematiserede semistrukturerede interviews med personer, som har beskæftiget sig aktivt med deres erindringer over en længere periode. Nogle af disse personer har udgivet bøger om deres erindringer.¹⁵⁸ Flere har også i løbet af deres erindringsarbejde indsamlet en række informationer, ligesom de har dokumenteret den proces, de har været igennem, i form af billeder, skemaer eller tegninger. Ofte udgjorde de nedfældede, indsamlede og producerede materialer omdrejningspunktet for interviewet, hvorfor jeg har tilpasset mine spørgsmål til den enkelte. Et tilbagevendende fokus har dog været, hvordan de har beskæftiget sig med deres erindringer gennem livet, og hvad der motiverede dem til at gå i gang med at arbejde med deres egen historie.

Fotografier og personlige genstande er ofte centrale for den måde, vi former og skaber mening med vores erindringer. Jeg har derfor forud for alle interviews bedt deltagerne om at finde fotografier og genstande frem. I samtaler om fotografier

¹⁵⁵ Se også bilag 1 for et overblik over, hvilke informanter, der har deltaget i hvilke former for interview

¹⁵⁶ Jeg har desuden i min analyse inddraget ti livshistorieinterviews med tidligere børnehjemsbørn fra projektet "Anbragt i historien" og to livshistorieinterview gennemført af min kollega, Jacob Knage Rasmussen

¹⁵⁷ Horsdal, M. 1999: 105; Atkinson, R. 2012

¹⁵⁸ Kvale, S. & Brinkmann, S. 2009: 45-50

og genstande har jeg især været interesseret i, hvorvidt tidligere børnehjemsbørn overhovedet har materielle minder. Jeg har også været interesseret i, hvor og hvordan de er opbevarede. Det siger eksempelvis meget om, hvilken betydning fortiden tillægges, om fotografier er indrammet og stillet frem eller gemt væk i en kasse på loftet. Gennem samtaler om fotografier og genstande har jeg desuden rettet min opmærksomhed mod deres særlige egenskaber til at virkeliggøre fortiden og vække spontane, sansemættede og følelsesladede erindringer.¹⁵⁹

Som en vigtig del af feltarbejdet har jeg sammen med museets formidlingschef Sarah Smed afholdt en række ”mindemandage” på Forsorgsmuseet.¹⁶⁰ Mindemandagene er foregået om mandagen, hvor museet er lukket for øvrige besøgende, og de forløber over fem programlagte timer. I alt har vi afholdt ni mindemandage med tre til fire deltagere hver gang. Grupperne har været sammensat forskelligt. Der har været en gruppe med tidligere anbragte på spædbørnshjem, en gruppe med søskende, en gruppe med ”krigsbørn”, to grupper med deltagere fra det samme børnehjem og fire grupper bestående af deltagere fra forskellige børnehjem. Nogle har kendt hinanden i forvejen, andre har først mødt hinanden på dagen. Mindemandagene foregår i *Opsynsmandens lejlighed* på den gamle fattiggård – en interiørudstilling med tidstypiske ting fra 1950’erne. Lejligheden har fungeret som en form for tidslomme, der i sig selv sætter mange minder i gang hos deltagerne, og samtidig har den en tryghedsskabende hjemlighed over sig. Under mindemandagene er deltagerne blevet opfordret til at fortælle om deres erindringer ud fra medbragte biografiske genstande, museets samling af fotografier og børnehjemsudstillingen *Du skal ikke tænke på din far og mor*.

Ud over mulighederne for at tale om og observere, hvordan erindringer vækkes og tillægges mening i samspil med materielle minder, har mindemandagene også haft karakter af fokusgruppeinterviews, hvor empirien produceres gennem flere personers samtaler og interaktion omkring et bestemt emne.¹⁶¹ Styrken ved denne tilgang er, at forskellige erfaringer og holdninger drøftes. Det kan både give en indsigt i mangfoldigheden af måder at skabe mening med fortiden på og i de

¹⁵⁹ I min brug af fotografier har jeg været inspireret af: Harper, D. 2002; Freund, A. & Thomson, A. red. 2011

¹⁶⁰ For en mere udførlig beskrivelse af Mindemandagene se: Jensen, S. G. 2019

¹⁶¹ Halkier, B. 2010: 137

sociale processer og dynamikker, som har betydning for den mening, der skabes. Det har også været givende, når deltagerne har kommenteret på hinandens erfaringer og stillet hinanden spørgsmål, som forudsætter personlige erfaringer med de temaer, vi drøftede.

Da filmen *Der kommer en dag* baseret på historien om Godhavn blev vist i biografen undervejs i mit feltarbejde, var det oplagt at se filmen og diskutere den med tidligere børnehjemsbørn.¹⁶² Ud over at se filmen til forpremierer i Odense sammen med Godhavnsdrenege arrangerede jeg sammen med Baglandet – et mødested for tidligere anbragte – biografture i Århus, København og Ålborg fulgt op af drøftelser på værestederne.¹⁶³ Omkring 10 deltog i den efterfølgende drøftelse hvert sted. Drøftelserne faciliterede jeg som fokusgruppeinterviews.

Under mit feltarbejde har jeg også gjort brug af deltagerobservation under en række forskellige aktiviteter.¹⁶⁴ Jeg har fulgtes med flere, som har genbesøgt deres børnehjem, deltaget i åbent-hus-arrangementer på børnehjem, hvor mange tidligere børnehjemsbørn har deltaget samtidigt, og jeg har deltaget i mere private sammenkomster. Jeg har også overværet tidligere børnehjemsbørns foredrag og deltaget i forskellige arrangementer knyttet til Godhavnsdrenege kamp for en officiel undskyldning.

Endelig har jeg ført mange uformelle samtaler med tidligere børnehjemsbørn, der har besøgt eller på anden vis kontaktet museet, og oftest er interviews blevet fulgt op af telefonsamtaler og efterfølgende dialog gennem e-mails.

Det empiriske materiale produceret gennem feltarbejdet består af lydoptagelser, transskriptioner, genfortællinger og feltnoter, fotografier, e-mails og tilsendt materiale. Materialet opbevares i et klausuleret arkiv på Forsorgsmuseet.

Foruden empirisk materiale, som jeg har produceret i forbindelse med feltarbejdet, inddrager jeg også en række publicerede interviews fra museets tidligere forskningsprojekter: *Godhavsrapporten* (2011) og *På kanten af velfærdsstaten* (2015).¹⁶⁵ Ligeledes indgår autobiografiske tekster, som tidligere børnehjemsbørn selv har produceret, typisk udgivet på mindre eller egne forlag,

¹⁶² Nielsen, J. W. 2016

¹⁶³ Baglandet 2018

¹⁶⁴ Szulevicz, T. 2015; DeWalt, K. M. & B. R. DeWalt 2002

¹⁶⁵ Rytter, M. 2011; Kragh, J. V., S. G. Jensen & J. K. Rasmussen 2015

samt en række upublicerede manuskripter og memoirer, som er blevet sendt til Forsorgsmuseet. En del af disse er lagt ud på *anbragtihistorien.dk*.¹⁶⁶ Empirien består desuden af delte erindringer på den interaktive hjemmeside: *børnehjem.nu*, som blev oprettet i forbindelse med udstillingen *Du skal ikke tænke på din far og mor* i 2004.¹⁶⁷ Jeg gør også brug af opslag på Facebook i lukkede grupper for tidligere børnehjemsbørn.

Endelig trækker jeg på mediedækningen (via Infomedia) – især omkring Godhavnsdrengenes kamp for en officiel undskyldning som et konkret eksempel på, hvordan tidligere anbragtes omgang med egen historie kan blive et offentligt anliggende.

Samlet set bygger afhandlingen således på et omfattende og sammensat empirisk materiale, som er produceret via flere års feltarbejde, og som giver mig adgang til at nærstudere tidligere anbragte børns erindringsarbejde.¹⁶⁸

1.4.4 Den analytiske proces

I den analytiske proces har jeg vekslet mellem systematiske og episodiske tilgange.¹⁶⁹ På den ene side har jeg løbende forsøgt at systematisere og skabe overblik over de tematiske mønstre, der viste sig i mit materiale. Det har jeg gjort ved at lave overskrifter i transskriptioner, genfortællinger og noter fra mit feltarbejde. Disse overskrifter har haft karakter af meningskondensering.¹⁷⁰ Jeg har også løbende gjort brug af lister og skemaer. På den anden side har jeg anvendt en episodisk tilgang, hvor jeg har arbejdet med narrative fremstillinger af udvalgte empiriske passager fra interviews, feltnoter og de tidligere børnehjemsbørns egne skriftlige produktioner. Disse passager har været med til at åbne materialet, fordi de har været særligt mættede med betydning, sigende, signifikante for fortælleren eller uudgrundelige og dragende for mig som forsker.¹⁷¹

¹⁶⁶ Se: Svendborg Museum 2013

¹⁶⁷ Se: Forsorgsmuseet 2004

¹⁶⁸ Se fotografier fra feltarbejdet i bilag 2, s. 342-343. Se også informationsmateriale til informanter i bilag 3 og 4, samt interviewguide til livshistorieinterview i bilag 5

¹⁶⁹ Bundgaard, H. & H. O. Mogensen 2018

¹⁷⁰ Om meningskondensering som analysestrategi, se: Kvale, S. & S. Brinkmann 2008: 227f

¹⁷¹ Bundgaard, H. & H. O. Mogensen 2018:84. Om narrative analysestrategier se også: Kvale, S. & S. Brinkmann 2008: 246-250.

Den videre analytiske proces har fortrinsvis fundet sted ved at skrive afhandlingen. Det er gennem skriftens materialisering af dialogen mellem egen empiri og den litteratur og teoridannelse, som andre har begået, at mine refleksioner, hypoteser og argumenter langsomt har taget form. Det er også i denne proces, at der foretages selektioner, hvor de dele, som viser sig at være signifikante for analysen, trækkes frem, mens andre dele glider i baggrunden.¹⁷² Antropologen Inger Sjørsløv har med reference til Claude Lévi-Strauss' begreb *bricolage* beskrevet den antropologiske analyseproces som ”at bricolere en tekst.”¹⁷³ Analytiske processer handler om at identificere strukturer gennem abstrakte begreber, men de handler også om at sætte brudstykker sammen gennem skriften og få det bedst mulige ud af de forhåndenværende midler.¹⁷⁴

1.4.5 Den skriftlige fremstilling

I afhandlingens empiriske fremstillinger har jeg tilstræbt en form, hvor de personer, afhandlingen handler om, træder tydeligt frem af teksten med egen stemme og særpræg. Jeg har samtidig forsøgt at lægge teksten til rette på en måde, der skaber blik for de analytiske pointer, jeg efterfølgende trækker frem, men som også bevarer en åbenhed, hvor ikke alt ekspliciteres og forklares. Hermed ønsker jeg at sikre en *gennemskinnelighed*, hvor teksten står åben og inddrager læseren i betydningsdannelsen.¹⁷⁵

Da mine analyser ikke er tekstlingvistiske, men narrative har jeg af hensyn til læsevenligheden og for at lette forståelsen redigeret i de empiriske uddrag fra interviews, samtaler og skriftlige beretninger, som ikke er udgivet i bogform. Gentagelser, pauser, omvendte ordstillinger, slåfejl og ufuldførte sætninger har jeg fjernet eller tilrettet, med mindre de peger på sindstilstande eller andet, som er væsentlig for analysen.¹⁷⁶ I flere tilfælde har jeg kondenseret mine informanternes udsagn ved at sammenklippe citater om det samme tema fra det samme interview –

¹⁷² Sjørsløv, I. 1995: 180

¹⁷³ Sjørsløv, I. 2015: 60. Om analyse som bricolage se også: Kvale, S. & S. Brinkmann 2008: 259-261

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Sjørsløv, I. 1992:135, 47f. Sjørsløv trækker på Wolfgang Isters teorier om litteraturens ”tomme pladser”, som det der engagerer læserens egen erfaringsverden. Se også: Sjørsløv, I. 2018; Dalsgård, L. 2003.

¹⁷⁶ Kvale, S. & S. Brinkmann 2009: 307f

og i enkelte tilfælde ved at sammenklippe citater fra forskellige interviews med den samme person. Ligeledes fletter jeg mine egne observationer ind i fremstillingerne. Der er således tale om narrative restruktureringer af det empiriske materiale.¹⁷⁷

Samspillet mellem teoretiske begreber og empiri varierer gennem afhandlingen. Enkelte steder bruger jeg empirien som afsæt for teoretiske diskussioner, mens jeg andre steder i højere grad lader de empiriske fremstillinger tale for sig selv inden for den teoretiske ramme, jeg har skitseret i indledningen.

1.4.6 Offentlighedens personificering

Det antropologiske feltarbejde fordrer grundige refleksioner over egen positionering i relation til de mennesker, man studerer, og hvilken betydning denne positionering spiller i forhold til, hvad der synliggøres, og hvad der forbliver udenfor synsfeltet.¹⁷⁸

Ofte forløb mine møder med tidligere børnehjemsbørn over mange timer og var forbundet med en fortrolighed, åbenhjertighed og intensitet, som jeg sjældent har oplevet i andre sociale sammenhænge. Flere nævnte undervejs det usædvanlige i, at de sad og fortalte alt det, de gjorde, til et menneske, de slet ikke kendte. At fremmedhed paradoksalt nok kan give adgang til ”bekendelser, der næsten kan få karakter af skriftemål”, forklarer sociologen Georg Simmel ved, at den fremmede ikke er viklet ind i lokale eller slægtsmæssige ”fikseringer.”¹⁷⁹ Min position som en fremmed og udenforstående har således spillet en rolle for den viden, jeg har fået adgang til.

Som repræsentant for et museum har der samtidig været andet og mere på spil end intimitet mellem fremmede og et ønske om at ”læsse af.” Det tydeliggøres blandt andet ved, at kun ganske få har ønsket anonymitet, når jeg efter interviewet har bedt dem om at udfylde en samtykkeerklæring. Flere har også henkastet forsikret sig, at det, de fortalte, kom ”med på båndet.” Jeg har således ikke været en tilfældig fremmed, men snarere en fremmed placeret i åbningen mellem det private og offentlige rum. Man kan sige, at jeg som repræsentant for museet har indtaget en position som offentlighedens personificering. Ligeledes er det væsentligt, at jeg

¹⁷⁷ Kvale, S. & S. Brinkmann 2009: 306

¹⁷⁸ Hastrup; K. 2003: 10

¹⁷⁹ Simmel, G. 1998: 97 citeret i Tjørnhøj-Thomsen, T. 2003: 108

kommer fra et museum, som de fleste tidligere børnehjemsbørn, der henvender sig, associerer med en bestemt version af børnehjemshistorien. De fleste vil således i deres egne fortællinger implicit eller eksplicit forholde sig til det narrativ centreret om Godhavn, som museet har været med til at konstituere, og de fleste vil have et ønske om at bidrage til, nuancere eller udfordre denne fortælling.

Min positionering som et menneske, der kan legitimere personlige erindringer som relevante og væsentlige i et større fællesskabs historieskrivning, er i nogle situationer blevet særligt tydeligt. Når Jane siger, at hun vil fortælle sin historie, fordi Danmark ikke skal have lov til at slippe af sted med at behandle børn dårligt, er det med en klar forventning om, at museet kan være med til at kaste lys på de svigt, som forgik på datidens børnehjem.¹⁸⁰ På samme vis inviterer Kaj mig med til sit børnehjem for at fortælle om lykkelige barndomsminder – mens han beklager, at folk kun er interesseret i at høre om overgreb – med et klart ønske om, at gode erindringer skal indtage en mere fremtrædende plads i museets formidling.¹⁸¹ Ikke sjældent har min forankring på Forsorgsmuseet således betydet, at jeg er blevet præsenteret for politiserede versioner af erindringer, hvor ambivalens og nuancer måske har været tilsidesat til fordel for et klart budskab.

I andre situationer har tidligere børnehjemsbørn brugt mig og museet til at legitimere deres erindringer og gøre dem gældende i nære fællesskaber. Det kom eksempelvis til udtryk under et interview med Torben, hvor han foreslog, at vi kørte hen til hans ældre bror og svigerinde. Hos broren, der straks satte kaffe over, fortalte Torben, at jeg besøgte ham, fordi museet gerne vil høre mere om det år, hvor han var anbragt på børnehjem. Det viste sig, at Torbens anbringelse var nyt for broren, som på det tidspunkt var flyttet hjemmefra.¹⁸² Jeg ser denne situation, som et udtryk for, at museets interesse for Torbens historie legitimerede hans beskæftigelse med sin egen fortid og samtidig gjorde det lettere for ham at tale med sin bror om svære forhold i familien, som de måske i mange år stiltiende havde været enige om at glemme eller lade ligge.

¹⁸⁰ Jensen, S. G., J. K. Rasmussen og J. V. Kragh 2015: 8

¹⁸¹ Kaj Sørensen 12.05.2016

¹⁸² Torben Jensen 08.03.2016

Min positionering er dog hverken entydig eller uforanderlig, men forhandles løbende. Både min opvækst i en almindelig kernefamilie, min alder og mit køn har i specifikke situationer haft en indflydelse på de relationer, der er blevet skabt, og de erindringer, der er blevet delt. Eksempelvis har min positionering som kvinde formentlig været med til at lægge låg på aggressive følelser. Det blev især tydeligt for mig de gange, hvor jeg deltog i aktiviteter, hvor flere mænd var samlet, og hvor de først og fremmest orienterede sig mod og delte deres erindringer med hinanden.

Overordnet set er det min vurdering, at min positionering som forsker på Forsorgsmuseet har givet mig en særlig privilegeret mulighed for at opnå viden om de processer, der finder sted i åbningen mellem det private og offentlige rum, og hvor igennem tidligere børnehjemsbørns indre fornemmelser, følelser og erindringsglimt eksternaliseres og formgives på måder, som kan påvirke de fælles forestillinger om fortiden.

1.4.7 Katalysator og iscenesætter

Generelt er den viden, som produceres gennem både dybdegående interviews og deltagerobservation intersubjektiv eller relationel. Den beror på processer, hvor nye indsigter og viden opstår mellem mennesker.¹⁸³ Det betyder samtidig, at den beror på en vidensproduktion, hvor forskeren gennem interaktion og samtaler uundgåeligt påvirker de mennesker og fænomener, som studeres.¹⁸⁴

Som vidne, interviewer og iscenesætter af tidligere børnehjemsbørns erindringer har jeg været aktiv medskaber af selve genstanden for min analyse, nemlig de tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde. Gennem interviewene har jeg gjort det muligt for dem at fortælle om deres erindringer i timevis. Ved at lytte, leve mig ind i og anerkende deres erindringer har jeg samtidig gjort det muligt for dem, at artikulere erfaringer og nå frem til fortolkninger, som måske har været svære at skabe alene eller i andre sociale sammenhænge. Vores samtaler og mine mange spørgsmål har samtidig været med til at igangsætte tankerækker, som utvivlsomt har betydet, at nye erindringer er formuleret, men også at refleksioner over og holdninger til egne erindringer har forskubbet sig.

¹⁸³ Hastrup, K. 2015: 76; Sjørsløv, I. 2015: 36

¹⁸⁴ Sjørsløv, I. 2015: 37

I nogle interviewsituationer er min deltagelse måske ligefrem større, end det normalt gør sig gældende i interviewsituationer. Som flere har skrevet udførligt om, er det vigtigt at gøre brug af åbne spørgsmål i interviews, hvor man ønsker at få subjektets meningskonstruktioner frem.¹⁸⁵ I livshistorieinterviewet er det for eksempel vigtigt, at det er fortælleren, der udvælger begivenheder i livet og kæder dem sammen til en fortløbende historie. Hermed afspejles, hvad der har været af betydning for vedkommende, og hvad fortælleren ønsker at viderebringe om sit liv og sig selv.¹⁸⁶ Horsdal anbefaler således, at interviewereren igangsætter livshistorieinterviewet ved at spørge om det første, som fortælleren kan huske, for derefter at signalere opmærksom lytten uden at bryde ind. Først når fortælleren er færdig med sin beretning, kan interviewereren stille uddybende spørgsmål.¹⁸⁷

Flere gange har jeg forsøgt at gennemføre interviews på denne måde, og nogle gange er det da også forløbet helt efter de metodiske grundbøger, men oftest er fortælleren efter en grundig introduktion og mit igangsættende spørgsmål famlende nået frem til fortællertidspunktet på fem minutter. Det kan måske i nogle tilfælde skyldes, at en del tidligere børnehjemsbørn kommer fra en kulturel baggrund, hvor der ikke er tradition for at fortælle lange sammenhængende historier om sig selv. Det er dog næppe tilfældigt, at det netop er under interviews med personer, som allerede har beskæftiget sig med deres egen historie i længere tid, at fortællingerne er gledet ubesværet af sted. De abrupte livshistorier ser jeg således som udtryk for, at sammenhængende livshistorier ikke nødvendigvis er ude i verden, klar til at blive fortalt og *indsamlet* af interviewereren. En del af de mennesker, jeg har talt med, er først på interviewtidspunktet gået i gang med at få sammenstykket en fortælling, hvor barndommen indgår som andet end nogle få faste vendinger.¹⁸⁸ At livshistorieinterviewene sjældent forløber ”ideelt”, og at jeg som interviewer ofte har fået en langt større rolle end i det idealiserede livshistorieinterview, udgør dermed værdifuld viden i sig selv. Det siger nemlig meget om, hvordan dannelsen af autobiografiske erindringer for mange tidligere børnehjemsbørn fordrer en aktiv

¹⁸⁵ Se f.eks.: Horsdal, M. 1999; Gubrium, J. F. & J. A. Holstein 2001; Atkinson, R. 2012.

¹⁸⁶ Horsdal, M. 1999: 108

¹⁸⁷ Horsdal, M. 1999: 108

¹⁸⁸ Som jeg senere vil komme nærmere ind på, har mange tidligere børnehjemsbørn store huller i den første del af deres egen livshistorie, se kap. 3.2, s. 86-98

indsats; at de sammenhængende livshistorier først bliver til gennem deres erindringsarbejde.

Det betyder imidlertid også, at jeg under sådanne interviews indtager en meget aktiv rolle, hvor jeg stiller mange understøttende spørgsmål for at hjælpe fortællerne med at udfolde deres erindringer. Jeg beder eksempelvis fortællerne om at uddybe deres beskrivelser af bestemte episoder, og jeg spørger ind til detaljer, stemninger, sansninger, følelser, og hvad de tænker om episoden i dag.¹⁸⁹ Andre spørgsmål handler om at hjælpe fortælleren med at holde fast i den røde tråd.

At fortælle andre om sit liv kan være sårbart. Som Horsdal peger på, er det derfor vigtigt, at interviewerens spejler fortælleren på en måde, der gengiver en accept af det menneske, som fortælleren er, og det liv, der fortælles om.¹⁹⁰ Det er jeg meget enig i. Jeg mener samtidig, at denne spejling fordrer mere end opmuntrende smil i særligt sårbare interviewsituationer. Jeg kommenterer derfor ofte på det fortalte. Det gør jeg velvidende, at jeg hermed blander mig i meningskonstruktionen. Men samtidig har jeg haft en klar fornemmelse af, at et menneske, som for første gang usikkert fortæller om uretfærdigheder, som vedkommende i årevis har bebrejdet sig selv, har behov for utvetydigt medhold, og at et menneske, der i timer fortæller om at være offer for andres magtudøvelse, har behov for at blive mindet om situationer, hvor han eller hun har handlet og taget vare på sig selv. At gennemføre et interview indebærer dermed en konstant balancering mellem metodiske og etiske hensyn, som i høj grad beror på intuition og situationsfornemmelse.

Min aktive deltagelse bliver selvsagt ikke mindre under de tidligere beskrevne mindemandage, hvor jeg faciliterer møder med fotografier, genstande og rum. En positionering som offentlighedens personificering og en rolle som katalysator for erindringsdannelse fordrer derfor, at jeg i mine analyser medtænker mig selv som en del af det, jeg studerer. Jeg har derfor også i de empiriske fremstillinger skrevet mig selv ind i teksten i situationer, hvor mit tilstedevær har spillet en rolle. Dog ligger denne rolle implicit gennem afhandlingen og gøres kun til genstand for en egentlig analyse i kapitel 4.

¹⁸⁹ Kvale, S. & S. Brinkmann 2009: 158

¹⁹⁰ Horsdal, M. 1999: 105

1.4.8 Balanceringen mellem deltagelse og distance

I det overstående har jeg fokuseret på den rolle, museet som ramme og jeg selv har haft for de tidligere børnehjemsbørns dannelse af erindringer og refleksioner. Men det er selvfølgelig ikke kun de tidlige børnehjemsbørn, som påvirkes i dette møde. For mig har feltarbejdet været en eksistentiel og emotionel rejse, som utvivlsomt har ændret mig som menneske. Ofte har jeg i dagene efter et langt interview følt mig overvældet og opfyldt af det menneske, hvis liv jeg under interviewet har levet mig ind i, mens følelser som medfølelse, indignation, tristhed eller beundring har strømmet igennem mig. At den viden, jeg har fået adgang til, er skabt gennem relationer, som under interviewet ofte opleves meget intense, vil uundgåelig også påvirke den måde, jeg forstår og bruger interviewet på efterfølgende. Ofte har jeg således været i tvivl om, hvordan jeg skulle navigere etisk og analytisk i forhold til den tilvejebragte viden.

Indenfor Oral History har den producerede videns relationelle karakter og de følelser og sympatier, det kan vække hos forskeren, været kilde både til metodisk bekymring og bestræbelser på at adressere og diskutere den relationelle videns særkende og potentialer. En særlig inspirerende artikel er skrevet af historiker og psykolog Valerie Yow og bærer den meget sigende titel ”Do I Like Them to Much?”¹⁹¹ I artiklen adresserer hun de mange forskellige måder, hvorpå relationer mellem informanter og interviewer kan påvirke interviewets gennemførelse og den efterfølgende analyse. Ifølge Yow er disse påvirkninger en grundlæggende betingelse i produktionen af interviewbaseret viden, som ikke i sig selv er et problem, men som fordrer grundige refleksioner og gennemsigtighed.

Yow trækker her på antropologien, hvor den relationelle vidensform længe har været en integreret del af fagets selvforståelse og genstand for en omfattende faglig refleksion. Antropologen Victor Turner argumenterer eksempelvis for ”an objective relation to one’s own subjectivity”¹⁹², mens banebrydende antropologer som James Clifford og Clifford Geertz har argumenteret for, at forskerens

¹⁹¹ Yow, V. R. 2006

¹⁹² Turner, V. 1975 citeret i: Yow, V. R. 2006: 59

subjektivitet ikke bare skulle anerkendes, men også anvendes til at forstå forskningsprocesser og vidensproduktion mere generelt.¹⁹³

I mit forsøg på at få greb om den relationelle viden produceret gennem mit feltarbejde har jeg især fundet støtte i en artikel af antropologen Tine Gammeltoft, hvori hun ser den antropologiske deltagerobservation som en dobbeltbevægelse mellem *relation*, hvor man er umiddelbart forbundet med den anden som et medmenneske, og *distance*, hvor man forholder sig til den anden som et studieobjekt.¹⁹⁴ På den ene side er den antropologiske forskningsinteresse rettet mod den menneskelige erfaring og forudsætter derfor *deltagelse*, hvorigennem antropologen momentvis kan bruge sin indlevelsessevne til at leve sig ind i og lade sig opsluge af andres erfaringer, følelser og ønsker på en umiddelbar involveret, kropslig og emotionel måde. På den anden side er også kritisk refleksion nødvendig for at kunne bedrive videnskab. *Observation* refererer her til den distance i forholdet til den anden, der gør det muligt at se ud over hans eller hendes egne fortællinger og fortolkninger. For eksempel ved at vise, hvordan den enkeltes sorg eller lykke aldrig kun er et individuelt anliggende, men også er forbundet med kulturelle og samfundsmæssige forhold. Ligeledes indebærer observation en kritisk refleksion over egne positioner og engagement i forholdet til de mennesker og fællesskaber, der studeres.¹⁹⁵

1.4.9 Ethiske dilemmaer og emancipatoriske potentialer

At arbejde med andres svære erindringer vil næsten uundgåeligt føre til en række etiske dilemmaer, som fordrer sensitivitet samt løbende refleksioner og overvejelser. Gennem mit feltarbejde har tidligere børnehjemsbørn fået muligheder for at genfortælle, udfolde og konstruere sammenhængende erindringer, som de føler sig trygge ved. Men uventede spørgsmål og alene det at fortælle om sit eget liv hen over mange timer kan også vække erindringsglimt og følelser, som ikke harmonerer med den erindring, man i mange år har fortalt sig selv og andre. I nogle tilfælde kan disse erindringer være meget smertelige og forstyrrende, og gøre

¹⁹³ Clifford, J. 1986; Geertz, C. 1973

¹⁹⁴ Gammeltoft, T. 2003: 279f

¹⁹⁵ Ibid.: 284-289

interviewsituationen etisk problematisk.¹⁹⁶ Omvendt er det også i sådanne situationer, at der ligger en mulighed for transformationer af erindringer og selvet. Psykologerne Steven Brown og Paula Reavey, som har beskæftiget sig med almindelige menneskers håndtering af smertelige erindringer, argumenterer for, at det netop er når fikserede versioner af fortiden må vige pladsen for ambivalens, at der åbnes et produktivt rum for bearbejdning og genforhandlinger af fortiden.¹⁹⁷ I praksis har jeg forsøgt at undgå situationer, hvor informanter har følt sig pressede til at fortælle noget, de ikke ønskede. Men jeg har ikke forsøgt at undgå situationer, hvor nye erindringer kunne artikuleres og tillægges mening. Jeg har valgt denne tilgang, fordi der er tale om mennesker, som allerede er i gang med en proces, hvor de opsøger informationer, mennesker og steder, som kan give dem adgang til informationer og erindringer – velvidende, at der ikke bare er en risiko, men en stor sandsynlighed for, at det bliver smerteligt undervejs.¹⁹⁸ I det lys har jeg vurderet, at Forsorgsmuseet og de møder, jeg har haft med de tidligere børnehjemsbørn, har udgjort et relativt trygt rum for deres erindringsarbejde. Det ændrer dog ikke ved, at en sådan tilgang fordrer løbende etiske refleksioner, såvel som hurtige beslutninger betinget af situationen.¹⁹⁹

Alle informanter er blevet informeret om formålet med min forskning og har underskrevet en samtykkeerklæring. I erklæringen er de blevet bedt om at tage stilling til anonymitet. Med få undtagelser har alle ønsket af stå frem ved navn. Det har jeg valgt ikke at ændre ved, da afhandlingen handler om mennesker, der ønsker at træde ud i offentligheden med deres personlige historie. I et enkelt tilfælde har jeg dog valgt at anonymisere vedkommende. Alle har desuden læst længere citater og de beskrivelser, som omhandler dem. Jeg har i den forbindelse bedt dem om at

¹⁹⁶ I værste fald kan traumer reaktiveres. Jeg har forud for projektet "Anbragt i historien" fået gode redskaber af psykolog Lisbeth Bruus-Jensen til at undgå og håndtere sådanne situationer her og nu. Desuden har jeg haft mulighed for at henvise informanter til en snak med hende efterfølgende. De fleste interview har været følelsesladede, men ingen har taget imod tilbuddet om en efterfølgende psykologsamtale. For metodisk litteratur vedrørende interview og traumer, se f.eks.: Klempner, M. 2006

¹⁹⁷ Brown, S. and P. Reavey 2015: 13

¹⁹⁸ Jeg vil senere beskrive, hvordan flere begrebsliggør deres erindringsarbejde som en farefuld rejse. Se TREDJE DEL, s. 186-188

¹⁹⁹ Marilys Guillemin & Lynn Gillam skelner mellem det, de betegner som *processuel etik* – som knytter sig til bestemte retningslinjer eller codes of conduct og *praktisk etik*, som knytter sig til den løbende håndtering af "ethically important moments", se: Guillemin, M. & L. Gillam 2004

tjekke for faktuelle fejl, men også at genoverveje spørgsmålet om anonymitet. En enkelt valgte at ændre sin første beslutning og blive anonymiseret.

1.5 Afhandlingens opbygning

Min analyse er struktureret omkring de følgende forskningsspørgsmål:

- 1) Hvilken betydning har den aktuelle erindringshistoriske kontekst og konstitueringen af Godhavn som erindringssted for tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde?
- 2) Hvordan danner tidligere børnehjemsbørn erindringer gennem situerede erindringspraksisser?
- 3) Hvordan transformerer tidligere børnehjemsbørn selvet og den sociale verden gennem erindringsarbejde?

Analysen udfoldes i samme rækkefølge, som forskningsspørgsmålene, og består af tre dele.

Den første del, "Skuffen åbnes" består af to kapitler, som tilsammen udgør rammen om min analyse af de tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde. I kapitel 2 indkredser jeg den historiske ramme om tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde. Jeg argumenterer for, at Godhavnsdrengenes kamp for en officiel undskyldning har været med til at konstituere Godhavn som et erindringssted, det vil sige et fælles orienteringspunkt for forestillinger og erindringer om efterkrigstidens børneforsorg. I kapitel 3 undersøger jeg med afsæt i de tidligere børnehjemsbørns refleksioner om egne erindringer de særlige psykologiske og sociale dynamikker, der har gjort sig gældende i deres erindringsdannelse. Jeg argumenterer herefter for, at Godhavn som erindringssted har aktualiseret tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde og ændret landskabet for deres erindringsdannelse og muligheder for at skabe mening med og håndtere deres erindringer.

I anden del, "Erindringsarbejdets situerede erindringspraksisser" undersøger jeg erindringsarbejdets forskelligartede erindringspraksisser. En central pointe er, at dannelsen af erindringer er uløselig forbundet med den helt konkrete situation bestående af både sociale og materielle komponenter, som tilsammen

udgør et mulighedsrum både for talehandlinger, performances og momenter, hvor fortiden bliver nærværende og genfødes. Helt konkret undersøger jeg i kapitel 4 erindringsdannelsen under en interviewsituation. I kapitel 5 ser jeg på, hvordan erindringer dannes i nære sociale relationer mellem kvinder fra det samme børnehjem. I kapitel 6 undersøger jeg, hvordan biografiske genstande bruges som remedier til at virkeliggøre og skabe mening med fortiden, mens jeg i kapitel 7 ser på, hvordan erindringer dannes under genbesøg af fortidens steder.

I tredje del "Erindringsarbejdets transformerende processer" undersøger jeg, hvordan tidligere børnehjemsbørn forsøger at håndtere, ændre eller værne om deres erindringer og selv. I kapitel 8 udfolder jeg en samlet analyse af forskellige transformerende processer, som er på spil i Fredes erindringsarbejde. I kapitel 9 undersøger jeg erindringsarbejde som fortolkningsarbejde, det vil sige processer, hvor meningen med fortiden omdannes. I kapitel 10 ser jeg på erindringsarbejde som forankringsarbejde, det vil sige forsøg på at forbinde egne historier med andre menneskers. I kapitel 11 undersøger jeg erindringsarbejdet som en kamp for oprejsning, hvilket indebærer forandringer i forholdet til andre og den sociale omverden. I kapitel 12 samler jeg mine analyser ved at se på, hvordan de forskellige processer understøttes af materiel formgivning. Endelig vil jeg i kapitel 13 konkludere på afhandlingens resultater.

FØRSTE DEL: SKUFFEN ÅBNES

Denne del af afhandlingen handler om, hvordan en ny offentligt anerkendt fortælling centreret om Dreng- og Skolehjemmet Godhavn siden årtusindeskiftet har skabt momentum for tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde.

Jeg har inddelt min undersøgelse af dette i to kapitler. Først vil jeg i kapitel 2 vise, hvordan Godhavn er blevet etableret som erindringssted i Danmark. Derefter vil jeg i kapitel 3 undersøge, hvorfor mange tidligere børnehjemsbørn i store dele af deres voksne liv har gemt deres erindringer om børnehjemstiden væk. Sammenfattende vil jeg argumentere for, at Godhavn som erindringssted har gjort det lettere for tidligere børnehjems som Vipse og Erna at ”åbne skuffen.” Ved at trække på og bidrage til den fælles erindring centreret om Godhavn har tidligere børnehjemsbørn fået nye muligheder for at italesætte og omfortolke erindringer, som i årevis er blevet holdt ude af bevidstheden eller omgærdet af tavshed. Men jeg vil også pege på, at Godhavn som erindringssted spreder nogle bestemte forestillinger om og forventninger til en opvækst på børnehjem i offentligheden, som ikke alle tidligere børnehjemsbørn kan eller vil identificeres med. Med andre ord er der både skabt nye muligheder og begrænsninger for tidligere børnehjemsbørns konstruktioner af erindringer, som de kan leve med. Det er navigationen i dette landskab, som jeg senere i afhandlingens anden og tredje del vil studere nærmere ved at se på erindringsarbejdets transformerende processer.

Kapitel 2: Godhavn konstitueres som erindringssted

I løbet af de seneste to årtier er der sket afgørende ændringer i den måde, efterkrigstidens danske børneforsorg er blevet portrætteret på i offentligheden. Ændringerne er blandt andet forbundet med Landsforeningen Godhavnsdrengenes lange kamp for en officiel undskyldning fra staten. På den ene side har Godhavnsdrengenes krav om en officiel undskyldning mødt modstand fra et flertal af politikerne på Christiansborg og således givet anledning til afvisninger og nederlag. På den anden side er deres fortælling blevet båret frem og udbredt af massemedierne og stærke erindringsbærende kulturelle aktører.

I dette kapitel vil jeg argumentere for, at Godhavnsdrengenes kamp for oprejsning – på trods af eller måske netop i kraft af den manglende statslige anerkendelse – har været med til at etablere Godhavn som et erindringssted i overensstemmelse med den franske historiker Pierre Noras brug af begrebet (*lieux de mémoire*), det vil sige et fælles materielt, symbolsk og funktionelt orienteringspunkt i den delte erindring, hvorom viden, men også forestillinger, følelser, betydninger og engagement koncentrerer sig.²⁰⁰ I Noras omfattende værk om erindringssteder i den franske kultur er hans fokus især rettet mod erindringssteder, som er etableret eller opretholdt ovenfra af staten og den politisk elite, og som understøtter national identitet og selvfølelse. Godhavn som erindringssted er derimod etableret nedefra af en gruppe tidligere børnehjemsbørn som en modfortælling til den etablerede positive version af historien om velfærdsstaten.²⁰¹

Som erindringssted ser jeg Godhavn symboliseret gennem en lang række stærke billeder: en halvnøgen frysende dreng stående i gården med et vådt lagen, drenge i slidt blå arbejdstøj med bare fødder i træsko, en jovial og tyrannisk forstander med enorme og løstsiddende hænder, en psykiater med rundhåndet uddeling af psykofarmaka, en stor kold sovesal med tremmesenge på snorlige rækker, en gymnastikhest med blodpletter, ord som ”Godhavnsbank” og

²⁰⁰ Nora, P. 1996; Warring, A. 2011: 17f; Sørensen, N. A. 2010: 13-18

²⁰¹ Siden 1990’erne er en lang række erindringssteder omhandlende mørke kapitler i historien imidlertid blevet etableret. Se Jensen, B. E. 2014: 180-186. Jeg ser nærmere på denne tendens i kap. 2.2, s. 67f

”sjæleknuserfabrikken”, fotografier af ældre mænd med furede ansigter stående med et blå banner foran en retssal eller et folketing som en David foran en Goliat. Som erindringssted bruges og ritualiseres Godhavn, når spørgsmålet om en undskyldning drøftes i Folketinget, når en erstatningssag behandles i Landsretten, eller når 300 motorcyklister larmende kører til Godhavn i samlet flok for at vise deres støtte til kampen for Godhavnsdrengenes sag.

Etableringen af et erindringssted forudsætter, at der er nogle aktører eller *erindringsentreprenører*, som skaber og vedligeholder det, men også at der er interesserede modtagere.²⁰² I det følgende vil jeg se nærmere på de erindringspolitiske aktører og centrale begivenheder, som har været med til at konstituere Godhavn som erindringssted i en dansk sammenhæng, men jeg vil også pege på nogle af de internationale tendenser, som har gødet jorden.

2.1 ”Prygleaffæren”

Siden 2005 har Godhavnsdrengenes fortælling og deres kamp for en officiel undskyldning været genstand for omfattende medieomtale.²⁰³ Hvert et skridt i deres kamp – politiske høringer, retssager, bogudgivelser og filmpremierer – er blevet omtalt i aviser og ofte også landsdækkende TV. Gjentagende gange har Godhavnsdrene ved disse lejligheder under overskrifter som ”Rædslerne fra fortiden forfølger dem stadig” stillet sig frem i medierne og konfronteret omverdenen med deres erindringer, og de blivende psykologiske følger af en opvækst i statens varetægt.²⁰⁴

Afsløringer af overgreb og svigt i børneforsorgen er ikke noget nyt. Lige siden socialdemokraten Peter Sabro fra Folketingets talerstol fremviste ildelugtende fedtegrever for at gøre opmærksom på de kummerlige forhold på Pigeheimmet Hebron og andre børnehjem, er skandaløse forhold gang på gang blevet afsløret.²⁰⁵

²⁰² Jelin; E. 2003: 33

²⁰³ En søgning på Infomedia på ”Godhavn og børnehjem”, i alle typer medier i perioden fra 1. januar 2005-30. september 2018 giver 2570 artikler. Herunder 223 artikler i landsdækkende dagblade og 30 tv-indslag på DR og TV2. En søgning på ”Godhavnsdrene” i samme periode giver 1302 artikler.

²⁰⁴ Eriksen, C. T. 2017

²⁰⁵ Om Peter Sabros politiske og journalistiske virke og kritik af skandaløse forhold i starten af det 20. århundrede se: Øgendahl, C 2000: 84 -87

Kritik af forholdene har med jævne mellemrum været genstand for medieomtale, efterfølgende politisk debat i Folketinget og somme tider nedsættelse af undersøgelser, kommissioner og udarbejdelsen af bekendtgørelser eller lovændringer.²⁰⁶ En af disse mediesager omhandlede i slutningen af 1960'erne forholdene på Godhavn og blev af *Ekstra Bladet* døbt ”Prygleaffæren”.²⁰⁷ Sagen illustrerer på flere måder, hvad der adskiller det nuværende fokus på svigt og overgreb på Godhavn fra samtidens.²⁰⁸

Baggrunden for den offentlige opmærksomhed og debat i 1969 var en udsendelsesrække sendt på Danmarks Radio om forholdene under børne- og ungdomsforsorgen. I den første udsendelse tilrettelagt af Bodil Graae, ”Her er et barn”, fortalte flere unge drenge om deres opvækst på skiftende børnehjem.²⁰⁹ Peter på 17 år havde blandt andet været anbragt på Godhavn, hvorfra han fortalte om straf og isolation: ”Hvis det blev opdaget, at vi røg, skulle vi sidde på en bestemt plads og kikke ud i luften. Ikke snakke med nogen, ikke læse. Gjorde vi det, fik vi en flad (...) Vi fik også klø, hvis vi gik uden for grunden og snakkede med folk.” Om sig selv siger Peter: ”Jeg føler mig tampet ned”, og til spørgsmålet om, hvorfor han aldrig før havde fortalt om forholdene, svarer han: ”Folk vil jo bare sige: ’Han er tosset!’”²¹⁰

Udsendelsesrækken afstedkom reaktioner og en del skriveri i pressen. Umiddelbart efter den første udsendelse afviste forstanderen på Godhavn Christian Bek i *Jyllands-Posten* drengens fortælling om Godhavn som ”opspind” og ”løgn.” Forstanderen fastholdt, at drengen aldrig havde fået klø og kritiserede i skarpe vendinger udsendelsen: ”Jeg forstår ikke meningen med sådan en omgang skandale-reportage.”²¹¹ I *Ekstra Bladet* blev der imidlertid støttet op om de unges fortællinger og det blev fremhævet, at de unge for første gang fik mulighed for at fortælle om deres oplevelser ”uden censur.” I samme avis blev beretningerne om ”tæsk,

²⁰⁶ Pedersen, J.H., K. Petersen & N.F. Christensen 2010-2015.

²⁰⁷ Bundgaard, L. 1969

²⁰⁸ Petersen, K. 2012: 621

²⁰⁹ Graae, B. 1969

²¹⁰ Ehrenskjöld, P. 1969

²¹¹ Citeret i: Ehrenskjöld, P. 1969

disciplinære midler af forskellig art, forbud på forbud, gammeltestamentlig idéverden og indremissionsk tvang” beskrevet som ”rystende.”²¹²

Kritikken blev, i hvert fald for en kort bemærkning, også en politisk sag. Direktoratet for Børne- og Ungeforsorgen igangsatte en undersøgelse på de omtalte børnehjem, og sagen blev taget op i Folketinget, hvor partiet VS den 22. januar 1969 spurgte Socialminister Nathalie Lind, hvorfor der endnu ikke var skredet ind overfor de herskende forhold på landets børnehjem. Ministeren anerkendte, at beretningerne ”unægtelig er alt andet end smigrende.” Hun pegede dog samtidig på, at kun en brøkdel af eleverne under forsorg var blevet hørt, og at beretningerne ”ikke nødvendigvis er udtryk for fakta.” Desuden henviste hun til direktoratets undersøgelse, som hun ville afvente, inden hun foretog sig yderlige i sagen.²¹³ Mere skete der, så vidt jeg ved, ikke.

”Prygleaffæren” flugter den senere kritik af forholdene på Godhavn på især to områder. For det første er det bemærkelsesværdigt, at debatten også i 1960’erne tager afsæt i beretninger fra de anbragte selv. Beks kategoriske afvisning af Peters fortælling som opspind og løgn (og ministerens forsigtige skepsis) illustrerer her den måde, børnehjemsbørns fortællinger tidligere er blevet afvist på. Men samtidig er det tydeligt, at der blæser nye pædagogiske vinde over landet. I *Ekstra Bladet* portrætteres Bek ikke som autoritet, men snarere som repræsentant for en forældet pædagogik. For det andet trækkes Godhavn frem som et eksempel på et særlig barskt miljø, men også som et symptom på nogle mere udbredte tendenser i børneforsorgen – såsom utidssvarende pædagogik, manglende tilsyn, underbemanding og en generel økonomisk nedprioritering.

Det nye ved de senere års fortællinger centreret om Godhavn er således ikke, at det er de tidligere børnehjemsbørn, som selv kommer til orde i offentligheden, eller at Godhavn bruges som illustration på bredere tendenser i børneforsorgen. Det nye er snarere, at de tidligere børnehjemsbørn er blevet historiske vidner, og at deres beretninger ikke blot har givet anledning til en flygtig indignation, men i mere end 10 år kontinuerligt har været genstand for en omfattende og vedvarende opmærksomhed og debat i offentligheden.

²¹² Ehrenskjöld, P. 1969

²¹³ Folketinget 1969

2.2 Vidnets moralske status

Der kan være mange forklaringer på, at kritisable forhold på landets børnehjem i efterkrigstiden og langt ind i 1970'erne først for alvor er blevet genstand for offentlig opmærksomhed retrospektivt.

En mulig forklaring er erindringsfascinationen, som siden 1980'erne har gjort sig gældende i den vestlige verden.²¹⁴ Flere historikere peger på, at fascinationen af erindringer betyder, at det historiske vidne efterhånden betragtes som en mere legitim historiefortæller i det offentlige rum end den professionelle historiker, og at vidnesbyrdet hermed har fået en fremtrædende plads i dannelsen af fællesskabers delte erindringer.²¹⁵ Ifølge flere historikere har Holocaust spillet en væsentlig rolle for denne udvikling. Efter mange års tavshed blev Holocaust op gennem 1980'erne og årtierne frem oplevet som legemliggørelsen af modernitetens krise, og med et ængsteligt forhold til historien fik vidnesbyrdet en ny politisk vægt og moralsk tyngde.²¹⁶

Et af de steder, hvor disse tendenser kommer særlig tydeligt til udtryk, er i museumsverdenen. Museer har fra begyndelsen af det 19. århundrede spillet en instrumentel rolle i dannelsen af positive fortællinger og identiteter knyttet til nationalstaten.²¹⁷ Siden 1990'erne er der imidlertid opstået en ny form for "erindringsmuseer", som i højere grad fokuserer på historiens sorte kapitler.²¹⁸ Et fællestræk ved de nye erindringsmuseer er, at historien ikke formidles gennem en autoritativ mesterdiskurs, men ud fra et demokratisk erindringsparadigme med afsæt i ofrenes vidnesbyrd.²¹⁹ Ifølge forsker i erindrings- og kulturstudier Silke Arnold-de Simine reflekterer skiftet fra traditionelle historiske museer til erindringsmuseer samtidig en opfattelse af, at indlevelse i individuelle skæbner i højere grad end viden og fakta vil føre til moralsk og politisk stillingtagen og handling. Der anvendes derfor en repræsentationsstrategi, hvor de besøgende inviteres til at

²¹⁴ Ofte betegnet som "the memory boom" se f.eks.: Huyssen, A. 2000; Winter, J. 2007

²¹⁵ Winter, J. 2007: 54. se også Huyssen, A. 2000; Kurasawa, F. 2009: 93

²¹⁶ Alexander, J. 2002; Levy, D- & N. Sznajder 2002; Winter, J. 2007; Fassin, D. & R. Rechtman, 2009

²¹⁷ Bennett, T. 1995; Misztal, B. A. 2007: 389; Arnold-de Simine, S. 2013: 7

²¹⁸ Williams, P. 2007

²¹⁹ Arnold-de Simine, S. 2013: 1,11

engagere deres egne følelser, sanser og forestillingsevne og herigennem opnå en *stedfortrædende erindring*.²²⁰

I det følgende afsnit vil jeg se nærmere på nogle af de specifikke erindringsbærende kulturelle institutioner, som de seneste 15 år i overensstemmelse med de internationale strømninger har været med til at konstituere Godhavn som erindringssted i en dansk sammenhæng. Det startede i Svendborg.

2.3 Erindringsbærende institutioner

I 2002 åbnede Forsorgsmuseet i Svendborg en udstilling om børns vilkår på danske børnehjem i det 20. århundrede kurateret af Maria Rytter. Ideen til udstillingen opstod, da hun under en indsamling af genstande fra dansk socialforsorg fandt døren til isolationscellen på en tidligere opdragelsesanstalt for unge piger. På indersiden af døren var der ridset en række beskeder i den grå maling. I nogle af beskederne opmuntrede de indespærrede piger hinanden eller gav udtryk for trods. I andre kom internaliserede bebrejdelser og skam til syne. Også længslen efter kærlighed bevidnes som i ordet "MOR" skrevet med store klodsede bogstaver eller i sætningen, hvis første del blev udstillingens titel: "Du skal ikke tænke på din Far og Mor hernede for saa bliver du fortvivlet."²²¹

De tidligere børnehjemsbørns stemmer og perspektiver træder ikke kun frem på celledøren, men er bærende gennem hele udstillingen. Korte fortællinger og citater giver sammen med billeder og genstande en indsigt i børnenes arbejde, skole, fritid, men også brugen af legemlig afstraffelse, den nedværdigende behandling af sengevædere, længslen efter omsorg og skammen over at være børnehjemsbarn, også i det senere liv.

I samme periode, som udstillingen åbnede, satte også Danmarks Radio fokus på børneforsorgens historie med radiodokumentaren, *Børnehjemsunger* (2003), som var bygget op om øjenvidneberetninger fra tidligere børnehjemsbørn fra forskellige børnehjem. To år senere fulgte tv-dokumentaren *Drengehjemmet* (2005) tilrettelagt af Rikke Skov, som havde et særligt fokus på Godhavn.²²² I *Drengehjemmet* følger

²²⁰ Arnold-de Simine, S. 2013: 10-13

²²¹ For en nærmere beskrivelse og analyse af celledøren se Rytter, M. 2003: 63-72

²²² Nagel, A. 2003; Skov, R. 2005

vi to tidligere børnehjemsbørn Arne Roel og Johnny Viinblad Jensen, som under et genbesøg på Godhavn fortæller om deres oplevelser med tæsk, ydmygelser, medicinering med psykofarmaka og om de sociale og psykiske følger, som oplevelserne fra Godhavn har haft for deres videre liv. Fortællingerne bliver underbygget af tidligere ansattes bekræftende fortællinger såvel som informationer fra historiske arkiver, hvor man blandt andet får at vide, at Godhavn var et af tidens mest anerkendte drengehjem.

Interessen for Godhavnsdrengenes fortælling blev yderligere cementeret med udgivelsen af Ole Tornbjergs roman *Drengen fra Godhavn* (2015), som er en fikcionalisering af især foreningens talsmand Poul Erik Rasmussens livshistorie.²²³

Året efter i 2016 udsendte Zentropa spillefilmen *Der kommer en dag* i biograferne, som ligeledes omhandler forholdene på Godhavn.²²⁴ Filmen blev instrueret af Jesper W. Nielsen efter manuskript af Søren Sveistrup, og de bærende roller blev spillet af nogle af tidens mest berømmede skuespillere som Sofie Gråbøl og Lars Mikkelsen. I filmen følger vi to brødre, som i slutningen af 1960'erne anbringes på et børnehjem, der styres med hård hånd og nedbrydende disciplin. Skønt børnehjemmet i filmen kaldes Gudbjerg, fremhæves det i markedsføringen af filmen, såvel som af rulleteksten, at den er baseret på virkelige hændelser og tager afsæt i Godhavnsdrengenes fortællinger.²²⁵ To måneder efter premieren havde filmen solgt mere end 200.000 billetter, og filmen høstede en række Robertpriser – blandt andet for årets film.²²⁶ Året efter i 2017 blev *Der kommer en dag* vist som miniserie på TV2 i den bedste sendetid.²²⁷

På tværs af medier, museum, radio, film og TV er der flere fællestræk, der gør sig gældende i de kulturelle institutioners engagement i historien om den danske børneforsorg. For det første er der tale om erindringsbærende institutioner med autoritet til at legitimere bestemte fortællinger om fortiden i den fælles nationale historie. For det andet bruges en folkelig eller populær formidlingsform, som når ud til mange mennesker, og som i høj grad rammer både sanser og følelser, og hermed

²²³ Tornbjerg, O. 2015

²²⁴ Nielsen, J. W. 2016

²²⁵ Se: Kino 2016

²²⁶ Se: Danske Film, 2016

²²⁷ Ibid.

inviterer til indlevelse. For det tredje er både udstillingen, dokumentarudsendelserne, romanen og spillefilmen bygget op omkring øjenvidneberetninger, der kaster et kritisk blik på fortidens praksis fra de tidligere børnehjemsborns perspektiv. Hermed iscenesætter kulturinstitutionerne samtidig sig selv som dem, der bringer en glemt historie og nogle stemmer, som før var tavse, ud i det offentlige rum.²²⁸

Samtidig er der også tale om et forløb hen over de sidste 15 år, hvor fortællingen om børneforsorgen har forandret sig. Dels er historien om børneforsorgen i det 20. århundrede blevet indsnævret til at handle særligt om Godhavn i 1960'erne. Dels er fortællingen nået ud til stadig flere mennesker. Hvor udstillingen gjorde den danske offentlighed opmærksom på en ufortalt historie, satte dokumentarfilmen historien på den politiske dagsorden. Endelig betød filmen, at Godhavndrengenes skæbne i nogle uger var det helt store samtaleemne, hvor end man færdedes.²²⁹

2.4 Nye erindringsfællesskaber på de sociale medier

Nye sociale medier, hvor tidligere børnehjemsborn kunne artikulere og forhandle delte erindringer og identiteter, har også spillet en vigtig rolle for etableringen af Godhavn som erindringssted. I forbindelse med udstillingen "Du skal ikke tænke på din Far og Mor" oprettede Forsorgsmuseet hjemmesiden *Børnehjem.nu* med informationer om udstillingen og mulighed for at skrive i en gæstebog. Uforudset blev gæstebogen brugt som et sted, hvor flere tidligere børnehjemsborn efterlyste personer fra barndommen og nedfældende deres erindringer. Hjemmesiden blev derfor tilpasset dette behov, og som resultat er hundredvis af opslag i de følgende år lagt ind på siden.

²²⁸ Det kommer f.eks. til udtryk, når Maria Rytter i museets årbog i 2001 beskriver arbejdet med udstillingen under overskriften "Børn uden historie" og efter åbningen af udstillingen i 2002 under overskriften "Børn med historie", se: Rytter, M. 2001, 2002

²²⁹ Påfaldende ofte er den offentlige diskussion af forholdene på efterkrigstidens børnehjem også udenfor Danmark blevet skudt i gang af en tv-dokumentar, hvor tidligere anbragte har fortalt om deres oplevelser. I Irland var det eksempelvis dokumentarserien *States of Fear* (1999), i Sverige dokumentaren *Stulen barndom* (2005) og i Finland en dokumentar med samme navn eller på finsk *Varastettu lapsuus* (2013). Se: Sköld, J. 2016: 495

I en tid før Facebook gav hjemmesiden nye muligheder for dannelsen af erindringsfællesskaber.²³⁰ Af de tidligere børnehjemsbørns dialog på siden fremgår det, at mange kunne spejle deres egne erfaringer og historie i de andres fortællinger og herved fandt bekræftelse på egne erindrings troværdighed og relevans. Siden kom samtidig til at udgøre et socialt rum, som både var intimt og anonymt, og hvor det var legitimt at give udtryk for store følelser som sorg og vrede og at nedfælde spontane og løst komponerede erindringer og refleksioner. For mange blev siden dermed et trygt rum, hvor de kunne træde ud af stilheden og artikulere deres minder. Ligeledes blev siden et sted, hvor tidligere børnehjemsbørn anerkendte og støttede hinanden i en omfortolkning af deres delte erindringer.

Et tema, der berøres i flere indlæg, er skam. En kvinde afslutter eksempelvis sit indlæg med at fortælle, at hendes voksne børn intet kender til hendes ”skamfulde barn- og ungdom.”²³¹ Denne betoelse følges op af flere støttende kommentarer. En af dem lyder: ”Jeg forstår godt du føler skam, dumhed og ubrugelighed, for det har du lært, ligesom os andre. Men det vil gå op for dig en dag, at den skam vi følte, den har vi fået af dem, der virkelig burde skamme sig: magthaverne.”²³² Gennem spejlinger i hinandens fortællinger, men også gennem kommentarer og forslag til alternative fortolkninger muliggøres en fælles omplacering af skammen fra den enkelte til børnehjemmet og staten, som svigtede deres ansvar.

Der er dog også sammenstød på siden, som især handler om, hvorvidt fællesskabet også skal give plads til gode minder. En person på siden skriver eksempelvis om sine børnehjemsminder under overskriften: ”De bedste år af mit liv.”²³³ Dette indlæg følges op af en længere kommentar tydeligvis skrevet i en oprevet tilstand. ”Vi tidligere børnehjemsbørn. Vi har alle oplevet problemer under opvæksten: omsorgssvigt, overgreb, traumer, ensomhed, arbejdsløshed, sociale problemer, måske flugt ind i misbrug. De fælles oplevelser gør, at vi forstår hinanden, også når den anden giver udtryk for en forherligende idyllisering og fortrængning, som om han gik rundt med plaster for øjnene og følelserne gemt i

²³⁰ For studier af sociale mediers betydning for tidligere børnehjemsbørns identitetsdannelse og erindringsaktivisme se: Niezen, R. 2013:116–129; De Wilde, L. og B. Vanobbergen 2015: 94-105

²³¹ hej arne i brasilien, *børnehjem.nu*, 2006

²³² Skam?, *børnehjem.nu*, 2006

²³³ De bedste år i mit liv, *børnehjem.nu*, 2005

frostboksen. Men hvis man som tidligere børnehjemsbarn giver sig til at kalde tiden på børnehjem for 'de bedste år af mit liv', så joker man lidt for vildt med ensomhed og selvmord..."²³⁴

I det sociale fællesskab, hvor de mørkeste erfaringer endelig kan komme til udtryk, fortolkes opslag med gode minder i nogle tilfælde som et direkte forræderi mod fællesskabet og den fælles erindring, de er i gang med at etablere. Siden kan således også ses som et sted, hvor tidligere børnehjemsbørn forhandler og kæmper om den delte erindring, og hvor nogle stemmer blive toneangivende for, hvad der erindres, mens andre stemmer udelukkes.²³⁵

Børnehjem.nu bidragede også til, at de tidligere børnehjemsbørns erindringer senere blev bragt ud i den bredere offentlighed. I det relativt trygge semioffentlige rum kunne tidligere børnehjemsbørn øve sig og samle mod til at træde frem og gøre egne smertelige erindringer gældende i et fællesskab.²³⁶ Det var også her journalisten Rikke Skov fandt Arne Roels beretning fra Godhavn, som blev afsættet for hendes tv-dokumentar *Drengehjemmet*, ligesom det var her, de tidligere børnehjemsbørn fra Godhavn fandt frem til hinanden inden deres første fysiske møde siden drengeneårene.

2.5 Erindringsaktivisme

Netop betydningen af fælles erfaringer er også en central del af den grundfortælling, som Godhavnsdrengene kontinuerligt har fortalt i medierne om foreningens dannelse. Fortællingen handler om, hvordan Poul Erik Rasmussen i 2003 arrangerede en gensynsfest for flere af de tidligere anbragte på Godhavn uden andre hensigter end at gense sine gamle kammerater. Mødet gik dog hen og blev et afgørende vendepunkt i hans og flere af de andres liv. For første gang i mange år kunne de tale frit om deres fælles erfaringer, og i løbet af aftenen blev det tydeligt for dem, at de i stor udtrækning bar rundt på de samme følelser, og næsten alle sammen havde levet et omtumlet og rodløst liv. Hver især havde de følt, at det var

²³⁴ Det utrolige, *børnehjem.nu* 2005

²³⁵ Niezen, R. 2013; De Wilde, L. og B. Vanobbergen, 2015

²³⁶ Niezen, R. 2013: 116

dem, der var noget galt med, men nu blev det tydeligt, at mange af de problemer, som de sloges med, var uløseligt forbundet med opvæksten på Godhavn.²³⁷

Umiddelbart efter tv-dokumentaren *Drengehjemmet* tog Poul Erik Rasmussen derfor initiativ til at samle de tidligere kammerater igen med henblik på at stifte Landsforeningen Godhavnsdrene. Med juridisk støtte fra advokaten Bjørn Elmquist var foreningens erklærede mål at få en officiel undskyldning fra den danske stat.²³⁸ I begyndelsen var der en vis intern modstand mod det krav. Det var ikke alle med en fortid på Godhavn, som ønskede at politisere deres delte erindringer, og en modgruppe blandt de tidligere anbragte på Godhavn med navnet ”Godhavns gutterne” blev etableret.²³⁹

Det var dog Landsforeningen Godhavnsdrene, som hurtigt fik etableret sig i offentligheden som en legitim repræsentant for efterhånden flere og flere tidligere anbragte med krav om en officiel undskyldning – først tidligere børnehjemsbørn fra Godhavn, så alle tidligere børnehjemsbørn, og senere også tidligere anbragte under andre forsorgsgrene som åndssvageforsorg og særforsorg. Senest har Godhavnsdrene engageret sig i forholdene for tidligere børnehjemsbørn i dag – herunder en nutidig sag om et tvangsfjernet barn i Hjørring Kommune.²⁴⁰

Godhavnsdrene har siden 2005 appelleret til samtlige socialministre om en officiel undskyldning, men er indtil videre blevet afvist.²⁴¹ Som respons på de mange afslag om en officiel undskyldning fra politisk hold har foreningen samtidig forsøgt sig ad rettens vej. For at prøve sagen på vegne af tidligere børnehjemsbørn og andre anbragte i statens varetægt anlagde Poul Erik Rasmussen i 2015 sag mod staten. På baggrund af anklager om torturlignende forhold på Godhavn i strid med Den Europæiske Menneskerettighedskonvention og FN’s konvention mod tortur søgte han om symbolsk erstatning på mindstebeløbet 10.001 kroner. Sagen, der blev forsvaret af kammeradvokaten, faldt dog for den femårige forældelsesfrist først i Byretten og siden i Landsretten.²⁴² Den 30. januar 2017 vedtog Folketinget imidlertid et lovsforslag om ophævelse af forældelsesfrister for strafansvar i sager

²³⁷ Arne Roel Jørgensen, Ole Hansen, Peer Balken & Poul Erik Rasmussen 05.12.2016.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ Nielsen, P., 2017

²⁴¹ Arne Roel Jørgensen, Ole Hansen, Peer Balken & Poul Erik Rasmussen 05.12.2016

²⁴² Danmarks Domstole 2015; Danmarks Domstole 2017

om seksuelt misbrug af børn og for erstatningskrav overfor forvaltningsmyndigheder for svigt i sager om overgreb mod børn.²⁴³

Trods gentagne afslag om en officiel undskyldning og nederlag i retten har Godhavnsdrene haft en imponerende gennemslagskraft i offentligheden. Det er tankevækkende ikke mindst i lyset af, at Godhavnsdrene i perioder har været uden en egentlig forening med en bestyrelse og fast medlemskontingent, og i flere år bestod af de to brave kæmpere Poul Erik Rasmussen og Arne Roel, en håndfuld tro væbnere, et banner og en Facebookgruppe.²⁴⁴

I en analyse af tidligere børnehjemsbørns adgang til økonomisk kompensation i Norge gør kriminolog Kjerstin Ericsson brug af begrebet *offerkapital*, som hun beskriver som en form for symbolsk ressource, der i velfærdspolitik kan konverteres til mere substantielle midler.²⁴⁵ Offerkapital opnås gennem anerkendt lidelse, men anerkendelsen afhænger af en række faktorer. Anerkendelse fordrer eksempelvis et bestemt politisk og kulturelt klima, som tillader, at begivenheder i fortiden kan genforhandles, men også at der er repræsentanter blandt ofrene, som rejser krav og mobiliserer medierne. For at det kan lykkes, må de som regel leve op til Ericssons karakteristik af det *ideelle offer*: De skal være sårbare, men ikke for sårbare til at rejse krav, de skal insistere på uretfærdigheder begået mod dem, men ikke fremstå yderligtgående eller krævende.²⁴⁶ Ud fra denne tænkning kan Godhavnsdrenenes gennemslagskraft ses som udtryk for den offerkapital, de gennem mange år har optjent gennem utrættelig kamp, men også som resultat af en særlig sans for at appellere til massemedierne og vinde befolkningens anerkendelse gennem en balanceret af sårbarhed og styrke, krav og mådehold. Det er her centralt at Godhavnsdrene kræver en undskyldning, men samtidig kontinuerligt slår fast, at de ikke ønsker økonomisk kompensation. Det understreges hermed, at kravet om en undskyldning er et idealistisk og moralsk anliggende frem for et spørgsmål om økonomisk vinding.

²⁴³ Se: Folketinget, 2017-2018; Børns Vilkår tilbyder støtte til at rejse søgsmål mod staten

²⁴⁴ Godhavnsdrene blev dog genetableret som egentlig forening i 2018

²⁴⁵ Ericsson, K. 2015: 125a. Ericsson henter begrebet fra den norske sociolog Rune Halvorsen, som er inspireret af Bourdieus kapitalbegreb

²⁴⁶ Ericsson, K. 2015a: 125-127

2.6 *Godhavnsrapporten* og internationale udredninger

I 2009 afsatte Socialministeriet på baggrund af den offentlige kritik og debat 1 mio. kroner til en uvildig granskning af klager rejst af Godhavnsdrene.

Socialministeriet udpegede Maria Rytter og Forsorgsmuseet i Svendborg til at gennemføre undersøgelsen, som i 2011 blev afsluttet med *Godhavnsrapporten*.²⁴⁷ Formålet med undersøgelsen var at undersøge og dokumentere forholdene på Godhavn og andre børnehjem i perioden 1945-1976. Undersøgelsen var baseret på arkivstudier samt 99 interviews med overvejende tidligere anbragte, men også ansatte.²⁴⁸ Rapporten dokumenterer en udbredt anvendelse af særdeles hårdhændede fysiske afstraffelser, som var ulovlige, da de fandt sted, ydmygende behandling af sengevædere og seksuelle overgreb. Mangelfuld undervisning, urimelig meget og hårdt arbejde, dårlig kost, utidssvarende beklædning, isolation fra det omkringliggende samfund og familien, samt mangelfuldt statsligt tilsyn påvises også. Et særligt kapitel blev tilegnet en undersøgelse af den psykiatriske behandling på Godhavn. Det afvises i rapporten, at drengene blev brugt til medicinske forsøg. I stedet peges der på, at psykiateren tilknyttet Godhavn i behandlingen af blandt andet sengevædning havde forsøgt sig frem med stærke antipsykotiske præparater velvidende, at de var afhængighedsskabende og kunne medføre stærke bivirkninger.²⁴⁹ I et afsluttende kapitel beskrives fundet af en gymnastikhest fra Værebros Drengeskole, som ifølge en tidligere anbragt på børnehjemmet blev brugt til fysiske afstraffelser. Med kriminalpolitiets hjælp blev der på hesten fundet indikation på blodstænk over det meste af hesten. Bevidste om hestens symbolske værdi, som et bevis, der kunne understøtte de tidligere børnehjemsbørns beretninger som troværdige og sandfærdige, fik hesten en central placering ikke bare i rapporten, men også på museets børnehjemsudstilling.²⁵⁰

Godhavnsrapporten skal ses som del af en større international trend. I en række lande har kritik af forholdene på datidens børnehjem ført til officielle udredninger overvejende baseret på de tidligere anbragtes vidnesbyrd.²⁵¹ De første

²⁴⁷ Rytter, M. 2011

²⁴⁸ Ibid.: 14ff

²⁴⁹ Rytter, M. 2011

²⁵⁰ Ibid.: 246-249; Rytter, M. og J. K. Rasmussen 2015: 11f

²⁵¹ For en oversigt over flere af børnehjemsudredningerne, se: Wright, K. m.fl. 2017

historiske udredninger af svigt og overgreb begået mod børn anbragt udenfor hjemmet blev gennemført i 1990'erne i Australien og Canada af kommissioner nedsat af staten. Opmærksomheden var her rettet mod, hvordan børn tilhørende den oprindelige befolkning blev tvangsfjernet fra deres familier og anbragt på internatskoler som del af kolonimagters assimileringspolitik.²⁵² Senere iværksatte den australske stat undersøgelser af tvangsdeporteringer af børn fra Storbritannien og Malta til blandt andet Australien fra 1920-1960.²⁵³ En række australske regioner iværksatte herefter granskninger omhandlende børn fra fattige hvide arbejderklassefamilier, som var blevet fjernet fra deres familier og anbragt på børnehjem.²⁵⁴ I 1990'erne blev der også igangsat en række større undersøgelser i Irland af forholdene for anbragte børn under den katolske kirke med særligt fokus på seksuelt misbrug.²⁵⁵ I de nordiske lande var Norge det første land, der igangsatte udredninger af kritisable forhold på børnehjem. Den første blev foretaget i Bergen i 2001 og er siden fulgt op af seks andre regionale udredninger samt nedsættelsen af en national statskommission, som sammenfattede resultaterne.²⁵⁶ Også i Sverige, Finland og Island er der blevet gennemført store systematiske udredninger.²⁵⁷ Andre europæiske lande, som har gennemført udredninger af forholdene for børn anbragt udenfor hjemmet, er Storbritannien, Tyskland, Østrig, Belgien og Holland.²⁵⁸

De historiske udredninger af kritisabel behandling af børn i statens varetægt er de senere år blevet undersøgt som et internationalt og historisk fænomen i en lang række studier.²⁵⁹ Blandt andet har udredningernes brug af vidnesbyrd ført til faglige diskussioner om erindringeres troværdighed og validitet, og givet anledning til principielle debatter om, hvem der har legitimitet til at fortælle historien.²⁶⁰

²⁵² Human Rights and Equal Opportunity Commission, Australia 1997; Royal Commission on Aboriginal Peoples, Canada 1996

²⁵³ Australian Senate Community Affairs References Committee 2001

²⁵⁴ Australian Senate Community Affairs References Committee 2004

²⁵⁵ The Commission to Inquire into Child Abuse 2009

²⁵⁶ Norges Offentlige Utredninger 2004

²⁵⁷ Statens Offentliga Utredningar, Sverige 2011

²⁵⁸ For en gennemgang og komparation af udredningerne se: Sköld, J. 2015: 15-24

²⁵⁹ En række af disse studier er samlet i antologien: Sköld, J. og S. Swain 2015; samt i: *Journal of the History of Childhood and Youth*, bd. 8, nr. 1, 2015

²⁶⁰ En sådan diskussion udfoldes bl.a. mellem Attwood, B. 2000 og Kennedy, R. 2006. Se også: Smith, M. 2008; Neumann, K. 2014; Sköld, J. 2016: 497-500

Flere studier har også undersøgt de overordnede narrativer, som udredningerne har været med til at producere. Især koncentrerer kritikken sig om det ensidige fokus på at dokumentere tilfælde af svigt og overgreb begået i fortiden. Ericsson peger blandt andet på, at udredningerne tenderer til at essentialisere rollerne som ofre og bødler, sådan at børnene kommer til at fremstå som passive ofre, mens personalet fremstilles karikeret eller ligefrem dæmoniske.²⁶¹ Et relateret kritikpunkt handler om et utilstrækkeligt fokus på de strukturer, der førte til svigt og muliggjorde overgrebene.²⁶² Historikeren Malin Arvidsson har desuden påpeget, at udredningerne har været med til at konstituere en forestillet distance mellem ”the dark past and an enlightened present”, som tilslører de fortsatte konsekvenser af fortidens overgreb, og som ignorerer senere tilfælde af svigt og overgreb på anbragte børn.²⁶³ Endelig er den stille ensomhed og sorg, hverdagens udrumatiske trummerum og i særdeleshed de mere positive aspekter af en opvækst på børnehjem kun i meget begrænset omfang med i udredningerne.

Mange af disse kritikpunkter kunne også rejses i forhold til *Godhavnsrapporten*. Det er dog samtidig vigtigt at understrege, at midlerne investeret i *Godhavnsrapporten* og undersøgelsens omfang er markant mindre end i de andre lande. *Godhavnsrapporten* er ikke en samlet national og systematisk undersøgelse, men udelukkende en undersøgelse af klager rejst af Godhavnsdrene.²⁶⁴ Opdraget fra officielt hold har således ikke alene været med til at indsnævre opmærksomheden på kritisable forhold, men også været med til at konstituere en fortælling særligt centreret om Godhavn.

2.7 Den udeblivende undskyldning i undskyldningernes tidsalder

Som nævnt har samtlige socialministre siden dannelsen af Landsforeningen Godhavnsdrene afvist at give en officiel undskyldning. Flere gange er anmodningen imidlertid blevet rejst og drøftet på Christiansborg. Efter udgivelsen

²⁶¹ Ericsson, K. 2015b

²⁶² Se f.eks.: Garrett, P. M. 2013; Ericsson, K. 2015b

²⁶³ Arvidsson, M. 2015: 80

²⁶⁴ Eksempelvis blev der i Irland gennemført mere end 1000 interviews med tidligere anbragte og i Sverige mere end 800 interviews. Se: Wright, K. m.fl. 2017

af Godhavnsrapporten blev spørgsmålet om en officiel undskyldning rejst af SF ved et åbent samråd i Socialudvalget den 9. juni 2011.²⁶⁵ Senere rejste Socialdemokratiet forslag om en officiel undskyldning i Folketinget.²⁶⁶ Forslaget blev debatteret den 12. februar 2016, men fandt ikke et flertal.²⁶⁷ I de politiske debatter om en officiel undskyldning har fortalene argumenteret for politisk handling grundet overtrædelse af datidens lovgivning samt hensynet til de berørte, som fortsat lever med traumer og skam. Omvendt har skiftende socialministre med flertallet bag sig henvist til fortidens svigt og overgreb som et beklageligt, men også afsluttet kapitel i historien. Social- og indenrigsminister Karen Ellemann udtaler eksempelvis under folketingsdebatten: ”Hvordan skal vi i 2016 stå til ansvar for, hvad der skete dengang og i en helt anden tid? Regeringen kan ikke påtage sig ansvaret for, hvordan samfundet dengang var indrettet, for datidens love og normer og for datidens menneskesyn.”²⁶⁸

Godhavnsdrengenes krav om en officiel undskyldning fra staten er ikke et isoleret dansk fænomen. Også i andre vestlige lande har sammenslutninger af tidligere børnehjemsbørn forsøgt at få staten til at påtage sig et ansvar for de svigt og overgreb, de oplevede som børn, og oftest har en omfattende offentlig debat medført ikke bare udredninger, men også officielle undskyldninger og i flere lande – herunder vores nordiske nabolande – økonomisk kompensation. Som historikeren Johanne Sköld har peget på, er der således tale om en international tendens, hvor inspiration og sammenligning landene imellem har spillet en afgørende rolle.²⁶⁹

Flere forskere har desuden peget på, at de officielle undskyldninger til tidligere børnehjemsbørn bør ses som del af en mere vidtspændende *politics of regret*, hvor velfærdsstater forsøger at håndtere spændinger i samfundet forårsaget af uretfærdigheder og ugerninger begået i fortiden gennem blandt andet officielle undskyldninger.²⁷⁰ Statens interesse i denne form for politik vurderes forskelligt af de forskere, der beskæftiger sig med dette felt. Nogle ser de officielle

²⁶⁵ Folketinget 2011

For en retorisk analyse af debatten se: Villadsen, L. S. 2013; se også: Andersen, A. N. 2017

²⁶⁶ Folketinget 2015-2016a

²⁶⁷ Folketinget 2015-2016c

²⁶⁸ Folketinget 2015-2016c

²⁶⁹ Sköld, J. 2015: 22

²⁷⁰ Sköld, J. 2013, 2015; Arvidsson, M. 2015:73. Om *politics of regret*, se: Olick, Jeffrey K. 2007

undskyldninger som udtryk for en ny moralsk politik orienteret mod større retfærdighed og respekt for menneskerettigheder.²⁷¹ Andre ser snarere undskyldningerne som udtryk for strategiske interesser. Eksempelvis argumenterer John Torpey for, at de gamle arbejderpartier efter murens fald og de store sociale teories kollaps i forsøget på fortsat at fremstå progressive har vendt sig mod ”the past rather than the future as the realm that could be fixed.”²⁷²

Når det drejer sig om at give officielle undskyldninger, afviger Danmark fra det mønster, vi ser i de lande, vi normalt sammenligner os med. Jeg vil argumentere for, at fraværet af en officiel undskyldning har skabt en særlig dansk erindringspolitisk kontekst for tidligere børnehjemsbørn. På den ene side betyder fraværet af en officiel undskyldning, at Godhavnsdrene ikke har fået den oprejsning og anerkendelse fra statens side, som de har kæmpet for, og de stadige afvisninger manifesterer deres position som børnehjemsbørn, hvis lidelser staten måske nok kan beklage, men ikke tage sig af. På den anden side mener jeg, at fraværet af en officiel undskyldning i lyset af de internationale tendenser har positioneret den danske stat – som først svigtede sit tilsyn og nu nægter at påtage sig ansvaret – som den ideelle fjende. Det har ikke alene gjort Godhavnsdrenenes vidnesbyrd aktuelle år efter år, det har også betydet, at massemedier og kulturelle institutioner har båret deres vidnesbyrd og lidelser frem i offentligheden. Godhavnsdrenenes kamp er blevet et vedvarende billede på det undertrykte menneskes heroiske kamp mod staten i stedet for med en officiel undskyldning at blive et afsluttet kapitel i historien.

Som fælles erindringssted repræsenterer Godhavn dermed så meget mere end det, der hændte på et specifikt børnehjem i Tisvildeleje i 1960’erne. Som erindringssted handler Godhavn om et samfund, der har svigtet de allermest udsatte, men også om disse engang udsatte børns kollektive oprejsning og modstand. Som erindringssted udgør Godhavn en stærk modfortælling, der udfordrer de officielle og idealiserede versioner af historien om den danske velfærdsstat.

²⁷¹ Se f.eks.: Barkan, E. 2000. For en skitsering af de forskellige tilgange til undskyldningspolitik blandt historikere, se også: Bevernage, B. 2015: 334f

²⁷² Torpey, J.2006: 159f

Kapitel 3: Erindringer, som er svære at leve med

De tidligere børnehjemsbørn, som gennem de senere år har taget kontakt til Forsorgsmuseet, bærer på forskellige erfaringer, tillægger dem varierende betydninger og håndterer dem på forskellig vis. Alligevel går en fortælling igen blandt størstedelen af dem. Den handler om, at de i ungdommen og store dele af deres voksne liv har følt sig mere eller mindre historieløse, fordi de har kendt meget lidt til deres egen historie, og fordi de har forsøgt at glemme deres erindringer, lægge fortiden bag sig og se fremad. Mange fortæller, at det først er inden for de senere år, at de er begyndt at beskæftige sig med deres erindringer.²⁷³

Det er påfaldende, hvor ofte tidligere børnehjemsbørn anvender metaforer, når de beskriver, hvordan de i årevis har holdt deres erindringer ude af bevidstheden. Minderne er blevet ”amputeret” eller pakket ned og gemt væk i ”skuffer”, ”pulterkamre”, i ”dybfrysere” eller de er blevet holdt ude af ”ståldøre” eller nede under ”betonlåg.”²⁷⁴ Andre metaforer handler om, at minderne er blevet ”bedøvet”, eller at man er ”flygtet” fra dem gennem alkohol, stoffer, et omtumlet liv eller for meget arbejde.²⁷⁵ Men det fremgår samtidig, at fortiden hele tiden har været tilstede, at der aldrig har været tale om et klart afgrænset før og nu. Fortiden har således været ”tatoveret” eller ”prikket ind i huden”, eller siddet som ”uro og smerter i kroppen.” Fortiden har ”tyngt”, ”spøget” eller ”kastet skygger” over tilværelsen. Hos én mand forenes metaforerne for henholdsvis nedpakning, flugt og tyngde i et samlet billede: ”Jeg har båret på en tung kuffert.”²⁷⁶

Formålet med dette kapitel er at indkredse og begrebsliggøre karakteren af de erindringer, som i mange år ikke har været del af de tidligere børnehjemsbørns autobiografiske erindringer. Jeg vil udforske, hvad følelsen af historieløshed

²⁷³ Det gælder bl.a.: Anna Jørgensen Lund, Arne Roel Jørgensen, Connie (anonymiseret), Erna Lund Hansen, Frede Farmand, Grethe Behnke Larsen, Hjalmar Kinner, Inge Sonja Nielsen, Jan Helgesen, Jens Bressendorff-Madsen, Lizette Brønd Christensen, Michael Gylling Nielsen, Per Balken, Peter Bjørn Hviid, Poul Erik Rasmussen. Se bilag 1. Det fremgår også af interview foretaget ifm. *Godhavnsrapporten* og ”Anbragt i historien”, samt af en lang række indlæg på *børnehjem.nu*

²⁷⁴ Disse vendinger bruges eksempelvis af Vipse Nielsen, Hjalmar Kinner, Frede Farmand. Se bilag 1

²⁷⁵ Det gælder bl.a. Arne Roel Jørgensen, Ole (anonymiseret), Peer Balken. Se bilag 1

²⁷⁶ Disse vendinger bruges eksempelvis af Bente Nielsen, Poul Hansen, Grethe Behnke Larsen, Jan Vogel, Kristian (anonymiseret), Frede Farmand, Ole (anonymiseret). Se bilag 1

refererer til, og hvilke former for erindringer, det er, de har forsøgt at holde på afstand.

I mediernes dækning af kritisable forhold på datidens børnehjem er fokus ofte rettet mod fysiske og seksuelle overgreb, mens følgerne typisk begrebsliggøres som traumer. Når jeg har lyttet til tidligere børnehjemsbørns refleksioner over egne erindringer – og når jeg i den analytiske proces har forsøgt at indkredse, hvad disse erindringer handler om – er det imidlertid påfaldende, at overgreb langt fra er det eneste, der har gjort tidligere børnehjemsbørns erindringer usikre, smertelige, truende og svære at leve med. Særlige livsbetingelser synes tværtimod at have påvirket deres autobiografiske og kropslige erindringer på mange forskellige, men relaterede måder, som hver især og tilsammen har gjort barndommens erindringer svære at have med at gøre.

For at tydeliggøre denne mangesidighed har jeg ud fra mønstre i det samlede empiriske materiale – og i dialog med forskningslitteratur – dechifreret og begrebsliggjort erindringernes særlige karakter gennem betegnelserne: sorgfulde erindringer, slægtsløse erindringer, hjemløse erindringer, tabuiserede erindringer, fragmenterede erindringer, sporløse erindringer, institutionstilpassede erindringer, truende erindringer, mistænkeliggjorte erindringer og stigmatiserende erindringer.²⁷⁷

De forskellige karakteristiske træk er vævet ind i hinanden, og mine beskrivelser af dem skal ikke forstås som udtømmende eller fyldestgørende for alle de forhold, der kan influere tidligere børnehjemsbørns muligheder for at danne erindringer, som de kan leve med. Ligeledes er det vigtigt for mig at pointere, at de særlige træk ikke nødvendigvis gør sig gældende for alle tidligere børnehjemsbørn og slet ikke med samme intensitet. Nogle gør sig gældende hos stort set alle, mens andre er taget med, fordi de er blevet tillagt en helt afgørende betydning hos nogle få. De forskellige karakteristika gør sig selvfølgelig heller ikke udelukkende gældende for tidligere børnehjemsbørn. Jeg vil derimod hævde, at de særlige livsbetingelser for tidligere børnehjemsbørns kan være med til at tydeliggøre nogle af de generelle dynamikker, der indgår i ethvert menneskes erindringsdannelse.

²⁷⁷ Jeg er bevidst om, at disse betegnelser ikke er lige sprogligt præcise alle sammen, men prioriteter her en ensartethed og mundrethed for at danne et overblik

Da jeg inden for rammerne af afhandlingen ikke kan udfolde alle de fortællinger og refleksioner, som danner empirisk baggrund for min analyse, vil jeg i det følgende gengive Pouls beskrivelser af sine erindringer. Jeg vil dernæst anvende Pouls refleksioner som illustration for min samlede analyse af de særlige psykologiske og sociale dynamikker, som ofte har influeret tidligere børnehjemsbørns erindringsdannelse. Jeg vil herefter argumentere for, at italesættelsen af de svære erindringer og den betydning, de tillægges, er tæt forbundet med konstitueringen af Godhavn som erindringssted.

Det er dog ikke alle tidligere børnehjemsbørn, som forbinder deres opvækst på børnehjem med manglende eller truende minder. Sidst i kapitlet udfolder jeg derfor Lilians refleksioner. Lilian er én af flere tidligere børnehjemsbørn med en god opvækst på børnehjem, som de senere år har henvendt sig til Forsorgsmuseet for at gøre opmærksom på, at ikke alle kan eller vil identificere sig med den dominerende offentlige fortælling om svigt og overgreb under børneforsorgen. Lilians refleksioner nuancerer billedet, som ellers tegnes i kapitlet, men illustrerer samtidig, at også tidligere børnehjemsbørn, som livet igennem har fortalt sig selv og andre om en god barndom på børnehjem, forholder sig til Godhavn som erindringssted i deres bestræbelser på at forme erindringer, som de kan leve med.

3.1 ”Et akavet liv!”

Poul Hansen kom som flere andre i løbet af mit feltarbejde forbi Forsorgsmuseet for at aflevere sin livshistorie. I nogle uger lå manuskriptet på mit skrivebord. Fotografiet på forsiden viser en otte-niårig dreng i en lidt for lille skjorte og et par korte bukser i kraftigt, falmet stof. Han har bare fødder og bandage om anklen. Håret er pjusket, klippet skævt. Han ser genert op mod fotografen, har noget i hænderne, måske et græsstrå. Over billedet står der: ”Et akavet liv!” Poul blev født i 1945, og hans beretning handler om en dreng, som fik en hård start på tilværelsen. Faren var tysk soldat, og da hans mor tabte en flaske sprit og døde af stærke forbrændinger, blev Poul anbragt på spædbørnshjem, inden han var fyldt et år. Senere kom han til Bolbro Børnehjem i Odense. Her fandt forstanderen ham for urolig, og derfor blev Poul efter nogle år sendt videre til et iagttagelseshjem på Ærø

og herfra til Holsteinsminde, et drengehjem nær Næstved, hvor han boede til han blev udskrevet fra børneforsorgen i 1961.²⁷⁸ Da jeg havde læst Pouls beretning, ringede jeg til ham og spurgte, om han ville komme ned på museet igen og fortælle mere om sine erindringer. Han kom på motorcykel en mørk efterårsdag i øsregnvej. Jeg husker det, som om vandet nærmest drev af lædertøjet, som vi hængte op hen over nogle stole ved radiatoren.²⁷⁹

”Det hænger på stadigvæk”²⁸⁰

Hvorfor har du kaldt dine erindringer ”Et akavet liv!”, spørger jeg som det første, mens kaffen damper fra kopperne mellem os. ”Det ved jeg sgu ikke rigtig”, siger han og lader hånden glide hen over det lange skæg, ”men det er vel, fordi jeg synes, mit liv har været akavet. Bortset fra andre børnehjemsfyrer som mig så kender jeg ingen, der har været så akavede med alting.”

Poul starter med at fortælle, at meget i den nedfældede beretning først er noget, han har fundet ud af, da han som voksen begyndte at granske i sin egen historie. Som helt lille var Poul på weekend hos sine bedsteforældre nogle gange, men ellers havde han hverken kendskab eller kontakt til nogen fra sin familie gennem barndommen. Han vidste ikke engang, at han havde en storesøster, som også var anbragt på Bolbro børnehjem. Først senere mødte han flere af sine ældre søskende. Det med den tyske far er også først noget, han har fået kendskab til sent i livet.

Samtidig er der flere erindringer, som har fulgt Poul livet igennem. ”De mange gange, man fik tæsk, det vender tilbage. Jeg kan ikke huske ret meget positivt, det er som om, at det er blevet skubbet i baggrunden af alle de der situationer, hvor jeg blev behandlet groft.” Poul husker især fra den helt tidlige barndom, hvordan plejemoren på Bolbro flere gange hentede ham ind i sin lejlighed fra sovesalen om aftenen for at give ham tæsk. ”Jeg husker ikke, jeg havde gjort noget forkert. Jeg blev bare hentet ind, og så morede hun sig åbenbart med det.” Poul fortæller, at han ofte har ”flashbacks” relateret til de situationer, og at de giver ham ”et koldt, koldt gys.” Poul husker også angsten, han følte, når han blev låst

²⁷⁸ Hansen, Poul, Et akavet liv! Upubliceret beretning indleveret til Forsorgsmuseet 2016. Se bilag 1.

²⁷⁹ Poul Hansen 19.10.2016

²⁸⁰ Ibid.

inde i ”det forbandede kosterum.” ”Der var totalt mørkt og så lugtede der af gamle gulvklude, jeg kan sgu ligefrem lugte det stadigvæk.”

Tiden på Holsteinsminde, hvor Poul var blevet nogle år ældre, var præget af hårdt arbejde og bøn morgen, middag og aften, mens ”øretæverne hang i luften.” Det sværeste for Poul var imidlertid visheden om, at han ikke var elsket af nogen, og han misundte de børn, som gik og snakkede om deres forældre, som fik tilsendt pakker, og som kom hjem på ferie. ”Jeg kan huske sådan en åndssvag episode... Om efteråret så falder bladene jo ned fra træerne, og så gik myten, at hvis man fangede et blad i luften, så kom man hjem til jul. Og det gjorde jeg også... hvor idiotisk...” Poul bliver stille og tager hænderne op foran ansigtet, mumler noget med ”gammelt fjols”, og siger, at det lige var det her, han gerne ville undgå. Lidt efter retter han sig op og fortsætter: ”Dum og naiv som jeg var, så fangede jeg blade, og når de andre snakkede om, at de skulle hjem til jul eller påske, så snakkede jeg med, og så var der en af de andre drenge, der godt kunne finde på at sige: ’Du skal sgu da ikke nogen steder hen’. Så fik den dreng et par på hovedet lige med det samme. Så enkelt var det bare. Det skulle han ikke begynde på.”

I det hele taget havde Poul en kort lunte, og han forklarer, at det var hans måde at overleve på. ”Altså hvis du slår først, har du chancen for at være den, der vinder. Og det har reddet mig mange gange, for det fik de andre til at holde lidt igen. Men i det hele taget – alt blev afgjort rent fysisk, også hos de der lærere eller oppassere, vi havde, så det var den måde, jeg kendte til.” Poul fortæller, at den korte lunte varede ved, også efter han forlod børnehjemmet. ”Som ung mand, der reagerede jeg meget udadvendt, lad os sige det sådan. Og jeg var følsom ad helvede til over for, hvad andre sagde og gjorde, og så sagde det bang, så fik de en på skallen først, og så kunne vi snakke om det bagefter.”

Poul siger, at han også havde nogle andre mærkelige måder at reagere på. ”Hvis der var nogen, der svinede mig til eller forsøgte at tæve mig, det var jeg vant til, det rørte mig en papand, men hvis der var nogen, der holdt med mig, eller sagde noget pænt om mig; det kunne jeg slet ikke tåle, og det hænger jo på stadigvæk.” Poul husker især engang han steg på rutebilen ved børnehjemmet og en ældre mand begyndte at håne ham for at være børnehjemsunge. ”Han blev mere og mere grov i sin mund. Og så på et tidspunkt stoppede rutebilchaufføren og smed manden af.

Simpelthen.” Poul banker hånden hårdt ned i bordet og tager sig til hovedet. ”Der har vi den igen”, siger han, ”jeg kan ikke tåle det... så sidder jeg her og flipper ud.” Poul sunder sig og fortæller, at han er vokset op med, at hvis man blev følsom, så viste man svaghed, og så var man udsat, så han har altid forsøgt at gøre sig hård.

Det var en stor ting for Poul at blive far og få den familie, som han altid havde drømt om, men det var ikke uden vanskeligheder. Efter han blev skilt fra sin kone, blev børnene hos ham, og det gik så nogenlunde, men han synes, det var svært at vise dem sine følelser. ”Og et eller andet sted”, siger han, ”så kunne jeg jo ligeså godt være blevet ærkepsykopat, sådan hel følelseskold... Det er underligt, at man egentlig skal spekulere i den slags. En ganske almindelig person ville jo aldrig sidde som 70-årig og tænke: hvordan har jeg egentlig fået evnen til at elske mine egne børn?”

Poul synes, han har fået nogle af sine erindringer fra barndommen bearbejdet en lille smule ved at skrive om dem. ”Men jeg kan sgu stadigvæk sidde og komme i affekt, når jeg læser mit eget lort. Det irriterer mig ad helvedes til, men sådan er det nu engang.” Digtet, som han også har lagt ved sin beretning, har han skrevet ”i et svagt øjeblik.”²⁸¹

Her nogle nedslag:

”En dreng blev det til, ved det møde
en skam, at han ikke døde
fra starten han er til besvær
hvad pokker skal han her.

(...)

Et liv så træg og så rodet
det ligger jo ligefrem i blodet
med bitterhed, modvilje, skam,
hvordan kan man elske ham?

(...)

²⁸¹ Poul Hansen 19.10.2016

Poet jeg nok aldrig bli'r
men der er noget i mig der si'r
skriv ned hvad du har på hjerte
derved undgås meget smerte.”

Sidste linje er streget over og med kuglepen har Poul skrevet:

”Derved dulmes din smerte.”²⁸²

3.2 Manglende og uønskede erindringer

Pouls refleksioner peger på en række forhold knyttet til hans opvækst på børnehjem, som har haft betydning for karakteren af hans erindringer, og som illustrerer nogle mere generelle tendenser blandt størstedelen af de tidligere børnehjemsbørn, jeg har talt med.

Noget, som gør erindringerne særligt svære at leve med for Poul, er manglen på omsorg og kærlighed gennem barndommen og en følelse af ikke at være noget særligt for nogen.²⁸³ Jeg kalder dette for *sorgfulde erindringer*. Barnets længsel illustreres poetisk gennem fortællingen om drengen, der forsøger at fange de dalende blade. Den voksne mands fortsatte sorg illustreres gennem gråden, som ikke kan holdes tilbage. Et af de områder, hvor Poul føler, at den manglende kærlighed har fulgt ham i det videre liv, er i relationen til sine børn, som han har haft svært ved at vise sine følelser.²⁸⁴ I løbet af det tyvende århundrede har en lang række psykologer peget på betydningen af nære omsorgspersoner for børns emotionelle udvikling og (med psykiateren Ronald D. Laings ord) ”eksistentielle fødsel.”²⁸⁵ Ifølge den fremtrædende udviklingspsykolog John Bowlby har vores tidlige relationelle erfaringer en stor betydning for, om vi videre i livet bliver trygge og oplever os selv som mennesker, der er værd at elske, eller om vi tværtimod oplever en fundamental utryghed i tilværelsen.²⁸⁶ I bogen *Børn uden hjem* (1953)

²⁸² Hansen, Poul, Et akavet liv! Upubliceret beretning indleveret til Forsorgsmuseet 2016, se bilag 1. Se også fotografierne knyttet til Pouls historie i bilag 2, s. 344

²⁸³ Poul Hansen 19.10.2016

²⁸⁴ Ibid.

²⁸⁵ Wennerberg, T. 2010: 9

²⁸⁶ Ibid.

fokuserer Bowlby særligt på anbragte børns adfærd og argumenterer for, at børn, som er ladet alene uden nære omsorgspersoner, der spejler deres følelser og behov, ofte vil danne en utryk tilknytning til andre, som livet igennem vil påvirke deres forhold til både sig selv og andre.²⁸⁷ Selv om disse teorier senere er blevet modificeret, er der en udbredt enighed om, at nære relationer i barndommen spiller en afgørende rolle for det videre liv og kan ses som en form for ”psykologisk immunforsvar.”²⁸⁸ Blandt flere af de tidligere børnehjemsbørn, jeg har talt med, er længslen efter kærlighed i barndommen et sårbart tema, som ofte udtrykkes gennem stille gråd eller en forsigtig sætning om, at man nok altid har følt sig forladt.²⁸⁹ Flere giver samtidig udtryk for, at barndommens fravær af omsorg og kærlighed fortsat har en stor indvirkning i deres liv. I tråd med Bowlbys studier fortæller flere, at de kæmper med en følelse af forladthed, men også mindreværd og en angst for at blive afsløret som uelskelige. Flere fortæller også om vanskeligheder ved at danne tillidsfulde, trygge eller nære relationer til andre.²⁹⁰

Foruden det emotionelle afsavn er også uvished om egen familiemæssig baggrund og slægt et tema hos Poul, hvilket også gør sig gældende for flere andre.²⁹¹ Denne uvished betegner jeg som *slægtsløse erindringer*. Når en del tidligere børnehjemsbørn fra 1940’erne og årtierne frem voksede op uden kendskab til deres mor, far og søskende, skyldes det til dels, at deres forældre ikke ville eller kunne tage sig af dem. Men det skyldes også, at afsondring fra ”lastefulde” forældre og moralsk fordærvende miljøer var en væsentlig del af børneforsorgens indsats op gennem meget af det tyvende århundrede.²⁹² Denne tilgang gjorde sig også gældende uden for Danmark, og en del studier kredser derfor om tidligere

²⁸⁷ Bowlby, J. 1953

²⁸⁸ Wennerberg, T. 2010: 186

²⁸⁹ *Sorgfulde erindringer* er især et gennemgående tema hos Bente Nielsen, Helle (anonymiseret), Erik Jacobsen, Esther Langsted, Grethe Behnke Larsen, Henriette (anonymiseret). Se bilag 1. Sorgfulde erindringer er også et centralt tema på *børnehjem.nu*, se f.eks.: Nærkontakt af tredje grad, *børnehjem.nu*, 2005

²⁹⁰ Det er et centralt tema hos bl.a. Grethe Behnke Larsen, Inge Sonja Nielsen, Jan Andersen, Michael Gylling Nielsen, Ole (anonymiseret), Peter Bjørn Hviid. Se bilag 1. Manglen på tillid til andre er også et tilbagevendende tema på *anbragtihistorien.dk*, se f.eks.: Damsgaard, E 2013

²⁹¹ Poul Hansen 19.10.2016. *Slægtsløse erindringer* er især et centralt tema hos Anna Jørgensen Lund, Birgitte Breiner, Hans Becker, Karen Beatrice Thomsen, Preben (anonymiseret), Rebekka Wiah og Vibeke Lauersen. Se Bilag 1. Se også Kragh, J. V., S. G. Jensen & J. K. Rasmussen 2015: 350-353 om tidligere børnehjemsbørns relationer til familien

²⁹² Bryderup, I. M. 2005: 63f

børnehjemsbørns manglende kendskab til egen familie.²⁹³ I flere af disse studier anvendes begrebet ”genealogical bewilderment” som betegnelse for den eksistentielle forvirring og usikkerhed om eget selv, som et fravær af viden om egen familie – og dermed også muligheden for at flette egen historie sammen med en større slægtshistorie – kan medføre.²⁹⁴ Betydningen, som familie og slægt tillægges, skal dog også ses i lyset af familiens kulturelle betydning. Ifølge historikeren John Gillis har familien i det moderne samfund fået en nærmest mytisk karakter og er blevet omdrejningspunkt for vores stærkeste følelser og fornemmelser af tilknytning og identitet.²⁹⁵ Når tidligere børnehjemsbørn oplever fravær af viden om deres familie og slægt som noget, der hindrer dem i at forstå, hvem de er, og som noget, der afskærer dem fra at føle sig som del af en større forgrenet sammenhæng, er der således ikke udelukkende tale om indre psykiske reaktioner. Deres længsler, forventninger og skuffelser må også ses som forbundet med og delvist formet af en særlig kulturel og historisk kontekst, hvor familien er ladet med idealiserede betydninger.

Det fremgår samtidig af Pouls fortælling, at de børnehjem, han boede på, langt fra var i stand til at træde i familien og slægtens sted og udgøre et hjem.²⁹⁶ Følelsen af ikke rigtig at høre til nogen steder, betegner jeg som *hjemløse erindringer*. Idealet om, at børnehjemmene skulle være et hjem og danne rammen om familieforhold, har ellers været bærende gennem hele det tyvende århundredes børneforsorg. I debatten ført af politikere og børnehjemsfolk blev der til stadighed argumenteret for, at man skulle skabe et ”hjem”, som efterlignede den traditionelle families relationer i kontrast til store og følelsesmæssigt kolde anstalter.²⁹⁷ Idealet afspejles også i de termer, der anvendes indenfor børneforsorgen. Der var ikke alene tale om *børnehjem*. Forstanderpar gik som regel også under betegnelsen plejemor

²⁹³ Det drejer sig især om litteratur om adgangen til egne journaler, se f.eks.: Pugh, G. & G. Schofield 1999; Kirton, D. m.fl. 2001; Horrocks, C. & J. Goddard 2006; Goddard, J. m.fl. 2008. Se også: Abrams, L. 2001

²⁹⁴ Se f.eks. Pugh, G. & G. Schofield 1999: 8; Murphy 2010: 302. Begrebet blev første gang brugt af psykiateren E. Wellischs og senere udviklet af psykolog H. J. Sants i deres studier af adoptivbørns trivsel

²⁹⁵ Gillis, J. 1996: xvi

²⁹⁶ Poul Hansen 19.10.2016

²⁹⁷ Pedersen, J. H. m.fl. red. 2011: 666

og plejefar eller moster og onkel.²⁹⁸ Alligevel beskriver flere deres børnehjem i direkte kontrast til det, de forstår ved et rigtigt hjem og en rigtig familie.²⁹⁹ Sådanne beskrivelser omhandler blandt andet børnehjemmenes funktionelle indretning med eksempelvis sovesale med metalsenge på lange rækker. Det ens udseende tøj med numre i nakken fremhæves også af flere som tegn på noget ikke hjemligt. Ligeledes beskrives hverdagen ofte som uhyre rutinepræget og regelstyret.³⁰⁰ Når børnehjem afvises som hjem, handler det samtidig om karakteren af de relationer, der blev knyttet til de ansatte og de andre børn. Flere fortæller om erfaringer med ansatte, som aldrig udviste varme eller omsorg, om følelsen af ikke at blive set eller værdsat af nogen, eller om sorgen, når en yndlingspædagog eller studerende pludselig forsvandt.³⁰¹ Flere fortæller også om lunkne modtagelser på børnehjemmet, når de først var udskrevet derfra.³⁰² En oplevelse, som Poul flere gange vender tilbage til, handler om, hvordan han på et tidspunkt stikker af fra en læreplads og opsøger Bolbro Børnehjem. ”Forstanderen var meget afvisende og bad mig skrubbe af.”³⁰³ Når børnehjem ikke sættes i familien og slægtens sted, kan det handle om det specifikke miljø, men ofte også om nogle helt grundlæggende paradokser og dilemmaer. Børnehjem er aldrig bare hjem, de udgør også rammen om socialpolitisk og pædagogisk intervention, bureaukratiske procedurer, krav om funktionalitet og besparelser, ligesom de er en arbejdsplads for personalet, som får løn for deres engagement i børnene og som til enhver tid kan opsigte deres stilling.³⁰⁴ Det er således et fællestræk for mange tidligere børnehjemsbørn, at tilknytningen til deres børnehjem er forbundet med stor ambivalens eller helt fraværende. Flere fortæller, at de skyndte sig at vende stedet ryggen og se fremad, så snart de blev

²⁹⁸ Bryderup, I. M. 2005:265

²⁹⁹ *Hjemløse erindringer* er især et tilbagevendende tema hos Anna Jørgensen Lund, Helle (anonymiseret), Erik Jacobsen, Ole Hingebjerg, Michael Gylling Nielsen, Rebekka Wiah. Se bilag 1

³⁰⁰ Se: Rytter, M. 2011: 96-103 for beskrivelse af kost og beklædning. Og: Kragh, J. V., S. G. Jensen & J. K. Rasmussen 2015: 147-161 for beskrivelser af hverdagens rutiner på børnehjem

³⁰¹ Om dette fortæller bl.a. Anna Jørgensen Lund, Helle (anonymiseret), Erik Jacobsen, Hjalmar Kinner, Grethe Behnke Larsen, Ole Hingebjerg, Rebekka Wiah. Se bilag 1. Se også: Rytter, M. 2011: 83, 112-113 om følelseskulde og manglende omsorg. Og: Kragh, J. V., S. G. Jensen & J. K. Rasmussen 2015: 341-350 om sociale relationer. Jeg vil senere i afhandlingen se nærmere på relationer børnene imellem, se kap. 5, s. 127

³⁰² Det gør sig bl.a. gældende for Rebekka Wiah og Jan Andersen. Se bilag 1

³⁰³ Poul Hansen 19.10.2016

³⁰⁴ At disse paradokser stadig gør sig gældende for anbragte børn fremgår af antropologen Susanne Højlands undersøgelse af hjemlighed på døgninstitutioner, se: Højlund, S. 2009

udskrevet, og nogle fortæller, at de i større eller mindre grad har forsøgt at slette børnehjemmet fra deres erindringer.³⁰⁵

Meget i Pouls barndom har samtidig været omgærdet af tabuer og en fornemmelse af, at andre havde kendskab til ting vedrørende hans historie, som var stærkt ladet og hele tiden tilstede, men som ingen talte direkte om. Poul giver eksempelvis udtryk for, at meget i hans liv ”faldt på plads”, da han fandt ud af, at hans far var tysk soldat. Han mener, at den nedrige behandling på Bolbro Børnehjem kan forklares med et had rettet mod det tyske i ham.³⁰⁶ Flere tidligere børnehjemsbørn fortæller på lignende vis, hvordan andre – især deres mødre – har holdt dele af deres historie hemmelig for dem.³⁰⁷ Nogle, der først har fået kontakt til deres forældre sent i livet, oplever desuden, at selve deres eksistens har været en velbevaret hemmelighed i forældrenes liv.³⁰⁸ Jeg betegner dette som *tabuiserede erindringer*. Som blandt andet Carol Smart har peget på, har familiehemmeligheder ofte til formål at beskytte slægtsskabsrelationer og muliggøre konstruktionen af en familiefortælling, som lever op til idealerne om den gode familie.³⁰⁹ Hvad der holdes hemmeligt, siger derfor meget om moralske normer og magtrelationer i samfundet. Når tidligere børnehjemsbørn støder på tavsheder, udeladelser og halve sandheder, så handler disse ofte om graviditet uden for ægteskabet med upassende mænd, herunder tyske soldater, om social elendighed og omsorgssvigt eller om psykisk sygdom. Fortielser, hemmeligheder og løgne dækker således over forhold, som er forbundet med moralsk fordømmelse, men også risiko for social eksklusion eller statslig indgriben, herunder fjernelsen af børn fra hjemmet. Forældrenes hemmeligheder kan også handle om deres aktive medvirken til, at anbringelsen fandt sted; en medvirken i form af mishandling, incest, eller simpelthen et ønske om at få barnet anbragt, fordi de ikke magtede eller ønskede at tage sig af det selv.³¹⁰

³⁰⁵ Det gør sig bl.a. gældende hos Anna Jørgensen Lund, Arne Roel Jørgensen, Grethe Behnke Larsen, Inge Sonja Nielsen, Jan Helgesen, Michael Gylling Nielsen, Poul Erik Rasmussen, Peer Balken og Peter Bjørn Hviid. Se bilag 1

³⁰⁶ Poul Hansen 19.10.2016

³⁰⁷ *Tabuiserede erindringer* er et helt centralt tema hos Connie (anonymiseret), Grethe Behnke Larsen, Karen Beatrice Thomsen, Susanne Hoki, Tonnie Lindhart og Vibeke Lauersen. Se bilag 1

³⁰⁸ Det gør sig bl.a. gældende hos Birgitte Breiner, Karen Beatrice Thomsen og Preben (anonymiseret). Se bilag 1

³⁰⁹ Smart, C. 2011: 540

³¹⁰ Det gør sig bl.a. gældende hos Connie (anonymiseret), Karen Beatrice Thomsen, Susanne Hoki og Tonnie Lindhart. Se bilag 1

Den tabubelagte fortid hindrer flere tidligere børnehjemsbørn i at komponere sammenhængende fortællinger om deres eget livs begyndelse, men er også med til at vikle den tidlige barndom ind i noget skambelagt. Ofte betyder hemmelighederne desuden, at allerede sårbare relationer i familien forgiftes.³¹¹

Når Poul først sent i livet er lykkedes med at sammenstykke en fortælling om sit eget liv, skal det også ses i lyset af de mange radikale brud, han oplevede gennem barndommen – brud som har medført *fragmenterede erindringer*.³¹² Som flere erindringsforskere har peget på, spiller nære og kontinuerlige relationer i barndommen en væsentlig rolle for dannelsen af autobiografiske erindringer. Da vi sjældent husker noget fra vores første leveår, består vores tidligste erindringer som regel af et kludetæppe af fortællinger fra vores nære sociale miljø.³¹³ Ligeledes er vores nære relationer væsentlige for udvekslingen og vedligeholdelsen af erindringer om fælles oplevelser.³¹⁴ Tidligere børnehjemsbørn er imidlertid blevet skilt fra deres forældre og ofte også fra deres søskende, og de har som regel kun haft en meget begrænset kontakt med dem efterfølgende. Flere er også blevet flyttet rundt mellem forskellige børnehjem, afdelinger og skoler. Og hver gang de er blevet skilt fra de voksne, der har taget sig af dem, og de børn, som de har delt deres liv med, har de samtidig mistet vidnerne til deres liv. Med en barndom præget af utallige brud oplever flere tidligere børnehjemsbørn således besvær med at danne sammenhængende, autobiografiske erindringer om deres tidlige barndom. Hos nogle forbindes dette besvær med en følelse af usikkerhed og forvirring om, hvad der skete med hvem, hvor og hvornår?³¹⁵ Nogle fortæller samtidig, at de mange brud har sat sig i kroppen og sindet som rastløshed og en følelse af at være ude af stand til rigtigt at knytte sig til hverken steder eller andre mennesker.³¹⁶

Poul har samtidig manglet materielle minder og andre håndgribelige spor fra sin barndom, som kunne understøtte hans erindringer. Forsidebilledet på hans

³¹¹ Antropologen Harold L. Goodall beskriver familiehemmeligheder som "silent poison", der forgifter relationerne i familien. Se Goodall, H. L. 2006:17,24. Det gør sig bl.a. gældende hos Susanne Hoki og Tonnie Lindhart, der begge har brudt forbindelse til deres mødre. Se bilag 1

³¹² Poul Hansen 19.10.2016

³¹³ Misztal, B. A. 2003: 19

³¹⁴ Fivush, R. 2011:574f

³¹⁵ *Fragmenterede erindringer* er et helt centralt tema hos Grethe Behnke Larsen, Henriette (anonymiseret) og Peer Balken. Se bilag 1

³¹⁶ Det gør sig især gældende for Grethe Behnke Larsen og Peer Balken. Se bilag 1

beretning med den generte dreng har han først fundet for nylig under et genbesøg på Holsteinsminde.³¹⁷ Fraværet af materielle minder er et tema, som ofte berøres af tidligere børnehjemsbørn.³¹⁸ Jeg betegner dette som *sporløse erindringer*. Der er flere grunde til, at sporene efter tidligere børnehjemsbørn ofte er blevet spredt for alle vinde, slettet, destrueret eller gået tabt. Barndommens ting i form af møbler og legetøj tilhørte oftest børnehjemmet frem for den enkelte, og typisk er disse ting blevet slidt op eller destrueret i forbindelse med moderniseringer eller nedlæggelser af børnehjem. I nogle tilfælde er også dokumenter og andet knyttet til de enkelte børn blevet destrueret – ofte af helt lavpraktiske grunde som pladsmangel eller ombygninger, hvor ingen tilsyneladende har spekuleret videre over, at de tidligere børnehjemsbørn kunne have en interesse i at få de ting, der omhandlede deres liv.³¹⁹ Andre eksempler peger på, at blandt andet journaler bevidst er destrueret for at beskytte enten de anbragte eller personalet mod belastende informationer – måske især i perioder, hvor synet på børn og pædagogik var i hurtig forandring.³²⁰ Nogle fortæller også, at materielle minder er blevet skjult eller destrueret i familien, fordi minder kunne været forbundet med smertelige erindringer, stigma og skam.³²¹ Flere tidligere børnehjemsbørn har samtidig selv destrueret eller på forskellig vis skjult sporene fra deres barndom på børnehjem i forsøg på at gøre sig fri af deres fortid.³²² Der er også nogle, der fortæller, at dokumenter, breve, billeder og de få ejendele, de rent faktisk havde, er forsvundet i forbindelse med gentagende flytninger som børn eller gennem kaotiske ungdomsår, hvor minderne ikke blev tillagt den store betydning.³²³ Som jeg vil udfolde senere i afhandlingen, spiller materielle minder en aktiv rolle i skabelsen og vedligeholdelsen af vores erindringer. Materielle minder kan gøre fortiden virkelig og nærværende og være med til at skabe en håndgribelig sammenhæng mellem dengang og nu.³²⁴ Ofte

³¹⁷ Poul Hansen 19.10.2016

³¹⁸ *Sporløse erindringer* er især et centralt tema hos Connie (anonymiseret), Esther Langsted, Grethe Behnke Larsen, Lizette Brønd Christensen, Michael Gylling Nielsen, Rebekka Wiah, Susanne Hoki, Vibeke Lauersen og Vipse Nielsen. Se bilag 1

³¹⁹ Om dette fortæller bl.a. Asta Larsen, Michael Gylling Nielsen. Se bilag 1

³²⁰ Rytter, M. 2001: 99, 110f

³²¹ Det gør sig bl.a. gældende for Connie (anonymiseret), Susanne Hoki, Vibeke Lauersen. Se bilag 1.

³²² Det gør sig bl.a. gældende for Bente Nielsen og Peter Bjørn Hviid. Se bilag 1. Se også: Rytter, Maria 2002: 46

³²³ Det gør sig bl.a. gældende hos Helle (anonymiseret) og Ole (anonymiseret). Se bilag 1

³²⁴ Kavanagh, G. 2000: 19ff; Otto, L. 2005: 38; Hoskins, J. 1998

knytter fortællingerne om manglende materielle minder sig således til en oplevelse af egne erindringer som usikre og uvirkelige.³²⁵ Men fraværet af materielle minder forbindes også med manglende omsorg og ligegyldighed fra både forældre og børnehjemmets side. Ingen har nænsomt sat billeder af dem i rammer og album, ingen har værnet om ting og papirer, som mindede om dem. Tværtimod er sporene gemt af vejen, destrueret.³²⁶

Et helt centralt tema i Poul fortælling handler om de handlemønstre, han tilegnede sig gennem opvæksten, og som har formet ham som menneske og med Pouls egne ord har gjort ham ”akavet” i mange af livets forhold.³²⁷ Jeg betegner denne form for erindring som *institutionstilpasset erindring*. Mens Poul på børnehjemmet passede på sig selv ved altid at slå først, bragte denne tilgang til livets genvordigheder ham ofte i store vanskeligheder i det voksne liv, indtil han lærte at tøjle sin vrede gennem det, han betegner som ”min boksekarriere på lovlig plan.” Hos Poul medførte den følelseskolde opvækst også en vagtsomhed, som betyder, at han kun har knyttet sig til ganske få mennesker gennem livet.³²⁸ På lignende vis fortæller mange, at de bærer barndommens overlevelsestrategier og adfærdsmønstre med sig i det videre liv. Hvor Poul slog, var der andre der stak af, lærte at ”gå i et med tapetet”, søgte andres beskyttelse eller kun stolede på sig selv.³²⁹ I *Anstalt og menneske* (1961) analyserer sociologen Erving Goffmans de logikker og magtmekanismer, der er på spil i det, han betegner som ”totale institutioner.”³³⁰ Ifølge Goffman fratages institutionaliserede mennesker mange af de virkemidler, som normalt bruges til at skabe og udtrykke social identitet. I stedet opbygges en institutionel personlighed gennem privilegier, belønninger, straf, men også sekundære tilpasninger. Det vil sige forsøg på at distancere sig fra disciplinering og krænkelse gennem fiduser, tricks og forskellige former for

³²⁵ Det gør sig bl.a. gældende hos Connie (anonymiseret), Lizette Brønd Christensen, Susanne Hoki og Vipse Nielsen. Se bilag 1

³²⁶ Det gør sig bl.a. gældende hos Esther Langsted, Michael Gylling Nielsen og Vibeke Lauersen. Se bilag 1

³²⁷ Poul Hansen, 19.10.2016

³²⁸ Ibid.

³²⁹ *Institutionstilpassede erindringer* er især et centralt tema hos Anna Jørgensen Lund, Arne Roel Jørgensen, Helle (anonymiseret), Erna Lund Hansen, Erik Jacobsen, Esther Langsted, Grethe Behnke Larsen, Inge Sonja Nielsen, Jens Bressendorff-Madsen, Michael Gylling Nielsen, Poul Erik Rasmussen. Se bilag 1. Se også Rene Halds historie i: Kragh, J. V., S. G. Jensen & J. K. Rasmussen 2015: 268-274

³³⁰ Goffman, E. 2001

sporadisk og periodisk modstand, der gør det muligt at demonstrere en vis grad af personlig autonomi, som institutionen ikke kan nå. Totalinstitutionen bliver dermed personlighedsdefinerende.³³¹ Mange tidligere børnehjemsbørns fortællinger om deres opvækst kunne ret ubesværet flettes ind som underbyggende empiri i Goffmans analyser. Samtidig illustrerer deres refleksioner over egne erindringer, hvordan de strategier, de gjorde brug af som børn, fortsat væver sig ind i deres liv som særlige måder at handle, tænke, føle og især forholde sig til andre mennesker på.

Andre minder er svære for Poul at leve med, fordi de er omgærdet af noget uhyggeligt og angstbetonet, som sætter ham i kontakt med obskure og skræmmende sansninger og følelser fra barndommen.³³² Disse erindringer betegner jeg som *truende erindringer*. Mange tidligere børnehjemsbørn fortæller som Poul om overgreb enten før eller under deres anbringelse på børnehjem, som er foruroligende og næsten uudholdelige at tænke på.³³³ Flere, som har været udsat for seksuelle overgreb i den tidlige barndom, fortæller, at erfaringerne livet igennem har ligget som noget diffust og truende i kroppen, uden at de har haft modet eller midlerne til at omdanne dem til ord og fortællinger.³³⁴ Ifølge psykoanalytikeren Dori Laub opleves traumatiske erfaringer som noget, der står uden forbindelse til den velkendte verden og de ord, vi har til rådighed, og derfor omgærdes erfaringerne af en "indre tavshed." Først gennem en langsom og svær proces, kan erfaringerne omdannes til meningsfyldte narrativer.³³⁵ For mange tidligere børnehjemsbørn har også fysiske afstraffelser sat sig i kroppen. At blive udsat for legemlig revselse på børnehjem i 1950'erne og 1960'erne var på flere børnehjem en del af hverdagen.³³⁶

³³¹ Goffman, E. 2001; Kolind, T. 2007: 191

³³² Poul Hansen 19.10.2016

³³³ *Truende erindringer* er et særligt centralt tema hos Anna Jørgensen Lund, Arne Roel Jørgensen, Frede Farmand, Grethe Behnke Larsen, Henriette (anonymiseret), Hjalmar Kinner, Jan Helgesen, Jens Bressendorff-Madsen, Kristian (anonymiseret), Peer Balken, Peter Bjørn Hviid, Vipse Nielsen. Se bilag 1. Se også Rytter, M. 2011: 71-93 om fysisk vold, psykisk vold og seksuelle overgreb. Også på *børnehjem.nu* er truende erindringer et centralt tema, se f.eks.: Man gjorde børn fortræd, *børnehjem.nu*, 2015

³³⁴ Det gælder bl.a. Frede Farmand, Henriette (anonymiseret), Hjalmar Kinner, Jens Bressendorff-Madsen, Peer Balken og Vipse Nielsen. Se bilag 1

³³⁵ Laub, D. 2005:257

³³⁶ For en gennemgang af lovgivning og regler vedrørende legemlig revselse og andre straffeforanstaltninger samt erfaringer med straf, se: Kragh, J. V., S. G. Jensen & J. K. Rasmussen 2015: 200-212

Som Poul udtrykker det: ”øretæverne hang i luften”, volden var en del af den atmosfære, han hver eneste dag bevægede sig i. Flere fortæller, at det ikke var volden i sig selv, men det uforudsigelige og uundgåelige ved volden og den konstante angst, som var det mest nedbrydende.³³⁷ Andre peger samtidig på, at det især er den vold, som var sadistisk eller seksuelt ladet og forbundet med en fornemmelse af at være reduceret til en genstand for et andet menneskes aggressioner og obskure behov, som bliver ved med at forfølge dem.³³⁸ Ofte er autobiografiske erindringer knyttet til sådanne minder forbundet med en stærk destruktiv kraft, som når Poul invaderes af mentale billeder, der giver ham et ”kold, koldt gys”, og som fylder ham med en følelse af fornedrelse og bitterhed.³³⁹ Samtidig giver flere udtryk for, at volden har sat sig som smerter i kroppen eller som en fornemmelse af hele tiden at være udsat og i fare.³⁴⁰ Endelig er der også nogle, der bærer på erindringer om egen deltagelse i krænkelser af andre og i den etablerede hækkeorden. Sådanne erindringer forbindes ofte med skam og skyld og kan være truende for det billede, man gerne ville have af sig selv.³⁴¹

Poul fortæller samtidig, at det er svært at dele sine mørkeste minder med andre. Som barn var der ingen, han kunne betro sig til, fordi han ikke havde ”en åre ud”, og som voksen har Poul flere gange oplevet, at hans erindringer ikke rigtig er blevet troet på.³⁴² Dette betegner jeg som *mistænkeliggjorte erindringer*. Det er et centralt tema for flere tidligere børnehjemsbørn, at overgreb og andre kritisable forhold gennem barndommen er blev skjult, benægtet og tildækket. Flere fortæller således om episoder, hvor deres forsøg på at råbe om hjælp er blevet fortolket eller bevidst fordrejet som løgnagtige, udtryk for livlig fantasi eller et sygeligt behov for opmærksomhed.³⁴³ Samtidig har flere oplevet, at deres fortællinger om overgreb

³³⁷ Det gælder bl.a. Arne Roel Jørgensen, Grethe Behnke Larsen, Peter Bjørn Hviid, Poul Erik Rasmussen, Vipse Nielsen. Se bilag 1

³³⁸ Det gælder bl.a. Arne Roel Jørgensen, Grethe Behnke Larsen, Poul Erik Rasmussen. Se bilag 1

³³⁹ Poul Hansen 19.10.2016

³⁴⁰ Det er især centralt hos Arne Roel Jørgensen og Grethe Behnke Larsen. Se bilag 1

³⁴¹ Det er bl.a. tilfældet hos Hjalmar Kinner og Jens Bressendorff-Madsen. Se bilag 1

³⁴² Poul Hansen 19.10.2016

³⁴³ *Mistænkeliggjorte erindringer* er et særligt centralt tema hos Arne Roel Jørgensen, Grethe Behnke Larsen, Inge Sonja Nielsen, Poul Erik Rasmussen og Vipse Nielsen. Se bilag 1. Mistænkeliggjorte erindringer er også et centralt tema i Grethe Sørensens biografi, se: Sørensen, G. 2006. Det statslige tilsyn gav ikke børn mange muligheder for at fortælle om kritisable forhold før 1970'erne, se Rytter, M. 2011: 113-118

også i det voksne liv er blevet miskrediteret eller betragtet som overdrevne eller forsøg på at tiltrække sig opmærksomhed.³⁴⁴ Som flere inden for vidnesbyrdlitteraturen har peget på, støder fortællinger om overgreb ofte på modvilje. I essayet fra 1986 "De druknede og de frelste", indleder Primo Levi med en beskrivelse af, hvordan offentligheden var tilbøjelig til at afvise de første oplysninger om nazisternes udryddelsesleje. Denne afvisning var forudset af SS-soldaterne, som ofte fortalte fangerne, at alle spor ville blive slettet, og at ingen ville tro dem. Men den var ifølge Levi også forudset af ofrene. I drømme forestillede de sig, hvordan de ville vende hjem, men at deres kære ikke ville tro dem eller blot vendte sig bort fra dem i tavshed.³⁴⁵ Ifølge Levi er benægtelse af overgreb så almindelig, fordi mennesker ikke ønsker at tro på eksistensen af det, "der ikke burde eksistere."³⁴⁶ Psykiateren Judith Herman peger samtidig på det bekvemme i at ignorere det, der truer vores illusioner om at leve i et civiliseret samfund. Hun skriver: "All the perpetrator asks is that the bystander do nothing. He appeals to the universal desire to see, hear, and speak no evil. The victim, on the contrary, asks the bystander to share the burden of pain."³⁴⁷ Når tidligere børnehjemsbørns erindringer ofte er blevet betvivlet, viser det samtidig, hvilken status børnehjemsbørn har haft som sandhedsvidner. De talte fra udsatte positioner, hvor det var let for både overgrebsmænd og den sociale omverden at annullere deres stemmer, fordi de var børn og i særdeleshed børnehjemsbørn. Uden nogen, der var villige til at lytte, har flere forsøgt at forskanse deres mørkeste erindringer.³⁴⁸ Tavsheden, som ofte omgærder svære minder, handler således ikke alene om indre tavshed eller ofrenes forsøg på at minimere den smerte, de er blevet forvoldt, ved at fortrænge eller skjule den. Tavsheden er også socialt determineret.³⁴⁹

Et sidste tema i Poul refleksioner, som jeg vil udfolde, betegner jeg som *stigmatiserende erindringer*. Poul fortæller, hvordan han ofte følte sig forkert, især når han bevægede sig uden for børnehjemmet. De lokale kunne altid kende

³⁴⁴ Det gælder bl.a. Peter Bjørn Hviid og Vipse Nielsen. Se bilag 1. Følelsen af ikke at blive troet på er også et tema på *børnehjem.nu*. Se f.eks.: Ikke ét men mange børnehjem, *børnehjem.nu* 2011

³⁴⁵ Levi, Primo 2009:367

³⁴⁶ Levi, Primo 2009:490

³⁴⁷ Herman, J. 1992: 7f

³⁴⁸ Det gælder bl.a. Arne Roel Jørgensen, Grethe Behnke Larsen, Inge Sonja Nielsen, Peter Bjørn Hviid, Poul Erik Rasmussen og Vipse Nielsen. Se bilag 1

³⁴⁹ Rose, S. 1999: 174

drengene fra Holsteinsminde på det dårlige tøj, og ifølge Poul opfattede folk dem som ”kriminelle og småforbrydere alle sammen.”³⁵⁰ Mange tidlige børnehjemsbørn fortæller om små episoder, der vidner om en smertelig bevidsthed om de mange afvigende og miskrediterede ”stigmasymboler”, de som børnehjemsbørn bar med sig, og som medførte en nedvurdering af dem i skolen og andre sociale sammenhænge.³⁵¹ Erfaringer med andres ”dårlige blikke” ladet med social foragt har for flere sat sig i kroppen som en dyb følelse af skam og haft en stor indflydelse på deres selvforståelse.³⁵² Samtidig har mange oplevet, at andres nedvurderinger af dem som børnehjemsbørn ikke nødvendigvis ophørte, da de blev udskrevet. Flere fortæller om oplevelser, hvor andre har ændret deres syn på og forventninger til dem, når de har fået at vide, at de var vokset op på børnehjem.³⁵³ Stigmatiserende erindringer refererer således til, at flere har forsøgt at opnå kontrol over deres selv ved at skjule og hemmeligholde dele af deres historie for at minimere den ødelæggende kraft, som kan være knyttet til prædikatet børnehjemsbarn i sociale sammenhænge.³⁵⁴

Jeg har i det overstående skitseret en række forbundne psykologiske og sociale dynamikker, som har været med til at give tidligere børnehjemsbørns erindringer en særlig karakter. På tværs af de 10 betegnelser ser jeg helt overordnet to karakteristiske træk. Det første karakteristiske træk knytter sig til de tidligere børnehjemsbørns autobiografiske erindringer (se side 33). Det vil sige de narrative sammenkædninger af erindringsglimt og informationer, som skaber meningsfulde sammenhænge mellem den person, man har været; den, man ser sig selv som i dag; og den, man ønsker at blive i fremtiden. Muligheden for at kunne fortælle sig selv og andre et sammenhængende narrativ om sit eget liv ser jeg som afgørende for en

³⁵⁰ Poul Hansen 19.10.2016

³⁵¹ Sociologen Erving Goffman bruger metaforen ”stigma” til at betegne en egenskab ”der er dybt miskrediterende”, og som adskiller, et menneske fra flertallet i en given kontekst, se: Goffman, E. 2010: 84

³⁵² Vitus, K. 2015: 366f, 375. *Stigmatiserende erindringer* er især et centralt tema hos Erna Lund Hansen, Esther Langsted, Karen Beatrice Thomsen, Lilian Søndberg, Michael Gylling Nielsen. Se bilag 1. Se også Rytter, M. 2011: 100-103 om beklædningen på Godhavn, se også: Sørensen, G. 2006: 28, 33, 39

³⁵³ Det gælder bl.a. Anna Jørgensen Lund, Bente Nielsen, Michael Gylling Nielsen og Peter Bjørn Hviid. Se bilag 1. Se også Rytter, M. 2002: 46f

³⁵⁴ Det gør sig bl.a. gældende hos Erna Lund Hansen og Michael Gylling Nielsen. Se bilag 1. Goffman betegner hemmeligholdelse som informationskontrol, se: Goffman, E. 2010:132

fornemmelse af at være en hel person. Jeg har imidlertid vist, at tidligere børnehjemsbørns særlige livsvilkår på flere måder har gjort det både svært og risikabelt at trække sammenhængende og meningsfulde tråde mellem barndommens erfaringer og deres nuværende jeg. Derfor oplever mange store huller i deres autobiografiske erindringer.

Det andet karakteristiske træk omhandler kropslige erindringer (se side 37), som refererer til den personlige historie indlejret i kroppen som diffuse fornemmelser, kræfter og dispositioner, der er med til at forme perceptioner, følelser, tanker og handlinger. Kropslige erindringer udtrykkes først og fremmest gennem den måde, vi handler og er i verden på. Som det fremgår, oplever mange tidligere børnehjemsbørn, at de kropslige erindringer, de bærer på, er besværlige, truende eller tyngende, og at de er blevet formet på måder, der gør dem akavede i mange af livets forhold.

Helt overordnet kæmper mange tidligere børnehjemsbørn således både med autobiografiske erindringer, der er hullede, fragmenterede og forbundne med følelser af at mangle noget, og med kropslige erindringer, som er tyngende, truende, alt for nærværende, og som de helst ville være foruden.

3.3 ”Det er os med de lukkede ståldøre”

Som vi har set, har særlige livsvilkår gjort det svært for mange tidligere børnehjemsbørn at komponere autobiografiske erindringer, som de kunne føle sig relativt trygge ved. Erfaringer, der ikke umiddelbart kan omdannes til narrativer og udtrykkes gennem accepterede kategorier og forklaringsmodeller i det offentlige rum, udslettes imidlertid ikke. Fragmenter af usammenhængende, fortiede eller helt glemte erindringer, som ikke har været del af den fortælling, vi har fortalt os selv og andre om vores liv, kan komme til udtryk som uro eller smerte i kroppen, som indre konflikter og ambivalenser eller som særlige måder at relatere sig til andre, handle og være i verden på.³⁵⁵ Erindringerne væver sig således ind i hverdagens levede liv eller *det almindelige*, og først når værdier, normer, begreber og fortællinger i

³⁵⁵ Thomson, A. 1994: 10

offentligheden ændrer sig, kan de artikuleres, få en meningsfyldt form og blive integreret som væsentlige i den enkeltes livshistorie og selvforståelse.³⁵⁶

Jeg vil i det følgende argumentere for, at etableringen af Godhavn som et erindringssted har været med til at muliggøre, at erindringer, som netop er kendetegnet ved deres autobiografiske fravær, de senere 10-15 år er blevet italesat, tillagt eksistentiel betydning, underlagt kritisk refleksion og anvendt til at sætte kritisable forhold for tidligere børnehjemsbørn på den politiske dagsorden. Jeg vil således rette opmærksomheden mod samspillet mellem tidligere børnehjemsbørns autobiografiske og kropslige erindringer og de delte erindringer, som dominerer i det offentlige rum.

Ud fra en forståelse af, at erindringer aldrig konstrueres i et vakuum, men altid i et samspil med de dominerende begreber, værdier og symboler, der er til rådighed i tiden og kulturen, har enkelte studier undersøgt, hvordan tidligere børnehjemsbørn skaber mening med deres fortid i forskellige historiske kontekster. Et af disse studier er Sue-Ellen Murray, John Murphy, Elizabeth Brannigan, og Jenny Malones *After the Orphanage* (2007) og en artikel af John Murphy fra 2010 baseret på samme undersøgelse.³⁵⁷ Bogen og artiklen peger på, at udredninger og officielle undskyldninger har etableret en fortælling, som reflekterer "the necessarily unequivocal tone of official apologies", hvor komplekse personlige fortællinger er blevet omdannet til politiserede offentlige versioner, som ikke giver meget plads til hverken ambivalens eller nuancer.³⁵⁸ Ud fra en række interviews med tidligere børnehjemsbørn, som har deltaget i den australske udredning, viser forfatterne, hvordan den politiske diskurs fletter sig ind i den enkeltes fortælling og har skabt nye identifikationsmuligheder som "overlevere."³⁵⁹

En lignende analyse udfoldes af sociologen Delyth Edwards i *Cultural, Autobiographical and Absent Memories of Orphanhood* (2017).³⁶⁰ Med empirisk afsæt i interviews med kvinder, som alle er vokset op på det samme katolske børnehjem i Belfast, viser Edwards, hvordan kvindernes autobiografiske erindringer

³⁵⁶ Das, V. 2007; Thomson, A. 1994: 9

³⁵⁷ Murray, S.-E. m.fk. 2007; Murphy, J. 2010

³⁵⁸ Murphy, J. 2010: 308

³⁵⁹ Ibid.: 309

³⁶⁰ Edwards, D. 2017

sammenflettes med den dominerende fortælling, som er konstitueret gennem udrednings- og forsoningsprocesserne i Nordirland. En central pointe hos Edwards er, at mange tidligere børnehjemsbørn har store huller i deres erindringer, som udfyldes ved at trække på elementer fra det dominerende ”masternarrativ” om overgreb og svigt.

I lyset af det fremherskende narrativ om svigt, som gør sig gældende i lande som Australien og Nordirland, er historikeren Birgitte Sølands undersøgelse af tidligere børnehjemsbørns erindringer fra amerikanske børnehjem tankevækkende.³⁶¹ Langt de fleste beskrev nemlig deres barndom som en lykkelig tid og strukturerede deres erindringer som en fortælling om succes trods en hård start på livet. Søland peger på, at disse erindringer udfordrer stereotype forestillinger om børnehjem og kulturelle antagelser om kernefamilien som den ideelle ramme for en god opvækst.³⁶² Undersøgelsen tydeliggør dog også, hvordan individuelle erindringer er forbundet med bærende samfundsfortællinger og tilgængelige værdier i den erindringshistoriske kontekst. I USA har den amerikanske drøm og grundfortællingen om at klare sig på trods formentlig en stor betydning for de amerikanske børnehjemsbørns måder at skabe mening med deres barndom på. Ligeledes har der endnu kun været sporadisk offentlig debat om overgreb og svigt på amerikanske børnehjem.

Betydningen af Godhavn som erindringssted for tidligere børnehjemsbørns erindringsdannelse i en dansk sammenhæng illustreres særligt tydeligt i to indlæg på *børnehjem.nu*. Det første indlæg blev offentliggjort kort efter udgivelsen af *Godhavnsrapporten* og indledes med en beskrivelse af de umiddelbare reaktioner efter læsningen: ”Jeg fik stukket en rød bog i hånden... Nu sidder jeg her på landevejen på vej hjem fra arbejde og græder.” Forfatteren til indlægget beskriver dernæst indholdet af rapporten, fortæller om egne erfaringer som børnehjemsbarn og fortsætter: ”Min gråd her i bilen er afledt af afmagt og vrede, for i den røde bog kommer der så meget op igen... Ø1964-66, W1964-66, Z1968-70 og alle de andre, som lægger stemmer til alle børnehjemsbørn. De står omkring mig og banker løs på min sjæl, og jeg græder sammen med dem... Det er os med de lukkede staldøre i

³⁶¹ Søland, B. 2015

³⁶² Ibid.: 49

sjælen, der aldrig må åbnes, for der er de farlige, unævnelige følelser. Følelser, der kan forkrampe én så meget, at hele kroppen bliver en stor knude. Følelser, der er påført os af voksne, der fik betaling af staten. Følelser, som giver en rastløs uro, som kun kan stoppes med alkohol eller noget stærkere. Men også følelsen af at misunde den åbenbare tillid 'normale mennesker' har til at eksistere. At se dem grine og være i verden – en verden, vi ikke er en del af. Vi føler vi står udenfor. Vi føler at den normale verden én gang for alle, er blevet frataget os.”³⁶³

Det andet indlæg berører kravet om en officiel undskyldning for overgreb på en række børnehjem. ”1957: Bakkegården, mange smæk. 1958: Refsnæs børnehospital, tæv vi fik. 1959: Roskildevile, rigtig mange tæsk. 1960: Stutgården, knap så mange tæv. 1964: Holsteinsminde, en del tæv. 1965: Egevang GL Holte, en del smæk. 1966: Hvidborg, der fik vi også nogen på skrinet. 1967: Bråvskovgård, ja der kan vi sgu snakke om tæsk, bank, ydmygelser af groveste slags. Har jeg ret eller har jeg ret i Røvhuller????????? men hvem er jeg, og hvad er jeg, siden jeg her offentligt tager mig ret til at sende jer alle et stort: REND MIG I RØVEN!!!!!! 1970, endelig fri, men til hvad? Jeg sidder den dag i dag som 51årig og aner endnu ikke, hvem fanden jeg selv er, og hvor jeg hører til. Mit liv er simpelthen et helvede hver dag. Jeg er helt alene, for jeg kan ikke knytte bånd til nogen, men jeg klager mig ikke, for det har I jo lært mig, at man ikke må. Jeg får min førtidspension, og så skal jeg ikke klage, siger I, men for mig er den pension aflad fra statens side. Ingen offentlig person har set mig i øjnene og sagt undskyld.”³⁶⁴

Det første indlæg viser, hvordan andres fortællinger publiceret i *Godhavnsrapporten* ”banker løs” på sjælen og er med til at åbne op for egne erfaringer og følelser, som ellers har været gemt bag ”lukkede ståldøre.” Indlægget viser også, hvordan den personlige erindring glider sammen med en delt erindring centreret om Godhavn gennem konstitueringen og anvendelsen af et *vi* og et *os* og gennem konstruktionen af et skæbnefællesskab mellem mennesker, som grundet barndommens marginalisering for altid står uden for den ”normale verden.” Det andet indlæg illustrerer, hvordan kontinuerlige brud og nedbrydende tæv forbindes med manglende erindringer og uønskede erindringer og et voksenliv præget af et

³⁶³ Godhavnsbank, *børnehjem.nu*, 2011

³⁶⁴ Hvorfor slog i os? *børnehjem.nu*, 2005

usikkert selv og et ødelagt sind. Indlægget illustrerer måske også, hvordan svære og konfliktfyldte følelser, som i årevis har været tilbageholdt, er blevet legitime og dermed er omdannet til berettiget indignation vendt mod børnehjem og staten. Samtidig positionerer afsenderen gennem henvisningen til den fraværende undskyldning sig som politisk og moralsk aktør.

De to indlæg kan naturligvis fortolkes som udtryk for, at personlige erindringer tilpasses en dominerende tilgængelig diskurs. Jeg mener dog også, at citaterne kan ses som udtryk for, at Godhavn som kollektivt erindringssted har muliggjort en kritisk subjektivitet. Indlæggene kan således ses som aktive forsøg på at distancere sig fra den måde, andres behandling og kategoriseringer har formet dem som mennesker. Og de kan ses som aktive forsøg på at udfordre stilhed og glemsel og gøre egne erfaringer virkelige ikke bare for sig selv, men også i det offentlige rum som et fælles etisk anliggende.

3.4 Gode erindringer

Mens størstedelen af de tidligere børnehjemsbørn, jeg har været i kontakt med, har fortalt om svære erindringer, er det ikke alle, der oplever deres erindringer som manglende eller uønskede – eller som identificerer sig med den delte erindring om svigt og overgreb. Flere tidligere børnehjemsbørn, som har haft en lykkelig, god, eller bare mangesidet barndom på børnehjem, har således de senere år henvendt sig til museet for at fortælle en anden version af historien.³⁶⁵

Et af dem er Lilian Søndberg. Hendes erindringer fra Børnehjemmet ved Vejle Fjord i Bredballe, hvor hun som femårig blev anbragt i slutningen af 1940'erne, er ikke rosenrøde, men hun synes, det er vigtigt at få nuancerne og de mange dobbeltsidede og ambivalente følelser med. Som hun skriver til mig i en mail: ”Jeg afskyr generaliseringer!”

Jeg besøger Lilian i hendes lejlighed, hvor hun fortæller mig sin historie. I månederne efter dette besøg sender hun mig flere mails med refleksioner og minder.

³⁶⁵ Det drejer sig om Inge Asferg, Jan Bihrmann og Jørgen Pedersen fra Chr. IX's Børnehjem, om Lilian Søndberg fra Bredballe Børnehjem, om Jan Christensen og hans brødre fra Fjordlyst Børnehjem, om Kaj Sørensen og hans kammerater fra Erlev Børnehjem og om Steff Ejlertsen fra Børnehjemmet Kildebjerget. Se bilag 1

I den første mail skriver hun blandt andet: ”Jeg har funderet over min hurtige bemærkning i forbindelse med konfirmationsbilledet, jeg viste dig: ’OVERFLADE’. Efter dit besøg spekulerede jeg over om det at vise ’overfladen’ så viste en falsk attitude. Jeg endte med at beslutte, at begge sider var én helhed. Glæde><Sorg, Sol><Skygge, Liv><Død. Plus-ordene står først.”

Den samme insisteren på de samtidige følelser går igen i Lilian fortælling. Hun siger, at mange af børnene levede med en sorg over deres sammenbrudte familier: ”Vi levede med hul i hjertet, men det hul var usynligt for andre og levede sit eget liv – somme tider var det stort, somme tider mindre.” Men ensomheden var ikke fuldstændig. ”Man skal ikke glemme, at vi som børn gav hinanden omsorg; en arm om livet, en arm om skulderen. Hende der hedder Else, vi havde sådan en måde at gå på, hvor vi krydsede armene på ryggen. Vi var meget sammen og også med hendes yngre bror Tommy, vi havde en hule på sådan en skrammelplads.”

Der er også vigtigt for Lilian at påpege, at de voksne omkring dem stod med ansvaret for mange børn døgnet rundt, og at det retrospektivt er let at fordømme deres handlinger, fordi værdier og børnesyn ændrer sig over tid. Lilian fortæller blandt andet om lærer Madsen på børnehjemmets interne skole, som behandlede en dreng, som måske var ordblind, meget hårdt. Lilian får tårer i øjnene ved tanken, men forsvare samtidig læreren: ”Det var et religiøst børnehjem, og han havde jo også sit gudsbegreb. ’Den man elsker, tugter man’. Jeg har fået det som gave, at jeg har tiltro til folks gode viljer, men mistro til deres evner.” For Lilian er det vigtigt, ikke kun at fokusere på de situationer, hvor de ansatte var uformående: ”Lærer Madsen var da også en venlig person, ikke altid, men når han ikke var presset, og det er det, jeg tror, at man somme tider glemmer. Det er som med de der blåmalede kaffekopper, som alle ejede engang, og så en dag siger man: ’gud hvorfor har vi ikke fået dem på museum’, jamen de var så almindelige, at man glemte dem. Dagligdagen, som måske var god, den sættes ikke på museum, den kommer ikke med i historien.”

Lilian understreger samtidig, at børnehjemmet for hende og mange andre var et langt bedre alternativ end det, de kom fra. ”Når jeg tænker baglæns, jamen så fik jeg det frie liv på landet i stedet for at vokse op i Sydhavnen i små lokaler med

voksne uden herredømme over deres eget liv. Jeg føler, at vi behøver at kaste lys på det, som mange, der er vokset op under børneforsorgen, er taknemmelige for.”

Noget, som også er gennemgående hos Lilian, er en glæde ved at mindes og beskrive barndommens sanselige væren, som når hun udbryder: ”Men du har slet ikke hørt om skoven og engen eller mit piletræ, der havde en tredelt gren, hvor man kunne sidde og læse... og de der huler vi havde: ovre i køkkenet der kunne man sådan lidt uautoriseret hente gammelt franskbrød tørret til rasp i det sorte støbejernskomfur og så nyde det i hulen. Og hvis man nu tog et hønseæg og organiserede noget sukker, så kunne man lave æggesnaps.” Og sådan fortsætter Lilian i lang tid med at fortælle om den varme zinkplade på taget, hvor hun kunne læse i fred, og om flaghejsninger under en septemberblå himmel.

Disse lykkelige minders relevans synes dog på en eller anden måde at blive truet af det meget ensidige sorte billede af børneforsorgen, som Lilian oplever, er blevet tegnet i offentligheden gennem de senere år. En situation, som Lilian vender tilbage til flere gange med stor irritation, fandt sted under et foredrag, hvor hun fortalte sin sidemand, at hun var vokset op på børnehjem. ”Så sagde hun ’så er du nok psykisk skadet’. Jeg så vist noget forbavset ud, for hun fortsatte, ’og du ved det nok ikke engang selv.’”

Den meget sorte fremstilling af en barndom på børnehjem kommer også til udtryk hos nogle af Lilians nærmeste barndomsvenner. Da Lilians bedste veninde Elses lillebror dør, efterlader han sig en beretning om sin opvækst på børnehjemmet kaldt ”Tommys testamente.” Else sender den til Lillian, som har svært ved at genkende den historie, Tommy fortæller. Lilian kalder den for ”ren Godhavn” og siger, at det er sært at tænke på, at de var det samme sted, havde samme alder, endda var gode venner og samtidig beskriver barndommen så forskelligt. I en mail til Else, som hun videresender til mig, skriver hun om nogle af sine lykkelige minder. ”Husker du solnedgangsklitten, hvor vi sad i det aftenkølige sand og sang solen ned med sangene fra det lille blå hæfte (...) Gentager jeg mig selv, når jeg taler om hulen, som vi to delte med Freddy og Tommy? Undertiden hyggede vi os der med KNAS, som vi havde ’organiseret’ fra køkkenet. (...) Jeg er kommet frem til, at hvis Tommy havde siddet med os og talt, så ville han også kunne huske gode ting. (...) Man kunne have frembragt en anden vinkel, der også ville have været

sand, men billedet af, hvad der burde ændres, ville have været mindre skarpt. (...) Else, Jeg er meget interesseret i, hvad du tænker ved at læse ovenstående. Har det mon ikke også for Tommy ofte været rart, når vi børn var sammen? Jeg tænker/håber, at du også har glædet dig over mange af de ting, som jeg nævner.”³⁶⁶

Lilians fortælling perspektiverer dette kapitel på flere måder. Hun synes hverken at have besvær med at danne sammenhængende autobiografiske erindringer eller at bære tyngden af sine kropslige erindringer. I sine mails beskriver Lilian altid Bredballe som ”mit børneHJEM”, og hun oplever ikke, at hun er blevet formet på besværlige måder eller psykisk skadet. Til gengæld synes Lilians erindringer og selv at være under pres fra de delte erindringer om svigt og overgreb centreret om Godhavn og af det, som hun selv kalder for ”gamle og nuværende fordomme om, at anbragte børn vokser op og bliver som tallerkener med skår.” Lilians mail til sin veninde Else vidner om en accept af, at hun og de andre på børnehjemmet har erfaret fortiden på forskellige måder. Ved at kalde testamentet for ”ren Godhavn” foreslår hun samtidig, at Tommy bevidst har valgt at fokusere på det mest negative i sine erindringer, fordi han havde et politisk budskab. Der ligger dog også i brevet et indtrængende håb om, at i det mindste Else vil dele hendes rige barndoms minder om det fællesskab, som var med til at mindske ”hullet i hjertet.”

Lilian er langt fra den eneste, som oplever den delte erindring om Godhavn som et pres. Som det vil fremgå af de følgende kapitler, er flere tidligere børnehjemsbørn med en god opvækst på børnehjem således også i disse år gået i gang med at beskæftige sig aktivt med deres erindringer i et forsøg på at værne om deres selv og nuancere de delte erindringer om datidens børneforsorg.³⁶⁷

³⁶⁶ Lilian Søndberg 14.07.2016 samt løbende mailkorrespondance i månederne efter interviewet. Se fotografier knyttet til Lilians historie i bilag 2, s. 345.

³⁶⁷ Det gør sig gældende for Inge Asferg, Jan Bihrmann, Jan Christensen og hans brødre Bo og Per, Jørgen Pedersen, Kaj Sørensen og Steff Ejlertsen. Se bilag 1

Opsamling på første del

I denne del af afhandlingen har jeg argumenteret for, at Godhavn som erindringssted har givet tidligere børnehjemsbørn nye muligheder for at artikulere, reflektere over, offentliggøre og politisere manglende og kropslige erindringer, som meget af livet har været fraværende eller holdt ude af bevidstheden.

Det er der flere grunde til. Først og fremmest har den pågående debat om svigt, misrøgt og overgreb på efterkrigstidens institutioner været med til at give tidligere børnehjemsbørns erindringer en relevans og aktualitet i samfundet. Erindringer, som kun få har interesseret sig for, og som måske derfor er gledet i baggrunden af bevidstheden i årevis, har pludselig fået en samfundsmæssig relevans og er gjort til genstand for intens interesse. Konstitueringen af Godhavn som erindringssted har således været med til at skabe et offentligt rum, hvor andre er villige til at lytte til, tro på og tage del i de tidligere børnehjemsbørns erindringer og lidelser. Tidligere børnehjemsbørn har hermed også fået en ny position at tale fra – ikke kun som ofre – men også som historiske vidner og politiske aktører, hvis historier har en moralsk værdi, der vedkommer andre. Etableringen af nye fællesskaber blandt tidligere børnehjemsbørn på de sociale medier har samtidig givet nye muligheder for udveksling og formning af delte erindringer – men også for emotionel støtte og tilknytning og for dannelsen af nye identiteter. Godhavn som erindringssted har også skabt en ny betydningsramme og tilgængeliggjort anerkendte ord og fortællinger om overgreb og svigt, som har gjort det lettere at artikulere smertefulde og risikable erindringer og vriste sig fri af individuelle bebrejdelser og skam og i stedet placere skylden hos staten. Ligeledes er det blevet legitimt at give udtryk for stærke følelser som vrede, bitterhed og sorg. Konstitueringen af Godhavn som erindringssted har således fungeret som katalysator for tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde.

Det er samtidig vigtigt at pointere, at det ikke er sådan, at de smertelige erindringer, som nu lettere kan formuleres, ikke længere møder modstand. Mange oplever, at de stadig må kæmpe for at gøre deres versioner gældende i det offentlige rum. I denne kamp er det ikke alene, hvad der erindres, men også erindringernes karakter som manglende og uønskede, som politiseres. Måske er beskæftigelsen med egne erindringer ikke altid så markant afgrænset i et før (hvor de forsøgte at

glemme) og et nu (hvor de konfronterer sig selv og andre med deres mørke erindringer), som det fremstår i de metaforunge fortællinger, jeg indledte det forrige kapitel med. Fortællingen om, hvordan børnehjemsbørn tidligere har vendt svigt, overgreb og bebrejdelser indad, kan også ses som del af en politisk fortælling, der handler om at rejse sig kollektivt og konfrontere sig selv og omverdenen i en fælles kamp for retfærdighed og oprejsning.

Mens Godhavn som erindringssted åbner nye døre for tidligere børnehjemsbørns erindringsdannelse, er der imidlertid andre, der lukkes eller bliver svære at få op. Godhavn kan derfor udgøre en trussel mod selvet hos tidligere børnehjemsbørn, som har båret på overvejende gode minder, som føler taknemmelighed og tilknytning til de ansatte, der tog sig af dem, og som livet igennem har fortalt andre om en god opvækst på børnehjem.

I det følgende vil jeg se nærmere på, hvordan tidligere børnehjemsbørn gennem konkret erindringsarbejde forsøger at håndtere deres erindringer og gøre dem lettere at leve med. Jeg vil med andre ord se på, hvordan tidligere børnehjemsbørn gennem situerede erindringspraksisser forsøger at forandre deres erindringer, selv og subjektivitet og gøre deres version af historien gældende i det offentlige rum.³⁶⁸

³⁶⁸ Jeg vil senere i TREDJE DEL, kap. 9, 10 og 11 vende tilbage til de ti betegnelser knyttet til manglende og uønskede erindringer

ANDEN DEL: ERINDRINGSARBEJDETS SITUEREDE PRAKSISSER

Erindringsarbejde omfatter vidt forskellige erindringspraksisser: At fortælle sin historie gennem et terapeutisk forløb hos en psykolog kan være en meget koncentreret og intensiv måde at beskæftige sig med sin egen fortid på, men livshistorier og mere episodiske fortællinger om fortiden udveksles også i hverdagens levede liv sammen med familie og venner eller fremmede, vi møder i toget. Andre erindringer udtrykkes gennem skrift: I lange manuskripter, der skal blive til selvbiografier; i kortere tekster, der lægges i skrivebordsskuffen; i hurtige opslag på Facebook; i lyriske eller stramt tøjlede digte. Blandt tidligere børnehjemsbørn er det også en udbredt erindringspraksis at søge om indsigt i sin egen anbringelsessag; rejse tværs hen over landet og tage imod gulnede papirer med rystende hænder, affotografere dokumenterne, renskrive dem, og forbande, forhandle eller forlige sig med det, der står. En anden almindelig erindringspraksis er centret omkring fotografier; at finde fotoalbummer med gamle slørede billeder i sort/hvid frem, tage læsebrillerne på og studere sit ansigtsudtryk før og efter, noget skete; eller møjsommeligt samle fotografier sammen på lokalarkiver, scanne dem ind og printe dem ud på papir, laminere dem, eller sætte dem i glas og ramme. Erindringsarbejde kan også handle om at finde gamle gemte ting frem fra gemmerne, støve dem af eller holde dem op mod lyset; et skohorn i ben eller en dækkeserviet med broderier, falmede postkort med ”kærlig hilsen”, eller en poesibog, hvor man engang har streget alle spor af børnehjemmet over med en kuglepen. Mange opsøger også fysiske steder, hvor de har boet som børn. En erindringspraksis kan være at køre forbi børnehjemmet uden at vove at stå ud af bilen eller gå rundt i de gamle bygninger med sitren i kroppen, eller stå mellem bærbuskene, hvor ribsene lyser, og få lyst til at lege indianer igen. Også kirkegårde opsøges, for at lægge en blomst i respekt, eller for at pisse på forstanderens grav. En erindringspraksis kan også være at gennemsøge sine forældres dødsbo. Studere hvert eneste papir i plastikposer og skuffer, læse hver eneste tekst, der er skrevet i hæfter og gemt på gamle disketter, fordi de måske kan give et svar, finde et fotoalbum, hvor alle fotografier af den far, man leder efter, er revet ud. Eller at

melde sig til slægtsforskning på aftenskolen, få en plads på læsesalen, forsøge at tyde den snirklede skrift i kirkebøger og registre, google navne og lede på Facebook. Erindringspraksis blandt tidligere børnehjemsbørn kan også handle om at finde og opsøge forældre eller søskende, man aldrig har mødt; stå på trappestenen eller i opgangen overfor og se, om man kan genkende sine egne træk i deres ansigter. Eller opsøge nogle af dem, man var anbragt sammen med og siden blev adskilt fra; ham man delte værelse med og så op til, men som nu står forhutlet og sølle nede på havnen. Eller desværre lige er død. Eller at mødes en hel lille flok fra dengang, næsten blive pjattede som børn, stille rollatoren til side og tage hinanden under armen og sige: 'kan du huske dengang...'. Eller stå lidt på sidelinjen, betragte de andre og mumle: 'det var ikke alle, der havde det lige godt.' Eller mødes til årligt træf på børnehjemmet, genopføre barndommens sanglege eller spille banko. Også spejlinger i kunstneriske eller kulturelle repræsentationer af en opvækst på kanten af samfundet indgår ofte i tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde: At læse om og spejle sine egne erfaringer i litteraturen, genkendte ydmygheden i *Guds blinde øje*, de vagtsomme øjne i *Barndommens Gade*, krænkelserne i *Verden venter* og sjælesorgen i *Jeg så ham som barn med det solrige øje*. Eller at gå i biografen og se *Der kommer en dag* ikke bare én gang, men mange gange for at komme i kontakt med de følelser, der før var lagt på is. Eller at sidde foran fjernsynet med *Zornings brændte børn* eller *Tønderpigen* og pludselig mærke uretfærdigheden vokse i sig og blive legitim, eller se *Sporløs* og lade tårerne få frit løb over lykkelige genforeninger. Erindringspraksis kan også handle om at gøre sine erindringer gældende i det offentlige rum. Henvende sig til museer for at aflevere sine fotografier, sin salmebog, sin evighedsseddel eller en sovsekande med institutionens initialer, "så historien ikke dør med os." Eller at ytre sig og forsøge at blive hørt i medierne, udgive bøger, holde foredrag, lave YouTube-videoer eller teaterstykker, bryde tavsheden, kæmpe for oprejsning, sagsøge staten.

Denne del af afhandlingen handler om erindringsarbejdets konkrete erindringspraksis. Jeg vil undersøge, hvordan tidligere børnehjemsbørn gennem forskellige former for erindringspraksis danner autobiografiske erindringer, men også former deres selv og sociale verden. En central pointe er, at dannelsen af

erindringer er situeret, det vil sige uløseligt forbundet med den helt konkrete situation (se side 34-35).³⁶⁹

I min analyse vil jeg fokusere på den situerede erindringsdannelse dels som narrative handlinger eller performances, dels som øjeblikke, hvor fortiden genfødes. Jeg ser med andre ord den situerede erindringspraksis som bestående af motiverede handlinger, hvor erindringer formuleres med et særligt formål, men også af øjeblikke, hvor der etableres en umiddelbar forbindelse til fortiden, udenom viljens kraft og bevidstheden om selvet.

I min analyse af den situerede erindringsdannelse gennem narrative handlinger trækker jeg på begrebet *composure* udviklet af historikerne Dawson og Thomson (se side 28-30).³⁷⁰ Ligeledes anvender jeg antropologen Jacksons teorier om fortællingens politik (se side 31).³⁷¹ I denne del af afhandlingen trækker jeg desuden på performance-teori, som kan hjælpe med at indfange det, der er på spil i den konkrete situation.³⁷² Især er jeg inspireret af antropologen Lila Abu-Lughods *Writing Women's Worlds* (1993) om beduinkvinders livshistorier.³⁷³ Frem for at se kvindernes fortællinger om eget liv som objektive repræsentationer af deres erfaringer eller som udtryk for kulturelt determinerede mellemøstlige diskurser analyserer Abu-Lughod dem som situerede performances. Hun ser hermed fortællingerne som erfaringer, der formidles til andre, fordi de har en funktion og et formål i den konkrete situation. Især anvendes fortællingerne til at positionere sig i forhold til relationer og roller i specifikke sociale sammenhænge. Denne tilgang indebærer en forståelse af, at narrative konstruktioner af autobiografiske erindringer er motiverede, og at selvbilleder, sociale relationer og kultur ikke er stabile størrelser, men noget flydende, som manifesteres og opløses gennem situeret praksis.

Det var oprindeligt en passage i Svetlana Aleksijevitjs roman *Krigen har ikke et kvindeligt ansigt* (2013), som fik mig til at se, at de tidligere børnehjemsbørns situerede erindringsdannelse samtidig indebærer øjeblikke, hvor fortiden

³⁶⁹ Brown, S. og P. Reavey 2015: 32,43

³⁷⁰ Dawson, G. 1994; Thomson, A. 1994

³⁷¹ Jackson, M. 2002

³⁷² Med performance-teorier tænker jeg særligt på John Langshaw Austins talehandlingsteori og Judith Butlers studier af køn som konstitueret gennem performative praksis.

³⁷³ Abu-Lughod, L. 1993

genfødes.³⁷⁴ Da jeg læste bogen, genkendte jeg beskrivelserne af interviewsituationer, hvor man langsomt nærmer sig hinanden og opbygger gensidig tillid, men jeg genkendte også de særlige øjeblikke, som Aleksijevitj beskriver i følgende passage: ”Jeg tilbringer lang tid i fremmede huse og lejligheder, nogle gange hele dage. Vi drikker te, prøver nyindkøbte bluser, drøfter frisurer og madopskrifter. Vi ser på fotografier af børnebørnene. Og så sker det ... Efter nogen tid, man ved aldrig hvor længe eller hvorfor, men pludselig opstår det længe ventede øjeblik, hvor personen afviger fra den gængse norm – af gips og jernbeton som alle vore monumenter – og går over til sig selv. Ind i sig selv. Det er ikke krigen, hun begynder at huske, men sin ungdom. Et stykke af sit liv ... Det gælder om at fange dette øjeblik. Ikke at overhøre det.”³⁷⁵ Hun skriver også: ”Deres erindringer er ikke en lidenskabelig eller lidenskabsløs genfortælling af en svunden virkelighed, men en genfødsel af fortiden, som får tiden til at vende tilbage.”³⁷⁶

Aleksijevitj skriver om, hvordan 2. Verdenskrig blev oplevet af russiske kvinder, der som helt unge frivilligt meldte sig under Den Røde Hær. Hun ønsker at fortælle historien om ”den ’kvindelige’ krig” og forsøger derfor at nå bag om de mange lag af normative fortolkninger, som oplevelserne er blevet pakket ind i efterfølgende – ikke mindst den nationale fortælling om Sovjet som krigens sejrherre og den etablerede historie om angreb og tilbagetrækninger, eller det, hun kalder ”den ’mandlige’ krig.”³⁷⁷ Min afhandling handler i modsætning hertil i høj grad om netop de mange indpakninger, de mange lag af fortolkninger, som svære minder omgives af, og de kulturelle diskurser, der trækkes på i forsøget på at håndtere egne erindringer. Det ændrer dog ikke ved, at der er klar forskel på at lytte til en genfortælling, en erindring om en episode, der er fortalt mange gange før – uanset hvor godt og blændende fortalt den end er – og så fornemmelsen af, at fortælleren med ét er i kontakt med fortiden, finder ”ordene inde i sig selv.”³⁷⁸ Der sker noget særligt, når fortiden med ét synes at levendegøre sig: En intensitet både i stemmen og i den måde jeg lytter på. Ikke sjældent kommer disse øjeblikke netop

³⁷⁴ Aleksijevitj, S. 2013

³⁷⁵ Ibid.: 11f

³⁷⁶ Ibid.: 11

³⁷⁷ Ibid.

³⁷⁸ Ibid.

langt inde i interviewet. Men jeg oplever også, at de meget ofte opstår i mødet med materialitet, som fotografier, genstande, og i særdeleshed steder.

For at udfolde mine analyser af materialitetens betydning i de konkrete situationer trækker jeg på teorier om kropslige erindringer (se side 37-38) og på materialitetsteori (se 31-33). Især vil jeg i denne del af afhandlingen hente inspiration fra studier, som har sat fokus på, hvordan steder og ting erfares gennem kroppen som atmosfære, stemninger og fornemmelser, som hverken kan reduceres til psykologiske tilstande i det enkelte menneske eller til en egenskab ved det materielle, men som derimod konstitueres i en gensidig samværen.³⁷⁹ Indenfor materialitetsstudier har teoretikere gennem nærværsteorier forsøgt at begrebsliggøre kvaliteterne ved denne samværen som noget, der når hinsides fortolkning og betydningsdannelse.³⁸⁰ Historikeren Eelco Runia sætter i sin udlægning af nærværsteorien fokus på de elementer af fortiden, der i form af objekter, rum eller praksisser, er fulgt med os ind i nutiden, uden at vi rigtig har lagt mærke til det.³⁸¹ Ifølge Runia kan sådanne elementer gøre fortiden nærværende i nutiden og bringe os i kontakt med mennesker, ting, begivenheder og følelser, der har gjort os til dem, vi er.³⁸² Runias teori bliver særlig relevant for min analyse, når han peger på fortidens nærvær som det, der gør det muligt at komme i kontakt med kropslige erindringer, som endnu ikke er del af vores bevidsthed, vores sprog, vores autobiografiske erindringer og personlige mytologier.³⁸³ Inspireret af fænomenologen Thomas Fuchs vil jeg argumentere for, at sådanne øjeblikke, hvor fortidens nærvær erfares gennem kroppen udenom bevidstheden om eget selv, efterfølgende kan blive katalysatorer for produktion af nye autobiografiske erindringer og hermed føre til transformationer af selvet.

I min undersøgelse af tidligere børnehjemsbørns situerede erindringsdannelse udfolder jeg nogle længere cases centreret om udvalgte erindringspraksisser, som belyser, hvordan erindringer dannes mellem mennesker og mellem mennesker og materialitet – såsom ting og steder. I kapitel 4 udfolder jeg Oles livshistorie som

³⁷⁹ Bille, M. & T. F. Sørensen 2012: 105f. Se f.eks.: Böhme, G. 1998

³⁸⁰ Damsholt, T. m.fl. 2009: 19. Se f.eks. Gumbrecht, H. U. 2004

³⁸¹ Runia, E. 2006: 315; Damsholt, T. m.fl. 2009: 20

³⁸² Runia, E. 2006: 5

³⁸³ Ibid.: 8

afsæt for en udforskning af, hvordan selvet dannes gennem narrative performances i en konkret interviewsituation. I kapitel 5 undersøger jeg, hvordan fire kvinder, som har været anbragt på det samme børnehjem, danner og transformerer erindringer og relationer i samspil og modspil med hinanden i en række specifikke situationer. I kapitel 6 ser jeg på, hvordan erindringer dannes gennem biografiske genstande, som i den konkrete situation bliver medproducenter af erindringer, selvforståelser og relationer. Endelig undersøger jeg i kapitel 7, hvordan erindringer, følelser og stemninger fra fortiden bringes til live ved at genbesøge barndommens steder.

Kapitel 4: En Livshistorie

Dette kapitel handler om en helt central praksis i tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde – nemlig at fortælle sig selv og andre sin livshistorie. Som tidligere omtalt består vores autobiografiske erindringer af erindringsglimt og informationer, som struktureres narrativt og giver os en fornemmelse af, hvem vi er (se side 33-35).³⁸⁴ Samtidig komponerer vi vores erindringer i et samspil med tilgængelige og anerkendte kulturelle fortællinger og diskurser i det offentlige rum (se side 28-29).³⁸⁵ Central for min analyse i dette kapitel er desuden forståelsen af fortællinger om vores liv som handlinger eller performances, der finder sted mellem mennesker i helt konkrete sociale situationer (se side 110).³⁸⁶

I det følgende vil jeg udfolde en kondenseret genfortælling af Oles livshistorie efterfulgt af autoetnografiske refleksioner over mine egne reaktioner på Oles fortælling under og især efter interviewet.³⁸⁷ Med afsæt i disse beskrivelser vil jeg herefter undersøge, hvordan Ole over tid har skabt mening med sit liv og konstitueret sit selv gennem forskellige situerede narrative performances. Desuden vil jeg reflektere over, hvad mine egne reaktioner siger om erindringsdannelsen som situeret og intersubjektiv. Jeg kommer hermed ind på de indlejrede muligheder og risici, der ligger i at fortælle sin historie til andre, og på de grænser, som den diskursive og relationelle kontekst sætter for kompositionen af en fortælling, man kan leve med.

4.1 ”Et sommerbarn”³⁸⁸

”Det liv, jeg har levet, har opdraget min hjerne til at overleve. Jeg har ingen tillid til det offentlige, til systemet, ingen tillid til voksne. Jeg lever fra dag til dag. Der er et tankemønster inden i mig: ’Du har kun dig selv at stole på’. Jeg stoler ikke på nogen som helst andre end mig selv. Så derfor skaber jeg bare det liv, som jeg kender. Og

³⁸⁴ Fivush, R. 2011

³⁸⁵ Dawson, G. 1994; Thomson, A. 1994

³⁸⁶ Abu-Lughod, L. 1993

³⁸⁷ Autoetnografi er en metode, hvor antropologen reflekterer over egne erfaringer under feltarbejdet og gør disse til genstand for analyse. Se f.eks. Baarts, Charlotte 2015.

³⁸⁸ Ole (anonymiseret) 08.06.2016

det er selvfølgelig forbundet med en risiko, men jeg har pissehamrende svært ved at bryde ud af de der cirkler. Jeg har ikke fået redskaberne til det. Jeg fik en masse andre redskaber: Jeg lærte at tilpasse mig, der hvor jeg nu var, jeg lærte at gøre mig usynlig, når det var det, der var brug for, men jeg lærte aldrig de der almindelige familieværdier, som er så sindssygt vigtige, hvis man skal vokse op som en borger i det her samfund. De værdier har jeg aldrig fået. Jeg har jo ikke haft en far, en mor... På børnehjem, jamen, der bliver du opdraget af andre børn, man opdrager hinanden. De voksne er der jo kun, hvis der bliver ballade, ellers så sidder de jo og drikker kaffe eller laver noget andet, og det er bare sådan, det er bygget op. Man kan ikke som sådan give nogen skylden, bare konstatere, at staten ikke er særlig god til at agere forældre.”

”Jeg sagde altid, at jeg pjækkede, fordi jeg kedede mig, men der har selvfølgelig været et eller andet, jeg har søgt, når jeg pjækkede. Jeg drømte jo bare om at forsvinde barfodet ind i sommernatten, leve i en verden uden forpligtigelser, uden voksne... jeg tror bare, at jeg havde brug for at være barn.”

”Min opvækst har gjort noget ved mit forhold til voksne, jeg har en angst for nærhed i forhold til voksne; voksne lavede min verden om igen og igen. De eneste mennesker, jeg har kunnet stole på, var børn.”

I de overstående refleksioner binder Ole sin livssituation og den fornemmelse, han har af sig selv, sammen med den opvækst, han har haft på skiftende børnehjem. Forinden har han i mange timer fortalt om sin barndom og sit videre liv, mens jeg har taget noter i mit hæfte, set op og mødt hans blik eller betragtet ham, når han har sat kaffe over, ledt efter dokumenter i skuffer eller pudset sin næse.

Nogle uger forinden har Ole sendt mig en mail: ”Jeg har hørt, at I søger historier fra børnehjemsbørn. Jeg er født i 1961 og kom på børnehjem som 3årig og var der til jeg blev 18. I alt blev det til cirka 20 hjem på Jylland og Fyn. Er I interesseret i min historie?”³⁸⁹

³⁸⁹ Mail fra Ole (anonymiseret) 17.05.2016

Ole fortæller sin historie kronologisk og i nutid. Der er mange skift i hans liv, og derfor rykker fortællingen hele tiden videre til det næste, men der er også mange erindringer, som er sanselige; som handler om, hvordan sommerlyset falder gennem træerne i haven, eller hvilke plader, der udkom det år; hvilket soundtrack, der hører til lige netop den sommer. Jeg fornemmer, at hver eneste fortælling kunne foldes ud.

Ole blev født i 1961 og hans historie begynder i en større provinsby, hvor han voksede op i en boligblok med sine forældre og sine få år ældre brødre. Moren var en følsom sjæl, mens faren, som ofte sad i fængsel, drak, var opfarende og ofte slog løs på især de ældre brødre med sengebrætter, bæltter, og hvad der ellers var inden for rækkevidde. Ole fortæller, at brødrene meget af tiden var overladt til sig selv. De gik på gaden med armene om hinandens skuldre, de stjal slik i centret, de levede i deres egen verden.

Gennem den tidlige barndom blev brødrene flere gange anbragt i kortere perioder på forskellige børnehjem, indtil de i midten af 1960'erne blev anbragt på et mindre børnehjem på landet, hvor de boede frem til 1970. Børnehjemmet beskriver Ole som et sted med faste rutiner og strenge regler, men også med stabile voksne, der skabte en familiær og tryk stemning. Oles bedste minder handler om at lege med sine brødre og de andre børn i den store have i et gyldent aftenlys. Ole har altid elsket sommeren og kalder sig selv for "et sommerbarn."

Tiden på børnehjemmet er samtidig omgærdet af en diffus og uforløst sorg, der aldrig blev talt om. Først døde Oles mor af kræft. Kort tid efter begik hans far selvmord. Efter forældrenes død kom en halvsøster ind i deres liv, som tilbød at tage drengene i pleje. Da Ole fik det at vide, fik han for første gang "sådan en stærk intuitiv fornemmelse af: 'nej, det skulle vi bare ikke, heller ikke selv om de lokkede med et nyt farvefjernsyn.'" "Men", tilføjer Ole, "det blev ikke hørt... eller... det blev ikke engang sagt." Brødrene flyttede ind hos søsteren, som boede i en større provinsby i noget socialt boligbyggeri, som var "gråt i gråt." Efter et års tid opgav hun at have dem boende hos sig. Ole har senere fået indsigt i sin sag fra kommunen og finder papirerne frem. I papirerne står der blandt andet, at søsteren oplevede brødrene som "unaturligt tætte", og at hun ikke kunne komme ind på livet af dem.

Drengene blev derfor anbragt på et stort og progressivt børnehjem i samme by, og her åbnede en ny verden sig for Ole. Børnehjemmet på landet havde været et trygt sted, men også gammeldags og afskåret fra resten af samfundet. Ole husker derfor tydeligt, hvor stort et indtryk det gjorde på ham, da han på et værelse så en stor plakat med: "The Beatles: Sgt. Pepper's Lonely Heart Club Band." "Før jeg så den plakat, var verden ligesom sort-hvid", forklarer han.

På det nye børnehjem var de voksne uddannede pædagoger, og der var slet ikke den samme strenghed, som Ole havde været vant til. De blev aldrig slået, og regler blev der set igennem fingre med. Ole fortæller, at børnene ikke måtte ryge, men tit fik de større børn en cigaret for at hente en pakke ude i byen til de voksne. Ole fortæller også, at der var stor udskiftning blandt personalet, og at han ikke følte nogen egentlig tilknytning til nogen af dem. De voksne var aldrig rigtig en del af hans verden. Alligevel synes Ole, at børnehjemmet var et godt sted at være barn. Han har altid haft en særlig evne til at falde ind, og der var "en dejlig løssluppenhed", husker han, "en frigjort stemning." Det var også en tid "med så sindssygt mange sanseindtryk – særlig musikalsk." Da Ole opdagede David Bowies album *Ziggy Stardust*, ringede han til sin storebror, som var kommet i familiepleje, og spillede hele pladen for ham gennem telefonen.

Til gengæld kunne Ole ikke lide at gå i skole, så han "pjækker, fjøtter rundt, holder sig under radaren." Han skiftede derfor ofte skole og i en periode gik han i noget, han selv kalder for "pandekageskole." En specialklasse uden undervisning som sådan. Eleverne lavede pandekager og gik tur med lærerens hund.

Med alderen blev Ole mere rebelsk. Allerede før sin konfirmation begyndte han at drikke papvin og ryge hash, og tit stak han af fra børnehjemmet om natten sammen med nogle andre – som regel på hans initiativ. Det var ikke fordi, han var ked af at være på børnehjemmet som sådan, forklarer Ole, det var mere "noget med at komme væk fra det hele", "en længsel efter det ukendte", "en eventyrlyst." Ole siger, at det var ligesom i "sådan nogle Astrid Lindgrenhistorier om rebelske børn, der ville være deres egne." Tit opsøgte han sine ældre brødre, men ellers sov han i kældre, på loftsrum, på havnetoiletter, "bare der var en radiator", og tit stjal han sig frem. "Kriminaliteten startede jo egentlig allerede derhjemme", siger Ole. "Vi løb

rundt og rapsede i butikkerne. Vi så også vores far gøre det, så vi havde ikke så mange skruler eller moral vedrørende kriminalitet.”

I flere år blev Ole flyttet frem og tilbage mellem børnehjemmet i byen og en lang række ungdomshjem og hjem for kriminelle unge. To gange kom han også i familiepleje, men familierne kunne ikke komme tæt på ham og opgav. ”Alle kunne lide mig, men der var sket så mange ting... der var altid en afstand”, siger Ole. Så snart han var ude af de voksnes synsfelt ”så er det noget med at pjække, bedrive småkriminalitet, stikke af.”

Da Ole blev udskrevet fra børneforsorgen, opsøgte han en af sine brødre, som gik rundt som narkoman i den samme by, som børnehjemmet lå i, og snart blev stofferne en nye måde at stikke af på. I begyndelsen hjalp Ole sin bror med at handle heroin ”i rimelig stor målestok” og sniffede også noget selv. Det var et tåleligt misbrugsliv, fortæller han, men da han begyndte at fixe, eksploderede kriminaliteten, og den ændrede efterhånden også karakter. Tit lavede Ole desperate indbrud på hospitaler, lægehuse og apoteker og fixede alt, han kunne få fat i. Efter nogle år var hans blodårer så ødelagte, at han måtte ligge på et gulv med et spejl, for at kunne fixe sig selv i halsen, eller hvor som helst. Grænserne blev hele tiden flyttet. Først brugte han et nyt sæt værktøj, hver gang han skulle fixe, men pludselig havde han kun det samme, og engang ledte han efter et sæt i en skraldespand.

I de mange år, Ole levede som narkoman, røg han ind og ud af fængsler. Sammenlagt har han været indespærret i mere end 10 år af sit liv. Hver gang Ole blev udskrevet, gik der ikke længe, før han var tilbage i den samme rille.

I løbet af 1990’erne åbnede en metadonklinik i byen. ”Og for at det ikke skulle være løgn”, siger Ole, ”så ligger klinikken i det, der havde været mit børnehjem. Jeg skulle hente metadon på mit gamle værelse.” Ole beskriver, hvordan han blev en skygge af sig selv, hvordan han tavs og menneskesky gled rundt langs husmurenes skygger. ”Jeg var en forhutlet narkoman, altid meget ydmyg for at opnå noget.”

Men i 2000 tog Ole til et møde hos Anonyme Alkoholikere. Ole fortæller om mødet i detaljer. Første gang kom han nogle minutter for sent. Mødet var lige startet, og der var stilhed for dem, der var faldet i eller døde. Da han trådte ind, løftede alle blikket. Ole havde lyst til at løbe væk, men satte sig mellem dem og fik

øje på flere, som han ikke havde set i lang tid, og som havde fået ”lys i øjnene.” På møderne skiftes de til at fortælle deres historie, og efter nogle gange nikker en kammerat til ham, og Ole siger: ”Jeg hedder Ole, og jeg er narkoman.” Ole fortæller grædende, at de andre klappede. Han siger, at det kommer bag på ham, at han bliver så rørt over at fortælle det, men han oplevede, at der lå en styrke i at indrømme, at ja, han var narkoman. Det blev et vendepunkt i hans liv.

Da Ole havde deltaget i møderne i et halvt års tid, fik han mulighed for at komme i behandling på et behandlingscenter og et år efter – præcist den 7. februar 2001, var han clean og har været det lige siden. Mens Ole fulgte efterbehandlingen, begyndte han at arbejde som frivillig på behandlingscentret. Han var i ”vagten”, hvor han sendte folk til møder, gav dem bilnøgler, ryddede op, slukkede lys og snakkede med dem, der ville det. Det frivillige arbejde fortsatte han med, efter han var blevet udskrevet, og efter to år som clean blev han tilbudt lønnet arbejde, fordi han gjorde det så godt. Han blev ”sindssyg glad og stolt”, og i otte år arbejdede han som en del af omsorgsteamet på centret som medicinansvarlig, nattevagt og rådgiver.

For Ole er det en periode med en næsten ufattelig opblomstring. ”Bare det der med at begynde at åbne sig til møderne”, fortæller han: ”Til de allerførste møder tør jeg dårligt nok at sige mit navn. Jeg føler fandeme, jeg er ved at falde ned af stolen med hjertestop, så nervøs er jeg, men jeg får det gjort. Og det ender jo med, at jeg sidder ovre i Seattle, staten Washington, til et konvent, hvor jeg fortæller min livshistorie foran flere tusind mennesker. Det vender fuldstændigt op og ned på mit liv og giver mig nogle sindssyge succesoplevelser og en masse mod til at forsætte.”

Ole vil gerne vise mig nogle billeder, som han synes siger alt om den omvæltning, der skete med ham, da han blev clean. På det første billede sidder han i en sort lædersofa, med hovedet lænet tilbage og halvåben mund. Hans hår er tjavset og falder ned over det benede, blege ansigt. Han er langt væk i en heroindøs. På det næste billede er han ude at bade. Havet og himlen er blå, og han er solbrændt og smiler stort. Ole fortæller, at det er fra turen til USA.

Da jeg fortæller Ole, at det gør mig glad, at det er gået ham så godt, siger han lidt affejende: ”Jo, men du kender mig ikke endnu. Jeg vil gerne fortælle dig hele min historie, ellers får du ikke et fuldstændigt billede af, hvem jeg er.” Og derfra

begynder den livshistorie, der ellers tegnede til at ende så godt, at skride sammen, mens også Ole efterhånden synes at være i en form for opløsning siddende foran mig – meget af tiden grædende ned i sit toiletpapir.

Kort inden Ole – gennem de citater, som jeg indledte denne fortælling med – forbinder sin barndom med sit nuværende liv, har han fortalt om de to brødres død; de to mennesker, han har været tættest forbundet med gennem livet. Den ene døde af en overdosis, den anden døde af druk. Ole har også fortalt, at han selv er faldet tilbage i den kriminelle løbebane efter nogle store besparelser og fyringsrunder på misbrugscentret. Han bryder ikke længere ind i apoteker eller lægehuse, men arbejder i et firma, der laver fiksfakseri med moms.

Jeg begynder at føle mig ilde til mode ved den drejning, Oles fortælling har taget, og det bliver ikke bedre, da han efter flere tilløb, ”det er sindssygt svært, sindssygt svært” fortæller, at han for nogle år siden fik en fængselsdom for besiddelse af børneporno. Han fortæller, at det har ødelagt ”sindssygt meget i hans liv”, og at ”det er en del af mig, jeg bare ønsker, jeg kunne skære væk og grave ned et eller andet sted og aldrig høre fra igen.” Ole siger, at han havde nogle oplevelser på børnehjem med seksualitet ”meget, meget tidligt”, men han ved ikke, om det har haft en indflydelse på den seksualitet, han har levet med hele sit voksenliv. Han har skammet sig så meget over det, at han aldrig talte om det. Engang forsøgte han at sige det til sine brødre, men kunne ikke få sig selv til det. Da han blev anholdt, kom det frem i fællesskabet omkring Anonyme Narkomaner, og det betyder, at han ikke længere tør komme der, og at han er blevet ”et meget, meget, meget alene menneske”, ”et enormt ensomt menneske.” Han har også været udsat for ”sindssyge ting.” Tre gange fik han kastet sten ind ad sine vinduer, før han flyttede til en anden by. Han har aldrig begået overgreb, det er ikke det, det handler om, siger han, ”når jeg kikker på de billeder, så bliver jeg et barn igen... jeg ser ikke mig selv som voksen.” I seks måneder sad Ole i Herstedvester sidste år. Siden har han fulgt behandling på en sexologisk klinik, men han er gået ud af behandlingen, fordi han bare skulle skamme sig, og han tror ikke, der er nogen, der skammer sig så meget, som han allerede gør. Flere gange har han været på selvmordets rand. Han siger, at dette er en del af hans historie og en del af ham, men det er ikke noget, han ville drømme om at sige ude i samfundet, det gør man jo kun, ”hvis man vil stenes

offentligt.” Han siger, at han altid har gjort meget ud af at være ”et godt menneske.” Og efter han blev clean, fik han altid det at vide: ”Ole, du er fandme et godt menneske.”

Efter at jeg har slukket diktafonen, spørger han, hvad jeg synes om ham. Det er hjerteskrærende, som om jeg næsten fysisk kan mærke hans længsel efter at blive anerkendt som det sammensatte menneske, han er. Jeg siger, at jeg godt kan lide ham, og jeg taler sandt. Men samtidig får jeg travlt med at pakke mine ting sammen, komme ud ad døren og bevæge mig langt, langt væk fra ham.³⁹⁰

Når jeg lytter til optagelsen fra vores samtale, er jeg i den sidste del af interviewet måske lidt mere fåmælt end normalt. Jeg ved tydeligvis ikke helt, hvad jeg skal sige, hvilket jeg så siger, men min stemme er venlig og rolig nok. Jeg forsøger at udfylde den rolle, som er blevet etableret mellem os, hvor jeg anerkender hans fortælling. Men dagene efter interviewet med Ole var jeg ikke bare udmattet, jeg var rystet. Jeg havde under interviewet levet mig ind i hans fortælling og fattet stor sympati for ham, men ved siden af det menneske, som jeg følte med, stod nu en foruroligende nærmest dæmonisk skabning. Jeg var med andre ord ude af stand til at rumme det sammensatte selv, han ønskede, at jeg skulle rumme. For legitimerede jeg dermed ikke bare Oles seksualitet – men også, at han udlevede den på internettet og hermed tog del i krænkelser af børn? Og legitimerede jeg ikke også muligheden for, at noget frastødende kunne findes i et sympatisk menneske? Og at det frastødende ikke alene handlede om overgreb, men også om længsler og følelser vævet ind i et liv, som både rummede skønhed og smerte. Desuden havde jeg svært ved at bære, at jeg ikke kunne bære hans fortælling. Det harmonerede ikke særligt godt med min selvopfattelse.

Jeg kunne få coaching hos en psykolog, men viste ikke, hvad jeg skulle stille op med det. I stedet ringede jeg nogle dage efter interviewet meget pludseligt til præsten i en kirke, hvor jeg engang havde set et stort banner udenfor med teksten: ”Du skal ikke skamme dig mere.” Jeg forestillede mig, at hun havde et menneskesyn, som jeg kunne finde styrke i. Mirakuløst nok tog hun telefonen og havde tid til at snakke. Hun sagde, at jeg var rystet, fordi jeg var på vej mod en

³⁹⁰ Ole (anonymiseret) 08.06.2016

højere erkendelse af livets kaotiske, disharmoniske grimhed og uretfærdighed, eller med andre ord fordi jeg var ”ved at blive voksen.” ”Vi er på en eller anden måde alle syndige”, fortsatte hun, ”men det gør os ikke mindre værdige som mennesker. Der er en mening med hvert eneste menneskes liv, og hvert eneste menneske har en værdighed. Man er ikke mindre værd som menneske, fordi man er arbejdsløs, narkoman, morder, sindssyg eller pædofil. Vi har domstole og fængsler for at passe på hinanden, men Gud har fritaget os fra at fælde den form for dom, der handler om, at nogle er mindre værd som mennesker.” Hun sagde også: ”Ved at lytte til andres historier, anerkender du deres menneskelige værdighed.”

Samtalen med præsten beroligede mig, men den del af Oles historie, som omhandlede hans seksualitet, og som under interviewet var så vigtigt for ham at fortælle om, var ikke noget, vi overhovedet talte om, den næste gang vi så hinanden. Og da han et halvt års tid efter ringede fra Herstedvester, hvor han afsonede endnu en dom, blev jeg igen så oprørt over det, at jeg i meget lang tid lod min telefon løbe tør for strøm med vilje.

4.2 At skabe et selv i mødet med andre

Oles fortælling kan fortolkes på mange måder. Hans fortælling kan læses som et vidnesbyrd om en opvækst under børneforsorgen, hvor det ikke er forholdene på de enkelte børnehjem, som problematiseres, men snarere forestillingen om, at staten kan agere forældre. Det er samtidig en fortælling, som adresserer de mulige konsekvenser af en barndom, hvor man reelt er blevet opdraget af andre børn.

Oles fortælling kan også ses som et eksempel på, hvordan erindringsglimt, informationer og forestillinger organiseres i et sammenhængende narrativ, hvorigennem fornemmelsen af selvet på fortælletidspunktet forbindes med både den, han var som barn, og den, han frygter eller ønsker at blive i fremtiden.³⁹¹ Ved at etablere narrative sammenhænge mellem hans nuværende livssituation og en opvækst, hvor han måtte navigere i og tilpasse sig marginaliserede miljøer for at overleve, skaber han mening med sine manglende evner til at fungere i samfundet som en lovlydig borger med fast arbejde og tillid til samfundets institutioner. På

³⁹¹ Fivush, R. 2011

samme vis skaber han meningsfyldte forbindelser mellem barndommens svigt og et voksent jeg, der ikke kan knytte sig til andre voksne, men hvis længsler og begær er rettet mod barndommen som et frit, grænseløst og solbeskinnet sted.

Oles fortælling kan også fortolkes ud fra de forskellige situationelle rammer, indenfor hvilke han har trukket på anerkendte kulturelle fortællinger, performet sin historie og dannet sit selv.³⁹² En af disse rammer udgøres af Anonyme Narkomaner. Inden for rammerne af Anonyme Narkomaner fik Ole adgang til et anerkendt handlingsforløb, som han kunne strukturere sine egen erindringer efter, og som handlede om narkomaniens uværdige skyggetilværelse og om erkendelse og behandling som vejen mod vækkelse og genfødsel. Gennem ritualiserede narrative performances formede Ole efter dette plot et nyt selv. På mange måder var der tale om et ideelt plot, som ikke blot gav ham en mulighed for at konstruere en fortælling om sit eget liv ladet med håb for fremtiden, men som i en længere periode også genintegrerede ham i samfundet som den hjemvendte søn; omvendt og frelst fra narkomaniens helvede.³⁹³ Overgangen fra tavs narkoman, der usynligt gled sammen med husmurenes skygger, til den værdige overlever, der stillede sig op foran flere tusind mennesker for at fortælle sin historie, vidner både om fortællingens og fællesskabets transformerende kraft og om den styrke og højere mening, det kan give den enkelte, når lidelse overvindes og omdannes til fortællinger, der kan inspirere andre. I otte år passede Ole sit arbejde på behandlingscentret på forbilledlig vis. Han var en mand, om hvem andre kunne tænke: ”Ole, du er fandme et godt menneske.”

For Ole sker der imidlertid et dramatisk sammenbrud i den fortælling, som han hen over flere år har fortalt sig selv og andre. Det sker i første omgang, da han fyres fra behandlingscentret, men i særdeleshed, da han anholdes for besiddelse af børneporno og trækker sig fra fællesskabet i Anonyme Narkomaner. Som pædofil kan Ole ikke længere indtage rollen som samfundets hjemvendte søn. Plottet og ”det gode menneske” sprænges i stykker.

Oles kontakt til Forsorgsmuseet kan i det lys fortolkes som et aktivt forsøg på at konstruere en ny erindring, danne et nyt selv og blive genintegreret i samfundet

³⁹² Dawson, G. 1994; Thomson, A. 1994; Abu-Lughod, L. 1993

³⁹³ For en analyse af den narrative praksis i anonyme alkoholikere, se: Steffen, V. 1996

ved at indskrive sig selv i et nyt forestillet fællesskab bestående af ”tidligere børnehjemsbørn.” Samtidig synes der at ligge et håb om, at der inden for denne ramme er plads til den del af hans historie, der omhandler hans seksualitet – og herunder de livsomstændigheder, der måske har været med til at forme hans begær, og de fatale konsekvenser, som afsløringerne af hans seksualitet har haft for ham de senere år.

Jeg har taget den lange passage om mine egne etiske kvaler med af flere grunde. For det første for at belyse, hvordan erindringer, der dannes gennem et interview, er intersubjektive (se side 54). De erindringer, der dannes og artikuleres gennem livshistorier, er ikke bare udtryk for præeksisterende erindringer. De er talehandlinger, hvormed fortælleren forsøger at konstituere et selv i en given situation. Ud fra denne forståelse må interviewerens ses som en aktiv deltager i den erindring, der konstrueres. Ved at give den interviewede plads til at udfolde sin fortælling, men også ved at føre fortællingen i bestemte retninger gennem spørgsmål, kommentarer, kropssprog og gestik skabes nogle bestemte muligheder for at konstituere et selv. Noget af det, som gjorde det svært for mig at bære Oles fortælling, var således, at jeg selv var blevet medskaber af den – ved at stille mig til rådighed, som en der ville lytte, ved at opfordre ham til at udfolde sin fortælling og ved at signalere anerkendelse og indlevelse. Som jeg udfoldede i indledningen (se side 52-54), er det samtidig vigtigt, at være opmærksom på, at jeg i interviewsituationen ikke alene kan betragtes som en tilfældig fremmed. Som repræsentant for et museum bør jeg samtidig ses som en form for offentlighedens personificering. Interviewsituationerne er dermed aldrig bare et spørgsmål om at betro sig til en fremmed. De handler også om forsøg på at udbrede egne erindringer til en bredere offentlighed. Der har således været tale om en særlig motiveret henvendelse; et ønske fra Oles side om, at hans historie skulle gøres gældende og legitim inden for museets, børneforsorghistorien og samfundets rammer. Det peger på noget andet, som gjorde det svært for mig at bære hans fortælling; nemlig at jeg ikke ønskede at legitimere hans historie, ikke var parat til at gå ud og tale hans sag.

Jeg har også taget passagen med, fordi den illustrerer, at det ikke alene er fortælleren i en interviewsituation, der trækker på de meninger, der er til rådighed i sin kultur og samtid. I forsøget på forstå den anden trækker også interviewerens på

kulturelle kategorier og forklaringsmodeller. Når jeg forsøger at skabe mening med tidligere børnehjemsbørns erindringer, griber jeg selvfølgelig ud efter teorier om erindringer, som jeg åbent redegør for, men den mening, jeg konstruerer, er også forbundet med kulturelle værdier. I vores tid og kultur anses pædofili som det ultimativt onde, og nogle af de væsentligste bidrag til denne konstruktion kommer fra de utallige afsløringer og granskninger af seksuelle overgreb på børn under børneforsorgen – et felt jeg selv er engageret i. Under efterhånden flere interviews havde jeg forinden lyttet til tidligere børnehjemsbørn, som var blevet misbrugt seksuelt gennem barndommen, og jeg havde hørt dem fortælle, hvordan disse overgreb havde kastet skygger ind over eller ødelagt meget af deres videre liv. Under disse interviews havde jeg ikke kun levet mig ind i deres smerte, men også taget del i en dæmonisering af deres krænkerer. Med min forstand vidste jeg selvfølgelig godt, at pædofile ikke alle er som den onde og frastødende lærer Axel i filmen *Der kommer en dag*. Men mine vanskeligheder ved at bære Oles historie peger på, at denne komfortable sort/hvid forestilling alligevel var en del af mit verdensbillede. Under interviewet med Ole blev jeg imidlertid konfronteret med et menneske, som ikke passede ind i de rene kulturelle kategorier, jeg hidtil havde opereret med: ”det ideelle offer”, ”det pædofile udyr.” Med andre ord: Mit verdensbillede blev forstyrret. Når jeg således opsøgte en præst og dermed en repræsentant for et kristent funderet humanistisk menneskesyn, var det fordi, jeg havde brug for vejledning i, hvordan jeg skulle relatere mig til min næste, men det var også for at finde støtte i kulturelt anerkendte værdier i mit møde med det kulturelt ikke-ankendte og fordømte.

Under og efter interviewet med Ole oplevede jeg den enorme kraft, et socialt stigma kan have, og dermed nogle af de mekanismer, som mange tidligere børnehjemsbørn har stået overfor, – og som mange tidligere narkomaner, har stået overfor. Men for pædofile er der ingen legitime diskurser eller narrativer, som de kan strukturere denne del af deres livshistorie efter. Der findes ingen måder, hvorpå Ole kan integrere sin seksualitet som del af en selvfremstilling, som han kan fortælle åbent om, uden at andre tager afstand fra ham. Pædofili findes ikke i vores samfund som legitimt problem – kun som perversitet. Der findes ingen anerkendte

sociale fællesskaber, hvor han kan rejse sig op og sige: 'Jeg hedder Ole, og jeg er pædofil'.

Oles livshistorie illustrerer, hvordan fortællinger kan betragtes som handlinger, hvormed fortiden organiseres på måder, der former selvet og potentielt set også åbner for nye mulige fremtidsscenerier. Men situationen viser også, hvordan større kulturelle diskurser og narrativer aktiverer forestillinger og følelser mellem mennesker, der påvirker den måde, vi lytter til og engagerer os i hinanden. Nogle former for erfaringer kan hermed ikke artikuleres – hvor smertelige de end er – uden at skabe afstand, og de kan ikke uden videre integreres i større anerkendte fortællinger i offentligheden.

Kapitel 5: Nære relationer

Erindringsdannelse forbindes ofte med noget, som foregår *i* det enkelte menneske, men lige så ofte opstår og formes erindringer *mellem* mennesker. Det er ofte gennem samtalen, at fortiden vækkes til live, og i vores forsøg på at skabe mening med det erindrede orienterer vi os mod hinanden.³⁹⁴

Formålet med dette kapitel er at vise, hvordan erindringer formes og forhandles i nære erindringsfællesskaber blandt tidligere børnehjemsbørn, og hvordan forskellige sociale sammenhænge åbner muligheder og sætter begrænsninger for de forskellige medlemmers dannelse af selvet.

Studier af erindringsdannelse i nære erindringsfællesskaber har indtaget en marginal plads i litteraturen knyttet til erindringsstudier, hvis man sammenligner med mængden af litteratur om erindringsdannelse gennem personlige livshistorier og konstruktioner af delte erindringer på et nationalt niveau.³⁹⁵ Desuden har den eksisterende litteratur om erindringsdannelse inden for nære erindringsfællesskaber især været centreret om traditionelle fællesskaber som familier og slægt.³⁹⁶ Med en analyse af erindringsdannelse mellem mennesker, som først og fremmest er forbundet gennem en fælles opvækst på børnehjem, belyser jeg stedet en verden, dannet af relationer mellem børn, og hvilken betydning disse relationer kan have for erindringsdannelsen i det videre liv. I mine analyser henter jeg først og fremmest inspiration fra antropologerne Jackson (se side 31) og Abu-Lughod (se side 110), der på forskellig vis betragter fortællinger om vores liv som intersubjektive handlinger.³⁹⁷

Empirisk vender jeg tilbage til situationen fra afhandlingens indledning, hvor Vipse og Erna afleverede et album med fotografier fra deres børnehjem, Erritsøhus, hvor de begge blev anbragt i slutningen af 1950'erne.³⁹⁸ Senere fik jeg lejlighed til

³⁹⁴ Casey, E. 2000: 104ff

³⁹⁵ Keightley, E. & M. Pickering 2017: 67f

³⁹⁶ Et oplagt eksempel er her den banebrydende bog af den tyske social-psykolog Harald Welzers *Opa war kein Nazi* (2002) som er baseret på en større undersøgelse af, hvordan erindringer om det 3. rige repræsenteres i familier på tværs af generationer, se: Welzer, H. 2002

³⁹⁷ Jackson, M. 2002; Abu-Lughod, L. 1993

³⁹⁸ Vipse Nielsen & Erna Lund Hansen 17.10.2016

at møde Anna, Ernas lillesøster, og Asta, Vipses storesøster.³⁹⁹ På den måde fik jeg et særligt indblik i et erindringsfællesskab centreret om børnehjemmet Erritsøhus.

Det viste sig snart, at de fire kvinder, trods stærke indbyrdes relationer, har forskellige måder at håndtere deres erindringer på og forskellige holdninger til, hvad fællesskabet skal bruges til. De forskellige holdninger til fællesskabet illustreres gennem to forskellige sociale sammenkomster. I mange år var det fast tradition, at de tidligere børnehjemsbørn fra Erritsøhus hvert år mødtes den 3. juledag til julemiddag på børnehjemmet med flæskesteg og rugbrødsdagkage. Traditionen blev indført af en ny forstander på børnehjemmet. Både Erna og Asta omtaler julemiddagene som en familiefest og en vigtig årlig begivenhed i ungdomsårene og det tidlige voksenliv.⁴⁰⁰

Efterhånden som flere stiftede egen familie gled traditionen ud, og der fulgte en årrække, hvor mange ikke så hinanden. Men i 2005 tog Vipse initiativ til at samle den gruppe, hun boede sammen med i 1960'erne. Vipse var på det tidspunkt blevet meget optaget af sin egen historie og var opsat på at få "åbnet skuffen." Et vigtigt formål med at samle de andre var derfor at flå skeletterne ud af skabet og få talt ud om de ting, de sammen havde oplevet. Vipse fortæller, at flere af drengene på børnehjemmet blev udsat for seksuelt misbrug fra en af de ansatte, hvilket medførte, at der også foregik mange seksuelle krænkelser mellem børnene. Selv blev hun som syvårig udsat for en grov voldtægt, som blev omgærdet af tavshed og fornægtelse. Når Vipse tog initiativ til et gensyn var det således med et håb om, at fællesskabet kunne danne rammen om en form for gruppeterapi og fælles emancipation.⁴⁰¹

I det følgende vil jeg undersøge, hvordan de fire kvinder i fem konkrete situationer erindrer sammen, og hvordan de både støtter og truer hinandens konstruktioner af en version af fortiden, de kan leve med. For det første ser jeg på, hvordan Vipse og Erna ved at fortælle mig om deres venskab både understøtter hinandens erindringer og manifesterer deres indbyrdes forbundethed. Herefter beskriver jeg, hvordan Vipse hjælper Erna med at artikulere smertelige og truende erindringer og fortolke dem på en måde, så de bliver mulige at bære. Jeg skildrer

³⁹⁹ Anna Jørgensen Lund 10.06.2017, 28.08.2017; Asta Larsen 02.10.2017

⁴⁰⁰ Vipse Nielsen & Erna Lund Hansen 17.10.2016; Asta Larsen 02.10.2017

⁴⁰¹ Vipse Nielsen & Erna Lund Hansen 17.10.2016

herefter min deltagelse i en havefest hos Erna for de tidligere børnehjemsbørn fra Erritsøhus, hvor Anna fortæller sin historie. Anna har ikke den samme oplevelse af børnehjemmets fællesskab som Vipse og Erna og oplever ikke, at hun kan bruge fællesskabet til at bearbejde de traumer, hun lever med. Herefter følger Aastas historie. Asta har gennem barndommen taget sig af de yngre børn på børnehjemmet og indtager fortsat rollen som mor for flere af de andre. For Asta er det vigtigere, at de passer på hinanden og det, hun betragter som en familie, end at de roder rundt i gamle traumer. Endelig ser jeg på, hvordan fællesskabet udfordres, da Vipse vælger at bidrage til Godhavnsdrengenes kamp for en officiel undskyldning ved at gå ud i medierne og gøre sin version af den fælles historie gældende i den sene tv-avis på DR1.

5.1 Erindringer om et venskab⁴⁰²

Vipse og Ernas fælles fortælling om deres venskab starter sådan her. Det er Erna som lægger ud:

”Min mor havde fået det hvide snit, og min far var kvartalsdranker, og da min mor blev indlagt, så blev vi fem søskende hentet, og så fik vi at vide, at vi skulle på sommerferie. Så blev vi sat ind i en bil, og så blev vi kørt til børnehjemmet, og da vi ankom, sad Vipse henne på gyngen. Og da vi skulle vises rundt, så kommer hun hen til mig og siger, ’hvor skal du bo?’ Så sagde jeg: ’jeg skal på sommerferie’. Så griner hun og siger: ’ha, der er ingen, der kommer på sommerferie her’. Og så tog hun mig i hånden, og viste mig rundt, og siden har vi hængt sammen som ærtehalv. Når min mor havde været på besøg og skulle gå... så løb jeg altid ned i kælderen og tudbrølede, og så kom Vipse og trøstede mig. Det var ikke de voksne, der trøstede, vi måtte bare passe os selv.”

”Det er utroligt, I kunne være så meget for hinanden, når I var så små”, siger jeg.

”Vi havde ikke andre”, siger Erna.

”Ja, det var hårde tider”, indskyder Vipse med et fast blik.

”Jeg vil godt have en pause”, siger Erna og græder ned i sit ærme.

⁴⁰² Vipse Nielsen & Erna Lund Hansen 17.10.2016

Under Vipse og Ernas besøg på museet ser vi på de billeder, de har taget med, mens de fortæller om deres fælles barndom på Erritsøhus. På et af billederne står en flok drenge med nogle cykler.

”Skal vi tage den nu, Erna?”, spørger Vipse, og Erna løfter pegefingern i vejret for at markere, at nu kommer der en historie af betydning.

”Man måtte ikke cykle i skole før tredje klasse, men en dag fik vi lyst til at lære at cykle, Erna og mig”, fortsætter Vipse.

”Du lokkede mig! Det var dit forslag”, siger Erna med et grin.

”Vi gik over i cykelskuret og fandt to små cykler”, fortsætter Vipse. ”Og så ville vi cykle rundt om bedet.”

”Bare for at lære det...”, siger Erna.

”Bare for at lære det”, fortsætter Vipse. ”Men jeg tror kun, vi nåede to runder, så kom Holst ud, og nu gik han for det meste rundt med et spanskrør, og så sagde han til os: ’Vil I sætte de cykler over på plads, og det skal være NU! Og når I har gjort det, så kommer I tilbage.’” Vipse imiterer forstanderen og gør stemmen dyb og bøs. ”Så satte vi cyklerne over, og vi går tilbage, og der stod han. Så siger han: ’hvem vil først?’ Og Erna, hun havde jo gemt sig bagved mig. Og så træder jeg selvfølgelig frem.”

”Det var altid dig, der trådte frem”, bekræfter Erna.

”Og jeg tænkte: ’så er der TÆSK’”, siger Vipse.

”Jeg var bange”, indskyder Erna.

”Ja, og jeg var selv bange, det er jo klart, angsten kom op i mig lige med det vuns. Jeg vidste godt, at det her, det var galt. Så sagde han: ’buk dig ned’ og så skulle jeg stå buk, og så SLOG han mig med den der... Men jeg græd ikke, jeg begyndte at grine, så han slog endnu hårdere, og til sidste måtte han opgive, for jeg FÆLDEDE IKKE EN TÅRE!”

”Det var ganske forfærdeligt, at han stod og slog på hende, for vi hang jo altid sammen”, siger Erna, ”og jeg vidste, at det var min tur bagefter. Men det opgav han. Du havde taget hele skraldet.”

”Jeg havde taget hele skraldet, for han stod og smækkede på mig, jeg ved ikke hvor længe. Jeg kunne næsten ikke sidde ned på min numse i en uge, tror jeg.”

”Jeg har aldrig fået tæsk... men været tæt på. Og ved du hvad, jeg var begyndt at hyle, men du begyndte at grine, jeg tænkte: ’nej, at hun tør...’”

”Jamen Erna, det var det, jeg fortalte dig. Det var en reaktion, det var jo ikke for at være uartig, det var simpelthen angst. Men vi er jo vokset op med tæsk.”

”Holst var i hvert fald meget hidsig, men jeg var heldig, for jeg var en af de søde, så jeg er ikke blevet slået. Jeg gjorde bare, hvad der blev sagt og turde ikke noget, hvis de sagde: ’du skal gå i seng’, jamen så gik jeg i seng, for jeg turde ikke andet. Jeg turde ikke at gøre modstand. Og Vipse hun har stået sådan her med hånden over mig... Ja, det har hun!”

”Men Erna, jeg var jo også dødsens bange for ham. Han kunne jo flippe ud over ingenting. Altså, du kunne for eksempel sidde ved morgenbordet om morgenen – nu tager vi lige en situation, så du kan se, hvad han er for én”, siger Vipse henvendt til mig. ”Vi kunne sidde om morgenen og spise morgenmad allesammen, og så blev vi hørt i tabeller... Og GUDS NÅDE TRØSTE DIG, hvis du fik sagt noget forkert, for så fløj han op fra sin stol og greb fat i det barn og ud på gulvet med det, og så FIK DU! Og spørg, om jeg var bange. Det var mit STØRSTE mareridt. Jeg havde jo oplevet det der misbrug, så jeg kunne ikke lære de tabeller. Og det gjorde det ikke bedre, at han gennembankede børnene. Men så sad jeg heldigvis sammen med Erna, og HUN var dygtig til tabeller. Så hvis jeg blev spurgt, så sad jeg sådan lidt...” Vipse læner sig hen mod Erna.

”Og så hviskede vi.”

”Så sad Erna med hånden sådan her, og så hviskede hun, så hviskede Erna!” For Erna og Vipse var det en sorg, da Vipse blev sendt til et andet børnehjem.

”Da dagen kom, stod vi med hinanden om halsen og græd, vi ville ikke skilles”, fortæller Vipse.

”Ja, vi tudede jo begge to.”

”Og jeg kunne jo slet ikke finde mig til rette det nye sted. Og jeg blev jo ved med at sige, at jeg ville tilbage til Erritsøhus og Erna.”

”Ja, og jeg gik og tudbrølede i lang tid, indtil jeg lukkede mig inde i mig selv. Jeg manglede en halvdel.”

Der er noget særligt på spil i den specifikke situation. Vi sidder på loftet over museet, og det er første gang, Vipse og Erna bringer deres historie ud i offentligheden. Der er derfor tale om en særlig koncentreret og udfoldet version af deres fælles erindring og en særlig motiveret version af deres historie, som handler om et børnehjem, drevet med streng disciplin og vold, og hvor ingen voksne syntes at være opmærksomme på deres følelsesliv.

Med afsæt i Jacksons begreb fortællingens politik kan vi samtidig se, hvordan Vipse og Erna fremhæver og udfolder erindringer, som handler om, hvordan de på forskellige måder har handlet aktivt og omsorgsfuldt over for hinanden. Deres erindringer handler ikke alene om at være genstande for voksnes svigt og vold, men først og fremmest om at være der for hinanden, give hinanden omsorg, og gøre en forskel i hinandens liv. Deres erindringer balanceres og medieres på en måde, hvor de træder frem som aktører, der tager hinanden i hånden og sammen gør både barndommen og erindringen lettere at bære.

Som en situeret talehandling eller performance i tråd med Abu-Lughods tilgang fremgår det også, hvordan relationer og roller etableres mellem Vipse og Erna, mens de fortæller. Den delte erindring manifesterer den tætte relation mellem dem, mens de også begge aktivt positionerer sig i en rollefordeling, hvor Vipse er den, der altid står forrest, mens Erna står et skridt bagved. Der sker dog også en balancering, som opretholder deres ligeværdighed, som når Vipse fortæller, hvordan Erna reddede hende, når hun blev hørt i tabeller.

Som en situeret talehandling ser vi samtidig, hvordan erindringer holdes ved lige mellem mennesker. Det fremgår, hvordan de ofte har talt om bestemte episoder, som når Vipse siger: ”Skal vi tage den nu, Erna?”. Der er således tale om genfortællinger af episoder, som har fået en særlig fremtrædende plads i deres fælles mytologi, og som efterhånden er blevet formet på måder, hvor den ene kan afslutte den andens sætninger, og hvor bestemte scener ikke bare fremhæves, men også dramatiseres. Samtidig er erindringerne i stadig bevægelse og korrigeres løbende; ”Jamen Erna, det var det, jeg fortalte dig.”

I det følgende vil jeg se nærmere på, hvordan erindringer, som ikke tidligere er blevet fortalt, artikuleres og væves ind i deres fælles erindring.

5.2 ”Det var ikke din skyld”⁴⁰³

Dagen farer af sted. Vi ser på gamle fotografier, og Erna kommer næsten i tanker om noget, da hun ser på billederne fra fodboldbanen, men da hun skal til at sige hvad, glemmer hun det igen. Lidt efter holder vi en pause. Vipse og Erna er ude i gården og ryge, mens jeg laver mere kaffe. Så kommer de ind i køkkenet med store øjne. Vipse siger, at Erna lige har fortalt hende noget, som hun aldrig har sagt til en levende sjæl, noget voldsomt. Hun rystede så meget, at Vipse måtte holde om hende. De synes, vi skal gå op og fortsætte nu, så det kan komme på båndet. Det er vigtigt, at det kommer på båndet.

”Det var efter Vipse var rejst”, indleder Erna. ”Jeg skulle ind og have nye briller den dag. Ved siden af børnehjemmet var der en mand, der hed Mads Møller, som havde en mark. Om vinteren, når der var sne, løb vi på ski derovre, men ellers var det forbudt at gå derind. Men det gjorde jeg alligevel en dag. Det var mens, de byggede den nye Lillebæltsbro, så der var en masse store rør... og så inden fra de her rør, de var meget store, nogle kæmperør, så hørte jeg en, der råbte: ’hjælp! hjælp!’ Og jeg blev stående, og råbet efter hjælp blev ved, og så blev jeg bange, jeg turde ikke at gå derhen, for jeg var på forbudt område, det vidste jeg. Så jeg løb tilbage til børnehjemmet... Og så tog jeg ind og fik nye briller med forstanderfruen. Da vi kom tilbage, så holdt der Falck-biler og en ambulance og... der var lige pludseligt massivt med mennesker... Og næste dag, da vi kom i skole, der var der én i min parallelklasse, som ikke var i skole. Så fik vi at vide, at hendes far var druknet nede i et rør. Det var ham, jeg havde hørt... da han råbte om hjælp.... Jeg har ikke sagt det før nu, det har været fuldstændig væk. Jeg turde ikke sige det, for jeg var bange for at få tæsk... fordi jeg var på forbudt område. Han døde, og det var en fra min parallelklassens far...”

”Og så siger jeg: ’det var ikke din skyld.’” Vipse tager armen om Erna.

”Det har siddet sådan... jeg turde ikke sige det, jeg har aldrig sagt det... Det var lige nu her, at det kom op, og jeg begyndte at ryste”, fortsætter Erna.

”Og så måtte jeg tage om hende og sige, ’jamen, du må ikke føle skyld, fordi jeg ved godt, han er død’, det sagde jeg til Erna, men den har jo siddet i dit

⁴⁰³ Vipse Nielsen & Erna Lund Hansen 17.10.2016

baghoved, at du var på forbudt område.” Vipse ser på mig. ”Altså hun var blevet straffet. Det er der ingen tvivl om.”

”Ja, det var jeg”, siger Erna, ”for vi vidste, vi kun måtte gå hen til skellet, men sgu’ ikke ud og hele vejen ned til vandet på den måde.”

”Det viser jo den angst, vi havde”, siger Vipse med vrede i stemmen, ”at man ikke engang turde sige det til personalet eller til nogen som helst fordi... hun var blevet straffet, for hun var gået ud på grund, hvor hun ikke måtte være. Men det er jo forfærdeligt, det er jo uhyggeligt, det er jo helt grotesk”, siger Vipse.

”Vi turde ikke andet end at gøre, hvad der blev sagt, og jeg skulle i hvert fald ikke fortælle, at jeg havde været nogen steder, jeg ikke måtte”, gentager Erna.

”Jeg vil så sige... jeg tror heller ikke, jeg havde turde at sige det Erna”, siger Vipse.

”Nej?”, spørger Erna usikkert.

”Nej, det havde jeg ikke, for jeg ved også godt, hvad der var sket. Jeg vil give dig fuldstændig ret, vi turde ikke sige noget... Og det er så den skyldfølelse, man kan få bagefter; at man måske kunne have reddet et andet menneske... men det tænker man ikke... når man står i... Men nu kom det ud!”

”Og det har du aldrig...”, indskyder jeg tøvende uden at gøre sætningen færdig.

”Nej”, siger Erna.

”Hun begyndte jo at ryste”, siger Vipse, ”så jeg måtte have om hende og sige, ’det var ikke din skyld.’”

Jeg er langt fra sikker på, at det altid er godt at artikulere erindringer, der har været gemt i sindet og kroppens kroge. Men jeg ved, at der skete noget med Ernas kropsholdning og udstråling efter denne dialog, som fik mig til at tænke: ”Det er sådan, lettelse ser ud.”

Ernas fortælling er et smerteligt vidnesbyrd om rækkevidden af den angst og handlingslammelse, en opvækst i et miljø med vold og trusler kan have for et barn, og at også de, som aldrig har fået tæsk, kan sidde tilbage med erindringer, der kan være nær ved ubærlige.

Samtidig får vi et indblik i, hvordan kropslige erindringer kan transformeres til artikulerede og meningsfulde autobiografiske erindringer under særlige

omstændigheder. Når Erna pludselig italesætter erindringer, som før har været gemt væk i kroppen, ser jeg det som tæt forbundet med etableringen af et særligt rum, som ikke alene har inviteret til genfortællinger af delte erindringer, men som også har skabt momenter, hvor fortiden er blevet nærværende eller genfødt, og hvor diffuse følelser og stemninger i kroppen er blevet vakt til live.

Der er flere ting, som har været med til at etablere dette rum. Der er museet, dets gamle bygninger og støvede fornemmelse, som kan give en følelse af at befinde sig i en tidslomme. Der er også tale om en særligt ladet situation, hvor de to kvinder aflægger deres vidnesbyrd til mig, der lytter og til diktafonen eller båndoptageren, der dokumenterer det sagte og sikrer, at deres fortællinger bevares og kan blive del af en større fælles fortælling med en relevans, der både rækker ud i samfundet og ind i fremtiden. Der er også den intense samtale hen over mange timer, hvor erindringsglimt væves sammen i meningsfulde forløb. Og så er der fotografierne, som vi i timevis studerer.

I *Det lyse kammer* (1980/ 2004) undersøger Roland Barthes de subjektive og følelsesmæssige reaktioner, som fotografier kan vække i beskueren.⁴⁰⁴ Barthes skelner mellem studium- og punctumoplevelser. Studium forbinder han med en interesse i de umiddelbare informationer, der ligger gemt i et fotografi. Punctum er derimod noget uforudsigeligt, som kan opstå i mødet mellem et fotografi og dets beskuer, idet beskueren ser en detalje, som ikke nødvendigvis giver umiddelbar mening, men som prikker, stikker, forstyrrer og skaber uro og sætter beskueren i forbindelse med følelser, stemninger og erindringer. Ifølge Barthes er punctumoplevelsen forbundet med en stærk fornemmelse af den tabte tid, som nu kun eksisterer i kraft af fotografiet. Hos Erna var det især fodboldbanerne, der lå op til Mads Møllers mark, som satte hende i forbindelse med stemninger, følelser, brudstykker af erindringsglimt, som først gled bort fra bevidstheden igen, men som hun senere i gården sammen med Vipse fik fremstammet og omdannet til ord. De stærke fysiske reaktioner, rystelserne og hendes gråd fortæller om den enorme overvindelse, det kan være at artikulere erindringer, som i årtier har været gemt væk i kroppen og alligevel hele tiden har været til stede.

⁴⁰⁴ Barthes, R. 2004

Situationen viser samtidig, hvordan Vipse meget aktivt hjælper Erna med at fortolke sine erindringer, så de bliver mulige for Erna at bære. Vipse lever sig ind i Ernas smerte, drager omsorg for hende, fortolker Ernas handlingslammelse som en naturlig reaktion på deres opvækst, sætter sig selv i Ernas sted og gentager igen og igen, at det ikke var Ernas skyld. Der er således tale om endnu en situation, hvor erindringsfællesskabet gør det lettere at bære de svære erindringer.

Det er dog ikke alle, der finder støtte i fællesskabet, hvilket det følgende afsnit handler om.

5.3 Kældererindringer

Erna og Vipse har inviteret mig med til en sammenkomst for de tidligere børnehjemsbørn fra Erritsøhus. Nu sidder jeg under parasollen i den solbeskinnede have og ser rundt på de andre. Erna ser så fin og glad ud i sin røde kjole, og en lille smule nervøs. Hun sender fadet med de smørsmurte boller og termokanden rundt. ”Det er i hvert fald ikke Erna, der har bagt de boller”, siger kvinden, som sidder over for mig. Hun ligner Erna, har de samme mørke øjne, og jeg gætter på, at det er hendes lillesøster, Anna. ”Nej, det ved du godt, at jeg ikke kan”, siger Erna med et undskyldende smil og hæver stemmen lidt: ”Og bagefter er der rugbrødslagkage, kan I ikke huske, at det fik vi altid, når vi mødtes på børnehjemmet 3. juledag?” De andre ved bordet begynder at snakke om, hvordan de mødtes på børnehjemmet hver jul, efter de var flyttet derfra, mens Anna irriteret bemærker, at termokanden ikke fungerer. Jeg vender mig mod kvinden, der sidder ved siden af mig, og spørger hende, om hun også husker rugbrødslagkagen, og vi falder i snak. Efterhånden kan jeg mærke, hvordan stemningen bliver let, og snart begynder de at fortælle om sammenholdet rundt om bordet, hvordan de aldrig sladrede, selv om de blev samlet i spisesalen, truet og straffet kollektiv, de sladrede aldrig. Jeg smiler bifaldende. Den slags historier opløfter mig altid, jeg ser stærke, trodsige børn for mig, bare ben med sårskorper på knæene i et gyldent lys. Men Anna virker vred. Jeg vender mig mod hende, og hun siger sammenbidt, at hun også husker et og andet, men hun vil ikke fortælle det her. Jeg spørger, om vi skal gå et andet sted hen. Ja, hun er faktisk kommet med det ene formål at fortælle sin historie. Vi går ned i kælderen med de mørke træpaneler og hjemme-bar og sætter os i de dybe sofaer. Der er køligt. Jeg

siger, at jeg har min diktafon med, og at jeg gerne ville optage hendes fortælling, hvis hun synes.⁴⁰⁵ ”Ja, tænd for den”, siger hun og begynder at fortælle:

”Jeg hedder Anna Lund, og jeg har Danmarksrekord i anbringelser. Jeg blev anbragt sammen med mine søskende maj 1959, jeg og min tvillingebror var ti måneder. Jeg forlod institutionsverdenen i juni 1977. Det er fuldstændig vanvittig grotesk, at man kan anbringe et barn i 18-19 år. Hvad havde jeg gjort? Jeg havde ikke gjort en skid. Det var bare konsekvensen af at være født ind i en forkert familie. Men tilbage til børnehjemmet. Jeg kan huske, da jeg var to år og sad på potte, hvordan de store børn puttede regnorme ned i undertrøjen på os, så man skulle gå rundt med regnorme det meste af dagen, fordi man skulle lære ikke at sladre til de voksne, hvis man så noget. Nede i kælderen, var der et kæmpe fyr, og hvis man lukkede lugen op, kunne man se flammerne. Da vi var fire år, var der nogle af de store, der løftede os op og sagde: ’Hvis I sladrer til de voksne, så kaster vi jer ind i flammerne, og så bliver I lavet om til varmt vand.’ Og vi skreg, når de løftede os op. Og vi kunne mærke varmen fra ilden, og nogle gange kan jeg sgu mærke de skrig inde i min egen hjerne endnu. Vi var skrækslagne. Vi troede fandeme på det. Og dem der gjorde det, de sidder alle deroppe i haven, for de er ældre end mig. Jeg har haft det sådan: skal jeg komme i dag, eller skal jeg ikke komme i dag? Men jeg synes også, jeg har en historie at fortælle. Så derfor har jeg valgt at komme. Og når man kom lidt længere op i alderen, så misbrugte de store også de mindre seksuelt. Der er ikke nogen grund til at fortælle om seksuelle overgreb, for det har du hørt om, men det sætter sig i hjernen.

Mit voksenliv har været præget af, at min hjerne hele tiden er parat. Hvad finder de store på? Hvad skal man nu? Jeg er aldrig knækket psykisk, men min hjerne kan ikke slappe af. På et tidspunkt havde jeg et 37-timers lederjob, jeg havde et ti-timers fritidsjob, hvor jeg arbejdede med behandlingskrævende krænker, og om natten læste jeg en kandidat i pædagogisk psykologi, fordi jeg havde behov for, at hjernen skulle være i gang. Jeg bliver konfronteret med min fortid flere gange om ugen, selvom jeg har et godt liv. Jeg har en god mand, jeg har en god familie, og jeg har tjent masser af penge. Da jeg var ung, troede jeg, at hvis man var rig, så havde

⁴⁰⁵ Feltnoter fra Ernas havefest d. 10. juni 2017

man det godt. Nu er jeg rig, og jeg har det ikke godt. Det bliver ved med at sidde inde i hjernen, de ting, man har været igennem. Det forsvinder ikke.

Jeg fik taget hul på mine traumer for fem år siden, fordi jeg kunne mærke, at jeg havde svært ved at tage mine børnebørn ind, sådan rigtig ind under huden. Jeg var bange for, det blev for tæt. Og hvad nu hvis der skete dem noget? Og jeg kunne næsten ikke skifte det første barnebarn, fordi det var en lille pige. Jeg tænkte bare på seksuelle overgreb og sådan nogle ting. Og jeg blev klar over, at nu var jeg nødt til at få bearbejdet nogle af alle de traumer, som vækker én hver anden nat efter et helt liv på institution. Så jeg kom i psykiatrisk behandling og har faktisk været det de sidste seks år. Og jeg har faktisk fået konstateret PTSD i meget svær grad på grund af min opvækst. Mine søskende ved ikke det her, jeg har aldrig snakket med dem om det, fordi det gør for ondt. Vi har altid hjulpet hinanden, men med praktiske ting.

Min tvillingebror blev seksuelt misbrugt af en af pædagogerne. Han kom ud med en masse sår på sjælen, og så blev han trækkerdreng i København, og så flyttede han sammen med en mand, og så var han homoseksuel, men det tror jeg ikke, han var. Jeg tror, han fandt trykthed i noget genkendeligt, fra da han var barn. Og så fik han AIDS, og så døde han. Han var maniodepressiv, han var alkoholiker, han var prototypen på et institutionsbarn. Men det har haft store konsekvenser for os alle. Jeg synes, vi har betalt en høj pris. Og det har Erna også.

De andre fra børnehjemmet besøger hinanden rigtig meget og holder fast i hinanden, og det, synes jeg, er fint. Jeg skal ikke forklejne de ting. Men jeg er glad for, at jeg er kommet videre i mit liv. Jeg er glad for, at mine børn er veluddannede og ikke er en del af alt det her, at min familie ikke er en del af alt det her. Mit fokus har været at bryde den sociale arv og bevæge mig op på et andet niveau... Det her er ikke terapi for mig. Det er på plads. Jeg har fået bearbejdet tingene med min psykiater.”⁴⁰⁶

Da vi går op i haven og tilbage til lyset, er forestillingen om børn i et gyldent lys erstattet af en knugen i brystet, som jeg har vænnet mig til.

⁴⁰⁶ Anna Jørgensen Lund 10.06.2017

Annas monolog viser, hvordan hun har været positioneret i, har oplevet og erindrer børnenes fællesskab på Erritsøhus anderledes end Vipse og Erna og flere af de andre fra børnehjemmet. For Anna var fællesskabet ikke et tilflugtssted fra de voksnes vold, men i sig selv en trussel. Anna håndterer samtidig sine erindringer på en anden måde end Vipse og Erna. Anna oplever ikke, at hun kan bruge fællesskabet til at bearbejde de svære minder, hun bærer på. I stedet har hun søgt hjælp i psykiatrien og skaber således mening mellem fortid og nutid blandt andet ved at referere til diagnosen posttraumatisk stres, og hvordan hendes hjerne er påvirket. Samtidig finder Anna en vis styrke i sin sociale og økonomiske opstigen, hvormed det bliver vigtigt for hende at distancere sig fra identiteten som børnehjemsbarn og dermed også fra de andre. Situationen illustrerer også, hvordan nogle erindringer bidrager til en festlig stemning og styrker det nuværende fællesskab, mens andre erindringer både truer den gode stemning og sammenholdet. Alt dette har en betydning for, hvad der udveksles, med hvem, hvornår og hvor. Diskrepansen mellem dialogen om sammenholdet oppe i haven og Annas fortælling nede i kælderen bliver således metaforisk for, hvilke erindringer, der deles hvor og med hvem. Nogle erindringer kan deles i solen og fællesskabet, mens andre fortælles i mørkere og mindre rum.

5.4 ”Mor-Asta”⁴⁰⁷

Da jeg første gang talte med Vipse og Erna, omtalte de Asta, Vipses storesøster, som den vigtigste omsorgsperson i deres barndom. Flere gange kaldte de hende ”Mor-Asta.” Til sammenkomsten i Ernas have fik jeg ikke lejlighed til at snakke med hende, men jeg bemærkede hende, for hun er ikke typen, man overser. Fascineret af den historie, de delte, og af de forskellige tilgange til den, brød jeg mit princip om kun at tale med tidligere børnehjemsbørn, som selv henvender sig til museet. Asta indvilliger i at besøge museet sammen med Vipse og Erna, og mens jeg sender kaffen rundt, siger jeg, at jeg er glad for, at hun er kommet, for jeg blev

⁴⁰⁷ Asta Larsen 02.10.2017. I den første del af interviewet deltager også Erna Lund Hansen og Vipse Nielsen.

meget rørt, da Vipse og Ernas fortalte, hvordan hun tog sig af dem som en af de store piger.

”En af de store piger”, afbryder Asta mig, ”jeg er da ikke ret meget ældre end dem!”

”Jeg vil i hvert fald gerne vide, hvordan verden så ud gennem dine øjne dengang”, siger jeg.

”Ganske almindelig, jeg havde ikke prøvet andet”, siger Asta.

”Nej”, siger jeg.

Asta udstråler en sjælden autoritet. Der er en varme omkring hende, men også noget bryskt. Hun fortæller sine historier med en skraldlatter og sætter udråbstegn efter sine sætninger med et karakterfast ”mm.” Da jeg spørger, hvad hun har arbejdet med gennem livet, siger hun: ”Alt fra børn til brolægning.”

Arbejdet på børnehjemmet er også noget af det første, snakken falder på. Asta fortæller, at hun ikke var særlig stor, da hun hver dag skulle pudse et bjerg af sko ligeså højt som hende selv, og de skulle skinne som en knap, også under bunden. ”Lorteopgave”, siger Asta. ”Og vi vaskede op hver dag, ikke? Og vi skrællede kartofler hver dag, ikke? Og kan I forestille jer at skure gulv med tredobbelt salmiak og brun sæbe? ’Værsgo, læg dig ned. Det er ikke godt nok. Om igen.’ Seks små tøser, der skurer gulv.”

Også hos Asta er forstander Holst og ”hans forbandede kælling til en kone” et centralt tema. Hun beskriver, hvordan Holst kunne blive ”kobberød i hovedet” med øjne ”sorte som kul”, når han gik amok, og hvordan børnene forsøgte at rotte sig sammen mod ham, men samtidig var magtesløse. ”Han skulle fandeme brændes på bålet. Mm. Hvor mange gange planlagde vi børn ikke at slå ham ihjel? Hvis der havde været en episode nede ved spisebordet, så mødtes vi og hviskede. ’Hvad kan man gøre for at straffe ham?’ Og så blev vi enige om, at vi ville stikke ham ihjel med en kniv inde i sengen. Overfalde ham alle sammen. Jamen, det var noget værre noget, vi fandt på, men han havde selv fået det forfærdelige op i os... Man bliver sådan en klynge, nærmest en lille sekt. Men der skete bare ingenting. Der var jo ikke noget, der ramte ham. Det var lige meget, hvad man gjorde.”

På opfordring af Vipse og Erna fortæller Asta også om, hvordan hun tog sig af de mindre børn. Hun fortæller, at hun netop var kommet ind på de store pigers

sovesal, da ”Lund’erne”, Erna og hendes fire søskende, kom til børnehjemmet, og så manglede de en til at se efter de små tvillinger om natten. Ud over tvillingerne var der også Erna, Vipse, Anne Marie, Lille John, Lille Bo og Lille Bodil fortæller hun. ”Og det var i køjer og sådan nogle små træsenge, der stod ryg mod ryg hele vejen hen, og når jeg vågnede om morgenen, havde jeg alle ungerne i min seng. Jeg var også tit oppe om natten, når de havde mareridt.” I modsætning til at pudse sko og skure gulve er det dog ikke en opgave, Asta omtaler med modvilje. ”Jeg synes aldrig, det har været for meget, men de var fandeme tunge. Jeg havde dem jo næsten altid på slæb.”

Erna, der lytter med, indskyder: ”Det er da også derfor, vi har betragtet dig som en mor. Alle hang på dig.”

”Og så kom Agnes”, fortæller Asta og slår en latter op, og Vipse og Erna griner højlydt med. ”Hun var bundet til mig i fire uger med en snor rundt om livet. De kunne ikke styre hende. Når vi plukkede jordbær, så traskede hun i en lang snor efter mig. Ja, hvor lang var snoren? Den gik vel herfra og over til døren der. Jeg gav hende line. Ha! Hun havde epilepsi, for lige pludselig lå hun og rystede et eller andet sted. Mm. Så slæbte vi hende hjem.” De tre kvinder mindes Agnes med så meget latter, at Erna må tørre øjnene.

Erna bliver alvorlig og spørger, om Asta ikke også vil fortælle om Hans.

”Om Hansemand?”, spørger Asta og tøver.

”Asta har fået mange tæsk for Hans. Hun har fået på hatten på grund af min lillebror”, siger Erna.

Asta begynder at græde, hvilket tydeligt overrasker Erna.

”Nej, men det var positivt ment, det ved du da godt, Asta”, siger hun og tilføjer. ”Ham har du været en mor for. Det må man sige.”

”Hun har været der for os alle sammen,” indskyder Vipse. ”Jeg ved ikke, hvad der var sket med os, hvis vi ikke havde haft dig.

”Dudelidut”, udbryder Asta, der er færdig med at græde og har fået nok af den grådkvalte stemning og ophøjelsen af hendes person. ”Jeg vil se et billede af ham.” Vipse finder et billede frem på sin iPad.

”Der er Hansemand”, siger Asta.

”Kom Erna, vi går ned og ryger”, siger Vipse.

”Jeg snakkede sommetider med ham hele natten”, begynder Asta. ”Der var faktisk en lang periode, hvor jeg ikke hørte fra ham, men så pludselig en dag ringede han og fortalte, at han var blevet bøsse og havde AIDS og ’du kan nok forstå mig’, og det kunne jeg så. Jeg havde beskyttertrang. Det tror jeg. Og så var det lige meget, om det gik ud over mig selv. Bare det ikke gik ud over de små. Jeg gik jo gerne gennem ild og vand. Især for Hans, for han havde det sgu ikke godt. Anna var en lille køn en med store brune sveskeøjne, og han sad der bleg og spidsmusset. Og alle mennesker sagde: ’nej, hvor er hun yndig’, men der var ikke én, der sagde noget til ham. Så jeg tog mig mest af Hans, og han voksede sig køn. Han begyndte at få hår, store krøller. Se, han er da sød, sådan en lille uskyldig en med store blå øjne. Men så ville de klippe håret af ham, og det var mig, der blev sendt af sted med ham. På vejen fandt jeg en elastik, og så samlede jeg hans hår og strammede det i en hestehale nede bag jakken, og så fik jeg barberen til at tilpasse det lidt. Men da vi så kom hjem, opdagede de det lige med det samme, og så fik jeg en på hovedet, så jeg fløj gennem lokalet. Han skulle klippes kort ligesom alle andre, og så kronragede de ham nærmest, og så var det jo den samme lille grimme Hans. Jeg glemmer det aldrig. Jo ældre man bliver, jo mere tænker man nok over det.”

Asta har altid haft kontakt med mange fra børnehjemmet. Hun fortæller, at flere af de andre, har haft et svært liv, og at de er blevet ved med at komme til hende. Også deres børn og børnebørn er kommet til Asta og kalder hende mor og mormor. Asta tager sig også af nogle, hun kalder ”tilløbere” – mennesker, som hun på forskellig vis har hjulpet, når de har været i vanskeligheder, og som bliver ved med at komme hos hende. ”Jeg har altid fire-fem-seks på kost”, siger hun ”Jeg pudser lige glorien, men sådan er jeg.” Mens Asta, der selv har fem børn, har taget ansvar for mange sårbare sjæle gennem sit liv, har hun været i evig konflikt med det offentlige system, som hun absolut ikke nærer tillid til, og som hun med egne ord elsker at provokere.

Når Asta mødes med de andre fra børnehjemmet, så er det ikke for at snakke om de forfærdelige ting, de har oplevet. ”Selvfølgelig kan vi da godt nævne et eller andet, men vi mødes for at hygge os, det er ligesom en familiefest. Mange af os

betrakter hinanden som søskende. Mere søskende end vores rigtige søskende. Og hvordan skulle det blive anderledes, når det var dem, vi rendte sammen med?"

"Så blodet er ikke altid tykkere...?", spørger jeg.

"Mit blod er fortyndet", siger Asta og griner.

Med en tilgang til de andre som søskende og de sociale sammenkomster som en familiefest huer det ikke Asta, når overgreb mellem børnene kommer på tale. Hun husker udmærket, hvordan de sloges indbyrdes. Selv sloges hun ofte med sin gode veninde og konstaterer anerkendende, at "ingen kunne vride en tåre ud af Bente", men disse slåskampe er ikke noget, hun tager så tungt. "Børnene havde det jo godt med hinanden. Og derfor siger jeg også: 'det kan godt være, der var nogle af drengene, der var lidt nærgående, ikke over for mig, men over for nogle andre, men det har ikke været for at gøre dem fortræd.' Og det er også derfor, jeg siger: 'Jeg gider ikke snakke mere om det. Jo mere man rager i det, jo mere kommer der op.'" Asta synes, Vipse kører for meget rundt i det med overgreb. "Folk bliver trætte af det. Det er kraftedeme ikke til at holde ud at høre på, og det har jeg også sagt til hende."

Jeg spørger, hvordan hun selv har levet med de svære minder, som hun bærer på. "Jeg synes ikke, det har været så svært", svarer hun. "Jamen jeg husker nok mere på det gode. De der tæsk; dem er jeg sgu kommet mig over..."⁴⁰⁸

Astas fortælling minder på mange måder om Vipse og Ernas. Den giver et glimt ind i en barsk verden med vold og kulde fra de ansattes side, men også en verden, hvor børnene skabte et værn gennem et stærkt fællesskab, og hvor de gav hinanden omsorg. Som hos Vipse er der i Astas erindringer en vægtning af handlekraft på trods. Hævn fik de ikke, men gennem fantasierne om hævn blev børnene knyttet tæt sammen, "man bliver sådan en klynge, nærmest en lille sekt." Samtidig positioner Asta sig – understøttet af de andre – som et barn, der trodsede autoriteterne og beskyttede de svagere børn og fra 11-årsalderen påtog sig omsorgen og ansvaret for de andre som børnehjemmets egentlige mor. Asta håndterer samtidig sine erindringer ved at fortælle om dem i en brysk og humoristisk tone. Kun

⁴⁰⁸ Asta Larsen 02.10.2017

erindringerne om Hans synes at være omgærdet af nogle stærke følelser og en sorg, hun ikke pakker ind.

Der er imidlertid væsentlige forskelle mellem den måde, især Vipse og Asta håndterer deres erindringer. For Vipse er det vigtigt at ”åbne skuffen” og bearbejde sine traumer, og hun ser fællesskabet blandt de tidligere børnehjemsbørn fra Erritsøhus som en offentlighed, hvor de skal dele deres sværeste minder og hjælpe hinanden med at bearbejde dem. For Asta forholder det sig anderledes. Skønt en indledende modvillighed indvilliger hun i at fortælle mig om sin tid på børnehjemmet, men ellers er barndommens erindringer ikke noget, hun går så meget op i. Hendes tilgang synes at være, at barndommen nu engang var som den var, hun kendte ikke til andet, mærker ikke længere smerten fra de tæsk, hun har fået, og jo mere man rager rundt i fortiden, jo flere ubehageligheder kommer der frem. Det betyder også, at Asta har et andet syn på fællesskabet omkring Erritsøhus. Asta tillægger fællesskabet en stor betydning. Hun betragter de andre fra Erritsøhus som sine søskende og Hans som et mistet barn. Som fællesskabets ubestridte matriark, hvis seng de små kunne kravle op i, og hvis dør altid har stået åben også i det videre liv, er det imidlertid vigtigere for Asta, at de holder sammen som en familie, end at de får talt ud om seksuelle krænkelser internt imellem dem, hvilket i hendes øjne kun kan skabe splid og skille dem ad.

Som vi skal se i det følgende, giver disse to forskellige måder at håndtere fortiden og forstå fællesskabet på anledning til nogle sammenstød, da Vipse vælger at gå ud med sin fortælling i den brede offentlighed.

5.5 Vipse råber det ud til verden

Den 17. oktober 2017 står Vipse og Erna fra den tidlige morgenstund opstillet foran Landsretten. De står der for at støtte Godhavsdrengenes forsøg på at gå rettens vej for at opnå en statslig anerkendelse af de svigt og overgreb, de oplevede på Godhavn i 1960’erne. Der er næsten lige så mange pressefolk, som der er tidligere børnehjemsbørn. Vipse har forinden haft besøg af en journalist fra DR, som har interviewet hende og lavet et indslag, der samme aften skal sendes i den sene TV-avis i forlængelse af omtalen om Godhavsdrengenes sag mod staten. Nu griber den

samme journalist fat i hende og spørger, om hun vil udtale sig til radioen. Lidt efter er Vipse direkte på i P1 morgen.⁴⁰⁹ Senere på dagen bliver der lagt en artikel med hendes historie ud på DR's hjemmeside, og i weekenden er der en fyldig artikel med hendes historie i *Fredericia Dagblad*.⁴¹⁰

Et par uger senere snakker jeg med Vipse i telefonen. Hun er lettet over, at det er gået godt. ”Og jeg har fået det bedre”, siger hun, ”jeg har fået det råbt ud til verden.” ”Men”, sukker Vipse. ”der var jo vrøvl med Mor-Asta.” Vipse fortæller, at hun ringede til Asta på vej hjem for at sige, at hun kom i fjernsynet om aftenen, men Asta var allerede ”helt oppe at køre.” ”De andre i bilen kunne høre, hvordan hun råbte, og jeg sagde: ’du er ikke min mor, du skal ikke bestemme over mig.’” Asta havde hørt om hendes optræden i radioen og var ”splintrende vred.” Der var blevet ringet en del rundt den formiddag. ”Hun vil bestemme, hun har altid villet bestemme, men den holder ikke længere...”, siger Vipse og indrømmer, at hun instinktivt godt vidste, at Asta ville sætte sig imod, og at hun bevidst havde undladt at sige noget til hende, så hun ikke kunne forpurre det.

Hvad der sårede Vipse er især, at Asta i sin vrede havde skrevet på Vipses Facebook-væg, hvor hun beskyldte hende for at blande tingene sammen og ikke holde sig til sandheden. ”Asta ved det, hun ved, at det er rigtigt, men hun kan ikke lide, at det kommer ud”, siger Vipse ophidset. Jeg kan høre, hun ryger. Der er de der pauser i hendes sætninger, når hun puster røgen ud. ”Jeg fortæller kun det, jeg har set med egne øjne og mærket på egen krop”, siger Vipse, ”så jeg er i hvert fald ikke fuld af løgn.” Vipse siger, at Asta ikke har lukket op for sin skuffe, hun vil kun huske det positive.

Uoverensstemmelsen er dog ikke større end, at de begge i deres opslag, som hurtigt bliver slettet igen, har skrevet ”du er stadig min søster” og ”jeg elsker dig.” Vipse fortæller også, at hun skal mødes med Erna i weekenden for at skrive en sang til Asta. Hun fylder 70 år og holder fest. ”Det bliver en sjov sang... vi tager det der med Agnes i snoren med”, siger Vipse ”... altså på en sjov måde.”⁴¹¹

⁴⁰⁹ Vipse Nielsen & Erna Lund Hansen 17.10.2017

⁴¹⁰ Tomsen, S. 2017; Linnebjerg, F. 2017

⁴¹¹ Telefonsamtale med Vipse Nielsen 01.11.2017

Vipse og Aastas forskellige måder at håndtere deres erindringer på spejles i deres holdninger til Godhavnsdrengens kamp for en officiel undskyldning. Vipse henter styrke i den delte erindring centreret om Godhavn, og hun deler opfattelsen af, at de svære erindringer skal frem i lyset, mens staten skal stilles til ansvar. Asta derimod kan absolut ikke se nogen mening med en officiel undskyldning: ”hvad kan en undskyldning bruges til? Det er sgu så nemt at sige undskyld.”⁴¹² Der kan være flere grunde til, at Asta ikke kan relatere til en officiel undskyldning. En mulig forklaring er, at dens betydning fordrer en vis tillid til det offentlige system og en vis tro på velfærdsstaten som ideal, hvilket Asta, der har taget omsorgen for sig og sine i egne hænder, ikke har.

Sammenstødet mellem Vipse og Asta siger samtidig noget om de konsekvenser, det har for de enkelte i et fællesskab, når den fælles historie politiseres og gøres gældende i den bredere offentlighed. Vipse oplever frigørelse og handlekraft ved at gøre omverden opmærksom på de uretfærdigheder, hun som barn var udsat for, og som kastede skygger over hendes tilværelse langt ind i det vokse liv. Også for Erna, der hele voksenlivet har hemmeligholdt, at hun er vokset op på børnehjem, udgør den politiske kamp ved Vipses side en frigørende anledning til at træde frem og stå ved den del af sin historie og sit selv, som er knyttet til børnehjemsbarnet. For Asta derimod er det et kontroltab.

Uenigheden indebærer således også en forhandling om, hvem der har ret til at udtale sig på fællesskabets vegne. Asta har som den ældste, autoriteten og omsorgspersonen været vant til at sætte dagsordenen. Når Vipse i bilen siger, ”du er ikke min mor”, så forstår jeg det ikke sådan, at det er den emotionelle styrke i deres relation, der er på spil, men rollefordelingen og spørgsmålet om, hvem der skal bestemme over den fælles historie, og hvad der må siges inden for og uden for det nære fællesskab.

Som det ofte er tilfældet blandt tidligere børnehjemsbørn med forskellige måder at håndtere fortiden på, beskyttes egne erindringer ved at stille spørgsmålstejn ved troværdigheden af de andres erindringer.⁴¹³ Det er et tilbagevendende tema, at tidligere børnehjemsbørn med overvejende gode minder

⁴¹² Asta Larsen 02.10.2017

⁴¹³ Det kommer bl.a. til udtryk i interview med Arne Roel Jørgensen, Frede Farmand, Jan Bihrmann, Poul Erik Rasmussen og Steff Ejlertsen. Se bilag 1

fra barndommen, eller som ikke ønsker at rippe op i deres mørkeste erindringer, beskylder dem, der fortæller om svigt og overgreb, for at klynke, overdrive, lade fantasien løbe af med dem og for at positionere sig som ofre for at få opmærksomhed. Omvendt er det ikke sjældent, at de, der er trådt frem i offentligheden med deres smertefulde erindringer, beskylder andre for at fortrænge sandheden, eller som vi tidligere har set på *børnehjem.nu*, som udtryk for ”forherligende idyllisering”, som kun kan udtrykkes af tidligere børnehjemsbørn ”med plaster for øjnene og følelserne gemt i frostboksen.”⁴¹⁴ Uoverensstemmelsen mellem Vipse og Asta er således langt fra usædvanlig. Det usædvanlige er måske snarere, at de tidligere børnehjemsbørn fra Erritsøhus formår at holde sammen på trods af disse uenigheder. Dette fordrer både et stærkt fællesskab, men også forsonende handlinger, som når Vipse og Erna lader Aastas måde at håndtere sine erindringer på være den bærende i deres fødselsdagssang til hende, hvor de beskriver barndommens kvaler ”på en sjov måde.”

5.6 At erindre sammen

Som eksemplerne i dette kapitel viser, udgør erindringsfællesskaber et vigtigt rum for dannelsen af erindringer. Sammen kan tidligere børnehjemsbørn levendegøre en tid, som har været; de kan minde hinanden om ting, som næsten havde fortonet sig i glemsel; de kan samme vedligeholde og supplere hinandens erindringer og finde fælles fortolkninger, som de kan leve med. Ligeledes er de delte erindringer med til at konstituere, cementere og slægtsgøre nutidens relationer og indbyrdes positioner.⁴¹⁵

Vi har samtidig set at erindringsfællesskabet, men også de helt specifikke situationer, hvor deltagerne udveksler deres minder med hinanden, udgør forskellige resonansrum for de enkelte. Vi har både set, hvordan situationen på museet muliggjorde Ernas artikulering af smertelige erindringer gemt i kroppen, og

⁴¹⁴ *Det utrolige*, børnehjem.nu 30.05.2005. Se også kap. 2.3, s. 71f

⁴¹⁵ Det gør sig bl.a. også gældende hos Arne Roel Jørgensen, Ole Hansen, Poul Erik Rasmussen og Per Balken fra Godhavsdrengene, Inge Asferg, Jan Bihrmann og Jørgen Pedersen fra Chr. IX's Børnehjem, Jan Christensen og hans brødre Bo og Per fra Fjordlyst, Kaj Sørensen og hans kammerater fra Erlev. Se bilag 1. Ligeledes fremhæves fællesskabets betydning ofte på de sociale medier

hvordan Anna ikke kunne italesætte smertelige erindringer om fællesskabets vold oppe i solen med de andre. Ligeledes har vi set, hvordan Vipse fandt styrke i at gøre sine erindringer gældende som en del af det større erindringsfællesskab centreret om Godhavnsdrene, mens det for Asta medførte tab af kontrol over sin erindring. Sammenfattende udgør erindringsfællesskaber således en væsentlig ramme om det enkelte menneskes erindringsdannelse – en ramme, som er under stadig forhandling, fordi den influerer hvad, der kan siges, hvor og af hvem, og fordi den både kan lette og besværliggøre konstruktionen af en version af fortiden, man kan leve med.⁴¹⁶

⁴¹⁶ Se fotografier knyttet til Vipse, Erna, Anna og Asta i bilag 2, s. 346-347

Kapitel 6: Biografiske ting

I dette kapitel ser jeg på, hvordan erindringer formes og håndteres i samspil med personlige ting.⁴¹⁷ Jeg vil undersøge, hvordan tidligere børnehjemsbørn bruger ting i deres erindringsdannelse, men også hvordan tingene indvirker på konstruktionen af mening og bidrager til en levendegørelse af fortiden.

De empiriske eksempler i kapitlet stammer fra Mindemandage på Forsorgsmuseet eller fra interviews i hjemmet, hvor jeg har bedt deltagerne om at udvælge en ting relateret til deres opvækst på børnehjem, som betyder meget for dem, og som de synes, er sigende for deres opvækst. Man kan måske hævde, at deltagerne indirekte er blevet bedt om at fremhæve en ting fra deres ”personlige museum”, som de anser for egnet til at indgå som en udstillingsgenstand på et offentligt museum. Der er således tale om en særlig situation, hvor museet udgør en væsentlig del af konteksten, og hvor udvælgelsen af tingen og fortællingen om den må ses som en motiveret handling eller performance, der handler om at gøre egen historie gældende i offentligheden. Som vi skal se bruger de tidligere børnehjemsbørn inden for denne ramme tingene som metaforer, der hjælper dem med at formidle biografiske grundtemaer, som er stærkt ladet med både følelser og politiske budskaber.

Som flere materialitetsteoretikere har peget på, kan ting samtidig gøre fortiden nærværende (se side 112). Ifølge historikeren Eelco Runia kan ting fra fortiden ikke alene fungere som metaforer, der henviser til noget andet, og hermed som instrumenter for dannelse af mening. Ting kan også tjene som metonymier, der henviser til større helheder, og de kan hermed sætte mennesker i forbindelse med en tabt tid, som pludselig bliver nærværende.⁴¹⁸ Når tidligere børnehjemsbørn udvælger bestemte ting som særligt betydningsfulde, er det således sjældent alene, fordi de repræsenterer nogle essentielle temaer i deres liv. Det er også, fordi disse ting har en særlig kraft, som kan aktivere kropslige erindringer og sætte dem i forbindelse med stemninger og følelser fra fortiden og dermed danne en bro mellem fortid og nutid.

⁴¹⁷ En tidligere version af dette kapitel er offentliggjort som artikel i *Handicaphistorisk Tidsskrift*, se Jensen, S. G. 2017

⁴¹⁸ Runia, E. 2006: 1

I mine analyser trækker jeg også på Millers materialitetsteori og begrebet objektiveringsprocesser, som handler om det dialektiske forhold mellem menneskers ideverden og tingsverden (se side 32). Især er jeg i dette kapitel inspireret af bogen *The Comfort of Things* (2008), hvor Miller tegner 30 portrætter af mennesker ud fra deres lejligheder på en gade i Sydlondon.⁴¹⁹ Tingene, vi omgiver os med, er ifølge Miller sjældent kun tilfældige forbrugsgenstande. Ting som fotografier, pladesamlinger, børnetegninger og souvenirs samles hen over tid, og i forsøget på at skabe orden og balance i vores liv kommer tingene til at indgå i et overordnet logisk mønster eller kosmologi. Implicit i denne antagelse ligger en opfattelse af, at mennesker omgiver sig med ting, som knytter dem til andre, som styrker selvet, og som dermed kan give trøst og tryghed.⁴²⁰

Etnologen Lene Otto udfolder Millers teori om objektiveringsprocesser i sine analyser af bevarede tings aktive deltagelse og betydning for erindringsdannelse (se side 32).⁴²¹ Særligt betoner hun den kropslige interaktion og sanselige omgang med tingene. Det er, når tingene skabes, foræres og tages imod, arrangeres, sorteres, passes på, lægges væk i æsker og kasser, tages frem igen, betragtes, mærkes, bruges og iscenesættes, at fortiden i kraft af tingene levendegøres og i bogstavelig forstand håndgribeliggøres.⁴²²

Ligesom ting kan spille en væsentlig rolle i vores erindringsdannelse, er ting også væsentlige i dannelsen af selvet. I min analyse trækker jeg her på den aktuelle antropologiske materialitetsforskning, hvor man er optaget af, hvordan mennesker kan forstås som størrelser, der er i konstant interaktion med hinanden og den materielle verden.⁴²³ I denne forskning opløses distinktionen mellem subjektet med sin fysiske krop og individuelle bevidsthed og den omgivende verdens objekter. I stedet opfattes mennesker som størrelser, der *er* deres relationer – til andre mennesker og til materialitet. Ud fra dette perspektiv bliver personlige ejendele, tøj, og de personlige universer, som hjemmet udgør, anset som en udvidelse eller udstrækning af selvet.⁴²⁴

⁴¹⁹ Miller, D. 2008

⁴²⁰ Miller, D. 2008: 1-7

⁴²¹ Otto, L. 2005

⁴²² Otto, L. 2005: 35

⁴²³ Sjørsløv, I. 2013: 43,47f

⁴²⁴ Sjørsløv, I. 2013:43

I det følgende vil jeg med afsæt i seks fortællinger om biografiske ting udfolde analyser, hvor jeg blandt andet ser på, hvordan tingene bruges som metaforer og metonymier, og hvordan de indgår i dannelsen af erindringer og selvet.

6.1 Bamsen⁴²⁵

”Det er en lille bamse på 15 cm. Med et gult tørklæde. Lysegult. Den mangler det ene øje. Og det har den gjort stort set så længe, jeg kan huske. Jeg har fået den omkring min barnedåb, og så har den fulgt mig siden.” Kristian har taget en gul bamse med til en Mindemandag på museet. Den ser meget lille ud i hans kraftige hånd. Han mener, at han har fået den af sin mormor, men er ikke sikker. Dengang i begyndelsen af 1960’erne var han anbragt på spædbørnshjemmet Bethesda. Senere blev han overflyttet til Kong Christian IX’s børnehjem. Her var han i nogle år, indtil hans mor ønskede at få ham hjem. I små tre år boede Kristian hos moren og hendes kæreste, inden han blev tvangsfjernet grundet vold og omsorgssvigt og kom tilbage til Kong Christian IX’s børnehjem.

Kristian fortæller, at bamsen har givet ham meget tryghed. Især i de tre år, han boede hos sin mor, og altid var ladt alene og bange for tæsk. ”I de tre år, når jeg skulle have tryghed, så tog jeg min bamse og min hovedpude, og gik ud i hundehuset sammen med min hund, Rex. Den var også det første, jeg fandt frem og tog med, da jeg blev tvangsfjernet og skulle pakke min kuffert.”

Bamsen har siden fulgt Kristian ”i tykt og tyndt.” ”På børnehjemmet boede vi jo fire børn på en stue. Så der var fire senge, og så var der fire stole og et rundt bord i midten. Og på stolene der lå vores tøj om morgenen. Skoene skulle stå nedenunder. Og så havde vi en hylde, hvor vi havde vores ting på. Og der var bamsen. Da jeg kom på eneværelse, kan jeg huske, at den lå nede i min skibsbriks sammen med mine knallertdele og elektronikdele. Det var ikke noget, jeg sådan snakkede højt om, men den var der!” I dag sidder Bamsen på sofaen i Kristians

⁴²⁵ Kristian (anonymiseret) 04.04.2016, 02.06.2016

stue. ”Jeg har haft ild i min lejlighed, og bamsen var det første, jeg gik ind efter... for at se om den var overlevet. Det var den jo så heldigvis.”

Om bamsens betydning siger Kristian: ”Jeg kan ikke rigtig sætte ord på, hvad det er, den har betydet, men jeg tænker, det er det med at have en ting, der har fulgt en, på godt og ondt. Jamen den har jo været noget stabilt i mit liv. Hvor alt andet har været ustabil, så har der været én ting, jeg har haft mulighed for at have stort set hele livet igennem, og det er så min bamse. (...) Nogle gange så løsner jeg jo halstørklædet, og det er sådan ligesom en tidslomme, når man ser, hvordan den så ud som ny, altså helt pæn, der hvor halstørklædet har siddet, fordi det har været på stort set altid, min mormor strikkede det meget hurtigt, efter jeg fik den. I dag, der er bamsen så ikke lysegul mere, men sådan rimelig beskidt.”⁴²⁶

Som hjælpende metafor i Kristians fortælling eller performance bliver bamsen både et billede på børns grundlæggende behov for omsorg og på forældrenes og samfundets svigt. Bamsen bruges således til at formidle ikke bare eksistentielle erfaringer, men også en kritisk stillingtagen til egen opvækst og børneforsorgen mere generelt.

Ved at se på den funktion, bamsen havde for Kristian gennem barndommen, får vi samtidig en indsigt i børns evne til selv at finde måder at opfylde basale behov på. Som barn fandt Kristian i sin hund og sin bamse en følelse af tryghed og omsorg, som de voksne ikke var i stand til at give ham. Det var hunden og bamsen, Kristian knyttede sig til, stolede på, søgte trøst hos og holdt tæt ind til sig. Gennem den daglige omgang med bamsen blev den slidt, det ene øje faldt af, men samtidig blev den besjælet og *emotionelt ladet*.⁴²⁷ Man kan sige, at bamsen for Kristian i barndomsårene blev en levendegjort stedfortræder for vigtige omsorgspersoner. Psykoanalytikeren Donald Winnicott betegner sådanne genstande som *overgangsobjekter*, der på en gang tilhører fantasiens og virkelighedens verden, og som hjælper barnet med at håndtere fravær af omsorg på en konstruktiv måde.⁴²⁸ Ligeledes har antropologen Alfred Gell fra et materialitetsteoretisk perspektiv peget på, hvordan ting som netop bamser for barnet kan opleves som besjælet og med

⁴²⁶ Kristian (anonymiseret) 04.04.2016, 02.06.2016

⁴²⁷ Buse, C. & J. Twigg 2015: 13

⁴²⁸ Olesen, O. A. 2017

egen vilje og liv, hvormed de også får en agens – forstået som en indvirken på sine omgivelser.⁴²⁹

Flere fortæller som Kristian om en dukke eller bamse, som betød meget for dem i barndommen, men de fleste har med stor fortrydelse mistet den.⁴³⁰ At det er lykkedes for Kristian at beholde sin bamse betyder, at den har fået en ekstra betydning for ham i det voksne liv. Antropolog Jenny Hoskins peger på, at biografiske ting kan få en værdi, fordi de deler livet med os, ”...and if they gradually deteriorate and fade with the years, we recognise our own ageing in the mirror of these personal possessions.”⁴³¹ For Kristian, hvis liv er kendetegnet ved mange brud, fungerer bamsen således som noget blivende og stabiliserende; et livsvidne, der har kendt ham altid. Når Kristian løsner halstørklædet for at se, hvor gul pelsen engang har været, legemliggør den samtidig den tabte tid, den bliver et instrument eller metonymi, der gør fortiden nærværende.⁴³²

6.2 LP-pladen⁴³³

Bo, Jan og Per er brødre og besøger sammen museet. De er nært knyttet til hinanden og deres fortælling er fælles. Med en underspillet humor tilføjer de detaljer til hinandens historier. Hvor den ene begynder, fortsætter den anden. Brødrene fortæller, at de blev anbragt på Optagelseshjemmet Fjordlyst i Horsens i 1963. I bilen, der kørte dem til børnehjemmet, aftalte de tre drenge, at de ville stikke af samme nat. Det kom dog ikke til at ske. I stedet blev Fjordlyst deres hjem de næste knapt ti år, og plejemoren Mary blev deres redning. ”Plejemor var en markant dame”, fortæller de. Det var plejemors mål, at børnene på Fjordlyst skulle blive ”nogle gode drenge”, og der var aldrig tvivl om, hvad hun forventede. Men hun var også omsorgsfuld. Brødrene fortæller blandt andet, hvordan hun sikrede, at de kunne bevare et godt forhold til deres far. Plejemor kaldte ind imellem deres far for

⁴²⁹ Bille, M. & T. F. Sørensen 2012: 62

⁴³⁰ Se f.eks. Jane Madsens fortælling om sin dukke: Kragh, J. V., S. G. Jensen & J. K. Rasmussen 2015: 345f

⁴³¹ Hoskins, J. 1998: 8

⁴³² Runia, E. 2006

⁴³³ Bo, Jan & Per Christensen 29.08. 2016. Jeg trækker også på Jan Christensens beretning: *Historie om familien* som han sendte til Forsorgsmuseet i 2013. Se bilag 1

et pjok. Det var et ord, hun brugte om personer, som havde svært ved at tage sig af de forpligtelser, livet førte med sig. Men hendes indstilling var også, at man skulle hjælpe den, der var et pjok. ”Hver lørdag formiddag gennem de første mange år på Fjordlyst kom far ud til os på Fjordlyst. Efter en uge som klunser på lossepladsen i Horsens mente plejemor, der var behov for et bad, og sådan blev det. Når han var blevet ren, var der kaffe og ostemadder i køkkenet.” Brødrene fortæller, at de bevarede kontakten med plejemor, efter de var flyttet fra børnehjemmet. De besøgte hende jævnlige til hendes død, og de fortæller om den betydning, det har for dem, at plejemor kunne tage herfra med vished om, at de blev ”de gode drenge”, hun havde gjort alt for, at de skulle blive.

Til Mindemandagen havde Per taget en Joe Cocker-plade med, som han fik i julegave af plejemor omkring 1970, ”*Mads Dogs and Englishmen*.” Det faste gavebeløb var 50 kroner per barn, og hun brød sig ikke om den moderne musik. Alligevel fik Per pladen, som kostede 69 kroner. Per siger ikke så meget om pladens betydning, da han holder den frem foran sig. De andre bemærker, at han har en stor samling LP-plader, flere tusinde, adskillige hyldemeter, de fleste med rock fra 1960’erne og 1970’erne. Som en del af denne samling skiller LP-pladen med Joe Cocker sig ikke ud, alligevel er pladen noget helt særligt.⁴³⁴

Når brødrene har taget LP-pladen med til museet, så bruger de den som en metafor eller som et redskab til at formidle en anden historie om børneforsorgen end den, der har domineret offentligheden i de senere år. I en tid med et stort fokus på overgreb og kritisabel behandling af børn under forsorg i efterkrigsårene er det vigtigt for brødrene at fortælle, at der også fandtes gode børnehjem dengang og medarbejdere med et menneskeligt engagement, som vi kunne lære af i dag. Historien er ikke sort/hvid.

Når LP-pladen tillægges stor værdi, er det samtidig fordi, den er med til at binde brødrene sammen med deres plejemor. I det antropologiske hovedværk *The Gift* (1925) beskriver Marcel Mauss, hvordan gavegivning etablerer og vedligeholder relationer mellem mennesker og grupper og dermed er med til at gøre

⁴³⁴ Bo, Jan & Per Christensen 29.08.2016, samt Jan Christensens beretning: *Historie om familien*. Se bilag 1

fredelige samfund mulige.⁴³⁵ Når gaven kan få en sådan social funktion, er det ifølge Mauss, fordi gavegivning er reciprok og med til at skabe en gensidig forpligtigelse. Når nogen giver en gave, tilbyder de noget af sig selv til den anden. Det sætter modtageren i en form for taknemmelighedsgæld, hvor egen anseelse bliver afhængig af, at man giver noget tilbage. Gaven er dermed mere end blot en materiel ting med en brugsværdi, den er også med til at forbinde mennesker med hinanden.⁴³⁶ Med afsæt i en sådan forståelse af gavens sociale funktion kan LP-pladen ses som en materiel manifestation på den særligt stærke udveksling, der har fundet sted mellem plejemoren og brødrene. Plejemoren har bogstaveligt talt givet drengene over det fastsatte gavebeløb. Ikke kun hvad angår LP-pladen. Ifølge brødrene har hun gennem deres barndom bidraget med langt mere end, hvad der kunne forventes af en plejemor. Generøsiteten var dog aldrig uden krav, og drengene har loyalt givet tilbage, ikke bare ved at bevare kontakten og besøge hende frem til hendes død, men også ved at blive de gode drenge, hun ønskede, de skulle blive. LP-pladen kan således ses som et symbol på en stærk relation, men også på medfølgende moralske bindinger.

LP-pladen tydeliggør samtidig, hvordan ting også kan bruges som en måde at håndtere minder på i dag. Ting kan anvendes som redskaber til at skabe mening og til at håndtere eventuelle spændinger og konflikter i forholdet til fortiden. Brødrene har gennem barndommen oplevet meget, som både var tragisk og potentielt traumatiserende. Alligevel har deres fortælling en humoristisk lethed, som LP-pladen og anekdoten om den ubesværet bliver en del af. Erindring er en selektiv størrelse, og LP-pladen kan her hjælpe brødrene med at betone det positive, de har oplevet og med at bekræfte, vedligeholde og anskueliggøre en version af deres fælles historie, som gør, at de ikke alene kan leve med deres minder, men også smile skævt af dem.

⁴³⁵ Mauss, M.2002

⁴³⁶ Sjørsløv, I. 2013: 81f

6.3 Træningstrøjen⁴³⁷

Inge fortæller, at hun ikke har nogen materielle minder bevaret fra sin tid på børnehjem, ”så jeg har taget noget helt andet med, og det er fra nutiden.” Inge tager en plastikpose ud af sin rygsæk, og op af posen trækker hun en sort T-shirt. Stemmen knækker. ”Det er sådan noget, jeg ville ønske, at vi alle havde dengang”, siger hun. Inge folder trøjen ud og holder den op foran sig, mens en af de andre læser teksten på brystet højt: ”Giv aldrig op.” Inge har trøjen fra sin karateklub. Hun fortæller, at hun har gået til karate i 20 år, og at hun har det sorte bælte. ”Alt mit galsind, det ligger på deres pude. Hold da op, hvor har jeg slået til den. Det har givet mig en ro...”

Inge har forinden fortalt om en opvækst på skiftende børne- og pighjem. Hun blev anbragt som fire-femårig i midten af 1950’erne sammen med sin lillebror på Louisestiftelsen, et børnehjem i Sorø. Tiden på Louisestiftelsen husker hun ikke som dårlig, hun havde sin lillebror, men på et tidspunkt fik de voksne omkring hende opfattelsen af, at hun var pyroman, fordi hun legede med tændstikker sammen med de andre børn. Inge blev indlagt til observation på psykiatrisk afdeling, og kort efter blev hun skilt fra sin lillebror og kom på Hjortebjerg Pighjem. Hjemmet blev drevet med den største strengthed, bøn og hårdt arbejde, og pigerne var mere eller mindre afskåret fra den omgivende verden. Inge fortæller, at de mindste forseelser blev straffet med isolation i sengen eller i forstanderindens gang, og da hun blev ældre med beroligende sprøjter og endnu en psykiatrisk indlæggelse. Herfra kom Inge videre til andre pighjem, blandt andet Bøgholt, et statsungdomshjem for unge piger. Med årene blev Inge vild og trodsig. Det blev en hel sport at stikke af til København og blive sendt tilbage med flyveren. Inge kom op på 17 gange. Når hun trådte ind på ungdomshjemmet efter disse ture, ventede isolationscellen uden håndtag på indersiden af døren. Da Inge skulle finde sine egne ben uden for børnehjemmet, var det i en tid med ungdomsoprør og normbrud. Der fulgte nogle turbulente år for Inge, til hun selv fik børn, besluttede sig for at skabe et stabilt hjem for dem – og begyndte at gå til karate.⁴³⁸

⁴³⁷ Inge Sonja Nielsen 27.06.2016

⁴³⁸ Ibid.

Tøj befinder sig mellem kroppen og den sociale verden, og kan betragtes som en udvidelse af selvet.⁴³⁹ Det mest sigende ved den sorte T-shirt er et billede af et kæmpende menneske, japanske tegn, og teksten: ”Gi’ aldrig op!” I den specifikke situation på museet synes træningstrøjen og dens tegn at referere til en fortløbende kamp i tilværelsen. Inge bruger samtidig trøjen som metafor for et vigtigt vendepunkt i livet. Gennem karate har Inge fået den tro på sig selv, som hun ville ønske, at hun og de andre piger havde haft som børn, men hun har også fået kontrol over sin vrede og dermed sit eget liv.

Tøj og tegn kan imidlertid andet end at vise hen til noget, de kan også blive aktører, som har en indvirkning på selvet.⁴⁴⁰ Karate hjælper Inge med at kontrollere en vrede og uro, som hun selv forbinder med de svigt, hun har oplevet gennem livet. Træningstrøjen fortæller i forlængelse heraf om Inges bestræbelser på at leve med svære erindringer. Som en mediering mellem selvet og samfundet kan trøjen og dens tegn, dens ”Gi’ aldrig op!” måske fungere som en form for beskyttelse, en stadig opmuntring om at kæmpe videre og at gøre det klogt.

6.4 Isbjørnen⁴⁴¹

Da jeg besøger Steff, har han stillet flere ting frem på spisebordet i stuen. Især vil han gerne vise mig en isbjørn af porcelæn, ”som siger alt.” Han tager den op i favnen og fortæller, at han fik den ved udgivelsen af sin første bog, som handler om hans opvækst på Børnehjemmet Kildebjerget fra 1951-1961.⁴⁴² Bogudgivelsen blev fejret i hallen på børnehjemmet, og blandt de fremmødte var mange fra egnen, flere af de gamle kammerater og ikke mindst hr. og fru Mørk, som havde arbejdet som assistenter på børnehjemmet, mens Steff boede der. Senere blev hr. Mørk selv forstander på et andet børnehjem i Viborg. Efter Steff havde været på scenen, trak hr. Mørk ham til side og gav ham isbjørnen. Steff fortæller, at han straks genkendte den. På børnehjemmet stod isbjørnen på forstander Thøfners skrivebord inde på kontoret. Senere havde han set den hos hr. Mørk, da han var blevet forstander. ”Og

⁴³⁹ Sjørsløv, I. 2013: 44ff

⁴⁴⁰ Sjørsløv, I. 2013: 46, 52

⁴⁴¹ Steff Ejlertsen 20.04.2016.

⁴⁴² Ejlertsen, S. 2010

nu stod jeg med den i hånden”, fortæller Steff højtideligt. Under bunden er der skrevet nogle ting med blyant. På dagen hvor Thøfner tiltrådte som forstander, havde hans far givet ham isbjørnen og under bunden skrevet: ”Julen 1949 Kildebjerget Thøfner.” Også årstallet 1969, hvor hr. Mørk tiltrådte som forstander på børnehjemmet i Viborg, står noteret i bunden, fortæller Steff. ”Og da jeg kom hjem, så skrev jeg den 5. november 2010, for det var den dag, hvor jeg holdt bogudgivelsen, en meget stor dag i mit liv. Og så har jeg skrevet Cecilie, for det hedder min datter, og hun skal have isbjørnen, når hun bliver student.”

For Steff er tiden på Kildebjerget noget, han tænker tilbage på med glæde og taknemmelighed. Her fandt han i forstanderparret Thøfner og i hr. og fru Mørk nogle vigtige voksne, eller med Steffs ord, nogle fyrtårne med principper og værdier, som han siden har navigeret efter. Allerede som barn ønskede Steff, at blive lærer som hr. Thøfner, og i dag kan han se tilbage på et langt virke som efterskoleforstander, hvor han har ført den pædagogik videre, som han lærte på Kildebjerget.

Steff forklarer, hvorfor isbjørnene har så stor en betydning for ham: ”I stedet for at bruge fem timer på at fortælle om, hvordan hele mit liv har været afhængigt af de ti år, hvor jeg har været på Kildebjerget, så synes jeg, at historien om isbjørnen fortæller det på to minutter. Den fortæller, hvor meget den tid har betydet for mig, og hvor meget Mørk ved, at det har betydet for mig, og når jeg for eksempel ringer til Mørk, som jeg gjorde den anden dag, fordi Maren er kommet på hospice, og jeg ikke rigtig ved, om jeg kan være bekendt at spørge, om jeg kan besøge hende... og jeg siger til Mørk: ’det er jo dybest set et familieanliggende, men jeg synes alligevel, at jeg vil spørge,’ så siger han: ’jamen, det var da godt, at du spurgte, for du *er* familie.’” Steff bliver meget rørt. Han må holde en pause med hovedet i hænderne, inden han færdiggør sin fortælling om isbjørnen med sætningen: ”sådan havde vi det på Kildebjerget.”⁴⁴³

Hos Steff bruges isbjørnen som metafor for og et bevis på, at Kildebjerget *var* et godt børnehjem, på trods af dominerende forestillinger om børnehjem som kolde og uhyggelige. Isbjørnen bruges samtidig metonymisk og sætter ham i forbindelse med

⁴⁴³ Steff Ejlertsen 20.04.2016

fortiden, hvormed der skabes en kontinuitet mellem drengen, der så isbjørnen stå på forstanderens skrivebord, og som drømte om selv at blive lærer, og den senere forstander og forfatter. Isbjørnen giver ham dermed også vished om, at han er lykkedes med de ønsker og mål, han har sat sig i livet.

Isbjørnens betydning er også forbundet med overgangsritualer og forpligtende arv. Isbjørnen er blevet brugt til at markere først hr. Thøfners og senere hr. Mørks tiltrædelse som forstandere, mens Steff, som også har været forstander, fik den overrakt, da han var blevet forfatter. Isbjørnen er tung og kostbar, den er af kongeligt porcelæn, og der er ikke tale om en musvit eller et rådyr, men en isbjørn: solitær, stærk, respektindgydende. Med isbjørnen følger autoritet, men også ansvar og forpligtelse. Skriften under den bliver en form for ed. For Steff ligger forstanderperioden bag ham, og det ansvar, der pålægges ham, er måske snarere at forvalte det nu lukkede børnehjems historie.

Samtidig kan isbjørnen ses som en ting, der er med til at ”slægtsføre” Steffs relation til de to forstandere.⁴⁴⁴ Det kommer tydeligt til udtryk, da Steff straks skriver sin datters navn under bunden, men også når han kæder fortællingen om isbjørnenes betydning sammen med fortællingen om at besøge den døende fru Mørk. Tilknytningen mellem børnehjemsbørn og ansatte kan være stærk, men relationen er ikke omgærdet af de samme tunge kulturelle forestillinger om ”blodets bånd”, som gør sig gældende i genetiske familierelationer. Det gør Steff usikker og nervøs for at spørge hr. Mørk og lettet, da han får svaret: ”du *er* familie.” Isbjørnen repræsenterer således ikke kun en betydningsfuld relation, den manifesterer og bekræfter den også. Gennem isbjørnen forbindes Thøfners far, hr. og fru Thøfner, hr. og fru Mørk, Steff og hans datter som en slægt, der både giver Steffs liv en større mening og en emotionel forankring og ro.

6.5 Det blanke papir⁴⁴⁵

Vibeke, som blev født i 1969, har altid undret sig over, hvorfor der ikke fandtes et eneste billede af hende selv fra den tidlige barndom. Flere gange har hun

⁴⁴⁴ I kap. 10 ser jeg nærmere på, hvordan tidligere børnehjemsbørn som del af deres erindringsarbejde forsøger at forankre deres egen historie i en større slægtshistorie, se side 225

⁴⁴⁵ Vibeke Lauersen 07.11.2016

spurgt sin mor, hvortil moren har svaret, at kassen med billederne, som stod i kælderen, var blevet stjålet. ”Men altså hvem lægger billeder af deres barn ned i kælderen, mens det er lille?”, spørger Vibeke retorisk. Andre gange sagde moren, at billederne var forsvundet i en brand. Da Vibekes voksne datter også begyndte at undre sig, tog Vibeke kontakt til Familiestyrelsen, hvor hun fik bekræftet sin mistanke om, at hun var adopteret. Senere fandt hun frem til papirer, hvoraf det fremgår, at hun har tilbragt de første år af sit liv på spædbørnshjemmet Norges Minde i København. Da Vibeke konfronterede sin adoptivmor med sin viden, blev moren meget chokeret og døde kort efter. Dermed mistede Vibeke muligheden for at få svar på mange af sine spørgsmål.

Vibekes fortælling drejer sig om at leve med løgne, fortællinger og uvished omkring de første år af sit liv. ”Alt det jeg har fået fortalt om, hvordan jeg blev født, min fødselsvægt, hvordan jeg var som spæd, hvordan tingene var – det er løgn.” Vibeke har blandt andet fået at vide, at hun blev født for sent og taget med sugekop, men i papirerne kan hun se, at hun blev født for tidligt og kom på spædbarnshospital. Vibeke vil gerne vide, hvordan hun var som helt lille, hvordan hun havde det, og om der var nogen af plejerne, der tog sig særligt af hende. Hun har hørt, at spædbørnshjemmet blev drevet med ”ro, renlighed og regelmæssighed”, og hun forestiller sig, at hun har ligget meget alene i sin tremmeseng. Vibeke fortæller videre, at hun kan huske, at hun tit lå vågen som barn hos sine adoptivforældre. Uden en lyd lå hun og kikkede. I dag kan hun ikke sove uden sovepiller, og hun tænker på, om det er fordi, hun tilbragte størstedelen af sine første leveår helt alene i en tremmeseng, stille og passiviseret, fordi det ikke hjalp at græde. Hun har også læst, at på Norges Minde blev børnene udsat for medicinske eksperimenter, eller de fik i hvert fald taget nogle blodprøver fra hovedet, og hun tænker, at det måske er grunden til, at hun har en mindre hjerneskade.

Det, som Vibeke havde taget med som en sigende genstand for sin tid som anbragt, er et blankt stykke papir. ”For jeg har jo ikke rigtig noget.” Flere gange nævner Vibeke, at hun godt kunne tænke sig et billede af sig selv som spæd: ”det er næsten det eneste, der kunne gøre mig hel.”⁴⁴⁶

⁴⁴⁶ Vibeke Lauersen 07.11.2016

Selv om der synes at være en særlig usikkerhed hos de tidligere børnehjemsbørn, som blev anbragt som spædbørn og højst har ganske få erindringsglimt fra disse år, er Vibekes oplevelse af uvished og længslen efter materielle minder langt fra usædvanlig blandt tidligere børnehjemsbørn.⁴⁴⁷ Som tidligere omtalt er det et fællestræk for mange, at de ikke har haft et gennemgående barndomshjem, hvor der er blevet værnet om deres materielle minder og historie. Samtidig nævner flere, hvordan fraværet af materielle minder, får dem til at tvivle på troværdigheden af de erindringer, de har.⁴⁴⁸

Som metafor hjælper det blanke papir Vibeke med at formidle de følelser, der for hende er forbundet med manglende vished om de første leveår; følelser som usikkerhed og tomhed. Som metonymi peger det blanke papir dog ikke på noget som helst. Det blanke papir kan ikke gøre fortiden nærværende og sætte Vibeke i kontakt med stemninger, fornemmelser eller forestillinger om barndommen. Når Vibeke således fortæller om længslen efter et billede af sig selv som spæd, og at et sådant billede ville gøre hende mere hel, giver det en indsigt i den rolle, som materielle ting ofte spiller for den måde, vi producerer og organiserer erindringer på. Materielle ting kan med deres taktile egenskaber gøre fortiden nærværende og virkelig. De kan også have en betydning for, hvad der fremhæves, udelades og vægtes i vores historie, og således bidrage til at skabe meningsfyldte sammenhænge mellem fortid og nutid.

Det blanke papir kan dog også fortolkes som en mulighed. Ved at holde papiret frem for sig markerer Vibeke en intention om at søge efter, finde og sammensætte konkrete spor fra sine første leveår og dermed skabe en endnu ikke eksisterende fortælling. Hvad Vibeke i den kommende tid vil finde frem til, kommer formentlig til at spille en stor rolle for hendes fremtidige forestillinger og fortællinger om de første år af livet. Nye materielle spor vil give hende flere muligheder for at binde fortid og nutid sammen på meningsfulde måder – herunder

⁴⁴⁷ Det gælder bl.a. Connie (anonymiseret), Esther Langsted, Grethe Behnke Larsen, Inge Sonja Nielsen, Lizette Brønd Christensen, Rebekka Wiah, Michael Gylling Nielsen, Peer Balken, Susanne Hoki, Tonnie Lindhart, Vibeke Lauersen, Vipse Nielsen. Se bilag 1

⁴⁴⁸ Det gør sig – eller har gjort sig - gældende for bl.a. Connie (anonymiseret), Esther Langsted, Lizette Brønd Christensen, Peer Balken, Susanne Hoki. Se bilag 1

at finde forklaringer i barndommen på nogle af de ting, hun kæmper med i dag. Ideelt set kan utrygheden, som uvisheden er forbundet med, mindskes, hvis ”det blanke papir” fyldes ud.

6.6 Det bortgemte minde⁴⁴⁹

Det sidste eksempel, jeg vil fremdrage, handler om et materielt minde, som ikke er blevet taget med til en Mindemandag eller lagt frem på bordet inden et interview, men som beskrives, da snakken falder på genstande, som er forbundet med mørke minder. Hjalmar fortæller om et fotografi af det hus, hvor han boede i slutningen af 1960'erne: ”Huset, en forvokset havestue eller hvad man vil kalde det, et kolonihavehus, det repræsenterer for mig noget mørkt. Du er hele tiden i en eller anden grad af frygt, usikkerhed, og ’nå, nu kommer han hjem lige om lidt’. Så det er sådan et sted. Og det er heldigvis blevet jævnet med jorden. Til gengæld har jeg jo et billede, som min mor havde hængende derhjemme af det hus. Og altså, det dæmoniske eller det onde, vil jeg hellere sige, får lige en ekstra dimension, for huset bærer gu hjælpe mig min søsters navn, og hvem var det, der var ønskebarnet i dét hus: det var hun. Så det repræsenterer negativt, smerte, negativt. Så det er ikke særlig ofte jeg kigger på det billede. Jeg har valgt at lægge det sammen med nogle af de der aktindsigtspapirer inde i en skuffe i stuen, så længere er det heller ikke væk. Men det står i hvert fald ikke fremme... det gør det ikke. Der er nogle ting, man ikke behøver at blive mindet om hver dag. Og det hus er helt sikkert en af de ting, man ikke behøver at blive mindet om.”⁴⁵⁰

Hjalmars fortælling illustrerer, at der er materielle minder, der både som metafor og metonymi refererer til erindringer og følelser, som er truende for selvet. Som metafor synes fotografiet af huset med søsterens navn at henvise til hans status i familien som uelsket og uønsket, som metonymi til foruroligende stemninger og følelser. Det er således ikke alle de ting, som tidligere børnehjemsbørn omgiver sig med, der giver trøst og ro i sindet. Hjalmars fortælling siger samtidig noget om,

⁴⁴⁹ Hjalmar Kinner 04.04.2016

⁴⁵⁰ Ibid.

hvordan erindringer håndteres. Nogle minder fremhæves, andre minder forsøger vi at kontrollere, så vi ikke hele tiden konfronteres med det smertelige. Fortællingen illustrerer hermed også, hvordan håndteringen af erindringer ikke alene sker med hjælp fra biografiske ting, men også med bistand fra hylder og rammer, hvori vi kan udstille noget, og fra kasser, skabe og skuffer, hvori andet gemmes væk.

6.7 At håndgribeliggøre fortiden

De overstående eksempler vidner om vidt forskellige erindringer fra en opvækst. De illustrerer også, hvordan ting kan anvendes til at formidle kondenserede livshistorier, men også bruges som en form for tidsmaskiner, der vækker og virkeliggør fortidens følelser, stemninger og væren. Ting kan således være med til at skabe meningsfulde sammenhænge mellem fortid og nutid. Ligeledes har vi set, hvordan ting fra barndommen kan forbinde mennesker til hinanden og fungere som en udvidelse eller udstrækning af selvet og dermed også give trøst, tryghed, beskyttelse og opmuntring. Mange tidligere børnehjemsbørn giver imidlertid som Vibeke udtryk for, at de mangler og savner materielle minder fra barndommen, som kan understøtte deres erindringer og hjælpe dem med at skabe en fornemmelse af kontinuitet og sammenhæng i livet og en stærkere fornemmelse af, hvem de er. Andre ligger inde med materielle minder, som både repræsenterer og sætter kroppen i forbindelse med mørke og foruroligende stemninger og følelser. Biografiske ting udgør således et mulighedsrum i håndteringen af egne erindringer; men et mulighedsrum, som afhænger af om der overhovedet findes ting, og hvilke ting der er blevet bevaret og overleveret.⁴⁵¹ I det følgende kapitel vil jeg se nærmere på, hvordan fortiden opsøges aktivt gennem materialitet i form af steder.

⁴⁵¹ Se fotografier knyttet til biografiske ting i bilag 2, s. 348

Kapitel 7: Fortidens steder

Ofte struktureres autobiografiske erindringer narrativt omkring steder i forsøget på at opnå en fornemmelse af kontinuitet, men også en adskillelse mellem *der* og dengang og *her* og nu.⁴⁵² Vores fornemmelse af, hvem vi er, hvem vi har været, og hvem vi gerne vil være, er således spundet ind i erindringer om, hvor vi er, hvor vi har været, og hvor vi gerne vil være. Ligesom spørgsmålet om, hvem vi er, er nært forbundet med spørgsmålet om, hvor vi hører til.⁴⁵³ Men steder er også forbundet med erindring, fordi erindringer finder sted. Som en situeret og performativ praksis i nutiden struktureres erindringer af de steder og rum, hvori de praktiseres.⁴⁵⁴

I dette kapitel vil jeg undersøge, hvordan tidligere børnehjemsbørn forsøger at finde frem til, hvem de er, og hvor de hører til ved at genbesøge barndommens steder. Jeg vil argumentere for, at når tidligere børnehjemsbørn opsøger fortidens steder, så er det, fordi kendte landskaber og bygninger kan aktivere kropslige erindringer og gøre fortiden nærværende.⁴⁵⁵ Og fordi kropslige erindringer hermed potentielt set kan yderliggøres som nye narrativer, der senere kan flettes ind i et autobiografisk forløb.⁴⁵⁶

I min forståelse af kropslige erindringer er jeg inspireret af en fænomenologisk forståelse af kroppens sanser og væren-i-verden som afsæt for vores perception og erindringsdannelse (se side 37-38). Da vores væren altid *finder sted*, vil vores kropslige erindringer altid være stedsspecifikke.⁴⁵⁷ Steder kan dermed betragtes som beholdere eller opbevaringssteder for vores erindringer eller med Caseys ord: ”places are *congealed scenes* for remembered contents (...) place *holds in* by giving to memories an authentically local habitation: by being their place-holder.”⁴⁵⁸

Jeg trækker samtidig på fænomenologen Thomas Fuchs pointe om, at sansninger kan åbne for kroppens genkaldelse og dermed – som i den berømte

⁴⁵² Keightley, E. & M. Pickering 2017: 116

⁴⁵³ Keightley, E. & M. Pickering 2017: 116

⁴⁵⁴ Trigg, D. 2012: xvii; Keightley, E. & M. Pickering 2017: 116

⁴⁵⁵ Runia, E. 2006

⁴⁵⁶ Fuchs, T. 2012

⁴⁵⁷ Casey, E. 2000: 182

⁴⁵⁸ Ibid. 189

scene med madeleinekagen i Prousts romanværk – blive afsæt for ny autobiografisk erindringsdannelse (se side 38).⁴⁵⁹

Steders betydning for tidligere børnehjemsbørns erindringer har før været genstand for studier.⁴⁶⁰ Blandt andet har den australske historiker Shurlee Swain set på, hvilken betydning børnehjems fysiske steder spiller i tidligere børnehjemsbørns erindringer.⁴⁶¹ I sin analyse peger hun på, at bygninger og rum var strukturerende for det liv, der udspillede sig på de australske børnehjem, men at børnene både gennem barndommens praksis og i konstruktionen af barndomserindringer indtager bygningerne og koder dem med deres egne betydninger.⁴⁶²

Swains analyse af, hvordan børnehjem som fysiske steder både strukturerer og struktureres af tidligere børnehjemsbørns erindringer, flugter med talrige eksempler i de beretninger, jeg har hørt og læst. Ofte beskrives børnehjemmets bygninger og rum detaljeret som rammen om bestemte rutinemæssige situationer, som eksempelvis bad, måltider eller udendørs leg. Men de beskrives også som stærke billeder på de følelser, som barndommen er præget af, og som har trukket spor langt ind i voksenlivet. Eksempelvis beskrives sovesalens sterile indretning ofte som metafor for følelseskulde.⁴⁶³ I dette kapitel vil jeg imidlertid gå et skridt videre og afsøge processerne, hvor erindringer konstrueres og håndteres ved at opsøge barndommens steder.

Genbesøg indgår ofte som en vigtig erindringspraksis hos tidligere børnehjemsbørn, som bedriver erindringsarbejdet. Det kan der være flere grunde til, ligesom genbesøgene kan være ladet med vidt forskellige følelser og betydninger. Søren fortæller eksempelvis, hvordan han ofte vender tilbage til sit børnehjem for at komme i kontakt med barndommens sansende væren.⁴⁶⁴ I stærk kontrast hertil fortæller Peter, hvordan han flere gange er kørt forbi sit børnehjem og har holdt udenfor i timevis ude af stand til at stige ud af bilen, fordi stedet er forbundet med

⁴⁵⁹ Fuchs, T. 2012: 19

⁴⁶⁰ Flere studier peger på, hvordan mange tidligere børnehjemsbørn genbesøger deres børnehjem som voksne, dog uden at gøre disse genbesøg til genstand for en dybere analyse, se: Murray, S.-E. m.fl. 2007; Murphy, J. 2010; Musgrove, N. 2015

⁴⁶¹ Swain, S. 2015

⁴⁶² Swain, S. 2015: 17,29

⁴⁶³ Se eksempelvis beskrivelser af hverdagen på børnehjem i: Kragh, J. V., S. G. Jensen & J. K. Rasmussen 2015: 147-161

⁴⁶⁴ Wollesen, S. 2013

så mange smertelige følelser, som ved gensynet atter strømmer gennem kroppen.⁴⁶⁵ Nogle fortæller også, hvordan genbesøg kan vække før-sproglige erindringer fra den helt tidlige barndom, som ikke er forbundet med indre billeder eller narrativer. Birgitte fortæller eksempelvis fra et genbesøg på sit spædbørnshjem: ”Da jeg fik fat i dørhåndtaget, så kunne hånden huske det.”⁴⁶⁶

I det følgende ser jeg på fire genbesøg, som på forskellig vis illustrerer, hvordan genbesøgene indebærer både en genfødsel af fortiden og produktion af nye autobiografiske erindringer, som flettes ind i den overordnede fortælling om eget liv, og som hermed kan få en betydning for transformationer af selvet. Den første beretning om Jans genbesøg handler om, hvordan bygninger ikke alene kan aktivere stedbundne og sansemættede minder, men også føre til en genfødsel af særlige kropslige og emotionelle tilstande. Jeg udfolder herefter en fortælling om Peer, som genbesøger de mange børnehjem, han har været anbragt på, i et forsøg på at skabe en rød tråd i en fragmenteret livshistorie. De sidste to beretninger om Kristian og Esther handler om, hvordan genbesøg efterfølgende flettes ind i den autobiografiske erindring.

7.1 ”Kroppen tilpasser sig bygningerne”⁴⁶⁷

En sommerdag er jeg med Jan på en rejse tilbage til fortiden. Han har lejet en sportsvogn, måske fordi det ikke er lige meget, i hvilken bil man genbesøger barndommen steder. Jeg spørger ham ikke, men læner mig tilbage i sædet og lytter til hans fortællinger. Mødet med fortidens steder afføder i løbet af dagen lange detaljerede beskrivelser og øjeblikke, hvor fortiden med ét bliver nærværende for Jan. Det sker især i bunden af børnehjemmets have, hvor vi spiser sure ribs fra bærbuskene og går rundt mellem træerne i den stærke duft af skovløg og leder efter børnenes navne ridset ind i stammen. Pludselig udbryder han begejstret: ”Hvor det vildt. Jeg får næsten lyst til at lege.” I det følgende beskriver jeg dele af vores besøg

⁴⁶⁵ Peter Bjørn Hviid 11.09.2017

⁴⁶⁶ Birgitte Breiner 14.03.2018

⁴⁶⁷ Jan (anonymiseret) 06.07.2016

på Horsens Statsfængsel, hvor Jan har tilbragt store dele af sit voksne liv op gennem 1980'erne og 1990'erne.

”Nu er det jo ikke så tit, jeg er kommet til Horsens på denne her måde”, siger Jan, da vi nærmer os Horsens og ser fængslet tårne sig op på bakken. ”Jeg kan huske, at når jeg kom med politiet, så kunne jeg allerede her fornemme, mærke...: ’åh nej nu skal man op på slottet igen.’”

Da vi er blevet lukket ind i fængslet, som i dag er Fængselsmuseet, fortæller Jan om modtagelsen; hvordan alle ejendele blevet taget fra ham, hvorefter han skulle sidde i et venterum.⁴⁶⁸ ”Jeg kan huske, at man altid kom omkring middagstid, og så kunne man høre fangerne komme hjem fra værkstederne til middag i cellerne, og på grund af de her gamle mure og akustikken så hører man lige pludselig galskaben, du ved tallerkner, der klirrer og døre og vinduer, der smækker, og så tænker man bare: ’åh nej, åh nej, åh nej, nu skal man ind i det der igen’ og det er det samme hver eneste gang.”

En af medarbejderne fra museet lukker os ind i den del af fængslet, som blev kaldt 2. og 3. vest, og som ikke er en del af museet. Det står nærmest helt uberørt, siden fængslet blev tømt.

Der er en enorm rumklang i fængslet, ståldørene hyler klagende og langstrakt i deres hængsler, og de smækker i med brag, der buldrende kaster sig frem og tilbage mellem murene. Også nøglernes raslen giver genlyd.

”Nu kommer vi ind på en af afdelingerne”, siger Jan. ”Først var der en almindelig dør, og så bagved var der en gitterport, hvor man skulle vente. De farver her, dem kan jeg bare huske.”

Vi går ind i en celle, og han strækker begge arme ud for at vise, at man kan nå væggene til hver side. ”Her har der stået et skab”, siger Jan, ”se, man kan stadig se rulletobakken.” Jan fortæller, at han var ret god til at indrette sin celle, så den blev hyggelig. ”Man indretter sig, man putter stof rundt om lampen, man hænger billeder op, og man får et tæppe til at lægge på sengen, man samler ting sammen hen ad

⁴⁶⁸ Fængslet (2018)

vejen sådan, at lige pludselig en dag, hvor du kommer ind på din celle, så er det dit hjem.”

Jan finder en af de celler, hvor han mener, han har boet i en periode. Han stiller sig op på stolen, så han kan se ud ad det højsiddende vindue. ”Her har jeg altså brugt mange timer, for man blev lukket relativt tidligt inde, og om sommeren, hvor der stadig var lyst, så stod man jo oppe på stolen og fodrede sig selv med lidt grønt.”

Vi fortsætter gennem fængslet, og Jan fortæller detaljeret om de forskellige steder. ”Her har vi badeværelserne. Her foregik nogle grove ting”, fortæller han. ”Når folk skulle slås eller ordne én eller anden tvist, så foregik det altid herude, for det var længst væk fra betjentene.”

Vi kommer også forbi købmanden. Jan går hen til disken, ”et populært sted”, siger han og peger ned på gulvet, som er helt blankslidt: ”Vi købte altid *Se & Hør*, fordi vi skulle have tv-oversigten, og så var der selvfølgelig smøger, og så var der Prinzen Rolle og Citronmåne. Det var det faste.”

”Et Søren Søgaard billardbord!”, bemærker Jan lidt efter, da vi kommer forbi et ude på gangen. ”Hold kæft, hvor har jeg spillet meget billard.”

”Var du god?”, spørger jeg.

”Jeg er jo vokset op på institution.”

Vi går forbi et glasbur ude på gangen, hvor betjentene holdt til.

”Det var ikke velset at være derinde”, siger Jan. ”Hvis man skulle noget, så var det bare lige ind, give en besked og så ud igen.” Jan viser, hvordan man skulle gå derind. Han er distanceret i blikket, som om han er ligeglad med alt, og lidt slasket i kroppen. Han går meget hurtigt ind, står stille et øjeblik, vender omkring og går ud igen. ”Hvis man var der inde for lang tid, så var man måske inde og sladre.”

I fængslet var der altid meget hash i omløb, fortæller Jan, og senere kom også de hårdere stoffer til, fordi der var penge i det. For Jan blev mellemsalg af stoffer i fængslet en måde at klare sig på. ”Jeg sad jo på et tidspunkt oppe på fjerde vest og lavede pakker for PP, Peter Panik du ved, ham den gamle Bullshit rocker. Det var fuldstændigt sindssygt.”

For nogle slog det klik, presset blev for stort, men generelt klarede Jan sig godt i fængslet, fortæller han: ”Jeg var ikke en stærk fange, men jeg var så heldig, at den opdragelse, jeg havde fået på børnehjem, havde gjort mig til en person, som kunne overleve i et fængsel. Jeg klarede den. De andre vidste, at ham der, han er god nok, ham skal vi ikke gøre noget. Jeg var usynlig over for betjentene, så de rørte mig ikke, lod mig passe mig selv, og det vidste de fanger, som havde med stoffer at gøre, så når de skulle have flyttet deres stoffer fra et sted til et andet, så var det mig, der gjorde det, og det var den måde, jeg overlevede på.”

”Men var det ikke et enormt pres?”, spørger jeg.

”Nej, det var det faktisk ikke”, svarer han. ”Det sad på rygmarven, jeg gjorde det bare. På et tidspunkt var det sådan, at hver torsdag skulle jeg ind og aflevere 4000 kroner til en eller anden. Og så kunne det selvfølgelig gå sådan, at én var på orlov, og en anden var røget i hullet, og så stod jeg jo der, og skulle forklare, hvorfor jeg ikke havde pengene.⁴⁶⁹ Men jeg klarede mig altid ud af det, og jeg har aldrig nogensinde fået et blått øje i fængslet. På mange måder, så er det sociale på et børnehjem jo meget lig det, som er i et fængsel. Det er de samme mekanismer, der gør sig gældende: Det er instinkterne, der styrer, så jeg er jo vokset op med de ting, det kræver at overleve i sådan et barskt miljø som det her.”

Da vi kommer ud af fængslet, trækker vi samtidigt vejret dybt ind. Det er først ude i den friske luft, jeg mærker, hvor tyngtet kroppen har været inde i fængslet. Vi sætter os ned på trappen.

Jan siger, at det faktisk ikke var så ubehageligt at gå rundt derinde, som han havde forstillet sig, og at det nok var, fordi han gik rundt og fortalte mig om livet inden for murene. ”Men jeg kan godt mærke, at jeg har gået rundt derinde, man kan fornemme de mure der, den bygning.” Lidt efter fortsætter han: ”Jeg har stadig den fornemmelse, når jeg kikker op på bygningen, som når jeg ankom: ’nu skal man ind og sidde igen.’”

”Kan du beskrive den fornemmelse?”

”Det er meget svært at forklare”, svarer Jan, ”det er sådan lidt, som om man skulle i krig, man skulle indstille sig på en eller anden sindssyg realitet, og det ruster man sig til på en eller anden måde.”

⁴⁶⁹ Hullet er slang for tvangsisolation

Da vi sidder i bilen på vejen hjem og har lagt Jylland bag os, spørger jeg Jan, hvilke følelser, det vækkede at være inde i fængslet: ”Horsens, det var nogle mørke følelser, der dukkede op, uha, for som jeg fortalte, så var det altid mig, der stod for at afregne til de der kanoner, der solgte stoffer, og det var sindssygt stressende, fordi jeg vidste, at hvis jeg ikke havde alle pengene, så skulle jeg hen og forklare dem hvorfor, og det var altid forbundet med en risiko for, at de gik amok. Det var bare et stort stressende kaos, og jeg hadede det, og det der stress, det kunne jeg mærke deroppe. Da vi havde været det hele igennem, havde jeg sådan en sitren inden i mig, fordi jeg var kommet tilbage til det der stress... fordi kroppen tilpasser sig bygningerne.”⁴⁷⁰

Under Jans gensyn med fængslets bygninger og rum fortalte han detaljeret om rummenes funktioner og hverdagens rutiner. Samtidig indtog han fængslets rum ved at gennemspille og genkalde konkrete situationer; han stillede sig op på stolen og så ud ad vinduet, han gik hen bag disken i butikken, han gik ind i boksen med et distanceret blik – og efterhånden som timerne gik, syntes hans krop at glide sammen med fortidens væren inden for fængslets mure. Da vi så fængslet fra bilen, fortalte han om den fornemmelse, han altid havde, når han nærmede sig fængslet, og senere, da vi sad på trappen, sammenlignede han fornemmelsen med at ruste sig til ”krig” og en ”sindssyg realitet.” På vejen hjem fortalte han, hvor ”sindssygt stressende” det var. Men inde i fængslet var Jan fuldstændig cool, og sagde ting som: ”Jeg var så heldig, at den opdragelse jeg havde fået på børnehjem, havde gjort mig til en person, som kunne overleve i et fængsel.” På spørgsmålet, om det ikke var et stort pres, svarede han: ”Nej, det var det faktisk ikke. Det sad på rygmarven, jeg gjorde det bare.” Inde i fængslet fortalte Jan ikke om krigstilstanden, han var i den, han agerede i et med sin egen overlevelsestilstand.

Jans genbesøg viser således, hvordan steder og bygninger ikke alene kan vække minder og give anledning til udfoldede og detaljerede fortællinger, de kan også sætte kroppen tilbage til fortidens væren.

⁴⁷⁰ Jan (anonymiseret) 06.07.2016

7.2 ”Den er sgu god nok”⁴⁷¹

Da jeg spørger Peer, som blev født i 1955, hvor han har følt sig mest hjemme i sit liv, er han er ikke i tvivl. ”Absalonsgade hjemme hos mor, det var mit hjem.” Peer husker, det var tredje baggård, fjerde sal til højre, og han mener ikke, at lejligheden var mere end 20 kvadratmeter med et lille køkken og et værelse. Lokummet var i gården, fortæller han, og man skulle putte mønter i en automat for at få gas.

Et andet sted, som Peer forbinder med hjemme, er den etværelseslejlighed, som han i 2004 flyttede ind i. Det er det sted, hvor han har boet i længst tid, og det er den ”eneste selvstændige bolig”, han har haft i hele sit liv.

Ser man bort fra de to etværelseslejligheder, har Peer opholdt sig uoverskueligt mange steder gennem sit liv. Over 20 gange blev han gennem barndommen anbragt uden for hjemmet, og ligeså ofte har han skiftet skole. ”Svingdørsanbragt”, kalder Peer sig selv. Som lille var han ofte syg med mellemørebetændelse, og senere blev hans mor gentagende indlagt på psykiatriske hospitaler. Derfor har Peer været på en lang række spædbørnskolonier, sanatorier, observationshjem og børnehjem. Senere blev Peer anbragt, fordi han pjækkede fra skole og senere igen, fordi han brød ind forskellige steder og stjal penge til et misbrug af morfinbase. De sidste år under børneforsorgen tilbragte Peer på opdragelseshjem og hjem for adfærdsvanskelige drenge.

Da Peer blev udskrevet fra børneforsorgen, fortsatte han med at leve et omflakkende liv. Ifølge Peer var han meget rastløs og forsøgte at flygte fra de ting, han havde oplevet, ”og så har man jo enten været på morfinbasen, eller også har man gået på landevejene og drukket sig stangstiv for at glemme det.” Om vinteren overnattede han på sofaer rundt omkring hos bekendte, og om sommeren gik han på landevejen. Når det var koldt satte han sig ind på et bibliotek og konstruerede krydsord, som han solgte til ugeblade som for eksempel *Hjemmet*.

Peer fortæller, at en stor del af barndommen står meget uklart for ham, og at det altid har været meget forvirrende for ham at huske tilbage. Tingene glider sammen, og han kan ikke huske, hvor og hvornår specifikke episoder fandt sted. Peer forklarer mig, at det tit giver ham ”en følelse af uro”, når det viser sig, at han

⁴⁷¹ Peer Balken 04.07.2017

endnu engang har fået ”vendt om på rækkefølgen.” Det giver ham ”en fornemmelse af, at nu vender verden igen.”

For at få større indsigt i sin egen historie begyndte Peer i 2005 at lede efter informationer, som kunne hjælpe ham med at skabe et kronologisk overblik over sit liv, og hans journal fra Godhavn og en bopælsattest fra Københavns Kommune har givet ham et vist overblik.⁴⁷² Attesten fra Københavns Kommune, som viser registrerede bopæle anført i CPR registret, fylder to tætskrevne sider. Der står ofte ”Københavns Kommune 2” og Peer forklarer mig, at det betyder hjemløs. Den enkelte kommune må dog kun oplyse bopæle i eget område, og derfor er der en del adresser, som mangler på attesten.

Den senere tid er Peer derfor begyndt at opsøge de steder, hvor han har været anbragt, og en sommerdag, hvor han besøgte Bakkehuset i Slagelse, følges jeg med ham. Mens vi sidder i toget viser Peer mig en kinabog. På forsiden står der ”Mit liv som børnehjemsbarn.” Inden i har han lavet en tidslinje med alle sine leveår, og her indfører han navnene på de børnehjem, hvor han har boet, efterhånden som han finder ud af, hvor og hvor lang tid han har været der.

Peer fortæller, at minder altid vækkes, når han kommer til et nyt sted. Han viser mig nogle billeder fra sin tur til Børnehjemmet Kokkedal nogle uger forinden. Gennem sin journal har Peer fundet ud af, at han har været på Kokkedal seks-syv gange fra 1960-1964. Om sit genbesøg fortæller Peer, at han stod af toget ved Kokkedal Station. ”Og så lige pludselig var der noget, der sagde mig, at jeg ikke skulle tage vejen, men en sti, der gik gennem skoven, og så kom jeg i tanke om, at der var en barneplejerske, der ofte tog os den vej. Men det var først noget, jeg kom i tanke om, da jeg var der og lige pludselig sagde til mig selv: ’jeg skal ned ad denne sti’. Bagefter fik jeg jo den tanke: ’gad vide om det var der, jeg fik trangen til at gå’, vi gik jo altid, så gu ved om det var der?”

Vi taler også om Bakkehuset, som vi skal besøge. Peer mindes især, at han hver dag gik en bestemt rute fra børnehjemmet til skole. Han husker, at han gik ned ad en bakke og så skulle dreje til venstre ind mod byen og på vejen kom forbi en lille sø, hvor han tit standsede op og legede. Ifølge de papirer, som Peer har fået af arkivaren fra Slagelse Kommune, har han været på Bakkehuset tre uger sammen

⁴⁷² Om Peers møde med egen journal, se: Bjerre, C., J. K. Rasmussen & S. G. Jensen 2017

med sin bror i 1967. Men det kan Peer ikke få til at passe med sine erindringer. Han har svært ved at forestille sig, at han ville huske skolevejen så godt, hvis han kun havde været der i tre uger, og der er også noget med den måde, han husker det på, som ikke stemmer. ”Jeg er ret overbevist om, at hvis jeg havde gået i 4. klasse, så havde jeg husket det på en anden måde.” Peer forklarer, at fornemmelsen af, at han var yngre, også handler om de minder, han har fra søen. ”Havde jeg været omkring 10-11 år, så havde jeg ikke leget ved søen, men i stedet gået rundt og stjålet flasker og andet, jeg kunne omsætte til penge, så jeg kunne forsøde mine selvtilranede frikvarterer og bestikke nogle af de ældre drenge.” Derfor mener Peer, at han også må have været på Bakkehuset, da han gik i 1. klasse.

Men det med hvilke klasser, han har gået i hvor og hvornår, er svært at regne med. Han skiftede jo hele tiden skole. På Kystsanatoriet, hvor han var anbragt flere gange, var der slet ikke nogen skolegang, og når han var hjemme hos sin mor, pjækkede han så vidt muligt. Ud fra sin hukommelse og de oplysninger, han har fået, så har han gået to år i 1. klasse og derefter 2 år i 3. klasse, indtil de på en skole mente, han skulle gå i en alderssvarende klasse og med ét rykkede ham op i 5. klasse, og ingen af stederne gik han et helt skoleår, fordi han flyttede så meget rundt. Det eneste hele skoleår i barndommen var 8. klasse på Godhavn. ”Det er i hvert fald det, jeg kan mindes, men det er jo det der med... man må erkende over for sig selv, at det ikke altid er sådan, som man husker det.”

Da vi lidt senere står foran Bakkehuset, er der ikke den store genkendelse. Huset er lige blevet solgt og er hegnet helt ind. Peer siger, at han husker det anderledes, ”men det må være en erindringsforskydning.” Da vi har stået et stykke tid uden for hegnet, og Peer har taget nogle billeder, begynder vi at gå tilbage. Peer vil følge skolevejen, som han husker ret tydeligt.

Peer er spændt på, om vi nu snart støder på den lille sø, som skulle ligge til venstre. Vi kommer forbi en kirkegård, ”nej, det er jo ikke her”, siger Peer usikkert, men så får vi øje på et lille gadekær. Peer bliver tydeligvis ret opløftet over gensynet og taler hurtigt: ”Jo, jo, den er god nok, ja, ja her har vi søen, og så er det ikke ret langt herfra, at skolen lå... jo, jo, den er sgu god nok, her har jeg været før... jamen, det bekræfter jo én i, at man trods alt husker noget. De har så lavet lidt om på den, for det foresvæver mig, at der var en grussti omkring, men søen *er* her,

så det *har* været Bakkehuset, jeg har været på.” Peer tager en masse billeder af den lille sø fra forskellige vinkler. Så sætter vi os på en bænk. Springvandet risler i baggrunden.

Peer slår op i bogen og tjekker de forskellige årstal. ”Hvis jeg husker nogenlunde rigtigt. Nej, nu kan du ikke huske begivenheder fra omkring 1968, men kan du huske Preben Uglebjerg, det var ham, der sang den om gyngerne og karrusellen, og han kom ud for et trafikuheld og blev dræbt i 1968 i juni eller juli måned, og der havde jeg været på Refsnæs i lidt over et år... og hvis du går tilbage ... så er vi jo tæt på... og det er derfor, jeg føler, at det ikke stemmer... for jeg kan huske helt 100, at det stod på forsiden af sådan en kioskbasket inde på stationen i Kalundborg, hvor vi var inde og spise med kniv og gaffel, at han var død, og min mor hun besøgte mig, fordi jeg havde været der i et år... og der så vi det på spisesedlen... Og jeg gik fire måneder på Lykkebo Skole i 1967, det har jeg sort på hvidt, og det må have været lige efter... så derfor siger det mig, at vi må have været her tidligere og i en lidt længere periode. Og hvorfor han ikke har fundet det, ham arkivaren fra Slagelse Kommune, som jeg ringede til, det kan jeg jo ikke svare på.”

Jeg er efterhånden blevet fuldstændig forvirret og har opgivet at følge med i Peers beregninger og forsøg på at skabe en kronologi i sin egen historie med referencer til skiftende skoler og dødsfald blandt de kendte. Det er derfor mest af høflighed, at jeg igen ser ned over Peers lange liste af anbringelsessteder og de løse ark fra Københavns Kommune med ufuldstændige oplysninger om bopælsadresser. Jeg ved ikke helt, hvad jeg skal sige, så i stedet noterer jeg det åbenlyse i mit eget medbragte stilehæfte: ”fravær af faktuel viden kan skabe usikkerhed om egne erindringer og eksistentiel svimmelhed.” Bagefter forsøger vi at finde skolen. Vi spørger flere, vi støder på, om de har set den. Vi går lidt rundt i den parkeringskælder, som måske ligger der, hvor skolen lå engang.⁴⁷³

Peers beretning viser, hvordan genbesøg som en særlig erindringspraksis kan bruges til at udfylde huller og stabilisere fragmenterede erindringer. Ved hjælp af kroppens sansninger og genkaldelse kommer Peer i kontakt med nye stedsspecifikke

⁴⁷³ Peer Balken 04.07.2017

erindringer – som da han stod af toget ved Kokkedal Station og straks fornemmede, at han skulle følge en sti gennem skoven. Vi ser samtidig, hvordan denne erindring straks flettes ind i den samlede livshistorie som en mulig forklaring på hans trang til at gå. Peers genbesøg illustrerer også, hvordan gensyn muliggør en stedsspecificering, men også bekræftelse af allerede præsente erindringer, som da han så den lille sø. Peer får for øvrigt til sin store lettelse senere bekræftet sine fornemmelse af, at han også havde været på Bakkegården i 1. klasse. I Slagelse Kommune, hvor Bakkegården lå, kunne de intet finde, men i en bopælsattest fra Esbjerg Kommune stod Bakkegårdens adresse angivet to gange.⁴⁷⁴

7.3 Hundehus og hjem

Jeg har skrevet Kristians fortælling som et langt kondenseret narrativ ved at sammenklippe citater fra flere interviews og samtaler.⁴⁷⁵

”I slutningen af 1960’erne, da jeg er omkring syv år, kontakter min mor børnehjemmet for at få mig hjem. Hun havde fundet en fyr, som kørte i en stor bil, og som var mester i et stort tømrerfirma, og som så ud, som om han havde styr på det hele, og så blev jeg anbragt i hjemmet. Når jeg siger anbragt, så er det fordi, jeg ikke blev spurgt, om jeg ville bo hos min mor og hendes nye kæreste og hans to børn. Men der boede jeg i cirka tre år, før jeg blev tvangsfjernet på grund af vold og mishandling.

De havde købt et hus og skulle bygge til. Jeg kan huske, de gav 45.000 kroner for huset, og at det var fra 1945. Det er sådan nogle ting, jeg kan huske. Men de drak hele lortet op, altså, alt hvad de lånte af penge til tilbygningen. Huset blev jo aldrig færdigt. De fik skallen bygget, så det så ud som om... men altså det værelse, jeg havde, det var uden dør, og der var et betongulv og ingenting på væggene. Og så havde jeg en krølulds Madrass og en dyne og en hovedpude og min bamse, og så

⁴⁷⁴ Mailkorrespondance med Peer Balken 22.-23. april 2018

⁴⁷⁵ Kristian (anonymiseret) 25.02.2016 (gennemført af Jacob Knage Rasmussen), 04.04.2016, 02.06.2016

havde jeg en kuffert med ølkapsler i, dem samlede jeg på. Det var jo nærliggende, for de drak som besatte begge to.

Jeg prøvede at stikke af to gange. Da jeg kom hjem halvandet døgn efter, var der ingen, der havde opdaget, at jeg havde været væk, de var ude at drikke og var alligevel ikke hjemme. Jeg stjal nogle penge i huset, og så købte jeg en lille kakao henne på tanken og en tvebak, og engang købte jeg en pakke pølser. Dem ristede jeg på sådan en varmeovn, der kunne stilles på højkant.

Der skete også nogle ret forfærdelige ting. Min mor hun slog mig med alt, hun kunne finde, livremme, bøjler. Hun kunne stå og savle, og så bare fuldstændig gå amok. Trykke mig op af en gipsvæg, så der simpelthen kom aftegninger af mit ansigt i gipsen. I skolen skal jeg ikke til gymnastik, fordi ansigtet og også kroppen er gennemtævet, og jeg får at vide af læreren: 'du kan gå ud og trække noget frisk luft eller sætte dig ud på bænken.'

Jeg kunne mærke de der vibrationer i huset. De kørte i sådan en pickup med lad, og hver gang min mor kom hjem med sin kæreste, så kunne jeg nærmest høre på bildøren... så kunne jeg mærke sådan i luften, at nu var det ikke trygt at være her. Og så tog jeg min hovedpude og min bamse, og så rømmede jeg til hundehuset.

Min mors kæreste var jo tømrermester, og han havde bygget et isoleret hundehus, et stort hundehus, sådan halvanden gange to meter, isoleret med høj rejsning og tagpap, og der kunne være en halmballe inde, og der kunne hunden være inde, og der kunne jeg være inde, og de fandt hurtigt ud af, at når jeg var inde ved Rex, min hund, så kunne jeg bare sige til ham: 'pas på mig' ... jamen han ville slå ihjel for at passe på mig. Han var det mest stille dyr, men når de kom ud og ville have fat i mig, så kunne han blive så gal, at han trak hundehuset med mig i, altså, han havde kæde på. Han var sådan lidt større end en foxterrier og havde lidt længere ben. Og det var min tryghed. Jeg tror ikke, jeg har oplevet mere tryghed i mit liv end med den hund, for jeg vidste, den ville forsvare mig.

Så kom der en dag en stor og kraftig mand, halvskaldet i en rød folkevogn, – og det skal lige siges, at jeg på børnehjemmet, inden jeg kom til at bo hos min mor, havde en rød folkevogn, som var mit kæreste eje, indtil den blev skyllet ud i toilettet, – men nu kom der en mand, en stor mand, kørende i en rød folkevogn, og jeg ved ikke, hvem manden var, men han bankede på vores dør, og da jeg åbner

døren, så siger han: 'Her kan da ikke bo mennesker'. Det kan jeg huske lige så tydeligt. 'Her kan da ikke bo mennesker. Har du en kuffert?' Jamen det havde jeg da, jeg havde jo kufferten, hvor jeg samlede kapsler i, sådan en brun én med metalhjørner. Så hældte jeg alle kapslerne ud på madrassen, og så tog jeg min bamse og nogle andre ejendele, noget tøj, og så sagde jeg til Rex: 'Jeg er snart tilbage'.

Når jeg er mest trængt og mest i krise... når jeg er helt ude at skide, for at sige det mildt, og jeg ikke ved, hvad mit liv skal ende ud med, så får jeg mareridt om huset. Jeg har hadet det så meget, at jeg faktisk havde købt huset, hvis jeg havde haft pengene på et tidspunkt. For at brænde det ned. Sgu ikke for at få forsikring eller noget, men bare for at udslette det. Jeg så salgsannoncen i en avis, som lå i Kvicklys cafeteria. Huset kostede jo ikke ret meget. Knap 400 tusind, måske 375, det var i hvert fald så lidt, at det fik mig til at tænke, at det måske var inden for rækkevidde.

Men jeg har fået et andet forhold til huset nu, fordi for tre år siden kørte jeg derover for ligesom at møde mine dæmoner. Huset ligger på en stigning, på en tilkørselsvej fra et industrikvarter. Det står faktisk som den dag... ja, som den dag, jeg blev fjernet derfra. Udenfor er en midaldrende mand ved at fælde nogle buske. Så går jeg hen og siger, at jeg har en relation til huset og spørger, om jeg må tage nogle billeder. Jeg skal ikke ind i huset. Det får jeg lov til.

Så kommer konen hjem. Først er hun lidt muggen over, at jeg går rundt og tager billeder, men da hun hører, at jeg har boet i huset, falder vi i snak. Og så kommer det på tale, at hun er spirituel. Og så tænker jeg mit, nåh, okay spirituel: 'Jamen er der så noget med det her hus, som du sådan har... som har slået dig?', spørger jeg. Og så fortæller hun, at der er et rum, hvor ikke engang hendes hund vil være. Og manden, han tror ikke på det der okkulte pladder, men han bryder sig ikke om at sove derinde. Altså, han vil ikke være i det rum, og det var faktisk det rum... det var dernede, jeg sov på krølulds Madrassen og fik bank mange gange og var utryg...

Jeg ved ikke, hvad jeg skal tænke, og hvad jeg skal tro på, og jeg skal heller ikke gøre mig klogere og mere spirituel, end jeg er, men der er ikke ro, der er ikke ro det sted... men det giver et eller andet sted også god mening. Jeg har faktisk

været der tre gange siden. Jeg har det sådan, at når dæmonerne kommer for tæt på. Så tager jeg derover og ligesom konfronterer mig med tingene.

Jeg har også bygget huset op i det computerspil, som hedder Minecraft. For så behøver jeg ikke nødvendigvis at køre derud. Altså der er jo ikke møbler og sådan noget, men ydervægge og døre, og så er der jo også det der værelse. Man kan vist godt bombe det med dynamit, men det har jeg ikke tænkt mig. Nej, for om jeg brænder det ned, eller om jeg bomber det, så vil det jo stadigvæk figurere inde i mit sind.”⁴⁷⁶

Hos Kristian artikuleres de svære erindringer fra årene, hvor han boede med sin mor, i meget høj grad gennem emotionelt og sensorisk ladede beskrivelser af huset, dets rum og sparsomme møblering.⁴⁷⁷ Som antropolog Ida Wenzel Winther har peget på, kan hjemmet ses som en sammensmeltning mellem boligen og idealet om familien.⁴⁷⁸ Et hus bliver dog først til et hjem, når det *hjemliggøres*, når det indtages, indrettes og udsmykkes, og når beboerne praktiserer hjemlighed.⁴⁷⁹ Dette sker ikke i Kristians fortælling, og huset bliver aldrig et hjem. I stedet beskrives det som et ufærdigt, afpillet stillads, et koldt sted, hvor gipspladerne bærer aftryk af den vold, han udsættes for. I kontrast til huset beskrives hundehuset. Ikke alene er hundehuset rent faktisk bygget færdigt efter alle kunstens regler med høj rejsning og isolation, det indtages også af Kristian med sin pude og sin bamse, og det danner rammen om det sted, hvor Kristian med egne ord har følt sig allermest tryk i hele sit liv. Huset og hundehuset er befolket med henholdsvis moren og lænkehunden, hvis roller synes at være byttet om. Moren beskrives som et vildt dyr med fråde om munden, mens hunden er parat til at slå ihjel for at passe på Kristian. Hos Kristian er hundehuset det egentlige hjem og hunden den egentlige omsorgsperson.

I sin beretning fortæller Kristian, at erindringerne fra huset er blevet ved med at hjem søge ham i det voksne liv. Han fortæller, at han får mareridt om huset, når han er allermest trængt, og at han på et tidspunkt overvejede at købe det, for at

⁴⁷⁶ Kristian (anonymiseret) 25.02.2016 (gennemført af Jacob Knage Rasmussen), 04.04.2016, 02.06.2016

⁴⁷⁷ I tråd med Swains analyse, se: Swain, S. 2015

⁴⁷⁸ Winther, I. W. 2004: 96

⁴⁷⁹ Se f.eks.: Winther, I. W. 2004; Sjørølev, I. 2013: 57f

destruere det. Dette synes at flugte Caseys pointe om, at steder kan ses som en form for opbevaringssteder for vores erindringer. For Kristian er der imidlertid tale om et opbevaringssted for erindringer forbundet med stemninger og følelser, han allerhelst ville være foruden. At brænde huset ned ville således være en måde at eliminere de minder, der ikke vil lade ham være i fred.

Med genbesøget sker der imidlertid et vendepunkt i Kristians fortælling, da han finder ud af, at huset ikke kan finde ro, at det spøger. Ud fra en materialitets-teoretisk tænkning kan spøgelse ses som en begrebsliggørelse af materialitetens agens, det vil sige den indvirkning, bygninger, rum og ting kan have på menneskers sansninger, forestillinger og bevægelser. Spøgelse kan samtidig ses som en antropomorfisering af husets historie; som noget, der bringer fortidens tilstedeværelse ind i nutiden.⁴⁸⁰ I forlængelse heraf kan spøgelse ses som en kold og diffus legemliggørelse af de erindringer, som huset opbevarer, og som Kristian ikke har kontrol over. Der sker med andre ord gennem det hjemsøgte hus en yderliggørelse af Kristians truende erindringer, som gør det lettere for ham at *holde dem ud*.

Samtidig bliver det hjemsøgte hus en form for vidne i Kristians fortælling. Kristian er dybt tynget af, at han ikke føler sig i stand til at varetage et arbejde grundet de erfaringer, han bærer på, men at kommunen ikke vil tilkende ham førtidspension, fordi han udadtil virker rolig og velfungerende. Ligesom han oplevede, at barndommens blå mærker blev ignoreret, oplever han i dag, at hans lidelser er usynlige for andre. Huset derimod har set, hvad der er sket, og kan heller ikke glemme eller finde fred. Man kan sige, at huset hermed anerkender hans lidelser. Dette giver Kristian en form for indre ro, der betyder, at han ikke længere ønsker at udlette huset, men at det er blevet et sted, han opsøger, når han har det sværest.

Fortællingen om det hjemsøgte rum i huset bliver hermed også en indirekte kritik af et samfund beboet af mennesker, som vender ryggen til. I Kristians fortælling er det en bamse og en hund, der giver ham omsorg, og et hjemsøgt hus, der anerkender hans lidelser.

⁴⁸⁰ Sjørøsløv, I 2013: 64; Raahauge, K. M. 2009

7.4 ”Det er afsluttet”⁴⁸¹

Esther Langsted havde det ikke godt i hjemmet hos sin far og stedmor. Alligevel var det med en meget stærk følelse af forladthed, at hun i 1959 blev hentet i skolen af to mænd fra Børneværnet, som kørte af sted med hende til Børnehjemmet Møllebakken i Sønder Højrup. I erindringsbogen *Alle gode gaver* (2010) beskriver Esther, hvordan hun sidder på bagsædet af en grå Volvo 544. Gennem den ovale bagrude ser hun sin kendte verden forsvinde, mens hun knuger sin skoletaske ind til sig.⁴⁸² Ved ankomsten til børnehjemmet, der i Esthers øjne lignede et slot, blev skoletasken taget fra hende, og hun blev beordret i karbad og afluset. Derefter fik hun i stedet for yndlingsnederdelen, som hun havde fået af sin mor, udleveret en ”grå uld-kradskjole” og et ternet forklæde, som tilhørte børnehjemmet. For Esther er denne modtagelse forbundet med en oplevelse af, at børnehjemmet forsøgte at udlette hendes person. ”Som om min tolvårige fortid bare skal skylles ud og væk (...) Ikke engang min egen lugt måtte jeg beholde.” På vej ned i legestuen satte Esther sig på trappen og græd utrøsteligt.

Da jeg besøger Esther, finder hun en mappe med billeder frem, som hun har taget i forbindelse med forarbejdet til bogen, hvor hun rejste rundt til barndommens steder. En del af billederne i mappen er fra børnehjemmet. ”Jeg ringede jo derhen først og spurgte, om vi måtte komme, og sagde, hvem jeg var, og der fik jeg det sådan...” Esther ånder tungt ud. ”Jeg skulle lige puste ud... men for fanden, hvor var det godt.”

På flere af billederne sidder den voksne Esther på trappen, som hun fortæller om i bogen. ”For helvede, den trappe, den eksisterer endnu!”, siger Esther. ”Det er fyldt med meget sorg det med den trappe der, hvor jeg græd og var ulykkelig. Selvom jeg ikke havde det godt derhjemme, så var det en stor traumeoplevelse for mig at blive fjernet fra alt, jeg kendte.” Esther forklarer, hvad det gjorde ved hende at gense børnehjemmet. ”Jeg fik en genkaldelse af, hvordan det var dengang. Jeg tager mig også til maven, imens vi taler om det nu... for klumpen... altså den der uro og klump i maven er der stadig. Men jeg fik også følelsen: ’Så er det rigtigt, det, jeg har oplevet, så er det sandt. Esther, du lyver ikke. Jeg kunne simpelthen tænke,

⁴⁸¹ Esther Langsted 13.01.2017

⁴⁸² Langsted, E. 2010

om det var noget, jeg bildte mig ind, om min erindring var utroværdig. Altså jeg vidste jo godt, det var rigtigt, men jeg blev glad, da jeg så trappen.’

Esther bladrer om på næste side. ”Og der er badekarret, jeg blev smidt ned i. Det står så ude ved grisene nu.” Flere fotografier viser et porcelænsbadekar nedsunken i mudder. På nogle af fotografierne er der også kommet nogle nysgerrige grise med. ”Hvad jeg følte? Tusinde følelser fór igennem mig. Jeg kunne huske det hele, fra da jeg ankom til børnehjemmet og blev smidt derned: følelsen af vrede, sorg, smerte, forladthed, jeg var ladt i stikken, smidt ud med beskidt badevand, værdiløs. Jeg følte, jeg mistede min identitet ved den oplevelse. Det var så frygteligt og intimiderende. Men så fik jeg sådan en tilgang til det, da jeg genså badekarret: Jeg begyndte at grine. Det lyder tosset, men jeg tænkte: ’Yes! Der har vi sgu badekarret. Og det er møgbeskidt, og de bruger det til grisene nu. Men jeg står jo her, jeg er væk fra det, DET ER SLUT, og JEG HAR IKKE ONDT MERE. Det er noget med at flytte sig mentalt: ’Esther, det er noget, du har oplevet engang, men det gør ikke ondt mere...’ Forstår du?”

Esther reflekter videre: ”Altså hele den proces med at gense stederne er også med til, at jeg har det så godt i dag. Jeg har også været tilbage på det psykiatriske hospital, og der fik jeg så ondt i maven, at jeg gik ud og brækkede mig... En konfrontation? Ja, lige præcis. Og for mig har det været vigtigt at mødes med det igen for at kunne afslutte det. Men jeg skal ikke derhen mere... fordi... det er sådan, ja, punktumagtigt.”⁴⁸³

I Esthers fortælling om sit genbesøg ser vi, hvordan den genkendte trappe gjorde fortiden nærværende og aktiverede kropslige erindringer og følelser: klumpen i maven gjorde ondt. Vi ser samtidig, hvordan genkendelsen bekræftede hendes autobiografiske erindringer. ”Så er det rigtigt, det, jeg har oplevet, så er det sandt.”

Senere foran badekarret nedsunken i mudder sker der imidlertid en forskydning, eller ”a puncturing in the fluidity of presence.”⁴⁸⁴ Kulturgeograf Tamara West har i et inspirerende studie undersøgt tidligere beboeres genbesøg i lejre for fordrevne personer efter 2. Verdenskrig.⁴⁸⁵ West peger på, hvordan disse

⁴⁸³ Esther Langsted 13.01.2017

⁴⁸⁴ West, T. 2014: 186

⁴⁸⁵ West, T. 2014

genbesøg ikke alene muliggør en oplevelse af kontinuitet, men også tydeliggør brud mellem fortid og nutid. Disse brud indtræffer, fordi genbesøg uvægerlig vil føre til sammenstød mellem erindringerne om stedet, stedets nuværende fysiske fremtræden og den voksne krops perception af stedet, som både har forandret sig i kraft af kroppens ændrede fysik, men også qua de mange senere kropsliggjorte erfaringer.⁴⁸⁶ Genbesøg vil således ofte, som hos Esther, afføde refleksioner, men også en kropslig erkendelse af, at barndommen er slut, og at barnet er blevet voksent. For Esther bliver badekarret således et symbol på fortidens ophør og hermed et forløsende: ”Det er slut.”

Gennem kroppens tilstedeværelse under genbesøgene og ved at tage fotografier, sætte dem i mapper og fortælle sig selv og andre om dem, skabes samtidig nye erindringer, som kan føjes til fortællingen om eget liv og indgå i en kreativ forhandling af både sammenhænge og adskillelse mellem et før og nu. Genbesøgene handler således ikke alene om at betragte fortiden retrospektivt. De giver også en mulighed for at indramme erindringerne på en ny måde og for aktivt at omorganisere fortiden ud fra et nutidigt perspektiv på meningsfulde måder.⁴⁸⁷ Når Esther viser mig de fotografier, hun har taget fra sit genbesøg, væves genbesøget således ind i fortællingen om hendes liv, mens mødet med badekarret ophøjes som et betydningsfuldt vendepunkt i eget erindringsarbejde.

7.5 At genopleve fortiden

I dette kapitel har jeg undersøgt, hvordan tidligere børnehjemsbørn forsøger at skabe nye forbindelser mellem dem, de er, og dem, de har været, ved at opsøge fortidens steder. Som vi har set, er erindringer almindeligvis forbundet til de steder, hvor kroppen har gjort sig sine erfaringer. Stederne kan således betegnes som en form for beholdere for vores erindringer.⁴⁸⁸ Det betyder samtidig, at gensynene ofte indebærer øjeblikke, hvor fortiden levende- og virkeliggøres, og hvor kropslige erindringer og følelser aktiveres.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ West, T. 2014: 186

⁴⁸⁷ Ibid.: 187

⁴⁸⁸ Casey, E. 2000: X

⁴⁸⁹ Runia, E. 2006

En vigtig pointe i dette kapitel er, at genbesøgene både involverer kropslige og autobiografiske erindringsprocesser, og at de ofte muliggør nye forbindelser mellem de to erindringsformer. Mødet med fortidens stemninger er ofte forbundet med fysiske reaktioner, nogle gange meget voldsomme reaktioner som sitren i kroppen, spontan gråd, latter, rystelser, opkast. Sådanne reaktioner kan måske ses som en form for gennembrud, hvor diffuse erindringer lagret i kroppen aktiveres, men også eksternaliseres og forbindes med den autobiografiske erindring, det vil sige tillægges mening og betydning for det menneske, man er blevet. I hvert fald bliver øjeblikke, hvor kropslige erindringer aktiveres, ofte katalysator for en efterfølgende bevidst narrativ produktion og fortolkning. Og ofte tildeles disse øjeblikke i sig selv en plads i den sidste del af livshistorien som et gennembrud og vendepunkt i den del af livet, der handler om at konfrontere sig selv med fortiden for at bearbejde og håndtere den. Genbesøgene muliggør således genfortolkninger og transformationer.⁴⁹⁰

⁴⁹⁰ Se fotografier knyttet til genbesøg og fortidens steder i bilag 2, s. 349

Opsamling på anden del

I afhandlingens anden del har jeg undersøgt, hvordan erindringer på forskellig vis er blevet håndteret gennem konkrete situerede erindringspraksisser. Erindringsarbejde består af en mangfoldighed af vidt forskellige praksisser. Ved at fokusere på fire forskellige former for situerede erindringspraksisser har jeg tydeliggjort, hvordan de på forskellige måder har givet muligheder for både at genkalde og artikulere erindringer og for at danne nye meningsfulde sammenhænge mellem før og nu. Vi har således set, hvordan interviewet som social situation inviterer til talehandlinger og performances, hvorigennem mennesker kan forbinde fortid med nutid på nye måder, som potentielt set kan styrke selvet og åbne for nye fremtidsscenarier. Vi har også set, hvordan nære fællesskaber muliggør udvekslingen af erindringer, hvorigennem fortiden kan virkeliggøres, og fortolkninger kan bekræftes, mens relationerne manifesteres. Ligeledes er det blevet tydeligt, at biografiske ting kan håndgribeliggøre fortiden og styrke selvet, ligesom genbesøg af steder kan vække og virkeliggøre erindringer.

Det er dog også fremgået, at situationerne har sine indlejrede risici. Erindringsdannelse mellem mennesker kan både føre til omsorg, legitimering og inklusion – og til uenighed, afstandtagen og eksklusion. Ligeledes kan erindringsdannelsen mellem mennesker og materialiteter føre til en fornemmelse af kontinuitet, sammenhæng og ro, men også sætte kroppen i forbindelse med meget smertelige erindringer – ligesom konfrontationen med fraværet af materielle spor og minder kan give en følelse af, at man er blevet ”slettet fra historien.”⁴⁹¹

En central pointe i denne del af afhandlingen er, at nye erindringer opstår i en bevægelse mellem intentionelle narrative talehandlinger eller performances og spontane – om end aktivt opsøgte – momenter, hvor fortiden bliver nærværende, og hvor kroppen sættes i forbindelse med fortiden. Dette nærvær opleves hinsides den autobiografiske erindring og dermed den bevidste fornemmelse af

⁴⁹¹ Dette udtryk bruges bl.a. af Lizette Brønd Christensen. Se bilag 1

selvet, men kan umiddelbart herefter omdannes til og forbindes med den autobiografiske erindring.

Jeg vil i forlængelse heraf argumentere for, at transformationer af selvet fordrer momenter, hvor man er ude af sig selv; hvor man ikke er bevidst om den erindring, man har fortalt sig selv og andre, eller om de selvbilleder, man tidligere har levet med. Det er, når selvet opløses, at det efterfølgende kan blive gendannet i en lidt anden form. Det er derfor også netop i kraft af de risici og tab af kontrol, som erindringsarbejdet indebærer, at forandringer muliggøres. Jeg vil i det følgende se nærmere på erindringsarbejdets transformerende processer, der af flere tidligere børnehjemsbørn beskrives som en håbeful og farefuld rejse.

TREDJE DEL: ERINDRINGSARBEJDETS TRANSFORMERENDE PROCESSER

Denne del af afhandlingen handler om, hvordan tidligere børnehjemsbørn gennem et helt konkret og håndgribeligt erindringsarbejde forsøger at administrere, reparere, kontrollere og komme overens med deres erindringer. Formålet er, at indkredse og tydeliggøre processerne, hvormed de tidligere børnehjemsbørn potentielt transformerer selvet og den sociale verden.

Flere tidligere børnehjemsbørn beskriver deres erindringsarbejde metaforisk som en rejse; som ”min rejse hjem til mig selv”, ”min rejse ind i fortiden” eller ”min lange, besværlige rejse.”⁴⁹² For de fleste synes rejsen at være forbundet med et stærkt håb om forandringer, som både er indad- og udadvendt. Mange fremhæver således som bærende motiv et håb om at opnå en større ”indre ro”, at ”få orden på indre kaos”, at finde ud af ”hvem er jeg?” eller at ”komme videre” i livet. Om ikke andet så ligger der et håb om at afslutte livet forsonet med den, man er, og det liv, man har levet.⁴⁹³ Samtidig er erindringsarbejdet også orienteret mod den omgivende verden og handler om at opnå oprejsning, ”hjælpe andre i samme situation”, ”at dokumentere, hvor sørgeligt og trist det har været”, ”stille staten til ansvar” eller at nuancere historien i det offentlige rum og gøre opmærksom på, at ”vi fandeme ikke har fået bank alle sammen.”⁴⁹⁴

Men rejsen beskrives også som farlig; som noget, der er blevet udsat og samlet mod til, og som noget, der er smerteligt, hårdt og til tider næsten ubærligt.⁴⁹⁵ Erindringsarbejde synes således at være omgærdet af et håb om, at de ved at konfrontere sig selv og andre med deres erindringer og historie kan rive sig fri af fortidens skygger, men også en frygt for at fortiden kan mørklægge tilværelsen helt. Rejsen indebærer således et mulighedsrum, som kan trække i forskellige retninger; som kan føre til større afklaring, men også endnu mere kaos; som kan føre til en vis

⁴⁹² Larsen, G. B. 2010: 147; ”til charlotte og gode minder”, børnehjem.nu, 2011; Esther Langsted 03.01.2017

⁴⁹³ Dette er tilbagevendende formuleringer hos de fleste, jeg har talt med, som beskæftiger sig aktivt med deres egne erindringer.

⁴⁹⁴ Vipse Nielsen 17.10.2016; Peter Bjørn Hviid 11.9.2017; Hjalmar Kinner 31.05.2011; Steff Ejlertsen 20.04.2016

⁴⁹⁵ Dette formuleres direkte eller indirekte af de fleste, jeg har talt med. F.eks. indleder mange interview og mindemandage ved at fortælle, at de har været nervøse inden

forsoning, men også aktivere ubærlige eller destruktive følelser. Rejsen forudsætter både mod og håb. Modet er vendt mod fortiden, håbet er rettet mod fremtiden.

Selvom der er store forskelle på intensiteten, hvormed de mænd og kvinder, jeg har talt med, beskæftiger sig med fortiden, beskrives rejsen ikke sjældent som et spørgsmål om liv eller død. Frede beskriver, som vi skal se i dette kapitel, tidligere børnehjemsbørn, der begynder at beskæftige sig med egne erindringer som ”dødsfarere” (se side 195).⁴⁹⁶ Hermed refererer han til døden i helt bogstavelig forstand: At fortiden kan blive så ubærlig, at selvmord bliver den eneste farbare vej. Også andre, jeg har talt med, har nævnt tanker om selvmordet som erindringsarbejdets baggrund eller alternativ.⁴⁹⁷ Men Frede refererer med ordet ”dødsfarere” også til forskellige tilstande i livet. At være levende eller død synes for flere tidligere børnehjemsbørn ikke alene at være et spørgsmål om et enten eller, men om noget, man kan være i større eller mindre grad. Hos andre kommer dette til udtryk i ytringer som: ”Jeg vil leve og ikke bare overleve”, eller: ”Vil du svømme, eller vil du drukne? Du har valget. Jeg vil ikke drukne.”⁴⁹⁸ Det på én gang dødsens farlige og livsnødvendige i at begive sig ud på rejsen understreges af flere med henvisning til andre – søskende eller kammerater fra børnehjemmet – som enten er døde for tidligt – grundet selvmord eller et alt for hårdt liv – eller som lever som halvdøde, spøgelse, zombier, sjæleligt forkrøblede eller plagede skabninger.⁴⁹⁹

Rejsen som metafor og oplevelsen af erindringsarbejdets nødvendighed knytter på forskellige måder an til figurer, forklaringsmodeller og værdier, som også indgår i den delte erindring centreret om Godhavn. I filmen *Der kommer en dag* bruges eksempelvis figuren ”spøgelse”, der som Primo Levis muselman i kz-lejrene repræsenterer den, der har tabt håbet og blot tilpasser sig omstændighederne bevidstløst.⁵⁰⁰ Vægten, som arbejdet med egne erindringer tillægges, hænger også sammen med den moralske og kulturelle betydning, som vidnesbyrdet og bearbejdning af traumer tillægges mere generelt i vores samfund.⁵⁰¹ Dette ændrer

⁴⁹⁶ Frede Farmand 08.03.2016

⁴⁹⁷ Det drejer sig bl.a. om Hjalmar Kinner, Peter Bjørn Hviid og Rebekka Wiah. Se bilag 1

⁴⁹⁸ Vipse Nielsen 17.10.2016; Elisabeth (anonymiseret) 07.09.2016

⁴⁹⁹ Det kommer bl.a. til udtryk hos Anna Jørgensen Lund, Arne Roel Jørgensen, Elisabeth (anonymiseret), Esther Langsted, Frede Farmand, Jens Bressendorff-Madsen, Michael Gylling Nielsen, Poul Erik Rasmussen og Vipse Nielsen. Se bilag 1

⁵⁰⁰ Nielsen, J. W. 2016; Levi, P, 2009: 94

⁵⁰¹ Se også kap. 2.2, s. 67

dog ikke ved, at erindringsarbejde netop i denne historiske og kulturelle kontekst opleves som, og måske også er, et spørgsmål om liv og død.

Når erindringsarbejdet blandt tidligere børnehjemsbørn begrebsliggøres som en håbefuld og farefuld rejse, et spørgsmål om liv eller død, ser jeg det som udtryk for, at beskæftigelsen med egne erindringer opleves som potentielt transformerende; som noget, der kan ændre ikke bare forholdet til fortiden, men også forholdet til sig selv og andre. Det er dette transformerende potentiale, som er omdrejningspunktet for den analyse, jeg vil udfolde i det følgende.

For at forstå erindringsarbejdets transformerende potentialer gør jeg brug af nogle andre begreber end rejsen – som det også fremgår af den teoretiske ramme for min overordnede analyse skitseret i indledningen (se side 22-41). Helt overordnet gør jeg brug af begrebet *erindringsarbejde*, hvor *arbejde* refererer til de processer, der tilfører verden noget bearbejdet og dermed nyt.⁵⁰² Gennem erindringsarbejdet ændres erindringerne karakter fra noget, der fortrinsvist har været gemt i kroppen og vævet ind i den måde, man har levet, til noget, der artikuleres og gives form. Hermed åbner erindringsarbejde en mulighed for udøvelse af det, jeg kalder kritisk subjektivitet. Tidligere børnehjemsbørn er formet af deres historie og kultur, men som det vil fremgå af kapitlet, indebærer den koncentrerede beskæftigelse med egen historie også kritisk refleksion og kreativ bearbejdning af den måde, de er blevet formet på.

Under denne overordnede analytiske forståelse af erindringsarbejde har jeg på baggrund af mønstre i empirien afgrænset forskellige (og ofte samtidige) transformerende processer, hvormed tidligere børnehjemsbørn forsøger at komponere og opnå kontrol over deres erindringer og styrke deres selv. De forskellige processer relaterer sig til de forskellige psykologiske og sociale forhold, som har gjort fortiden svær at leve med for mange tidligere børnehjemsbørn, og som jeg beskrev i kapitel 3 (se side 86).⁵⁰³

Ved at afgrænse og beskrive forskellige former for transformerende processer, ønsker jeg samtidig at tydeliggøre, hvordan de finder sted gennem vidt forskellige virkemidler. I den eksisterende litteratur om erindringsdannelse bliver analyserne

⁵⁰² Jelin, E. 2003: 5

⁵⁰³ Denne del af afhandlingen er dog ikke struktureret én til én i relation til de psykologiske og sociale processer, som jeg kategoriserede i kapitel 3, da de væver sig ind i hinanden

ofte på det sproglige niveau og handler fortrinsvist om, hvordan mening konstrueres narrativt i relation til større diskurser.⁵⁰⁴ Den narrative meningskonstruktion spiller også en væsentlig rolle i tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde, men ved at dechifre de forskellige processer kan jeg vise, hvordan transformationer af erindringer og selvet også indebærer meget andet: At transformationer af erindringer også indebærer processer mellem mennesker og mellem mennesker og materialitet.

Som tidligere i afhandlingen har jeg lavet mine afgrænsninger med udgangspunkt i mønstre i mit empiriske materiale, men også i dialog med litteratur fra forskellige forskningsfelter. De forskellige transformerende processer, jeg vil udfolde i det følgende, beskrives i den følgende rækkefølge: I kapitel 9 undersøger jeg erindringsarbejdet som *fortolkningsarbejde*. Det vil sige en proces, hvor de tidligere børnehjemsbørn forsøger at finde mening med og håndtere deres erindringer ved løbende at fortolke og genfortolke spor og erindringsglimt efterhånden, som de afdækkes i samspil og modspil med partikulære offentligheder og kulturelle repræsentationer af børnehjem og børnehjemsbørn i den bredere offentlighed. I kapitel 10 ser jeg på erindringsarbejde som *forankringsarbejde*, det vil sige som en bestræbelse på at rodfæste, forankre og forbinde egne erindringer til andre mennesker og en fælles historie, som går længere tilbage i tid end egne første erindringer. I kapitel 11 undersøger jeg erindringsarbejde som en *kamp for oprejsning* i forhold til den uretfærdighed, fornedrelse og magtesløshed, mange tidligere anbragte har oplevet i barndommen. Endelig vil jeg i kapitel 12 samle analysen ved at se på, hvordan de forskellige transformationer *fastholdes og formgives gennem materielle produktioner*. Central for mange tidligere børnehjemsbørn er drømmen om at udgive en bog. Jeg argumenterer for, at de publicerede erindringsbøger kan ses som en gestaltning af erindringernes transformation – fra noget bortgemt, tabuiseret, usikkert og truende – til noget fast og konkret, man har kontrol over, og som herefter kan bruges og agere løsrevet fra forfatteren i det offentlige rum. Erindringerne lukkes ud af skuffen for i slutningen

⁵⁰⁴ Det gør sig især gældende indenfor Oral History, se f.eks. *The Oral History Reader*: Perks, R. & Thomsen, A. red. 2006

af den ”lange besværlige rejse” at blive puttet ind i en bog. Bogen bliver hermed også et håndgribeligt symbol på en transformation af selvet.

Jeg indleder dog denne del med Fredes erindringsarbejde i kapitel 8. Hans fortælling bruger jeg som afsæt for en koncentreret analyse af de samtidige transformerende processer, som er skitseret ovenfor. I de følgende kapitler vil jeg så underbygge, generalisere og nuancere min analyse gennem inddragelsen af mere omfattende empiri.

Kapitel 8: Et barnerekviem

Få formulerer sig så dramatisk som Frede Farmand, når han fortæller om sin opvækst på Børnehjemmet Aaløkkegaarden og reflekterer over eget erindringsarbejde. Man kan således ikke sige, at han er særlig repræsentativ for den meget brogede skare af tidligere børnehjemsbørn, der bedriver erindringsarbejde. Alligevel illustrerer hans fortælling netop gennem det dramatiske anslag meget tydeligt nogle karakteristiske træk ved de processer og transformationer, som mere generelt gør sig gældende for tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde. Jeg vil derfor i det følgende med afsæt i Fredes erindringsarbejde udforske de forskellige transformerende processer, som jeg udfolder mere indgående i de følgende kapitler. En pointe med dette er samtidig at illustrere, hvordan erindringsarbejde typisk indebærer flere forskellige samtidige processer hos den enkelte.

8.1 Barn nr. 33

Frede sender mig ofte tekstuddrag og links til YouTube-videoer, som handler om hans opvækst på børnehjemmet Aaløkkegaarden i Odense umiddelbart efter 2. Verdenskrig. I begyndelsen fremstår begge dele rent ud sagt mærkelige for mig. Kun langsomt begynder jeg at få en fornemmelse af det gigantiske værk, han er i færd med at skabe. Et værk, hvor han iscenesætter sig selv som en ny Jesusfigur, der gennemlever både de uudholdelige lidelser, han selv bærer på, og de lidelser, som hele verdenshistoriens misbrugte børn bærer på, og hvorved han så godt som mister livet for herefter gennem kærligheden og musikken at rejse sig igen, genfødt og højt hævet over sine bødler.

Bogen, som senere udkommer på eget forlag, er ubetinget den tungeste bog, jeg ejer, og den er så umådeholden, omsiggribende og sammensat, at den er svær at beskrive kortfattet.⁵⁰⁵ Så her blot nogle nedslag: Bogen hedder *Barn nr. 33 – et barnerequiem*. Der er ikke angivet nogen forfatter, og drengen, som er bogens hovedperson, kaldes konsekvent nr. 33. På første opslag er der et stort baggrundsbillede af stjernestøv og galakser. I nederste højre hjørne er der et billede

⁵⁰⁵ Farmand, F. 2016. (En ny opdateret udgave er på vej)

af barn nr. 33 med bandage om hovedet. En meget køn dreng. Men ansigtet er skåret over på midten af en rød kile, det er spaltet, spejlvendt, og om panden skimtes en tornekrans.⁵⁰⁶ Ud over dette bearbejdede billede er der i bogen også en lang række andre billeder fra børnehjemmet: Af nr. 33, af de andre børn, af de ansatte, af bygningerne. De mange billeder er placeret i midten af hvert opslag, mens der i højre og venstre side løber et fortløbende erindringsspor skrevet som en salme med brudte linjer. Men historien om det specifikke barn nr. 33 er samtidig omgivet af en større historie formidlet gennem billeder og tekst, om dansk børneforsorg, om reformationen og Luthers hustavle, om det tyvende århundredes krige, masse mord, massakrer, atombomber, om mishandlede og dræbte børn og gennem historien. Der løber også et religiøst spor gennem bogen i form af salmer og bønner på dansk, tysk, latin samt billeder af kirker, orgler, kalkmalerier, drikkebægre, stearinlys, fredsduer og Jesus på korset. De sidste sider har genfødsel og forløsning som tema. Foruden gengivelse af salmerne ”Den signede dag med fryd vi ser” og ”Se, nu stiger solen” er de store baggrundsbilleder af universet fra det første opslag tilbage sammen med udsagn som: ”Nr. 33 tog bolig i Frede” og ”Stjernestøvets børn bliver aldrig til hunde.” På den sidste side ses igen billedet af den tornekrone nr. 33.⁵⁰⁷

Gennem hele bogen henvises løbende til videoerne på YouTube, som er en del af det samlede værk.⁵⁰⁸ Videoerne består af det samme billedmateriale, som toner ind og ud af hinanden. Også elementer fra erindringssporet og de historiske begivenheder, der beskrives i bogen, går igen, dog i endnu højere grad formuleret som salmer eller bøn. Videoerne har også en lydside: Rekviemmer – en sjælden gang en salme – altid orgel og korsang, først inderlig, tilbageholdende, dernæst brusende, himmelstræbende. Eksempler på videoernes titler: ”Requiem for nr. 33”, ”Fastelavn bag maskerne”, ”Ave Thastum”, ”Grisen der også skulle dø”, ”Frels de forpulede børn”, ”Pater Noster.” Der er i alt 93 videoer.

En række sammenhængende hændelser står centralt i Fredes værk, både i bogen og i mange af hans film. Hændelserne finder sted umiddelbart efter, at han er blevet overflyttet fra småbørnsafdelingen til sidefløjen for de ældre børn. På

⁵⁰⁶ Farmand, F. 2016. Der første opslag er uden sidetal.

⁵⁰⁷ Ibid.

⁵⁰⁸ Farmand, F. 2018

småbørnsafdelingen havde Frede det trygt og godt hos sin højt elskede barneplejerske, frøken Thastum, men i sidefløjen venter ham en hel anden barsk virkelighed.⁵⁰⁹ I den første af de sammenhængende hændelser kommer nogle store drenge og Assistenten hen til ham om natten og giver ham ”klister”, fordi han er ”den smukkeste dreng.” Derefter beder nr. 33 til gud. ”Kære Gud, hvad vil Assistenten med min numse? Jeg er bange. Vær hos mig, når jeg får klister.” Denne erindring afsluttes med: ”Nr. 33 var blevet fem år. Smuk og skyldig i klister.”⁵¹⁰ I den næste erindring skal barn nr. 33 straffes, fordi han er ved at blive kvalt og ikke vil have klister. I bogen står der: ”Assistenten fyldte vand i badekarret (...) Assistenten holdt nr. 33 under vandet. Nr. 33 var ved at drukne. Så kom hovedet endelig op (...) Vil du nu have klister, din lort? Nr. 33 åbnede munden. Klistret kom.” Det beskrives derefter, hvordan forstanderen kommer ind og ser, hvad der foregår, sparker nr. 33 i ansigtet og smider ”det lille svin” op i tårnet. Efterladt blødende og alene forsøger barn nr. 33 at bede til Gud, men han kan ikke. Denne erindring slutter med: ”Nr. 33 havde taget ophold uden for kroppen.”⁵¹¹ Den næste erindring finder sted, mens nr. 33 stadig befinder sig i Tårnet, nu alvorlig syg. Frøken Thastum er derfor blevet tilkaldt, og hos hende finder barn nr. 33 en sådan kærlighed og trøst, at han genfinder kraften til at leve og genfødes. ”Min lille dreng, jeg beskytter dig. Jeg elsker dig (...) Varmen, kærligheden og ømheden var så stærk at nr. 33 faldt i dyb søvn. Han var i paradiset.”⁵¹²

YouTube-videoen ”Fader vor, du som er i himlen” kredser om den samme række af hændelser. Musikken er et rekviem af Luigi Cherubini (1760-1842); orgel og kor. ”Fadervor du som er i himlene” står der på en baggrund af atmosfærisk stjernestøv. Herefter toner billedet af en køn dreng frem: barn nr. 33. ”Jeg kommer fra et børnehjem i Odense. Aaløkkegaarden. Jeg er fem år. Er det godt nok?”, ”Helliget være dit navn.” Drengens bøn fortsætter: ”Kære Gud du skal elske mig, så jeg kan bo i din kærlighed.” ”Komme dit rige.” ”Kære Gud du skal være hos mig under dynen. Du skal ligge mellem mine ben så hånden ikke tager mig. Befri mig

⁵⁰⁹ Som det vil fremgå, finder Frede senere ud af, at frøken Thastum hed Hansen. Jeg refererer derfor, når jeg bruger navnet Thastum, til det upublicerede manuskript.

⁵¹⁰ Farmand, F. 2016: 155f

⁵¹¹ Ibid.: 161f

⁵¹² Ibid.: 163

fra skræk og angst.” Stjernestøvet udskiftes med et dystert sort-hvidt billede af Aaløkkegaarden. ”Ske din vilje som i himlen, således også på jorden.” Der zoomes ind på tårnet. ”Du skal være hos mig, når jeg får tæsk og kommer i tårnet. Du skal være hos mig når jeg skal druknes.” Senere toner et nyt billede af nr. 33 frem: ”Forlad os vor skyld som også vi forlader vores skyldnere.” Og dernæst et billede af Assistenten med øjne, der næsten er gemt i øjenhulernes skygge. ”Fri os fra det onde.” ”Du skal slå Nielsen og Knudsen ihjel.” ”Amen.” Herefter kommer flere billeder af stjernestøv og barn nr. 33. ”Hænderne var døde. Ordet stumt. Kroppen opløst.” Et billede af Frede med sin elskede Thastum toner frem, og musikken ændrer sig, koret synger ”amen, amen” mange gange, det er meget smukt. ”Sorg og smerte forsvandt”, ”Gud er her når vi omfavner hinanden, hviskede Thastum”, og lidt senere ”Paradis.”⁵¹³

Mens Frede stadig er i gang med at skrive på sit værk, mødes vi i hans lejlighed, hvor han efter en nylig amputation af fem tæer og utallige operationer humper rundt mellem reoler og papkasser, der indeholder hans enorme arkiv.⁵¹⁴ Senere tager vi en taxa til Brugsens Cafeteria, hvor vi spiser karbonader og stuede bønner, og bagefter drikker vi kaffe på hotellet. Fredes stemme er høj og kraftfuld og afbrydes af pludselige latterudbrud. Hans karisma er overvældende. Jeg starter med at spørge, hvad der satte ham i gang med at arbejde med bogen og filmene. Det følgende er redigerede udklip fra vores samtale:

Frede forklarer:

”Man ophører ikke med at være børnehjemsbarn, bare fordi man forlader børnehjemmet. Det er du til døden. Det er så væsentligt, det her, Stine: Vi er påført en livssorg. Men vi forsager både djævelen og børnehjemstiden og siger: ’Nu må vi se fremad’. Men ved du hvad? Skyggen er der. Den er med hele tiden. Og den skal bekæmpes hele tiden. Derfor går det så dårligt for mange børnehjemsbørn. De kan ikke løfte den smerte... I virkeligheden har bogen *Barn nr. 33* rumsteret i mit hoved i over 40 år. Jeg har IKKE turde røre ved det. Det er et fællestræk for alle børnehjemsbørn, at hvis man lukker op for sin fortid, så kan man dø af det. Det er ikke til at holde ud. Du må kalkulere med, at det kan koste. De, der kaster sig af

⁵¹³ Farmand, F. 2014 (redigeret 2016)

⁵¹⁴ Frede Farmand 08.03.2016

med det, de er dødsfarere. Jeg var en kujon. Jeg gjorde det først, da jeg vidste, jeg skulle dø. Jeg fik en lungebetændelse i 2012 og var MEGET syg. Døds syg. Og så tænkte jeg: Nu skriver du historien, for du skal alligevel kradse af.”

”Men dengang du selv var blevet far... Så nogle af de der... nogle af de der forfærdelige ting, du oplevede som barn, de må nogle gange være kommet op i din bevidsthed?”, spørger jeg.

”Nej. Der var lukket ned. Betonlåget var på.”

”Men det undrer mig med alle de forfærdelige ting, du oplevede, at du i mange år slet ikke tænkte på det, og at det så pludselig dukkede op...”

”Det var fordi, jeg var ved at dø. Så åbnede sårene og livet sig”, svarer Frede.

”Blev du så chokeret, da du pludselig stødte på alt det der?”

”Nej. Jeg har vidst det hele tiden.”

”Du har vidst det”, gentager jeg.

”Bare ikke rørt det”, siger Frede.

”Det har været... under låget?”

”Ja, låget lå der.”

”Ja. Okay”, siger jeg.

”Så åbner jeg låget. Og så går jeg i gang. Og så kommer sorgprocessen. Er du sindssyg? Der var jeg tæt på... Det var det, jeg helst ville.”

”Tage dit eget liv eller?”, siger jeg forsigtigt.

”Ja.”

”Ja. Okay.”

”Hvis jeg kunne få fred, så var det at foretrække. Børnehjemsbørn, der begår selvmord. De vil udfris. Og have den evige fred. Jeg har kæmpet meget imod det, tænkt: ’Meget har jeg løftet i mit liv. Men det der, det kan jeg ikke!’ Men så!” Frede banker sin knyttede hånd hårdt ned i bordet og fortsætter: ”De skal satanedme ikke få mig ned med nakken! ALDRIG vil jeg blive min egen bøddel! ALDRIG! Og så gik jeg i gang. Og så skrev jeg gennem snot og tårer. Det er tårer og snot, der styrer pennen. Og så er det med at passe på ikke at skrive det, man har lyst til, men at holde sig til det, smerten fortæller. Og det er det, jeg har gjort. Alt det, der var akkumuleret og samlet i hovedet og i følelserne, det fløj ud af hænderne. Det er sådan, man græder sig gennem en tekst. Og kladde efter kladde blev lavet. Og

langsomt var teksten formet, som jeg ville. Søren, der passede mig, han så, hvordan det var. Han kom hver dag. Han så, hvordan jeg græd og skrev. Han forstod ikke en skid. Intet. Han var socialist...”

”Aha”, siger jeg.

”De, der vil livet, og de, der ikke vil livet. Det er der, vandene skiller. Slet og ret. JEG VILLE LEVE. Det kan godt være, man har et brændende had til institutionen og forstanderen og assistenten og dem alle sammen. Men det udelukker ikke viljen til at ville leve. Og en af de personer, som gav mig viljen til livet, er frøken Thastum. Jeg kender ikke hendes fornavn. Jeg ved ikke, hvem hun er. Men jeg kan lugte hende, jeg kan se hende, jeg kan mærke hende. Og jeg har to billeder af hende. HUN... var Guds engel. Det spiller en nøglerolle i mit liv, de få dråber kærlighed. UBETINGET kærlighed. Jeg bruger begrebet Theotokras. Så siger folk, hvad fanden er det? Det betyder gudsbæreren. Hun bærer Guds kærlighed. Og det er en næsten guddommelig oplevelse at være en del af hendes kærlighed. Jeg elskede hende. Og det var også hende, der reddede mig hver gang, Assistenten havde været der. Bare rolig Stine. Lad os alle græde, nu skal jeg finde et lommetørklæde til dig.”

Frede fortsætter:

”Men der er også en anden ting. Da jeg var 11 år gik jeg ned ad Østergade, da jeg hørte musik inde fra kirken. Jeg løb ind og satte mig under prædikestolen og dér skete det, som Tastum åbnede for. DET væltede ud af orgel og DET BULDREDE i brystet. Jeg fik kraft, en enorm styrke. Og den har jeg bevaret. Jeg tænker i musik. Jeg kan IKKE LEVE UDEN MUSIK. Og musikken er en integreret del af min fortælling. Skriveprocessen, handler om det faktuelle, det stedfundne. Musikken handler om sorgbearbejdelse. Og det er det, som er udtrykt i de 93 videoer. Min fortælling er et rekviem. På en eller anden måde så gennemlever jeg en dødsproces. Jeg når bare ikke at dø af det.”⁵¹⁵

⁵¹⁵ Frede Farmand 08.03.2016

8.2 Barn nr. 33 tog bolig i Frede

Når Frede fortæller, at han i årevis har gemt sine mørkeste barndomsminder under et ”betonlåg”, mens de smertelige minder konstant har været til stede, forstår jeg det sådan, at han har holdt sine mørkeste erindringer udenfor bevidstheden, udenfor sproget; at de har været uden mening, uden form. I stedet har erindringerne været lagret i kroppen som diffuse følelser, de har været indlejret i handlemåder, vævet ind i relationer til andre. Først gennem erindringsarbejdet har Frede formuleret, bearbejdet og formet sine mørkeste erindringer og hermed transformeret dem fra noget diffust og ubestemmeligt til noget fast og formgivet. Gennem erindringernes transformering er der samtidig sket nogle forandringer med både selvet og den sociale verden. Gennem erindringsarbejdet trådte børnehjemsbarnet – barn nr. 33 – ud i lyset for herefter at blive genintegreret i Frede, som en meningsfuld del af, hvem han er som menneske. Ligeledes trådte børnehjemsbarnet gennem bogen og de mange videoer ud i det offentlige rum som en figur, der ændrer ved vores fælles forestillinger og forståelser af livet på danske børnehjem efter 2. Verdenskrig.

I Fredes fortælling om eget erindringsarbejde kan der identificeres en række helt konkrete processer, hvormed disse transformationerne foregår. For det første indebærer erindringsarbejde for de fleste en genfødsel af fortiden, nogle momenter, hvor der etableres en umiddelbar kontakt til stemninger, sansninger og følelser tilhørende en anden tid. Denne kontakt erfares i første omgang forud for eller udenfor en narrativ konstruktion af mening med det erfarede, og den forbindes dermed ikke til fortællingen om, hvem man er. Hos Frede sker denne genfødsel af fortiden blandt andet gennem musikken. I musikken finder Frede den trøst, hvile og fred, som gør det muligt for ham at gennemleve de følelser, som tidligere har været for overvældende, og samtidig tøjle sin dødslængsel. Frede kalder således sin bog et ”barnerequiem” og tilføjer, ”på en eller anden måde så gennemlever jeg en dødsproces. Jeg når bare ikke at dø af det.” Ligeledes genfødes fortiden gennem skriften, når det er ”tårer og snot, der styrer pennen”; når han bestræber sig på *ikke* at skrive det, han *vil*, men i stedet give slip og lade de akkumulerede følelser, stemninger og sansninger flyve ud af hænderne.

Efterfølgende, da først erindringerne havde materialiseret sig i skrift, skete der imidlertid hos Fredes et omfattende *fortolkningsarbejde*. Gennem flere år, sendte

Frede mig og mine kolleger forskellige udkast til sin bog frem mod det sted, hvor teksten med hans egne ord var blevet sådan ”som jeg ville.” For at give sine erindringer mening har Frede fortolket dem i relation til en omfattende viden om menneske- og børnesyn knyttet til Luther, reformationen og metodistkirken, det tyvende århundredes krige, hvor mennesker og i særdeleshed børn mistede deres værdi, og til den danske børneforsorg. Ligeledes har han trukket på tilgængelige kulturelle symboler, myter og kategorier i sin egen selvfremstilling. Særlig stærkt står i Fredes fortælling hele det bibelske univers og spejlingen i Jesus. Endelig trækker han også på fortælling om børneforsorgen etableret omkring Godhavn, og herunder figuren: det misbrugte og traumatiserede børnehjemsbarn, der rejser sig og gør sin stemme gældende. De mange betydningshorisonter i Fredes fortolkninger og meningskonstruktioner, tydeliggør en væsentlig pointe om sammenfletningerne mellem individuelle og delte erindringer: Selv om alle tidligere børnehjemsbørn, der beskæftiger sig aktivt med deres erindringer i den periode, hvor jeg har udført mit feltarbejde, synes at forholde sig til og skabe mening med egne erindringer i relation til fortællingen om Godhavn, skaber den enkelte også mening med sine erindringer i relation til alle mulige andre tilgængelige kulturelle figurer, som vælges til og vælges fra. Dermed bliver den fortolkning, som den enkelte lægger ned over egne erindringer, både kulturelt bestemt og vældig subjektiv og partikulær. Fortolkningsarbejdet er således en proces, hvor tidligere børnehjemsbørn skaber mening i en kulturel og historisk sammenhæng, men hvor de også reflekterer og på kreative måder selekterer, konstruerer og komponerer en erindring, de kan leve med.

I Fredes erindringsarbejde indgår også det, som jeg i afhandlingen kalder *forankringsarbejde*, det vil sige et forsøg på at forbinde egen historie med andres på en måde, som både giver svar på, hvorfor man er blevet, som man er, men som også muliggør en emotionel tilknytning og en fornemmelse af at høre til i verden blandt andre mennesker. Som vi skal se senere forbinder jeg dette forsøg med en bestræbelse på at slægtsgøre sine relationer til enten den biologiske familie, som de færreste har set særlig meget gennem opvæksten, eller til de voksne og børn, man voksende op med på børnehjemmet. Hos Frede indtager frøken Thastum en meningsfyldt rolle som bæreren af guds kærlighed eller som den ideelle og

ophøjede mor, der plantede kærligheden og håbet i ham. Men hun er også en figur i hans erindringer, som er omgærdet af positive følelser, som gør det muligt for ham at bære sine erindringer. Nogle måneder efter mit møde med Frede ringer han til mig. Han er vældig oprørt og fortvivlet. Efter mange års søgen har han endelig fundet frem til frøken Thastum, men det viser sig at frøken Thastum rigtig nok arbejdede på børnehjemmet, men at det ikke er hende, Frede husker som frøken Thastum. ”Vi kaldte dem jo bare for frøken”, gentager Frede flere gange. Den smukke barneplejerske på billedet, hende, som Frede elsker over alt på jorden, bærer i stedet det mere prosaiske navn frøken Hansen.⁵¹⁶ Et øjeblik er Fredes fortælling ved at styrte sammen, men han får sundet sig og laver navnet i filmene og manuskriptet om fra frøken Thastum til frøken Hansen. Der sker dog også det, at han knytter et varmt venskab til kvinden, som hed frøken Thastum, før hun blev gift. Hun fortæller Frede om livet på børnehjemmet fra hendes perspektiv, og sammen går de i gang med at skrive også hendes erindringer fra børneforsorgen. Jeg møder hende nogle gange gennem Frede. Hun havde elsket sit arbejde som børneplejerske og blomstrede op gennem det nye venskab med et af de børn, hun som ung, havde taget sig af.⁵¹⁷ Imens fortsatte Frede sin søgen efter sin elskede barneplejerske; den smukke unge kvinde på fotografierne. Når jeg udfolder denne supplerende fortælling, er det ikke kun for at pege på, at erindringsarbejde næsten altid indebærer kontinuerlige tilpasninger og genfortolkninger, men også at tidligere børnehjemsborns forsøg på at forankre deres egne erindringer og flette deres historie sammen med andres ofte betyder, at de griber ud efter disse andre, hvormed relationer – i erindrungen såvel som i livet, der leves – skabes, styrkes, svækkes, forhandles og stort set altid forandres.

Forsøget på at opnå *oprejsning* for de krænkelser, Frede oplevede som barn, er også en vigtig del af hans erindringsarbejde. Hos Frede søges denne oprejsning ved at træde frem med sin historie i offentligheden og konfrontere omverdenen med de ting, han blev udsat for som barn. For Frede har det været vigtigt, at hans bødler stilles til ansvar – om ikke i retten, for de er alle døde – så i historien og i fællesskabets delte erindring. Forstanderen og assistenten optræder således i både

⁵¹⁶ Frede Farmand, telefonsamtale, 2016

⁵¹⁷ Frede Farmand og fhv. frøken Thastum 06.09.2016, 02.11.2017

bogen og de mange YouTube-videoer med deres fulde navn og billede. Det er dog ikke alle Fredes overgrebsmænd, han kender navnene på. Ifølge Frede blev han og flere af de andre børn flere gange lejet ud til ”de fine”; nogle fremmede velklædte mænd, som voldtog dem. Mange gange hører jeg Frede gentage, at han ikke indstiller sin efterforskning før hvert eneste navn på disse mænd er fundet og offentliggjort.⁵¹⁸ Erindringsarbejde kan således også handle om at få omverdenen til at erkende, anerkende, angre og tage moralsk afstand fra det skete. Det er her omverdenens forestillinger og holdninger til fortiden, som skal forandres.

Fredes erindringsarbejde handler også om at *formgive* sine erindringer. Gennem arbejdet med bogen og de 93 videoer får erindringerne, som før var diffuse og kropsbårne, efterhånden en fast form. Et kaos af stemninger, sansninger, følelser og en masse forskellige forsøg på at bearbejde disse gennem fortolkning, forankring og oprejsning sorteres, ordnes og administreres. Noget smides væk, andet vægtes og en bestemt version af fortiden, som både er meningsfyldt og mulig at leve med, fastholdes og manifesteres materielt.

Som en koncentreret udøvelse af kritisk subjektivitet kan Fredes rejse helt overordnet ses som en proces, hvormed han kritisk reflekterer over, hvordan han er blevet formet, som han er; hvordan staten og børnehjemmet har subjektiveret eller formet ham som et ikke-menneske, et tilfældigt nummer, der kunne misbruges og smides ind på et loft for at dø. Ligeledes kan vi se, hvordan Frede ved at ophøje de dele i sin erindring, som handler om Thastums kærlighed og musikkens kraft, giver plads til og fremhæver en anden samtidig subjektivering af ham som et elsket og kraftfuldt menneske, der gør ham i stand til at genopstå som en jesusfigur – der kan forkynde en hård kritik af den måde udsatte børn subjektiveres og behandles på før såvel som nu. Gennem kritisk refleksion, kreativitet og aktive valg muliggør erindringsarbejdet således, at den enkelte kan hæve sig over og handle i forhold til den måde, han eller hun er blevet formet på og handlet med. I de følgende kapitler vil jeg underbygge min analyse af de transformerende processer ved at se nærmere på erindringsarbejde som fortolkningsarbejde, forankringsarbejde, en kamp for oprejsning og som materiel formgivning.

⁵¹⁸ Frede Farmand 08.03.2016, løbende telefonsamtaler. Samtaler før, under og efter teaterstykket *Barn nr. 33* i Odense 02.11.2017

Kapitel 9: Erindringsarbejde som fortolkningsarbejde

I dette kapitel undersøger jeg, hvordan tidligere børnehjemsbørn gennem fortolkningsarbejde forsøger at transformere eller værne om deres selv. Med fortolkningsarbejde mener jeg de kontinuerlige (gen)fortolkninger af erindringsglimt, som finder sted, når de kædes sammen med informationer og forestillinger til en fortløbende historie om eget liv. En historie man kan fortælle sig selv og andre. Som flere gange nævnt er det gennem konstruktionen af en meningsfyldt fortælling om vores eget liv, at selvet formes, og at vi opnår en fornemmelse af, hvem vi har været, hvem vi er, og hvem vi gerne vil være (se side 33-35).⁵¹⁹ Sådanne narrative konstruktioner vil altid i større eller mindre grad finde sted i interaktion med andre mennesker, i forskellige sociale sammenhænge og i et samspil med et væld af tilgængelige kulturelle figurer, kategorier og roller. For at forstå dette samspil anvender jeg endnu engang begrebet *composure* (se side 28-30).⁵²⁰ Dermed ser jeg behovet for andres anerkendelse som hel central for at opnå en vis ro i sindet, og dermed ser jeg også fortolkninger af egne erindringer som forbundet med forsøg på at finde forklaringsmodeller, som er kulturelt acceptable i egne og andres øjne.

Tidligere børnehjemsbørn indgår i mange forskellige sociale sammenhænge og fællesskaber, ligesom de er del af en kultur med mange forskellige værdier, normer, sociale kategorier og erindringssteder. I min analyse retter jeg imidlertid min opmærksomhed særligt mod betydningen af Godhavn som et erindringssted, der genererer fælles forestillinger om børnehjem i efterkrigstiden – herunder den sociale kategori: det svigtede og traumatiserede børnehjemsbarn. I mine analyser trækker jeg samtidig på begrebet fortællingens politik (se side 31).⁵²¹ Hermed retter jeg opmærksomheden mod det enkelte menneskes refleksioner, aktive valg og fravalg og den kreativitet, der bringes i spil i forsøgene på at balancerer sine erfaringer og skabe en mening, man kan leve med. I kapitlet viser jeg således, hvordan fortolkninger og genfortolkninger af egne erindringer foregår i et landskab befolket med sociale kategorier og kulturelle meninger, der henholdsvis understøtter

⁵¹⁹ Fivush, R. 2011

⁵²⁰ Dawson, G. 1994; Thomson, A. 1994

⁵²¹ Jackson, M. 2002

og truer selvet. Men min opmærksomhed er først og fremmest rettet mod, hvordan det enkelte menneske navigerer i dette landskab.

Som allerede beskrevet kæmper mange tidligere børnehjemsbørn med både manglende erindringer og uønskede erindringer (se side 86-98). Samtidig er der flere med overvejende gode erindringer fra deres tid på børnehjem, som oplever, at det store fokus på overgreb og svigt i det offentlige rum betyder, at de mødes med bestemte forventninger, der truer selvet (se side 102-105). I dette kapitel ser jeg nærmere på to tidligere børnehjemsbørns fortolkningsarbejde, som omhandler netop disse problematikker. Først ser jeg på, hvordan Hjalmar – som kæmper med både manglende og uønskede erindringer – fortolker og genfortolker sine erindringer efterhånden, som han får flere informationer om sin egen barndom, men også i takt med at han indgår i nye sociale sammenhænge og erindringsfællesskaber. Dernæst viser jeg, hvordan Steff forsøger at gøre sine erindringer om en god barndom gældende i mødet med omgivelsernes forventninger om det modsatte. Som erindringssted udgør Godhavn en vigtig betydningsramme i fortolkningsarbejdet hos både Hjalmar og Steff, men på vidt forskellige måder.

9.1 Fortolkninger over tid

De vedvarende fortolkninger og genfortolkninger af fortiden blandt tidligere børnehjemsbørn, som beskæftiger sig indgående med deres egen historie, får jeg en mulighed for at følge gennem Hjalmar. Jeg lærte Hjalmar at kende i 2013, hvor han første gang tog kontakt til museet og fortalte sin historie til min kollega Jacob i forbindelse med projektet ”Anbragt i historien”. Siden har han involveret sig aktivt i museets arbejde med børnehjemshistorien, hvilket har givet mig lejlighed til at snakke med ham i mange forskellige sammenhænge. Han ringer også ind imellem, hvis han har fået nye indsigter omkring sin egen historie, og jeg besøger ham nogle gange for at tale med ham om den proces, han har været igennem.

Undervejs i erindringsarbejdet manifesteres de transformationer, han gennemgår, ved navneskift. Først sløjfer han sin stedfars efternavn og tager sin mors pigenavn for at ”forfølge det mikroskopiske slægtskab” til morens tyske

familie.⁵²² Senere udskifter han sit fornavn Lars med sit mellemnavn Hjalmar. Det er sidstnævnte navn, jeg bruger.

I det følgende analyserer jeg, hvordan Hjalmar løbende har fortolket og omfortolket sine erindringer om barndommen hen over tid, og hvordan disse fortolkninger har spillet sammen med livssituationer, nye informationer og sociale sammenhænge samt tilgængelige kulturelle repræsentationer.

Erindringer om barndommen omfortolkes

Under et af mine besøg hos Hjalmar snakker vi om, hvordan han har levet med sine erindringer i løbet af livet, og hvordan skiftende livssituationer har spillet ind på den måde, han har fortolket fortiden. Hjalmar blev født i Tyskland i 1962, og gennem den tidlige barndom var han anbragt på to forskellige spæd- og småbørnehjem, inden han blev hentet til Danmark og i nogle år boede hos sin mor, hendes danske mand og deres fælles barn. Da moren blev indlagt på et psykiatrisk hospital, blev Hjalmar og hans halvsøster anbragt på Optagelseshjemmet Skansen fra 1970-1979 kun afbrudt af en periode på halvandet år, hvor han var anbragt i familiepleje.⁵²³ Hjalmar fortæller, at tiden efter han flyttede fra børnehjemmet var turbulent. På mange måder levede han et liv, som var præget af hans opvækst, men det var ikke sådan, at han gik rundt og tænkte særligt meget på fortiden. Bevidsthedsmæssigt var han mest af alt bare i nuet. Senere oplevede han en religiøs vækkelse efter en blaffetur med en baptistpræst, og herefter fik han et mere roligt liv. Han blev gift, fik børn og arbejdede i flere år som møbelpolstreder. Hjalmar fortæller mig, at det ikke var sådan, at han i denne periode aldrig tænkte på eller fortalte om sin barndom, men det var nok mest ”den rosenrøde version” og de sjove anekdoter om, hvordan han kravlede ned af nedløbsrøret på børnehjemmet om natten, han fortalte til sine børn. Da Hjalmar blev skilt oplevede han imidlertid en stor livskrise. Han blev ramt af en ”voldsom skam” over sin egen utilstrækkelighed som familiefar og af en ”afsindig og afgrundsdyb ensomhedsfølelse”, og efter et selvmordsforsøg begyndte Hjalmar at beskæftige sig meget indgående med sine erindringer fra opvæksten.⁵²⁴

⁵²² Kragh, J. V., S. G. Jensen & J. K. Rasmussen 2015: 394

⁵²³ Ibid.: 394, 396f

⁵²⁴ Hjalmar Kinner 31.05.2016

Interessen for, hvad det var for en historie, der havde formet ham, blev især vakt, da han begyndte at gå i terapi. Hjalmar forklarer, at han her fik lukket op for nogle af alle de følelser fra opvæksten, som han livet igennem havde forsøgt at holde stangen, og han blev klar over, at det var barndommens oplevelser, som intensiverede sorgen over familiens opløsning.

Det var også derfor, at Hjalmar nogle år senere kontaktede Forsorgsmuseet, da han så, de søgte tidligere børnehjemsbørn, som ville fortælle om deres opvækst. Gennem en række interviews fortalte Hjalmar om sin opvækst og hans fortælling blev sammenfattet under overskriften ”Skrækkelige Olfert” og publiceret i bogen *På kanten af velfærdsstaten* (2015).⁵²⁵ Historien om ”Skrækkelige Olfert” handler om en dreng, som sammen med en klike af jævnaldrende drenge forsøgte at klare sig i børnehjemets hækkeorden ved at tyrannisere de svagere børn. Også smertelige erindringer berøres. Disse erindringer handler blandt andet om en følelse af ikke at høre til og af ikke at være betydningsfuld for nogen.⁵²⁶ Hjalmar fortæller også om den vold, han blev udsat for både af sin stedfar og senere sin plejefar, og om seksuelle krænkelse på børnehjemmet, som betød, at noget indeni ham gik i stykker, og at nuancerne i tilværelsen blev opløst: ”Alt, hvad der har med følelser at gøre, kom i en dybfryser. Jeg var fuldstændig blank på ydersiden.”⁵²⁷

Når Hjalmar fortæller om sine erindringer tegnes et billede af to vidt forskellige versioner før og efter sin skilsmisse. Noget som formentlig har haft stor betydning for Hjalmars omfortolkninger af egne erindringer efter skilsmissen er, at Hjalmar først hos sin psykolog og siden hos min kollega på Forsorgsmuseet fik mulighed for at fortælle sin historie til en anden hen over mange timer. Hjalmar fik hermed en mulighed for at komme i forbindelse med og artikulere andre erindringer, end de der var knyttet til ”den rosenrøde version” og de sjove anekdoter. Han fik lejlighed til at afprøve nye sammenhænge og måder at skabe forbindelse mellem før og nu.

Der er både fællestræk og store forskelle mellem den betydningsramme, som etableres hos henholdsvis psykologen og historikeren på museet. I begge sammenhænge anerkendes Hjalmars erindringer og erindringsarbejde som relevant

⁵²⁵ Kragh, J. V., S. G. Jensen & J. K. Rasmussen 2015: 393-400

⁵²⁶ Ibid.: 394

⁵²⁷ Ibid.: 397

og vigtig, men af forskellige årsager. Hos psykologen anerkendes Hjalmar's arbejde med egne erindringer som væsentlig i en bestræbelse på at bearbejde fortiden, så han kan få det bedre fremadrettet. Hermed understøttes etableringen af narrative forbindelser mellem traumatiske oplevelser i barndommen og reaktions- og handlemønstre i det voksne liv. På museet anerkendes Hjalmar's historie som del af en større fælles historie, der kan kaste lys på den danske velfærdsstats skyggesider. Dermed understøttes en version af Hjalmar's erindringer, som er centreret om at fortælle om sider af livet under børneforsorg, som kan nuancere eller rokke ved den mere etablerede historie. Hjalmar's erindringer får dermed også en historisk og politisk relevans.

Fortolkninger af nye informationer

Efter Hjalmar's første kontakt til museet begynder han at lede efter informationer og materielle spor, som kan udfylde hullerne i hans erindringer og understøtte en mere sammenhængende biografisk erindring. Som mange andre tidligere børnehjemsbørn forsøger han først og fremmest at få indsigt i sin personlige journal.⁵²⁸ I første omgang søger han om indsigt i sin journal fra Skansen hos Landsarkivet for Nørrejylland blot for til at finde ud af, at journalen ikke er bevaret. Senere får han dog indsigt i sin sag fra Fredericia Kommune og dermed adgang til flere nye informationer. Af journalen fremgår det blandt andet, hvor han var anbragt gennem sine første leveår. Hjalmar finder også oplysninger i journalen, som bekræfter nogle mørke følelser, ”som kroppen ikke har glemt”, og svage erindringer, ”der var tågede”, begynder at træde frem. Han får blandt andet bekræftet nogle svage minder om vold, da han læser i journalen, at stedfaren har et hidsigt temperament. ”Jeg kunne kun diffust huske noget om vold, og derfor var det vigtigt at se oplysninger om dette ført til protokols”, fortæller han.⁵²⁹ Hos Hjalmar er der dog også flere oplysninger, som han ikke uden videre kan væve ind i sin historie, men som ændrer den ret radikalt. Hjalmar finder i sin journal informationen om, at hans mor forsøgte

⁵²⁸ For en mere udfoldet analyse af tidligere børnehjemsbørns møder med deres journal se: Bjerre, C., J. K. Rasmussen & S. G. Jensen 2017; Rasmussen, J. K. 2019. Se også omtalen af Jacob Knage Rasmussens ph.d.- projekt: Vaaben, L. 2017. Mødet med eget journal beskrives også i en omfattende international litteratur, se f.eks.: Kirton, D. m.fl. 2001. Horrocks, C. & J. Goddard 2006. Goddard, J. m.fl. 2008

⁵²⁹ Hjalmar Kinner 31.05.2016

at slå ham ihjel, da han var helt lille. Information chokerer ham og kaster skygger over de erindringer, han har om hende.⁵³⁰ Der er også flere beskrivelser af ham i journalen, som skuffer ham. Ud fra det skrevne får han en oplevelse af, at der ikke var nogen, der rigtig bemærkede ham på børnehjemmet.⁵³¹

I samme periode finder Hjalmar også flere billeder af sig selv på børnehjemmet Skansen. Ved at granske sine egne udtryk på fotografierne bruger han dem blandt andet til at underbygge sin erindring om betydningsfulde skift, som opdeler barndommen i et før og efter. Hjalmar viser mig blandt andet to billeder (se side 351) og fortæller: ”Klassebilledet er for mig helt enestående. Jeg bor på børnehjemmet og er havnet i noget specialskole, 3.B kan jeg se, der står nedenunder. Det er mig bagest og længst til højre i den røde trøje. Billedet repræsenterer noget særligt, fordi der er mimik og lidt spil i mit ansigt. Det fortæller mig, at i den periode har jeg åbenbart befundet mig godt. Sådan husker jeg det også, jeg har bare manglet dokumentation for det... for på de få andre billeder, jeg ellers har kunnet støve op, der er ansigtet bare sådan (pifter) spejlblankt. Det viser ikke noget. Det andet billede er fra min konfirmation, som blev holdt på børnehjemmet, og det skulle jo så være den store dag! Det er mig i den hvide skjorte, og jeg har det der neutrale udtryk. Det er som om, min krop ikke har en holdning til det, der sker, der er ikke nogen mimik at spore i mit ansigt, jeg er sådan: ’okay, du må hellere lige tage den der facade på, for folk skal eddermame ikke kunne læse, hvad der sker inde på den anden side.” Hjalmar forbinder dette billede med en tidlig beslutning omkring 12-årsalderen; ”du må gøre dig kold.” Han er på det tidspunkt vendt tilbage til børnehjemmet efter et dårligt ophold hos en plejefamilie, er blevet krænkset seksuelt på børnehjemmet, mens den pædagog, som han var tættest på, netop er rejst. ”Det er ligesom om, at der begynder jeg virkelig at tage teflonansigtet på.”⁵³²

Der er også et andet billede, som Hjalmar lægger meget mærke til, og det er et billede fra fastelavn på Skansen, hvor han er klædt ud som hjemløs med en spritflaske pakket ind i en papirpose: ”Det billede der, det repræsenterer det liv, som jeg så for mig dengang... min selvforståelse og min frygt.” Hjalmar uddyber:

⁵³⁰ Hjalmar Kinner 31.05.2016

⁵³¹ Ibid.

⁵³² Hjalmar Kinner 04.04.2016

”Der var jo aldrig nogen, der sagde; ’Hør her, du er ferm til det og det, og jeg ser, hvad dine interesser er, så hvad med om du blev snedker eller noget, hvor du skal bruge dine hænder.’” Hjalmar beskriver det som ”et eklatant svigt fra børnehjemmets side,” at de ikke udpegede nogle mål for børnene og hjalp dem på vej.⁵³³

Hjalmar får også i perioden, hvor han søger efter informationer, en plastikpose fyldt med breve, som hans ekskone har fundet i sin oversvømmede kælder. Brevene er alle adresseret til ham og spænder over en lang periode fra begyndelsen af børnehjemstiden og frem til slutningen af 1980’erne. Hjalmar havde glemte om brevenes eksistens, men nu, hvor han forsøger at skabe sammenhæng og mening i sit liv, har de pludselig relevans. I posen finder han flere breve fra den pædagog, han var særligt knyttet til, og et fødselsdagskort fra sine venner på børnehjemmet. Det gør ham glad og understøtter hans erindringer om nogle gode relationer. I posen er der også flere postkort fra hans mor. Han viser mig et med et billede af en kattekillling. Hjalmar fortæller, at han har spekuleret en del over motivet: ”Jeg har ligesom tænkt, om hun ønskede at sige noget med, at der var en kattekillling på. Havde vi en kat, da vi boede i det, der i nogle få år, var et hjem? Men jeg er nået frem til en konklusion: Den refererer ikke til noget. Det har været totalt tilfældigt. På det tidspunkt, er hun jo på den lukkede i Middelfart, og der har så været et udvalg nede i den kiosk, hvor hun købte kortet.” Hjalmar tilføjer dog tøvende: ”Men det er nok alligevel et udtryk for, at vi har været i hendes tanker.”⁵³⁴

De mange nye spor fra fortiden i form af journal, fotografier, postkort og breve, som Hjalmar finder frem til gennem sit erindringsarbejde, spiller en vigtig rolle for hans muligheder for at udfylde de tomme huller i erindringen og for at understøtte, bekræfte og virkeliggøre de erindringer, han allerede har. Når tidligere børnehjemsbørn finder nye informationer undervejs i deres erindringsarbejde, kastes således lys på sorte felter i deres historie.

Der er dog sjældent tale om, at de nye informationer blot fylder de tomme felter i erindringen ud som i et puslespil. Ofte kaster de nye informationer samtidigt

⁵³³ Hjalmar Kinner 31.05.2016

⁵³⁴ Ibid.

et nyt lys på de andre erindrede brudstykker. Det fordrer et stort fortolkningsarbejde og betyder, at der kontinuerligt træffes nogle mere eller mindre bevidste valg om, hvordan man vil forholde sig til de nye informationer og skrive dem ind i den overordnede historie om eget liv. Særligt tydeligt bliver dette, når Hjalmar tildeler informationen om, at hans mor forsøgte at slå ham ihjel en helt central placering i forståelsen af hende, deres indbyrdes relation og sit eget livsforløb. Postkortet underlægges derimod en grundig fortolkning for herefter i lyset af informationen i journalen at blive afvist som et egentligt udtryk for moderlig omsorg.

Måske er et kalejdoskop således en bedre metafor end et puslespil for processerne, hvormed mønstre og meningsfulde sammenhænge mellem informationer og erindringsglimt løbende udvides gennem erindringsarbejdet. Gennem fortolkningsarbejdet kan den enkelte nemlig til en vis grad selv dreje og justere på mønstrene og herved få nogle episoder til at træde i forgrunden, mens andre toner ud. Som vi skal se i de følgende afsnit, bliver mulighederne for fortolkninger som regel stadig større og mere komplekse, efterhånden som erindringsarbejdet skrider frem.

Fortolkninger i lyset af kulturelle repræsentationer

I Hjalmars bestræbelser på at blive klogere på sin egen historie og komponere en erindring, han kan leve med, trækker han også på anerkendte kulturelle repræsentationer af børnehjem og børnehjemsbørn.⁵³⁵ Især bliver Godhavn som erindringssted et centralt referencepunkt for Hjalmar. Han involverer sig i Godhavnsdrengene kamp for en officiel undskyldning, og derfor er han i foråret 2016 inviteret med til forpremiere på filmen *Der kommer en dag* baseret på historien om børnehjemmet Godhavn.⁵³⁶ Filmen får en vigtig betydning for den måde, Hjalmar oplever sin egen barndom på. I perioden, hvor filmen vises i biografen, ser Hjalmar den fem gange. Han fortæller, at han bruger filmen som en form for ”erindringsterapi” og som ”en måde at få følelserne ud af dybfryseren på.” Der er flere ting, Hjalmar lægger mærke til i filmen, og som han forbinder med sin egen barndom. Men især hæfter han sig ved scenen, hvor filmens hovedperson

⁵³⁵ Dawson, G. 1994; Thomson, A. 1994

⁵³⁶ Uformel snak med Hjalmar Kinner ved forpremierer til *Der kommer en dag*, 13.04.2016

bliver placeret i gården med sit våde lagen efter at have tisset i sengen: ”Jeg synes den der med lagenet... jeg oplevede ikke, at jeg skulle ned i gården med det lagen der, men at være sådan en tisedreng; det var ikke nogen stjernestatus, så ja, da jeg ser den scene første gang, så må jeg indrømme, at jeg kan mærke en vrede, at den scene sætter nogle ting i gang hos mig.”⁵³⁷

Den samme vrede giver Hjalmar udtryk for, da vi sammen går rundt i børnehjemsudstillingen på Forsorgsmuseet og kommer til montren med stiklagner: ”Jeg har jo været her nogle gange, men jeg kan stadigvæk stå og se på de der pislagner, for de repræsenterer jo nogle ret smertelige erindringer for mig.” Hjalmar fortæller, at han oplevede det som ydmygende, når personalet monterede gummilagnet på hans seng foran de andre drenge, og han kan ikke forstå, hvorfor der ikke blev taget hånd om problemet: ”Hvorfor fanden pisser Hjalmar i sengen, når han er 14-15 år?” udbryder han vredt. ”Det var der sgu aldrig nogen, der interesserede sig for, aldrig! Man var totalt ligeglad med det. Jeg kan jo se ud fra aktindsigten, ’han pissede, da han kom, han pissede dér, og han pissede også dér...’ Men hvorfor mon?”⁵³⁸

Som de ovennævnte eksempler viser, får kulturelle repræsentationer af børneforsorgen betydning for Hjalmar's forsøg på at komme i kontakt med sine følelser og give erindringerne mening. Både filmen og udstillingen er med til at sætte fokus på særlige aspekter af livet som børnehjemsbarn gennem stærkt ladede billeder og materielle symboler som de våde lagner. Hermed aftabuiseres skammen, mens vreden legitimeres over de ydmygelser, han oplevede som ”tisedreng.” Samtidig kommer netop skammen knyttet til de våde lagner til at fremstå som noget særlig væsentligt og særlig forfærdeligt, som er værd at fremhæve i den personlige erindring. Filmene og børnehjemsudstillingen får således en rolle for det, Hjalmar fremhæver i sin egen fortælling. For Hjalmar synes perioden, hvor filmen går i biografen, i det hele taget at være en tid, hvor alle hans mørkeste erindringer tages frem, fortolkes og i høj grad fletter sig sammen med fortællingen centreret om Godhavn – ikke blot som en fortælling han refererer til, men som en fortælling, han

⁵³⁷ Hjalmar Kinner 28.04.2016

⁵³⁸ Hjalmar Kinner 04.04.2016

understøtter og bidrager til. Hermed flettes de personlige erindringer sammen med de delte erindringer knyttet til Godhavn som erindringssted.⁵³⁹

Erindringerne nuanceres

Senere sker der imidlertid en gradvis opblødning af Hjalmar's fortolkninger. Hjalmar deltager i en skriveworkshop på Forsorgsmuseet med forfatteren Trisse Gejl. I løbet af kurset skriver deltagerne om deres barndom gennem nogle eksperimenterende øvelser, hvor de skal skrive videre på hinandens tekster, skrive ud fra bogstaver, ud fra tal og i det hele taget bare skrive løs.⁵⁴⁰ Hjalmar syntes, det er fantastisk. Han fortæller, at han oplevede ”en himmelsk forløsende kraft”, som gav adgang til en kreativ væren, men også frigav nogle helt nye erindringer. Især under en af øvelserne blev der åbnet ”et meget sjældent vindue” ind til et minde fra barndommen, hvor hans tyske mor sang en godnatsang for ham: ”Ach, du lieber Augustin.” ”Det var meget stort, det var: WOW! Hold nu kæft mand! Lige pludselig er Hjalmar tilbage i sengen, og hans mor sidder ved siden af mig, og jeg oplever lige der, at jeg har min mors opmærksomhed, at jeg lige der ikke befinder mig i den evige konstante forsvar, angst, frygt, men faktisk har *a moment of glory* med min mor.”⁵⁴¹

Under skriveøvelsen, hvor Hjalmar bliver opfordret til at give slip på konforme fortælleformer, synes han også et øjeblik at give slip på den struktur, som han siden sin skilsmisse har organiseret sine egne erindringer efter, og som i stigende grad har flettet sig sammen med erindringer knyttet til Godhavn. Hermed bliver der plads i hans bevidsthed til et lykkeligt minde, som er helt anderledes end de andre minder, han er kommet i kontakt med under sit erindringsarbejde. For Hjalmar betyder det nye minde om moren ikke, at vreden fordufter, men det betyder, at noget af mørket må vige tilbage, så der bliver plads i hans historie til i hvert fald et øjebliks tryk og kærlighed.

⁵³⁹ Om tidligere børnehjemsbornes brug af dominerende narrativer om børnehjem konstitueret gennem udrednings - og forsoningsprocesser se: Murray, S. E. m.fl. 2007; Murphy, J. 2010; Edwards, D. 2017

⁵⁴⁰ Gejl, T. 2019

⁵⁴¹ Hjalmar Kinner 26.6.2017

Kort efter får Hjalmar kontakt med en af de ansatte på Skansen, Kirsten, som var pædagog på stedet under hele Hjalmars anbringelse og også efterfølgende. De to mødes flere gange og snakker godt sammen. Skansen betyder meget for dem begge, og det berører hende, når Hjalmar fortæller om de ubehagelige ting, han har oplevet på børnehjemmet. ”Hun bliver skuffet og ked af det, og jeg kan godt mærke, at Skansen på en eller anden måde er hendes verden, hun har ikke selv fået børn, og hun har det ikke godt, når jeg kommer ind på den tale...”

Efter flere møder beslutter Hjalmar og Kirsten at besøge Skansen sammen.⁵⁴² Hjalmar har været der flere gange, siden han rejste, men ikke sammen med andre, der også har en tilknytning til stedet. Han fortæller, at de under besøget fik et indblik i hinandens mere eller mindre hemmelige verdner. Hjalmar fortalte, hvordan han kravlede ind på loftet gennem skunken på hans værelse, og Kirsten fortalte om de ansattes overvejelser og interne uenigheder.

Samtalerne med Kirsten rokker på flere måder ved Hjalmars oplevelse af fortiden. Hvor Hjalmar normalt portrætterer sit yngre selv som en bølge med teflonansigt, har Kirsten et andet billede af ham. ”Hun huskede mig som videbegærlig. ’Der var ikke andre, der læste så meget avis som dig’, sagde hun. Hun var heller aldrig nervøs for, at det ikke skulle gå godt for mig, ’det kunne ikke passe andet.’” Hjalmar forklarer, at han måtte tage nogle af de ting, hun sagde, til indtægt og erkende, at han faktisk var blevet set af nogle af de ansatte og endda med venlige øjne. Hjalmar fortæller også, at Kirsten, da han klager over stiklagnet, spørger ham direkte, om han nogensinde blev mobbet med de lagner af de ansatte på Skansen. Og det måtte Hjalmar indrømme, at han aldrig blev. Han fik bank, når han tisede i sengen af både sin stedfar og sin plejefar og følte det som en ydmygelse over for sine kammerater, men han blev aldrig mobbet med det af personalet på børnehjemmet. ”Og så kan jeg godt se, okay mine smertelige erfaringer med sengevædning ligger primært uden for børnehjemmet.”⁵⁴³

Også mødet med Kirsten medfører således genfortolkninger hos Hjalmar. Gennem deres erindringsfællesskab bliver personalet på børnehjemmet

⁵⁴² Hjalmar Kinner 26.6.2017

⁵⁴³ Ibid.

personificeret og menneskeliggjort, mens også Kirstens perspektiver som ansat får en plads i Hjalmar's meningskonstruktioner.

I de år, jeg følger Hjalmar's erindringsarbejde, kæmper han kontinuerligt med sine erindringer fra barndommen. Men samtidig ændres hans fortolkninger af dem. Undervejs glider hans personlige erindringer sammen med den delte erindring om Godhavn. Senere komponerer han en mere nuanceret og ambivalent fortælling, som også indebærer et håb om at kunne rumme fortidens mange samtidige stemninger og følelser.

I døren til Hjalmar's lejlighed, hvor vi er ved at tage afsked, reflekterer han over den rejse, han har været på og siger, at han hele tiden støder på nye ting, ”som trigger og farver erindringerne.” Han uddyber: ”Det tror jeg skisme, at vi alle har oplevet: Vi bliver farvet af nogle ting, vi kan spejle os i.” Hjalmar siger også, at han ikke længere ønsker, at de dårlige oplevelser skal skygge for de gode. ”Jeg er nået frem til en opgørelse, der hedder 25 procent dårligt, og den del skal have lov til at være der, men den skal ikke dominere det hele.”⁵⁴⁴

9.2 Fortolkninger i mødet med andres forventninger

”Det er jo sådan, at jeg altid har fortalt godnathistorier for min datter Cecilie om min tid på Kildebjerget og så på et tidspunkt, så ser jeg, at man har lavet en udstilling, ’en rørende udstilling’, om børnehjem i Svendborg, og så siger jeg til min kone, ’det må være noget for os, for så kan Cille høre nogle andre historier end de kildebjergshistorier, jeg har fortalt’. Og så tog vi derover, og så stod der en plint med blod på, og væggene var sorte og fyldt med avisudklip om Godhavn, som jeg begyndte at læse, og det kunne jeg bare ikke klare. Jeg skyndte mig at få min kone og datter videre og sagde: ’nu går jeg lidt for mig selv, for jeg skal se lidt nærmere på monterne.’ Og de gik videre i udstillingen, og jeg tror også min kone havde luret mig, for jeg plejer jo altid at fortælle en masse, når vi er på museum, men de gik, og det gjorde jeg også. Jeg gik ned i butikken og bad om en kande kaffe, og så ville jeg gerne snakke med kuratoren, og mens jeg ventede læste jeg i nogle

⁵⁴⁴ Hjalmar Kinner 26.06.2017. Se fotografier knyttet til Hjalmar's fortolkningsarbejde i bilag 2, s. 350

opstillede bøger om børnehjem, og de handlede alle om bank, incest og misbrug, og så var jeg blevet godt vred, fordi jeg havde jo masser af historier, som ikke handlede om det, og da kuratoren så kom, så sagde jeg: 'jeg synes sgu, det er en trist udstilling, I har lavet, der er ikke noget som helst positivt. Man får jo indtryk af, at det var rent sørgeligt... men der var altså 7000 børn på børnehjem i 1970, og vi har fandeme ikke fået bank alle sammen.' I bilen hjem besluttede jeg mig for at skrive min egen bog, så jeg kunne sende ti eksemplarer hen på museet, så de kunne få noget andet end det der... Jeg synes, vi skylder alle de voksne mennesker, der var omkring os... vi skylder dem, at der er nogen, der fortæller og takker for alt det, de har gjort for alle os.'⁵⁴⁵

Jeg besøger Steff en blæsende forårsdag for at snakke med ham om den betydning, hans barndom har haft for ham gennem livet, og om hans motivationer for og erfaringer med at fortælle sin historie i offentligheden.⁵⁴⁶ Han viser mig rundt i sit smukke træhus og siger, at der er mange flere kvadratmeter, end de har brug for både inde og ude, men han købte huset, fordi det mindede ham om Kildebjerget. Besøget varer i mange timer. Senere følges jeg med ham til et af hans foredrag, og vi snakker flere gange sammen i telefonen om hans tanker og refleksioner, som på forskellig vis handler om at bære på og fortælle om erindringer, der bryder med omverdenens forudindtagede forestillinger om, at en opvækst på børnehjem må have været noget helt forfærdeligt. I det følgende udfolder jeg en længere fortælling om Steffs erindringsarbejde som afsæt for en løbende analyse af, hvordan han fortolker sine egne erindringer, men især hvordan han forsøger at gøre denne fortolkning gældende i det offentlige rum.

Steffs modfortælling

Inden jeg besøger Steff har jeg læst hans første bog *Børnehjemsdreng 1951-1961*, som udkom i 2010.⁵⁴⁷ I bogen fortæller han først om sin tidlige barndom i husvildebarakkerne i Utterslev, hvor han boede sammen med sin lillebror og mor frem til morens død. Derefter fortæller han om sit videre liv på Børnehjemmet

⁵⁴⁵ Steff Ejlertsen 20.04.2016

⁵⁴⁶ Ibid.

⁵⁴⁷ Ejlertsen, S. 2010

Kildebjerget ved Vejle, hvor Steff boede, til han afsluttede sin realeksamen. Fra Kildebjerget fortæller Steff om hverdagens pligter og fritidsinteresser, om højtiderne og sommerferierne med de lange lykkelige cykelture i det danske land, om skolen og lokalsamfundet, om venskab og fællesskab. Centralt i bogen står også beskrivelsen af de dygtige lærere, han møder på børnehjemmet og i skolen, og som blev de ”fyrtårne”, han livet igennem navigerede efter. Som barn var det Steffs drøm at blive lærer ligesom dem, og i et kort afsluttende kapitel om det voksne liv fremgår det, at Steff kan se tilbage på et langt liv som lærer og efterskoleforstander, hvor han har videreført den pædagogik, han lærte på Kildebjerget. Steffs tone er positiv hele bogen igennem. Hvor han beskriver konflikter eller ubehageligheder, der afsluttes historierne altid med en lykkeligt udfald, som ofte også har et opbyggeligt budskab.

I bogen citerer Steff på første side Gunnar Jørgensen, forfatter til *Flemming-bøgerne*: ”Det hjælper ikke noget at bede om medvind, hvis du ikke selv har hejst sejlene.”⁵⁴⁸ *Flemming-bøgerne* – som forstanderen på Kildebjerget læste højt for drengene søndag aften – er traditionelle drengebøger, som blev udgivet mellem 1918 og 1930 med det reformpædagogiske motto – ”Prøv! – med Kærlighedens Stærke Arm” på alle titelblade.⁵⁴⁹ Det menneskesyn og den grundlæggende fortælling, som Steff forsøger at få frem i sine erindringer, er mere eller mindre identisk med den, der gør sig gældende i *Flemming-bøgerne*. Steff deler det børne- og menneskesyn, som Flemming mødte hos sin fremsynede rektor, og som Steff selv mødte blandt lærerne på Kildebjerget; at man som lærer ikke skal tugte børn for deres fejl og mangler, men kunne se og fremelske det guld, som findes på bunden af dem. Steff blev også som Flemming lærer og videreførte denne pædagogik. Der ligger også hos Steff en identifikation med det gæve gåpåmod, som *Flemming-bøgerne* fejrer; at man kan bede om hjælp, men at man også selv har et ansvar for at løse sine problemer og for at holde modet oppe og humøret højt. I bogen skriver Steff afslutningsvis, at mestring af livet for ham handler om, ”at man ikke hænger sig for meget i negative oplevelser og erfaringer”, og om ”at gøre noget selv for at opnå det, man helst vil.”⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ Ejlertsen, S. 2010

⁵⁴⁹ Weinreich, T. 2012

⁵⁵⁰ Ejlertsen, S. 2010: 108

Ifølge Steff tog det ikke særlig lang tid at skrive den første bog, ”for jeg havde jo fortalt de historier mange gange.” Til gengæld var det svært at få den udgivet. ”Der var et forlag; da de hørte, at min far var tysk marinesoldat, og at jeg havde et billede af ham, så sagde de, at hvis han kom på forsiden, så kunne den hedde et eller andet a la ’Tyskerungen’. Så sagde jeg, ’jamen det handler den ikke om’. Så siger han, ’jamen du må da også have fået nogle bank’. Så sagde jeg, ’jamen jeg fik masser af øretæver’, og det synes han var rigtig godt, men da jeg så fortalte, at det var i den lokale folkeskole, jeg fik de der øretæver, så gjaldt det ikke. Det skulle være oppe på børnehjemmet, og der fik vi aldrig tæv, aldrig!” Til sidst fandt Steff dog et mindre forlag, og siden har han valgt at udgive sine erindringsbøger selv og så sælge dem under sine foredrag.⁵⁵¹

Steff er en travl foredragsholder, og senere følges jeg med ham til et af hans mange foredrag rundt i landet, hvor han fortæller om sin tid på børnehjem, denne gang inviteret af en foredragsforening i Roskilde, bestående af især ældre kvinder. Som foredragsholder er Steff blændende, en sand historiefortæller. Han dramatiserer sine fortællinger ved at lave stemmen om, han gør kroppen mindre, større, vandrer frem og tilbage over gulvet, hopper rundt, men det er også som om, han genoplever alle scenerne emotionelt. Flere gange troede jeg, at han ville bryde ud i gråd – ikke af sorg, men taknemmelighed, men i stedet begynder han en ny fortælling. Han åbner en af sine tre medbragte kufferter og smider skødesløst om sig med *Flemming-bøgerne*, stenøkser og sytøj med avancerede sting, som han har lært at lave som barn. Dæmpet synger han en godnatsang, og alle stemmer uopfordret i. Det var mit indtryk, at alle sad på kanten af deres stole, og var der – på Kildebjerget – sammen med ham – sådan havde jeg det i hvert fald selv, og efter foredraget så jeg to kvinder omsorgsfuldt, som havde de noget meget kostbart mellem hænderne, folde sytøjet sammen, som han havde smidt på gulvet.

Under foredraget fortalte Steff nogenlunde de samme historier, som dem der også findes i bogen, men også lignende fortællinger. En af dem handler om, hvordan forstanderinden på børnehjemmet indsamlede gratis garn hos fruene i sognet og lærte børnene at strikke halstørklæder – som grundet de mange forskellige garndonationer blev multifarvede. ”Og så kunne vi jo godt have gået ind

⁵⁵¹ Steff Ejlertsen 20.04.2016

i skolegården med bøjet nakke.” Steff slæber sig ydmygt hen ad gulvet og fortsætter med klagende stemme ”og sagt åh, alle os fra børnehjemmet kommer med ens multifarvede halstørklæder.” Steff retter sig op, skyder brystet frem og hæver stemmen: ”men det gjorde vi sgu ikke, vi rankede os og gik frem og tilbage og viste dem frem, og en uge efter havde alle de andre på skolen også multifarvede halstørklæder.” Da Steff er færdig med sit foredrag pakker han hurtigt sammen, og vi tager af sted. Han vil ikke svare på alle mulige spørgsmål, forklarer han mig, de må tage hans historie, som den er.⁵⁵²

I perioden, hvor jeg er i løbende kontakt med Steff, vises også udsendelsen *Børnene fra Kildebjerget*, som er lavet af Frantz Howitz og blev sendt på tv-stationen dk4.⁵⁵³ På kanalens hjemmeside blev programmet præsenteret under overskriften ”dk4 viser solsiden af landets børnehjemshistorie.” Om programmet står der blandt andet: ”Og selv om at man så kunne forvente, at det hele kommer til at handle om tørre tæv og overkogte kartofler, kunne intet være fjernere fra den historie, Howitz er på vej med. Han har nemlig besluttet sig for at tage fat i den positive historie.” Der står videre, at medierne de senere år udelukkende har fokuseret på alle de negative historier om børnehjemsliv, og at denne dokumentar vil nuancere dette billede.⁵⁵⁴ Udsendelsen er bygget op omkring et interview med Steff, mens man også kort møder tre andre tidligere børnehjemsbørn fra Kildebjerget. Der er mange smukke billeder af naturen omkring børnehjemmet, og de fire gamle venner går til sidst i udsendelsen nede ved Fjorden med Træskohage Fyr i baggrunden; på en gang et betydningsfuldt landemærke og et metaforisk billede på deres ”fyrtårne.”⁵⁵⁵

Når Steff fortæller sin historie i forskellige sammenhænge, synes det i store træk at være den samme grundfortælling, der træder frem, og jeg får et klart indtryk af, at han mere eller mindre har fortalt den samme version af sin historie til både sig selv og andre gennem det meste af sit voksne liv. Denne fortælling handler om en børnehjemsdreng, der på trods af en hård start på livet overvinder livets

⁵⁵² Steff Ejlertsen 28.09.2017

⁵⁵³ Howitz, F. 2016

⁵⁵⁴ Nyheden er senere fjernet fra www.dk4.dk, men se: [Howitz, F. 2016](#)

⁵⁵⁵ Howitz, F. 2016

forhindringer gennem en ukuelig vilje, men også ved at navigere efter gode voksnes lys. Fortællingen handler om et menneske, der har 'bedt om medvind, men selv hejst sejlene', og som gennem sin gerning som efterskoleforstander, selv er blevet et fyrtårn for andre og dermed har opnået sine drømme og mål med tilværelsen. Denne fortælling er vældig meningsfyldt, og når Steff gennem flere år har beskæftiget sig med sin egen erindring og historie, så ser jeg det ikke som et forsøg på at konstruere en ny erindring, som han lettere kan leve med. I stedet vil jeg argumentere for, at Steffs erindringsarbejde kan ses som en bestræbelse på at vedligeholde og værne om sit selv under presset fra Godhavn som erindringssted – som han første gang konfronteres med på Forsorgsmuseet. Under besøget på museet blev det, der skulle have været en hyggelig anledning til at udfolde sine børnehjemsfortællinger, vendt til en begivenhed, som ikke alene krænkede Steffs loyalitetsfølelse overfor de mennesker, der havde gjort så meget godt for ham gennem barndommen, og i hvis fodspor han selv er gået. Udstillingen positionerede ham også som et offer, som hans kone og datter skulle føle medlidenhed med. For Steff indebærer erindringsarbejdet således først og fremmest en bestræbelse på at gøre egen livshistorie gældende over for andre i det offentlige rum.

Steffs vanskeligheder med at få bogen udgivet illustrerer imidlertid vanskelighederne ved at få plads til den gode fortælling om en lykkelig barndom, som ikke harmonerer med den dominerende og dramatiske fortælling om svig og overgreb i offentligheden. Selv om Steff senere er nået ud til mange og også har fortalt sin historie på en privat tv-station, er der en markant forskel på den interesse og eksponering i offentligheden, som Steffs historie har fået i sammenligning med Godhavnsdrengenes. Hans historie har fået en mere marginal plads og præsenteres – af ham selv og i eksempelvis tv-programmet som en nuancering af den mere dominerende fortælling om Godhavn.

Når Steff på denne baggrund skriver sin egen version af historien og senere levende formidler den gennem foredrag og en tv-dokumentar, så vrides mange af hans erindringer, sådan at de får form af modfortællinger. Dette kommer til udtryk i eksplicite referencer til Godhavn, men også i negationer som "vi har fandeme ikke fået bank alle sammen", og i den måde, han konstruerer og performer enkeltstående episoder i sin erindring. Særligt tydeligt bliver det i hans historie om de

multifarvede halstørklæder, hvor han foregriber alle de typiske fordomme og fortolkninger af denne situation som noget ydmygende og skamfuldt for blot at modsige dem: ”men det gjorde vi sgu ikke, vi rankede os.”

Om at komponere sine erindringer

Ved bordet i Steffs køkken snakker vi om hans første bog, om det livssyn, der gør sig gældende i den, og om de fra- og tilvalg, som kompositionen af en erindring indebærer.⁵⁵⁶ Et sted i bogen fortæller Steff om moren, som var alvorligt syg, men alligevel samlede alle sine kræfter og fik solgt stort set alt, hvad de ejede for at kunne holde en sidste juleaften for sine to drenge. Steff skriver: ”Vi lo og råbte i munden på hinanden, og mor kom til at græde, da hun så os prøve legetøjet i den lille stue mellem gavepapiret. Og det gjorde slet ikke noget, at mor havde solgt vores ting, så der næsten ikke var noget tilbage i nr. 8 i de grønne barakker. 2. juledag døde mor.”⁵⁵⁷ Herefter springer Steff direkte videre til den spændende tur med tog og færge på vej mod Kildebjerget, hvor et nyt liv begyndte. Det virker påfaldende, at der ikke nævnes et ord om sorg eller tab.

”Vi skal hurtigt videre. Scenen skal ikke malkes”, siger Steff, da jeg spørger ham, hvordan det kan være. ”Men man skal satme have en fornemmelse af, hvor sej hun var, det skal man”, fortsætter han. Jeg spørger, hvad han mener med at malke? ”Det skal ikke dyrkes... Der er nogen, som nyder at stille sig op og få opmærksomhed ved at fortælle den sørgelige historie, det er så deres strategi, det er bare ikke min.” Ifølge Steff er der en kedelig tendens blandt mange tidligere børnehjemsbørn til at positionere sig selv som ofre. ”De er sgu nogle hængemuler, det kan ikke nytte noget at sidde fast i offerrollen...”, udbryder han. ”Jeg taler ikke grimt om Godhavnsdrene for hvor herre bevares, hvor er de blevet mishandlet... men der er nogle af Godhavnsdrene, ligesom der er nogle af Kildebjergsdrene, som klynker, og som hele livet går rundt og fortæller, at de har fået en ørefigen.” Steff ser på mig og tilføjer: ”Nu går du måske hjem og synes, jeg er forfærdelig... Men der er ingen, der skal synes, det er synd for mig, så bliver jeg rasende.”

⁵⁵⁶ Steff Ejlertsen 20.04.2016

⁵⁵⁷ Ejlertsen, S. 2010: 19f

Jeg nævner lidt senere for Steff, at jeg synes det er rørende beskrevet i bogen, hvordan han på en af deres cykelture ved bålet om aftenen får sagt til sin gode ven Kurt, at han gerne vil være lærer. ”Jeg havde jo så svært ved at sige det til nogen, fordi jeg var jo simpelthen så dum i skolen”, siger Steff og fortsætter: ”Og når jeg så holder foredrag, så får den lige en ekstra én, så siger jeg, at jeg bagefter rejste mig og gik hen til fyrtårnet og så råbte jeg så højt, som jeg overhovedet kunne, ud over vandet: Jeg vil være lærer! Og nogle gange, siger jeg så, når man rigtig vil noget, så sker der et mirakel, og det gjorde der også her, for ovre fra den anden side af fjorden, ovre ved Munkebjerg, der var der tre måger, der lettede og råbte tilbage: God ide, god ide.” Vi griner, og Steff tilføjer: ”Ja, er den ikke god? Og første gang jeg fandt på den, så tænkte jeg, ’den bruger jeg sgu også næste gang’, for den har jo den der betydning, at nogle gange, når man virkelig vil noget, så sker der et mirakel, og den kan de jo så tage med sig hjem og tænke over.”⁵⁵⁸

Steffs beskrivelse af morens død og hans refleksioner over den måde, han har skrevet sin historie på, illustrerer meget tydeligt de kreative til- og fravalg, som finder sted i kompositionen af en fortælling, man kan leve med.⁵⁵⁹ I Steffs fortælling er det ikke tabet af moren, men hendes styrke til det sidste, der fremhæves, og som lever videre i ham som en særlig disposition for ukuelig vilje.

Fortællingen om mågerne, der skrider ”god ide”, viser samtidig, hvordan fantasien og forestillingen tages i anvendelse.⁵⁶⁰ Ligesom nogle erindringer slet ikke flettes ind i Steffs fortælling, er der andre, der forstørres og dramatiseres. Som jeg ser det, fortæller Steff ikke alene om mågerne for at pynte på historien. Han gør det også i en bestræbelse på at formidle den stilfærdige scenes emotionelle sandhed og betydning og gøre den levende og relevant for tilhørende, så de begriber, hvor vigtigt det er for et barn at have rollemodeller, håb og drømme.

Erindringer i modvind

Steff er en dygtig formidler. Alligevel er det som om, han fortæller sin historie i modvind og ofte mødes af en vis skepsis. I sin første bog fortæller Steff ikke så

⁵⁵⁸ Steff Ejlertsen 20.04.2016

⁵⁵⁹ Jackson, M. 2002

⁵⁶⁰ Ibid.

meget om brorens liv. Først senere skriver han en bog om Herman. Steff viser mig en kasse, hvor han har samlet sine minder om broren. Der er mange flotte tegninger og skitser, som Herman har lavet. Der er også en vagabondbog, hvor Herman har skrevet, hvor han har sovet, og en del billeder fra hans begravelse. Han døde som 43-årig af druk. ”Jeg skrev bogen om Herman, fordi jeg tit fik spørgsmålet: ’Når nu det var så godt på Kildebjerget, hvorfor blev din bror så vagabond? Om jeg skammede mig over ham?’ Og da jeg havde hørt den nogle gange, så tænkte jeg, nu må det være nok, nu laver vi en bog om Herman, for det er ikke, fordi jeg er flov, men fordi jeg er gammel skolelærer og har et budskab, som jeg gerne vil frem med, og historien om Herman ville mudre billedet.”⁵⁶¹

Senere læser jeg *Herman. En børnehjemsdreng* (2011).⁵⁶² Den starter med, at Steff får overbragt beskeden om Hermans død. De to brødre er med årene gledet fra hinanden, og i bogen beskriver Steff de minder og tanker, der løber gennem ham de følgende dage, imens han kører mod Kildebjerget, er sammen med brorens vagabondvenner og møder Hermans børn. I bogen forsøger Steff at forklare, hvorfor Kildebjerget var et godt børnehjem, selv om Herman senere drak sig ihjel på landevejene, og hvorfor det gik dem så forskelligt i livet. Ifølge Steff skyldes det, at de havde nogle forskellige reaktionsmønstre og derfor forskellige forudsætninger for at gribe de hænder, der blev rakt dem. ”Det er vigtigt, at man har nogle voksne at se op til, voksne som ser en og hjælper og støtter, også når det går galt. Sådanne voksne var der omkring både Herman og mig, da vi var børn. Jeg kaldte dem ’fyrtårne’, for de viste vej. Men hvorfor hjalp de ikke min bror? Jeg tror (...) at han havde svært ved at få kontakt til de voksne og bruge den hjælp til andet end rent praktiske ting. Herman havde masser af jævnaldrende og yngre legekammerater, men at vise følelser og få rigtig kontakt til voksne, det faldt ham svært.”⁵⁶³

Bogen har en anden tone end den første og inddrager også kritisable ting fra barndommen. I forordet problematiserer Steff den hemmeligholdelse, der har været i familien omkring Steff og Hermans fædre – to forskellige tyske marinesoldater – og som ikke bare har skabt misforståelser og splid i familien, men som også har

⁵⁶¹ Steff Ejlertsen 20.04.2016

⁵⁶² Ejlertsen, S. 2011

⁵⁶³ Ibid.: 65

hindret Herman i nogensinde at få kendskab til, hvem hans far var.⁵⁶⁴ Steff fortæller også, at Herman som femårig kort tid efter ankomsten til børnehjemmet blev hentet af en forretningsmand og hans kone, som ville adoptere ham, men at han blev afleveret igen efter to måneder. ”Herman gemte sig altid i skoven, når han var ked af det. Det var også der, vi gemte os sammen, når der kom gæster hele det første år, vi var på børnehjemmet (...) Jeg fandt aldrig ud af, hvad der var sket, og hvorfor han pludselig kom tilbage. Vi talte aldrig nogensinde om den tid, hvor han havde været væk, hverken med hinanden eller med andre. Men hele det første år på børnehjemmet var vi glade for, at der var sten i indkørslen, så man kunne høre, når der kom biler (...) Vi ville altid være sammen. Vi ville aldrig mere skilles.”⁵⁶⁵

Bogen om Herman adskiller sig også fra den første ved, at sorg og især skyldfølelse er vævet sammen med de positive historier om livet på Kildebjerget. ”Alle flokkedes de om Herman (...) alle ville være med, når han kaldte, og nogle gange havde han så travlt, så jeg næsten ikke så noget til ham... Så jeg næsten ikke noget til ham... Havde jeg svigtet som storebror? Kunne jeg have hjulpet mere? Var det min skyld, at det gik så skævt for Herman?”⁵⁶⁶ Tre gange fik Steff som dreng at vide, at nu skulle han passe godt på sin lillebror.⁵⁶⁷

Når Steff skriver Hermans bog, ser jeg det som et aktivt forsøg på at værne om sin egen fortælling og genoprette en kontrol med sin egen historie. Dette kommer blandt andet til udtryk, når han udførligt forklarer, hvorfor Kildebjerget stadig var et godt børnehjem, selv om Herman gik til grunde. Behovet for kontrol skinner også igennem, når Steff fortæller, at han ikke vil holde foredrag om Hermans bog alene, for så bliver det sørgeligt og den sædvanlige offerhistorie, som alle vil høre. Han vil kun fortælle om Herman, hvis han først har fortalt sin egen historie. Men gennem arbejdet med Hermans bog er det tydeligt, at Steff også forpligter sig på at gøre Hermans historie meningsfuld og sandfærdig og derfor må indarbejde nogle af de smertelige sider af opvæksten og det videre liv, som ellers er fraværende i hans første bog. Som respons på omverdenens kommentarer – ”når nu det var så godt på

⁵⁶⁴ Ibid:10

⁵⁶⁵ Ibid:13f

⁵⁶⁶ Ibid: 33f

⁵⁶⁷ Steff Ejlertsen 20.04.2016

Kildebjerget, hvorfor blev din bror så vagabond?” – men også i respekt for sin lillebror og hans skæbne, nuancerer Steff sin fortælling.

Spørgsmålene om Herman er ikke de eneste situationer, hvor Steff oplever, at han må forsvare sin positive udlægning af barndommen. Han fortæller, at der tit er nogen, der spørger, om han ikke har brug for at tale med en psykolog. Særligt husker han en episode, hvor han under en coachuddannelse i forbindelse med hans hverv som forstander blev sat ”i den varme stol.” ”Nåh, så sad jeg der, og de kom sgu tættere og tættere på det der med Kildebjerget og om at savne sin mor, og at det var forfærdeligt, og da de så begynder med: ’nej, men det var også synd for dig Steff’, så tænkte jeg: ’HOLD NU KÆFT, for fanden’, så sagde jeg: ’nu vil jeg ikke mere, vi stopper her.’”

Det sker også, at andre tidligere børnehjemsbørn stiller spørgsmålstejn ved Steffs meget positive fremstilling. Var der slet ikke noget, der var dårligt, bliver han spurgt. Steff siger, at det var der selvfølgelig: ”Der vil altid være noget dårligt, også for dem, der er vokset op i en familie. Alle har noget. Jeg var for eksempel ikke så god til at få kammerater, fordi jeg fyldte for meget. Men det var ikke børnehjemmets skyld. Og man kunne jo også vende spørgsmålet om: ’Jamen var der da slet ikke noget, der var godt?’” Steff siger, at han ikke vil benægte, at mange, der har boet på børnehjem, ”har haft det ad helvedes til”, men han synes nogle gange, at de ville få mere ud af tilværelsen ved at fokusere på det gode, der er sket i deres liv, ”simpelthen fordi det gør det lettere at leve.”⁵⁶⁸

Et vist forbehold overfor Steffs positive historie skinner også igennem i den måde, jeg lytter til hans historie og stiller spørgsmål. Selv om jeg oprigtigt beundrer hans evne til at vende stort set enhver situation til noget positivt, og aldrig tvivler på den betydning, det gode børnehjem har haft i hans liv, så tiltrækker hver eneste lille mulige sprække i hans positive fortælling min opmærksomhed. Jeg spørger ham ikke direkte: ’var det nu også så godt, som du påstår?’ Men jeg spørger eksempelvis, hvordan det kan være, at han ikke skriver noget om sin reaktion på morens død. I en tid med et stort fokus på svigt og overgreb i offentligheden tvinges Steff gennem sine forsøg på at gøre sin version gældende således kontinuerligt til at

⁵⁶⁸ Steff Ejlertsen 20.04.2016

reflektere over de mange valg og konstruktioner, som indgår i enhver erindringsdannelse. Steff fortæller dermed mere indgående end nogen af de andre, jeg har talt med, om den narrative konstruktion som et mere eller mindre bevidst og strategisk valg – som både handler om, at han ”er gammel skolelærer, som har et budskab”, men også at en positiv version af historien ”gør det lettere at leve.” Hermed tydeliggøres også overensstemmelsen mellem den måde, han navigerer i livet, og den måde, han sorterer i og kontrollerer sin fortid. Det ene bekræfter det andet. Hans tilgang til livet skinner igennem i hans erindringer, mens hans erindringer også styrker og understøtter hans tilgang til og væren i livet.

9.3 At komponere en erindring man kan leve med

Det analytiske udgangspunkt for dette kapitel har været, at tidligere børnehjemsbørn forsøger at transformere erindringer og selvet ved at forbinde spredte og fragmenterede erindringer og informationer til en sammenhængende erindring om deres eget liv, som de kan fortælle sig selv og andre med en vis ro i sindet. For at dette kan lade sig gøre forholder de sig til og trækker på forskellige tilgængelige og anerkendte kulturelle fortællinger, værdier, forklaringsmodeller og subjektpositioner.⁵⁶⁹ Vi har således set, hvordan Godhavn som erindringssted og herunder den dominerende kategori – det misbrugte og traumatiserede børnehjemsbarn – i disse år spiller en central rolle for tidligere børnehjemsbørns fortolkninger, forhandlinger og håndteringer af egne erindringer. Tidligere børnehjemsbørns fortolkninger af egen barndom afspejler de erfaringer, de hver især bærer på; de afspejler, om man har været på et godt eller dårligt børnehjem; om man har mødt nogle omsorgsfulde voksne, der gjorde en forskel eller ej; men de reflekterer også tilgængelige og anerkendte figurer og kategorier.

Som jeg har forsøgt at vise ved at udfolde to længere deskriptive fortællinger og analyser, udgør Godhavn som erindringssted et forskelligt mulighedsrum for Hjalmar og Steff. Hos Hjalmar underbygger den store opmærksomhed omkring Godhavn i det offentlige rum hans muligheder for at artikulere tidligere tabuiserede erfaringer, omfortolke disse og gøre op med den måde, han er blevet behandlet på

⁵⁶⁹ Dawson, G. 1994; Thomson, A. 1994

gennem barndommen. For Steff derimod udgør Godhavn som erindringssted en trussel mod hans gode erindringer, og for at opretholde kontrollen med den måde, han opfattes på af andre, forsøger han at gøre sine egne fortolkninger gældende og nuancere de dominerende forestillinger om børnehjem og børnehjemsbørn i det offentlige rum. De to fortællinger illustrerer således et mere generelt mønster hos de tidligere børnehjemsbørn, jeg har været i kontakt med. Nogle forsøger at opnå ro i sindet ved at gøre brug af den politiserede lidelseshistorie for hermed at omfordele skam og skyld og opnå anerkendelse for uretfærdighed og oprejsning.⁵⁷⁰ Andre forsøger at opnå ro i sindet ved at fortælle sig selv og andre, at de ikke er ofre, men tværtimod har haft det ligeså godt som alle mulige andre.⁵⁷¹

Fortolkninger blandt tidligere børnehjemsbørn sker dog langt fra alene i et samspil med dominerende fortællinger om børneforsorgen i det offentlige rum. Tidligere børnehjemsbørn trækker også på en mangfoldighed af andre kulturelle fortællinger, myter og figurer i deres forsøg på at tillægge deres egne erindringer mening og finde måder at udtrykke dem på. Begreber og forståelsesrammer hentet fra psykologi, sociologi, historie, religion, kunst og populærkultur fletter sig ind og ud af deres erindringer og bruges reflektivt, aktivt og kreativt. Frede trækker, som vi tidligere har set på *Biblen*, dæmoniserer og helgenkårer; mens Steff gør brug af *Flemming-bøgerne* som model for sin tænkning og måde at skabe mening på.

Ligeledes illustrerer beskrivelserne af de tidligere børnehjemsbørns fortolkningsarbejde, at dette arbejde også indbefatter metarefleksioner omkring egen betydningsdannelse: Hjalmar ved, at hans erindringer hele tiden ”skifter farve” og påvirkes; Steff ved, at han selekterer i sine erindringer, fordi det gør det ”lettere at leve.” Denne metarefleksion ser jeg som udtryk for en kritisk subjektivitet. Tidligere børnehjemsbørn tilpasser ikke bevidstløst deres egne erindringer til dominerende fortællinger i det offentlige rum, men de vælger og fravælger og kæmper med at danne en erindring, som de kan bære med en vis ro i sindet.

⁵⁷⁰ Det gør sig bl.a. gældende for Bente Nielsen, Frede Farmand, Henriette (anonymiseret), Inge Sonja Nielsen, Jan Andersen, Jens Bressendorff-Madsen, Kristian (anonymiseret), Michael Gylling Nielsen, Peter Bjørn Hviid, Poul Hansen, Rebekka Wiah og Vipse Nielsen. Se bilag 1

⁵⁷¹ Det gør sig bl.a. gældende for Jan Bihrmann, Jan Christensen, Jørgen Pedersen, Kaj Sørensen, Lilian Søndberg. Se bilag 1

Kapitel 10: Erindringsarbejde som forankringsarbejde

En vigtig del af mange tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde – og temaet for dette kapitel – er forankringsarbejde. Hermed mener jeg forskellige former for praksis, som har til formål at forankre egen historie i forhold til andre mennesker. Formålet med kapitlet er at vise, hvordan tidligere børnehjemsbørn potentielt set forandrer eget selv gennem forsøg på at skabe, reparere, styrke eller på anden måde bearbejde deres relationer til andre fra barndommen.⁵⁷²

Interessen for egen slægt og forståelsen af, at familiens historie er en essentiel del af den personlige biografi, er langt fra enestående for tidligere børnehjemsbørn. Tværtimod er en beskæftigelse som eksempelvis slægtsforskning de senere årtier blevet et af de mest udbredte fritidsbeskæftigelser.⁵⁷³ Interessen for slægten som indgang til den personlige historie kommer blandt andet til udtryk gennem populære tv-programmer som *Sporløs* (1999 -), *Ved du hvem du er?* (2010) og *Forsvundne arvinger* (2018).⁵⁷⁴ Som Birgitta Frello har gjort opmærksom på, sætter et program som *Sporløs* med sit stramt iscenesatte plot en meget snæver ramme for fortolkning af slægtens betydning.⁵⁷⁵ I programmet ligger det som en gennemgående præmis, at slægt først og fremmest er den biologiske slægt. Programmets dvælen ved de store følelser selvfølgerliggør samtidig forestillingen om, at biologiske relationer indebærer følelser som kærlighed, mens kendskabet til egen slægt fremhæves som en indlysende del af et menneskes identitet. Genforeningerne ses således som nøglen til en forståelse af, hvem man er og en følelse af at være hel.⁵⁷⁶

Når interessen for og dyrkelsen af familie og slægt er blevet så markant, skyldes det som tidligere nævnt, at familien har fået en næsten mytisk karakter i det vestlige samfund, hvilket influerer vores forståelse, følelser og forventninger til de sociale relationer indenfor familien.⁵⁷⁷

⁵⁷² Mange tidligere børnehjemsbørn har opnået en fornemmelse af forankring gennem etableringen af egen familie og ved selv at få børn. Opmærksomheden i det følgende er dog rettet mod forsøg på forankring i forhold til det biologiske ophav og mennesker fra barndommen.

⁵⁷³ I en dansk sammenhæng har eksempelvis foreningen Danske Slægtsforskere over 7000 medlemmer, se: Danske Slægtsforskere 2018

⁵⁷⁴ Danmarks Radio 1999, 2010, 2018

⁵⁷⁵ Frello, B. 2011: 139

⁵⁷⁶ Frello, B. 2011: 128, 132

⁵⁷⁷ Gillis, J. 1996; Smart, C. 2007

Men hvem tæller som slægt og familie? Den antropologiske litteratur om slægtskab rundt omkring i verden har tydeliggjort, at der er mange forskellige kulturelle opfattelser af, hvad det vil sige at være i familie med hinanden, og at der findes en mangfoldighed af måder at praktisere slægtskab på afhængig af historiske og kulturelle sammenhænge.⁵⁷⁸ Ud fra denne forståelse har antropologen Janet Carsten argumenteret for nødvendigheden af at undersøge, hvordan mennesker selv opfatter slægt.⁵⁷⁹ Frem for at se slægtskab gennem præfigurerede analytiske begreber foreslår hun, at vi i stedet analyserer, hvordan mennesker helt konkret praktiserer, føler og forstår slægtskab ved hjælp af begrebet *relatedness* eller på dansk *forbundethed*.⁵⁸⁰ Det bliver hermed tydeligt, at slægt først og fremmest er noget, som skabes gennem dynamiske processer, og som dermed ofte ændrer sig gennem livet.⁵⁸¹

Hvordan forbundethed skabes mellem forældre og børn, som ikke lever op til det dominerende vestlige ideal om slægt baseret på genetik, har været et centralt forskningsfelt de senere år. Antropolog Signe Howell har eksempelvis undersøgt, hvad adoptivforældre i en norsk kontekst helt konkret gør, når de indoptager et barn som en del af familien. Til at beskrive de helt konkrete processer anvender Howell begrebet *kinning* og peger dermed på, at beslægtet ikke er noget man er, men noget man *gør*.⁵⁸² Hun understreger samtidig, at *kinning* er noget universelt og nødvendigt i skabelsen af forbundethed blandt biologiske såvel som ikke-biologisk slægtninge.⁵⁸³

I mine analyser af tidligere børnehjemsbørns forankringsarbejde vil jeg trække på Carstens åbne tilgang til slægt gennem begrebet forbundethed, ligesom jeg i min analyse er inspireret af Howell. Frem for det engelske ord *kinning* bruger jeg imidlertid begrebet at *slægtsføre* til at beskrive de praksisser, hvormed tidligere børnehjemsbørn som del af deres erindringsarbejde forsøger at skabe, vedligeholde, men også reparere, håndtere og administrere ofte meget skrøbelige, ambivalente og

⁵⁷⁸ Mogensen, H. O. og K. F. O. 2013: 24

⁵⁷⁹ Carsten, J. 2000a

⁵⁸⁰ Carsten, J. 2000a: 4f. Den danske oversættelse til forbundethed har jeg fra Tjørnhøj-Thomsen, T. 2004

⁵⁸¹ Carsten, J. 2000a, 2000b

⁵⁸² Howell, S. 2003: 465

⁵⁸³ Ibid.: 465f

konfliktfyldte relationer til mennesker, de betragter som del af deres familie eller slægt.

Som jeg pegede på i kapitel 3, kæmper mange tidligere børnehjemsbørn med sorgfulde erindringer knyttet til manglen på omsorg gennem opvæksten. Flere oplever samtidig, at deres erindringer er slægtsløse og hjemløse – det vil sige præget af en manglende eller ambivalent tilknytning til deres biologiske ophav og de mennesker, der tog sig af dem på deres børnehjem. Flere oplever også, at deres erindringer er tabuiserede og omgærdet af andres hemmeligholdelser og tavsheder, og at dette forgifter relationerne (se side 86-98). Når det er sagt, har tidligere børnehjemsbørn haft vidt forskellige muligheder for at praktisere og føle forbundethed til andre både inden, under og efter deres anbringelse på børnehjem. Det følgende skal derfor læses som en række nedslag, der illustrerer en spændvidde i måderne, hvorpå tidligere børnehjemsbørn forsøger at forankre deres selv i forhold til andre gennem deres erindringsarbejde.

Allerførst ser jeg på, hvordan Birgitte og Preben søger efter og finder deres biologiske forældre, og hvordan genforeningen på vidt forskellige måder påvirker deres fornemmelse af kontinuitet og rodfæstelse. Jeg går herefter videre og undersøger, hvordan Grethe og Esther, som begge kendte deres mødre som børn, genoptager de skrøbelige relationer til deres mødre sent i livet i en bestræbelse på at forsone sig med og acceptere det liv, de har levet. Det følgende afsnit handler om Inge og Sys, der begge opfatter forstanderinden på deres børnehjem som den vigtigste person i barndommen. Endelig fortæller jeg om Rebekka, som oplever at både hendes biologiske slægt og børnehjem støder hende fra sig. Alligevel ændrer hun gennem forankringsarbejdet sin selvopfattelse gennem kritisk distancering, mens hun forankrer sin historie i et forestillet fællesskab af tidligere børnehjemsbørn centreret om Godhavnsdrene.

10.1 Genforening med den biologiske familie

For flere tidligere børnehjemsbørn, som blev anbragt som helt små, er uvisheden om egen herkomst forbundet med en usikker følelse af ikke rigtig at høre til nogen

steder.⁵⁸⁴ Sådan var det også for Birgitte og Preben, som begge i det voksne liv har opøgt deres biologiske forældre. Deres erfaringer er dog vidt forskellige. I det følgende beskriver jeg først Birgittes derefter Prebens forankringsarbejde. Herefter udfolder jeg en samlet analyse.

For Birgitte, som blev født i 1945 og anbragt på spædbørnshjem til hun som treårig blev adopteret, var barndommen præget af en følelse af, at hun aldrig rigtigt hørte til.⁵⁸⁵ Birgitte husker især en episode, hvor hendes adoptivfamilie havde fået lavet en stambog. ”Familien var stampet sammen, og vi sad alle i den fine stue hos farmor, da klædet blev taget af bogen, som lå i en fin trækasse. Så spørger min far, hvorfor mit navn ikke er med, og så siger min farmor: ’Hun er jo ikke en rigtig Brejner. Hun er kun et plejebarn.’” Birgitte husker, hvordan hendes far resolut tog hende under armen og løb ud ad døren med hende, og at der opstod en rygende uenighed i familien. Selvom Birgitte mest husker episoden som en af flere situationer, hvor hun oplevede, at hun var ønsket af sine adoptivforældre, så er erindringerne også forbundet med en følelse af hele tiden at være ved siden af.

Som voksen havde Birgitte et stærkt ønske om at få mere at vide om sine biologiske forældre, og på et tidspunkt kontaktede hun civildirektoratet, hvor hun fik sin biologiske mors adresse. I flere år lå adressen ”og brændte hul i skuffen.” Men loyalitet holdt hende tilbage og først efter sin adoptivmors død, besluttede hun sig for at tage kontakt. I første omgang gik Birgitte hen til adressen, hvor den biologiske mor boede og stillede sig i opgangen på den anden side af gaden for at se, ”om det var et menneske, jeg havde lyst til at møde.” Derefter sendte hun moren et brev og fik straks et svar. ”Der stod, at hun havde tænkt på mig hver eneste dag”, fortæller Birgitte glad. Kort efter mødtes de på Glyptoteket, og for Birgitte var det ”en åbenbaring.” ”Jeg kunne se, at jeg lignede hende på godt og ondt – både af sind og skind.” Mens de gik rundt mellem de hvide marmorskulpturer, fik Birgitte at vide, at hendes biologiske far havde været tysk soldat. For Birgitte, hvis adoptivfar havde været modstandsmand under krigen, var det et chok og så alligevel ikke. Birgitte havde haft det på fornemmelsen: ”Der var mange af os til salg efter 1945.”

⁵⁸⁴ Det gør sig bl.a. gældende for Karen Beatrice, Michael Gylling Nielsen, Poul Hansen. Se bilag 1

⁵⁸⁵ Birgitte Breiner 14.03.2018, 09.05.2018

Senere begyndte Birgitte også at lede efter sin biologiske far, hvilket blev en svær og langsommelig proces. Det, han havde fortalt Birgittes mor om sig selv, var nemlig temmelig langt fra sandheden. Blandt andet havde han undladt at sige, at han allerede var gift og havde børn. Da Birgitte efter flere år lykkedes med at finde frem til ham, var han død, men Birgitte tog kontakt til sine halvbrødre.

Birgitte viser mig en bog, som hendes halvbror forærede hende første gang, de mødte hinanden i 2012. Det er en bog med fotografier af faren. På forsiden står der: "Unser Vater." Birgitte beskriver bogen som sit kæreste eje. "Med bogen inviterer mine halvbrødre mig ind i familien, også selv om min tilstedeværelse tydeliggør vores fars svigt. Bogen viser, at de accepterer, at jeg er del af familien, og det er meget vigtigt for mig." Det betyder også meget for Birgitte, at hun kan genkende sig selv i farens træk på fotografierne. Hun holder et af portrætterne op foran sig: "Det er som at genspejle sig, han har den samme pande. Kraniet er ligesom delt op i to buler ligesom mit. Den der spejling har man sådan brug for. Det bliver ligesom *berigtiget*. Jeg kan se, at det er sandt: Han er virkelig min far." Foruden genkendelige fysiske træk leder Birgitte også efter tegn på sin mors betydning i farens liv. "Der er et billede fra før han mødte min mor, hvor han er i uniform, og hvor han har sådan et tomt blik. Han ser ulykkelig ud på en eller anden måde. Jeg har tit tænkt på: 'Nå nu skal jeg være tysk soldat'. Han virker ked af det. Og så er der et andet fotografi, jeg har fået af min biologiske mor, hvor de to har mødt hinanden, og han er i civil, og der ser han meget gladere ud." Birgitte forbinder også farens udtryk med sin mor på de fotografier fra tiden efter krigen, hvor han er vendt tilbage til sin tyske familie. "Der er resignation i blikket. Han kan ikke nå kvinden i Danmark, så nu må han gøre det, så godt han kan, der hvor han er." Når Birgitte studerer sine biologiske forældres fotografier, er fravær også et tema. "Især er der et billede fra en konfirmation, hvor hele familien er samlet og står på græsset, undtaget mig. Jeg bliver til lille Birgitte, der også burde stå der, når jeg ser det billede. Det er uretfærdigt, jeg skulle også have været med... Så ja, det har også en smerte i sig af en eller anden karat."

Selv om genforeningen med den biologiske familie er forbundet med en vis smerte, synes det dog helt overvejende at have givet Birgitte ro og afklaring

omkring sit eget liv. ”Det lyder fortærsket, men jeg føler, jeg er blevet hel af det”, siger hun.⁵⁸⁶

Én, som står tilbage med en anden oplevelse, er Preben.⁵⁸⁷ Han blev født i 1950 og tilbragte som Birgitte sine første år på et spædbørnshjem, hvorefter han blev adopteret af et ældre ægtepar. Da Preben efter adoptivforældrenes død opsøger Folkeregistret for at få oplyst sin biologiske mors navn og adresse, er det med et ønske om at få viden om sine biologiske forældre. Men han håber også at finde familiemedlemmer, som han kan lære nærmere at kende. Preben har altid drømt om en søster eller bror.

Preben fortæller, at det tog lang tid for ham at mobilisere modet til at ringe til sin mor. Men til sidst fik han det gjort, og de aftalte at mødes, ”og så kunne jeg da se, hvor jeg har mit udseende fra”, siger Preben. Kontakten afbrydes dog snart igen. ”Det viser sig, at min mor har fået en anden søn, som blev meget fortørnet over, at jeg har besøgt *’hans mor.’*” Preben har svært ved at forstå denne reaktion. ”Jeg synes jo godt, han kunne have vendt den om og sagt: *’Jeg har fået en halvbror.’* Vi er begge enebørn.”

Da Preben besøger sin biologiske mor, vil hun ikke fortælle om hans far. Preben søger derfor om indsigt i faderskabssagen på Stadsarkivet. Sagen var på over 100 sider, og de gulnede papirer ligefrem ”brændte i hænderne”, fortæller han. Tre-fire gange læste han sig igennem den store stak og fandt ud af, at hans biologiske mor havde kendt en slagtersvend fra Varde, og en kommissøn, som var soldat i samme by. Begge prøvede ihærdigt at undslippe sig faderskabet med diverse undskyldninger, ”den ene sagde ligefrem, at han var blevet sparket i skridtet og slet ikke kunne få børn”, siger Preben med et ironisk smil.

Selv om Preben egentlig godt ved, at han ikke må bruge oplysningerne på den måde, besluttede han sig for at opsøge kommissønnen på hans adresse, hvor han ringede på og præsenterede sig selv. Kommissønnen var efterhånden blevet meget gammel, fortæller Preben, og bag ham stillede konen sig. ”Det var lige meget, hvad jeg spurgte om, så svarede konen, og så svarede kommissønnen bagefter.” Preben

⁵⁸⁶ Birgitte Breiner 14.03.2018, 09.05.2018

⁵⁸⁷ Preben (anonymiseret) 07.11.2016

blev ikke inviteret indenfor, men fra trappen kunne han konstatere, at der i hvert fald ikke var nogle fysiske lighedstræk. Kommissønnen var høj, mørkhåret, med brune øjne, og så havde han modsat Preben stadigvæk sit hår.

Det næste skridt, siger Preben, er at han tager turen til Jylland for at se, om han udseendemæssigt minder om slagtersvenden. Egentlig ville Preben gerne have lavet en DNA-test, men han ved ikke, hvor man går hen og får lavet sådan en. Ind imellem ser han *Sporløs* i fjernsynet og tuder over det. ”Det jo også det, de prøver på”, siger han, ”det er ret så usmageligt.” Der er noget skamfuldt ved at være blevet anbragt, mener Preben. ”Man føler sig anderledes, mindreværdig. Man er mere fravalgt, end man er tilvalgt.”⁵⁸⁸

Når Birgitte og Preben vælger at opsøge deres biologiske ophav, reflekteres kulturelle forestillinger og forventninger om, at de dermed kan få vished om deres historie og dermed en stærkere fornemmelse af, hvem de er som menneske. Der ligger også et håb om, at de måske kan genoptage brudte relationer og forankres til en slægt – ikke bare narrativt, men også relationelt og emotionelt.

Birgittes fortælling om genforeningen med sin biologiske familie synes på mange måder at leve op til disse forventninger og forestillinger. Mødet med den biologiske familie indebærer dog også dilemmaer og potentielle konflikter, som Birgitte håndterer gennem narrative og materielle konstruktioner af forbundethed. Birgitte fremhæver således de fysiske og psykiske træk, hun deler med sine forældre, og som i fraværet af fælles levet liv er det, der binder dem sammen. Samtidig legitimerer hun relationen mellem forældrene, som i efterkrigsårene blev opfattet som forræderisk, og som viser sig at være baseret på løgne fra farens side. Det gør hun ved at betone farens uvilje mod at være tysk soldat, ved at vægte forældrenes store forelskelse, ved at forholde sig stærkt kritisk til den stigmatisering, som hendes biologiske mor efter krigens afslutning måtte lide under, og ved at fremhæve farens resignation i sit videre liv. Især slægtsgøres relationen gennem bogen ”Unser Vater”, som bliver en materiel manifestering af den tyske familiens accept og inklusion af hende som en del af familien.⁵⁸⁹

⁵⁸⁸ Preben (anonymiseret) 07.11.2016

⁵⁸⁹ I kap. 12 fokuserer jeg særligt på denne form for materielle manifestationer, se s. 266

For Preben synes det dog ikke at være muligt at skabe en fortælling om forbundethed til sin biologiske familie. Han møder ikke den samme åbenhed hos sin mor, og slet ikke hos sin halvbror. I faderskabssagen kan han side op og side ned læse, hvordan hans mulige fædre undslår sig faderskabet, mens hans forsøg på at opspore den ene af dem munder ud i en tragikomisk scene, der manifesterer hans udelukkelse og status som uønsket.

I et studie af voksne adoptivbørns genforening med deres biologiske forældre beskriver Carsten, at genforeningerne ofte aktiverede og intensiverede en smerte og uro, som allerede var tilstede hos adoptivbørnene, inden de begyndte at lede efter deres forældre.⁵⁹⁰ Relationerne, som ikke havde været mulige at etablere fra begyndelsen, havde ifølge Carsten ”a doomed quality about them.”⁵⁹¹ De brudte relationer blev derfor sjældent repareret. I stedet fik mange genforeninger karakter af en forsinket tabs- og sørgeproces.⁵⁹² Dette synes også at gøre sig gældende for Preben, som opnår en større vished, men også mister sine forestillinger om søskende og sidder tilbage med en sørgmodig og skamfuld følelse af at være mere fravalgt end tilvalgt. Genforeninger med den biologiske slægt kan således munde ud i en transformation af selv og subjektivitet – men ikke nødvendigvis på måder, som skaber større ro i sindet.

Når Birgitte står i opgangen overfor morens lejlighed, og når Preben rejser rundt for at opsøge sine mulige fædre, tydeliggøres det, hvordan forankringsarbejde ikke bare handler om at skabe mening. Ofte indebærer forankringsarbejde også situationer, som er sårbare og risikable, og som uanset udfaldet vil påvirke de mulige kompositioner af en livshistorie, og hvordan relationer fremadrettet kan forestilles og udleves.

10.2 En accept af tavshed

Mange tidligere børnehjemsbørn har haft sårbare, ambivalente og smertelige forhold til deres forældre og i store dele af livet ingen kontakt til dem. Som vi skal se i det følgende, forsøger flere imidlertid at genoptage en relation til deres

⁵⁹⁰ Carsten, J. 2000b

⁵⁹¹ Ibid.: 691

⁵⁹² Ibid.: 694

forældre, inden forældrene dør. I det følgende udfolder jeg Grethe og Esthers fortællinger om forholdet til deres mødre, hvorefter jeg udfolder en samlet analyse af tavsheden som en af flere forudsætninger for tidligere børnehjemsbornes forankring i den biologiske slægt.

I bogen *Måske hjemme* (2010) skriver Grethe Behnke Larsen om sit forsøg på at få styr på sin egen historie og svar på mange af de spørgsmål, som har ligget hen i det uvisse gennem hendes opvækst og videre liv.⁵⁹³ Grethe blev født i 1946 og var efter farens død i 1952 i lange perioder anbragt på flere forskellige børnehjem. Som barn længtes Grethe forfærdeligt efter sin mor: ”Noget, som står lysende klart for mig, er en søndag, hvor min mor og søster besøgte mig. Da de skulle hjem, fulgte jeg dem på vej til toget, jeg græd og var meget ulykkelig. ’Jeg vil med,’ hulkede jeg. ’Hvis du ikke holder op med at skabe dig, kommer jeg ikke og besøger dig igen,’ var min mors reaktion. (...) Jeg tror, at den episode afstedkom en beslutning om aldrig mere at græde, og i stedet gjorde jeg mig hård, som så igen resulterede i, at jeg blev mere og mere aggressiv og til tider gik fuldstændig amok.”⁵⁹⁴

Som ung og langt op i det voksne liv var Grethes forhold til sin mor anspændt, og i mange år så de slet ikke hinanden. Først de sidste fem år, inden moren døde, fik Grethe et nært forhold til hende. Det betød dog ikke, at Grethe fik svar på sine mange spørgsmål om farens død, og hvorfor hun ikke kunne blive hjemme hos sin mor. I bogen skriver hun: ”Kort før min mor døde i 1995, spurgte jeg hende for sidste gang: Vi sad og hyggede os (...) og jeg følte, at tiden var inde (...), vidste, det nok var sidste chance (...). Jeg ville gerne vide noget om, hvordan min far var, hvordan de havde haft det sammen, hvordan hans og mit forhold var, og det svære: Hvorfor begik han selvmord? Jeg fik ikke svar på nogle af spørgsmålene, men til det sidste *hvorfor* var hendes reaktion: ’Det kan jeg ikke huske. Det var så forkvaklet.’ Derpå rejste hun sig og nærmest flygtede ud i køkkenet. Jeg var ét stort spørgsmålstegn. Min mor kunne intet erindre, men hun kunne godt huske, at det var forkvaklet. Hvad var det, jeg ikke måtte få at vide? Hvad var det, der rørte hende så dybt, at hun måtte flygte ud i køkkenet? Havde hans selvmord noget at gøre med min anbringelse på børnehjem? Jeg får det aldrig at vide.”⁵⁹⁵

⁵⁹³ Larsen, G. B. 2010

⁵⁹⁴ Ibid.: 24f

⁵⁹⁵ Ibid.: 8f

Selv om Grethe var frustreret over uvisheden, havde hun også en forståelse for, at det ikke var muligt for dem at tale om de smertelige ting, der lå imellem dem. I bogen skriver Grethe, at moren engang sagde, at hun ville ønske, at hun kunne fortælle alt det, hun bar rundt på, til en fremmed på en bænk i en park. ”I min naivitet sagde jeg: Du kan da bare bruge mig.’ Jeg husker ikke, hvad hun svarede, men vidste godt, hun ikke kunne betro sig til mig, og at jeg jo var en del af det, hun brændte inde med.”⁵⁹⁶

Også Esther Langsted forsones med sin mor. I sin bog *Alle gode gaver* (2010) fortæller Esther sin historie, og i et interview uddyber hun sin fortælling.⁵⁹⁷ Esther blev født i 1947 og voksede op i et lille stråttækt hus i en atmosfære præget af social elendighed og højroastede stemmer. Da Esther var fire år, rejste hendes mor fra den voldelige far, men også fra Esther og hendes søskende. Esther savnede sin mor og ville gerne bo hos hende. Hun besøgte hende i ferierne, men moren havde mødt en ny mand og fået et barn med ham. Så Esther måtte blive hos faren og hans nye kone, den syge og hårde Frida. Her boede hun til, hun omkring 12 år gammel blev anbragt på børnehjem.⁵⁹⁸

Noget af det, der blev ved at tynde Esther barndommen igennem, var savnet og længslen efter sin mors kærlighed. Moren besøgte ikke Esther på børnehjemmet, men en gang om måneden sendte hun et brev med et stykke chokolade, en krone og et kort med et dyremotiv på: ”kærligheden bliver sendt med posten”, skriver Esther i bogen.⁵⁹⁹ På kortet stod der altid: ”Kære Esther, jeg håber du er rask og har det godt. Kærlig hilsen mor.”⁶⁰⁰ Med lav stemme tilføjer Esther, ”der stod altid det samme. Ikke en dyt andet.”⁶⁰¹

Da Esther som voksen begyndte at beskæftige sig med sin egen historie, søgte hun om adgang til sin egen sag fra børnehjemmet. Esther viser mig oplysningsskemaet, som blev udfyldt forud for anbringelsen. ”Der står Esther uden h. Det kan jeg slet ikke have, at de ikke engang kan skrive mit navn ordentligt. Der

⁵⁹⁶ Larsen, G. B. 2010:72f

⁵⁹⁷ Langsted, E. 2010; Esther Langsted 13.01.2017

⁵⁹⁸ Langsted, E. 2010

⁵⁹⁹ Ibid.: 18

⁶⁰⁰ Ibid.: 81

⁶⁰¹ Esther Langsted 13.01.2017

er også et sted i mine pairer, hvor de tager fejl af det år, jeg er født og af mit efternavn, kalder mig for Sørensen.” Esther læser op fra skemaet: ”Kan hun følge med i skolen?’ Ja.’ ’Alvorlig sygdom?’. ’Nej.’ ’Hvem betaler for barnet?’ ’Verninge Sogneråd.’ Og se der... Ja, se der: ’Hvem har anmodet om anbringelsen?’ ’Moderen!’” Esther ser op på mig. ”Og det er, da jeg læser det, jeg begynder at græde og tænker: ’Nej, mor’. Jeg kan huske, at jeg sad på arkivet og sank ned i en stol. Og tog mig til maven. Fik en kop kaffe af den søde arkivar... det er ubeskriveligt. Man føler sig så værdiløs som menneske og slet ikke til glæde og gavn for nogen som helst... Jeg troede jo, det var Frida, min stedmor, der havde gjort det, det indtryk havde jeg fået.”

Selv om Esther føler sig svigtet af sine forældre, har det været vigtigt for hende at forsone sig med dem. ”Jeg vil ikke bruge et ord som at tilgive, det er lidt for stort, og det er lidt for... i denne sammenhæng lidt for religiøst. Men jeg vil forlige mig med, forsone mig med. Og jeg bilder mig ind, jamen selvfølgelig elskede de mig, og så, og så, så. Øh. Punktum. Jeg vil ikke spekulere i det. Jeg higede og længtes jo efter deres kærlighed hele livet, og mærkede det jo aldrig. Aldrig, aldrig, aldrig! Jeg bliver også rørt over det nu, når vi sidder og snakker om det. Men jeg er glad for, at jeg kom i kontakt med min mor til sidst. Og ved du hvad? Det var rent egoistisk, det var for min egen skyld.”

Ved Esthers skrivebord har hun et fotografi, hvor hun sidder i en sofa sammen med sin mor, sin datter og sit barnebarn. Det billede betyder uendelig meget for hende, fortæller hun. ”Nu skal du lige se noget sjovt.” Hun viser mig et billede klippet ud af en avis, som hun har indrammet og sat på reolen ved skrivebordet. ”Det er et avisudklip, som en eller anden har sendt mig for nylig. Det er min far, og han var ikke bare ond, for han hjalp hjemløse eller sådan noget lignende sammen med hans anden, tredje, femte, sjette kone. Og han spillede violin. Jeg kan godt lide det billede af ham, fordi det er en rar mand, der står der med sin cigar. Og jeg er snart ved at have samme frisure som ham, sådan noget lokket hår.” Jeg griner og bemærker, at hun har puttet ham i glas og ramme. ”Ja, det har jeg, og det er jo også... det ville jeg ikke have kunnet for 40 år siden. Der hadede jeg ham,

men sådan har jeg det ikke mere... Jamen det er jo også noget med at godkende og anerkende, hvor man kommer fra.”⁶⁰²

Der er mange fællestræk i de to kvinders fortællinger om at genoptage en relation til deres mødre. Begge har de oplevet svigt og en stærk længsel efter deres mor gennem barndommen, begge har de følt vrede og taget afstand gennem meget af det voksne liv, og begge har de forsonet sig ved sengen, da deres mor åndede ud for sidste gang.⁶⁰³

For både Grethe og Esther synes en accept af stilheden at være en forudsætning for at knytte bånd til deres mødre. For Grethe handlede det om en accept af hemmeligheder, som forblev ufortalte; for Esther en accept af den ordknappe forbindelse, som manglen på fælles levet liv indebar. I sine studier af familiehemmeligheder undersøger sociologen Carol Smart, hvordan familiemedlemmer i praksis håndterer emner, som er skamfulde, smertelige og potentielt ødelæggende for de indbyrdes relationer gennem ‘active not-knowing’.⁶⁰⁴ Selv om bestemte temaer kan være allestedsnærværende i en familie, opretholdes hemmeligheder og tabuer, fordi familiemedlemmerne accepterer, at tavsheden er en forudsætning for at kunne være sammen, og fordi de fornemmer den risiko, der er forbundet med at bryde den. Når noget forbliver usagt, er det således ikke nødvendigvis udtryk for glemsel, men snarere for en fælles administration af det smertelige.⁶⁰⁵

Et andet fællestræk hos Grethe og Esther er, at forsoningen ikke indebærer en forventning om, at deres mor gennem den nyfundne kontakt skal kompensere for den omsorg, de manglede i barndommen. Derimod synes kontakten til mødrene i højere grad at handle om at forsones sig med og acceptere deres liv og det afsæt, de har haft for at leve det og for at blive de personer, de nu engang er blevet; ”at godkende og anerkende, hvor man kommer fra.” At relationerne fortsat er omgærdet af stærke følelse og smerte tydeliggøres samtidig, når Esther må sætte

⁶⁰² Esther Langsted 13.01.2017

⁶⁰³ Esther Langsted 13.01.2017; Grethe Behnke Larsen 09.03.2016

⁶⁰⁴ Smart, C. 2011: 549

⁶⁰⁵ Smart, C. 2011

nogle begrænsninger for sin egen tænkning: "... selvfølgelig elskede de mig, og så, og så, så. Øh. Punktum. Jeg vil ikke spekulere i det."⁶⁰⁶

Symbolisk synes de smertelige relationer og det voksne livs omgang med det, der aldrig helt kan heles og derfor må forblive usagt, at komme til udtryk gennem postkort hos begge kvinder. Grethe fortæller således, at det betød meget for hende, da hun efter moren død fandt et julekort, som moren havde gemt og passet på, selv om Grethes afsavn og længsel skrider mellem de få linjer skrevet med barnlig skrift.⁶⁰⁷ Julekortet lyder sådan: "Kære Mor og Inge og Ole Søren Else - Glædelig jul i har det altid så godt - God jul Kærlig hilsen Grethe."⁶⁰⁸

Ligeledes spiller morens regelmæssige, men ordknappe, postkort en central rolle i Esthers fortælling om forholdet mellem hende og moren. I sin bog beskriver Esther, hvordan hun holder morens hånd, da hun udånder 90 år gammel. Da moren ligger i kisten lægger Esther et kort på hendes bryst. På kortet har hun skrevet: "Kære mor – kærlig hilsen Esther."⁶⁰⁹

10.3 Børnehjemmet som slægt

Flere tidligere børnehjemsbørn forsøger at forankre deres erindring ikke kun i slægtens historie, men også i børnehjemmets. Flere sætter således de voksne og børn, de voksede op med, i slægtens sted.⁶¹⁰ Det er blandt andet tilfældet hos flere, som har været anbragt på Kong Christian IX's Børnehjem i Århus. Børnehjemmet har altid meget aktivt opfordret de tidligere beboere til at bevare en tilknytning til børnehjemmet blandt andet gennem en forening, som alle har fået et medlemskab til i konfirmationsgave.⁶¹¹ Foreningen Venner af Kong Christian IX's Børnehjem holder hvert år julebanko i børnehjemmets gymnastiksal. Jeg fik lov at deltage i et af disse arrangementer, og mellem opråb af numre og uddeling af sidegevinster hørte jeg flere anekdoter om den tydeligvis højt respekterede forstanderinde,

⁶⁰⁶ Esther Langsted 13.01.2017

⁶⁰⁷ Grethe Behnke Larsen 09.03.2016

⁶⁰⁸ Larsen, G. B. 2010:

⁶⁰⁹ Langsted, E. 2010: 145

⁶¹⁰ Det gør sig bl.a. gældende for Jan Christensen og hans brødre Bo og Per, Kaj Sørensen og Steff Ejlertsen.

⁶¹¹ Inge Asferg, Jan Bihmann Jørgen Pedersen & Kristian (anonymiseret) 09.01.2017

Mathilde. En af disse fortællinger handler om, hvordan Mathilde, da hun for længst var gået på pension, engang sagde til en ny hjemmehjælper på gaden, at hun havde 80 børn. Hjemmehjælperen troede hun var senil, ”men da de kom op i lejligheden hang der 80 portrætter, og det var os, der hang der. Hun levede og åndede for børnene.”⁶¹² Foreningen mødes også om sommeren, hvor de vedligeholder det store sommerhus, hvor de som børn var på sommerlejr. For mange var sommerlejren årets højdepunkt og forbundet med lykkelige barndoms minder.⁶¹³

Jeg mødes med Inge, som sidder i foreningens bestyrelse, for at høre hendes livshistorie.⁶¹⁴ Hun har en særlig værdighed over sig. Det lange grånende hår er sat op med et sølvspænde. Inge har livet igennem kendt sin mor, men når hun skal beskrive, hvor hun har følt sig hjemme, og hvordan hun er blevet det menneske, hun er blevet, så er det utvetydigt børnehjemmet og forstanderinden Mathilde, hun identificerer sig med. Inge blev født i 1939, og da ”vores mor var psykisk syg og ikke kunne tage sig af os, og vores far var stukket af med en anden”, blev hun få år efter anbragt sammen med sin lillesøster på Børneoptagelses-hjemmet Højvang og senere Kong Christians IX's Børnehjem.

Inge siger, at hun altid har opfattet Kong Christian IX's Børnehjem som sit hjem og Mathilde som en mor. Hun kan huske engang, hvor de havde besøgt deres biologiske mor i weekenden og var kommet med et forkert tog, så de kom for sent tilbage til børnehjemmet. ”Og der stod Mathilde på trappen, og hun var godt nok vred. Hun reagerede som en mor, en urolig mor... Det er kun en mor, der kan reagere sådan...”

Inge beskriver også Mathilde, som en god opdrager. ”Hun har gjort mig til den jeg er”, siger hun. ”Jeg har fået en god opdragelse, en opdragelse, som man kan være bekendt at komme ud i samfundet med.” Inge fortæller blandt andet, at børnene tidligt lærte at tage del i den daglige drift af børnehjemmet. De skulle stoppe, når tøjjet kom fra vaskeriet, og de havde også pligter i køkkenet. Inge viser, hvordan hun lavede havregrød, rørte rundt med en meget stor ske. Uanset hvad de skulle hjælpe til med, skulle der være orden og system i tingene. Det er lidt pudsigt,

⁶¹² Uformelle samtaler ved julebanko på Chr. IX's Børnehjem 15.11.2016

⁶¹³ Inge Asferg, Jan Bihmann, Jørgen Pedersen og Kristian (anonymiseret) 09.01.2017

⁶¹⁴ Inge Asferg 17.08.2016

siger Inge, men på et tidspunkt blev hun opmærksom på, at hun altid har lagt knive og gafler i en helt bestemt orden i sine køkkenskuffer, ”ligesom hos Mathilde, og jeg har gjort det lige præcis uden at tænke over det.” Inge fortæller videre: ”Når vi skulle sige farvel, inden vi gik i skole, så kunne hun se, om der manglede en knap inden under jakken, og så skulle man også vise fingrene frem, om man havde rene negle. Kan du så forstå, at jeg er perfektionist? Og det kan man ikke tage fra mig, selv om de prøver.” Inge husker også, at de skulle synge, bede borbøn og blev opdraget i den kristne tro. ”Det er der ingen, der har taget skade af”, mener Inge. For hendes eget vedkommende har det betydet, at hun gennem det meste af sit voksne liv har siddet i det lokale menighedsråd. ”Vi fik da også nogle slag i røven”, fortsætter Inge, men hun er overbevist om, at der havde været en god grund til det. ”Fik vi smæk, så var det fortjent, ellers havde hun ikke gjort det. Mathilde var meget retfærdig.” Inge fortæller, at Mathilde var streng, men hun var også beskyttende over for dem. Hvis nogen ikke behandlede børnene ordentlig i skolen, ”så troppede hun op og talte med store bogstaver”, og ”hun var ikke bange for rådmænd eller nogen som helst, hun bankede i bordet...”

Men da Inge blev 12 år, var moren blevet gift igen, havde fået to børn mere og ønskede Inge og hendes søster hjem igen. Ifølge Inge for at få børnepenge og noget pasning til de små. Inge beskriver hjemmet som ”et helvede” og ”et ragnerrok.” Forholdene var kummerlige med meget vold, og de gik for lud og koldt vand. Inge sammenligner forholdene ved at fortælle om den første dag i skolen, mens hun boede på børnehjemmet, hvordan hun bare sad og kikkede beundrende på sin madpakke, hvori der var en mad med æg og tomat, ”det var især tomaten.” ”Og når jeg så tænker på maden hjemme hos min mor. Når jeg kom hjem fra skole, så tog jeg en rugbrødsskorpe med margarine og dryssede melis over.” Inge husker, at der kom tilsyn i hjemmet; en dame der skulle se, hvordan det gik, men det var anmeldt, og de havde gjort rent forinden, sad pænt ved slagbænken, og havde fået at vide af deres mor, at de ikke måtte sige noget. ”Det så jo godt ud.” Normalt så det helt anderledes ud. Inge fortæller, at når hun kom hjem fra skole, så sad faren i stolen og sov med åben mund, mens moren lå på sofaen. Hun var syg, men ikke sådan alvorlig syg, mener Inge, mest bare doven. Inge synes næsten kun, hun har set sin mor på den sofa, og så røg hun 60 cigaretter om dagen og beordrede søsteren til

at komme og holde hånden ud som askebæger. Jeg spørger om forholdet mellem Inge og hendes søster, men det var ikke så stærkt, for lillesøsteren syntes, hun fik alle tæskene, ”og det gjorde hun også”, konstaterer Inge og tilføjer: ”og når vores mor fremhævede mig, så var jeg jo ikke bedre end, at jeg rettede mig lidt op og var stolt af det.”

Årene i hjemmet var bestemt ikke gode, og så snart Inge fik muligheden, flyttede hun hjemmefra, fik arbejde, uddannede sig, giftede sig, fik børn, involverede sig i frivilligt socialt arbejde og byrådspolitik som glødende socialdemokrat og har levet et usædvanligt pligtøpfyldende og virksomt liv. Inge oplever, at hendes søster og halvsøskende er blevet som deres mor, de roder, de har det beskidt i deres hjem, de har aldrig haft et regulært arbejde. Inge er stik modsat. ”Jeg er opdraget af Mathilde til at være ordentlig. Hvorfor skulle jeg ellers skille mig ud? I mange år kaldte de mig ’den fine søster.’” Inge ser på mig med et alvorligt blik. ”Det var nedsættende ment.” Ikke desto mindre har Inge alle dage taget sig af sin mor. Allerede som 18-årig blev hun værge for sin mor, da hun kom på den lukkede afdeling. Og Inge passede hende lige til det sidste. Hun blev 92 år. Forholdet har aldrig været tæt. Inge oplever hende ikke som sin mor. Hun tog sig af hende af pligtfølelse. Den pligtfølelse hun lærte hos Mathilde.⁶¹⁵

Når Inge holder liv i sine relationer til de andre børnehjemsbørn og skaber kontinuitet i sin egen historie gennem sit arbejde i børnehjemmets forening, så vidner det om, at i hvert fald nogle tidligere børnehjemsbørn har oplevet deres børnehjem som hjemligt og relationerne til de voksne og andre børn som familiære.

På lignende måde er det Mathildes opdragelse og efterfølgelsesværdige eksempel, som Inge refererer til, når hun forsøger at skabe mening med, hvorfor hun er blevet, som hun er – og det gælder lige fra de helt praktiske ting som måden, bestikket er placeret i skufferne, til den ansvarsfølelse, som Inge har båret med sig livet igennem og både praktiseret i sit private, faglige og politiske liv. For Inge har børnehjemmet tilbudt en socialisering, hun er stolt af og en opdragelse ”man kan være bekendt at komme ud i samfundet med.”

⁶¹⁵ Inge Asferg 17.08.2016

I skarp opposition til børnehjemmet, som for Inge repræsenterer det sande og gode hjem, optegnes morens hushold og væremåde. Gennem den moralske distancering til sin mor understreger Inges sit brud med den sociale arv; et brud, der både giver hende en stærk selvfølelse, og som skaber en distance til den biologiske familie, der hånligt kalder hende ”den fine søster.” På mange måder har Inge – i modsætning til de fleste tidligere børnehjemsbørn, jeg har talt med – både gennem sit liv og i sit erindringsarbejde omfavnet den subjektivering, som hun har oplevet på børnehjemmet. Hun har internaliseret de værdier, hun er blevet opdraget efter, og hun har gjort det i en blanding af ydmyghed og æresfølelse.

Det betyder dog ikke, at Inge aldrig reflekterer kritisk over det menneske, hun er blevet formet som på børnehjemmet. Inge fortæller, at hun på børnehjemmet blev kaldt for ”snot-Inge”, og at hun især de senere år er blevet meget bevidst om, at hun har manglet en tro på, at hun var noget værd i sig selv. Hun har derfor altid sat andre først, brugt sine kræfter på andre, været selvopofrende og ude af stand til at sige nej. ”Det er jo en brist”, siger hun og tilføjer, ”jeg tror, at alle tidligere anbragte på en eller anden måde har en brist.” Inge fortæller også, at hun identificerer sig meget stærkt med det selvudslettende børnehjemsbarn Anne i Beck Nygaards bøger *Guds blinde øje* og *Du blev træl*.⁶¹⁶ ”De bøger værner jeg meget om”, siger hun stille og tilføjer: ”og det er jo nok fordi, de har noget med mig at gøre.”⁶¹⁷

En anden, for hvem relationen til børnehjemmets forstanderinde vejer tungere end til den biologiske mor, er Sys, som halvandet år gammel i 1947 ankom til Josephine Schneiders Børnehjem.⁶¹⁸ Børnehjemmet lå i et pænt kvarter i København og blev drevet af en myndig forstanderinde og to assistenter. De tre kvinder ordnede alting selv; de lavede mad, gjorde rent, syede, vaskede tøj og opdragede 20 piger i alderen fra to til 18 år. Kvinderne var søde og rare, fortæller Sys, men de havde travlt, og hverdagen var styret med strikse regler og mange pligter. Voksenkontakt var noget, de først og fremmest fik, når de hjalp kvinderne med deres gøremål. Sys, der var en

⁶¹⁶ Nygaard, J. B., 1941, 1942

⁶¹⁷ Inge Asferg 17.08.2016

⁶¹⁸ Sys / Eva Kold Dyrby, livshistorieinterview ifm. ”Anbragt i historien”, 15.1.2013. Den følgende beskrivelse af Sys’ historie tager udgangspunkt i nogle tidligere publicerede tekster, som jeg har skrevet, se: Kragh, J. V., S. G. Jensen og J. K. Rasmussen 2015: 9f, 349f; Jensen, S. G., J. K. Rasmussen og J. V. Kragh. 2016:99-101

glad og køn pige, havde imidlertid en særlig stjerne hos forstanderinden Lau. ”Jeg blev ligesom hendes”, fortæller hun. Det var altid Sys, der kom med, når forstanderinden skulle i kirke. Hvis der kom besøgende, eksempelvis bestyrelsen, så var det også Sys, som skulle optræde og synge i sit pæne tøj. Sys viser mig et billede, hvor hun yndefuldt står op og holder ud i balletkjolens skørt. Hun har pagehår og tot med sløjfe i den ene side – ”børnehjemsfrisuren”, siger Sys – ”det var egentlig meget sødt.” Smilet er ubekymret, frimodigt. I dag har Sys det lidt svært ved den måde, hun blev fremhævet på. ”Det var jo også at blive brugt”, siger hun og fortæller samtidig, at hun allerede dengang udmærket kunne se det uretfærdige i, at det altid var hende, der blev udvalgt. Men følelsen af at være noget særligt for en voksen var alligevel af enorm betydning. ”Forholdene for børnene var som ude i naturen, de stærkeste blomster klarede sig, de andre visnede”, siger Sys. ”Jeg var en stærk blomst.”

For Sys var det at bo på børnehjem ikke noget, hun sådan gik og grublede over, og det var heller ikke noget, hun mærkede noget særligt til i skolen, ”jeg var den, der gik og sang.” Hvis hendes veninder spurgte, hvorfor hun var på børnehjem, sagde hun: ”Min mor og far er døde.” Det var en acceptabel forklaring. Hun kunne selvfølgelig godt længes efter en rigtig og ”helt vidunderlig mor”, men hun elskede Lau og trivedes godt.

Omkring den tid, hvor Sys skulle konfirmeres, besluttede Lau imidlertid at trække sig tilbage som forstanderinde. ”Hun havde altid fortalt mig, at jeg var hendes, og i min forståelse var hun min mor, så jeg ville med hende, simpelthen, men det kunne jeg ikke komme. Men så en aften sagde Lau: ’Sys, der kommer nogle mennesker her i aften, og jeg vil godt have, at du kommer og serverer kaffen.’” Sys havde ikke lyst, men tog det pæne tøj på, som Lau havde lagt frem til hende, og gik ned og viste sine skolebøger frem. Sys fortæller videre: ”Da de gik, sagde Lau: ’Nå, ja, nu blev klokken mange, nu må du hellere gå op i seng,’ og så da jeg var på vej op ad trappen, så sagde hun: ’Forresten var det din mor og far.’ Jeg kan huske, jeg var ved at besvime og så den næste morgen, der havde jeg sådan nogle røde knopper.” Den verden, hvor Sys kunne færdes ubekymret, hvor hun vidste, hvem hun var, og hvor hun hørte til, skred sammen under hendes fødder. Og så kom den nye forstanderinde. ”Jeg blev adfærdsvanskelig fra det øjeblik, hun

trådte ind ad døren, og jeg fik de andre børn op imod hende. Jeg havde altid passet meget på de små, så jeg havde deres tillid, de gjorde, hvad jeg sagde.” Sys blev smidt ud af børnehjemmet. ”Jeg kan godt se, at det ikke gik, men jeg gjorde det jo i afmagt.” Sys kom derefter til at bo hos sin mor, som i mellemtiden var blevet gift og havde fået to børn. Men Sys passede ikke ind i det nye familiebillede. Alt ved Sys var forkert, ”og jeg måtte slet ikke tale om, at jeg havde været på børnehjem”, fortæller hun.

Sys bevarede kontakten til Lau, så længe den gamle forstanderinde levede. I hendes hjem hænger der et stort sort-hvidt portræt af den statelige dame, og det er ubetinget relationen til Lau, som Sys betragter som den vigtigste i sin barndom. Samtidig illustrerer historien begrænsningerne for den slægtsgørelse, som tidligere børnehjemsbørn – selv de børn med en hel særlig status – kunne etablere til de ansatte. Igennem store dele af livet har Sys kæmpet med at bearbejde det svigt, hun oplevede, da Lau ikke ville have hende med sig, og da ”den helt vidunderlige mor”, som Sys havde drømt om, og den ”rigtige mor”, som Lau forsøgte at sætte i sit sted, viste sig at være en fremmed kvinde; en kvinde som Sys aldrig fik et nært forhold til, men som tværtimod introducerede hende for følelsen af at være uønsket og forkert.⁶¹⁹

10.4 ”Et væsen uden skelet”⁶²⁰

Som det sidste eksempel på, hvordan tidligere børnehjemsbørn forsøger at håndtere fortiden gennem forankringsarbejde, vil jeg fremdrage Rebekkas fortælling og refleksioner. Rebekkas fortælling illustrerer en situation, hvor det både synes umuligt at skrive sig ind sin biologiske slægt og at slægtsgøre børnehjemmet. Alligevel synes forankringsarbejdet at medføre en transformation af hendes selv gennem kritisk refleksion over den måde, hun er blevet subjektiveret som familieløs og en hemmelighed. Samtidig skaber Rebekka en vis forbundethed til et rodløst skæbnefællesskab centreret om Godhavn som erindringssted.

De ting og spor, Rebekka har samlet sammen omkring sin egen historie, har hun sat ind i et sort ringbind, som hun bladrer igennem, mens hun fortæller. Hun

⁶¹⁹ Sys, Eva Kold Dhyrby, livshistorieinterview ifm. ”Anbragt i historien” 15.1.2013

⁶²⁰ Rebekka Wiah 27.06.2016, 10.05.2017

taler hurtigt og med en smilende lethed. Det er som om, tyngden i det, hun siger, opløses og først rigtig mærkes, når der er blevet stille: ”Man prøver at finde ud af ditten og dytten og datten, for man tænker jo, hvem i alverden er man egentlig... der kom jo aldrig nogen og hentede én, man skulle ikke tænke på sin familie, og man sidder bare der på de der hjem og kan slet ikke forstå, hvorfor man ikke har det, som alle andre har. Man lærer efterhånden, at man nærmest ikke har noget familie. At den familie, man har, er tante og moster, og hvad vi ellers skulle kalde de voksne på børnehjemmet. Og så mappen her; det blev en stor forvirring, lige så forvirret som jeg er, lige så forvirret er min mappe.”⁶²¹

Rebekka fortæller, at hun blev født i 1961. De første år af livet boede hun i USA med sin storebror og deres afroamerikanske far og danske mor. Da forældrene blev skilt, flyttede moren med børnene tilbage til Danmark, hvor de boede i nogle nye blokke i Brøndby. Moren var psykisk syg. Da hun samtidig havde to farvede børn, havde familien slået hånden af hende. Den lille familie levede i armod, og moren gik ”nærmest rundt som posedame.” I 1969 blev børnene fjernet fra hjemmet, og Rebekka er derfor vokset op på Nebs Møllegård nær Ringsted og senere i Barnets Hus i Munkerup ved Gilleleje, hvor hun var anbragt, til hun fyldte 18 år.

Manglende tilhørsforhold og en følelse af historieløshed er et gennemgående tema i Rebekkas liv. Hun havde det i og for sig godt nok på børnehjemmet, men da hun flyttede derfra, blev der ikke gjort noget for at fastholde de unges relation til stedet. Rebekka fortæller, at det var et hårdt slag for hende, da hun efter et halvt år besøgte børnehjemmet uden at føle sig velkommen. I det hele taget var det hårdt at komme ud og stå på egne ben, ”der følte man virkelig, at man bare var nobody's child.” Rebekka husker, hvor ensomt det var den første juleaften, og hvordan hun svarede det rene volapyk, da hun første gang blev spurgt, hvor hun skulle holde jul. Spørgsmålet overrumplede hende, og sandheden var for smertelig at komme ind på.

Noget andet, som blev ødelæggende for det tilhørsforhold, Rebekka trods alt havde til børnehjemmet, var da hun søgte om indsigt i sin egen sag. Hun husker, hvordan der ”kom et lille menneske ind på kontoret med et kæmpe bjerg af

⁶²¹Rebekka Wiah 27.06.2016

papirer.” I ”de pæne papirer” kunne Rebekka læse, hvordan hun var blevet opfattet og beskrevet gennem barndommen. Særlig stødt blev hun over at læse, at forstanderinden, ”det menneske, man kaldte ’moster’ og gik og lavede gaver til”, havde beskrevet Rebekka som slesk. Forstanderinden mente også, at kunne forudse, at Rebekka ville blive psykisk syg ligesom sin mor. ”Det er, ligesom om hun har dolket mig i ryggen.” Læsningen af journalen kom til at betyde, at den følelse, som Rebekka allerede havde af at være uvelkommen på børnehjemmet, blev voldsomt forstærket. Den gav hendes erindringer om børnehjemmet og den tilknytning, hun måske havde følt som barn, en meget bitter smag.

For Rebekka har længslen efter at høre til i en familie altid fyldt meget. ”Uden en familie er man ensom, uden forankring, uden fundament, og det er skadeligt for et menneske”, mener hun. ”Det er, ligesom om man er et væsen uden skelet.”⁶²² Derfor har Rebekka også som voksen brugt meget tid på at lede efter sin afroamerikanske familie. Noget af det første, hun gjorde, var at sætte en annonce i avisen i Nigeria, hvor hun efterlyste nogen, der havde kendt hendes far. Hun fik så mange breve, at de ikke kunne være i postkassen. De fleste var bare ude efter at få en fod ind i den vestlige verden, men det var alligevel interessant med alle de breve, fortæller Rebekka.

Senere begyndte DR at sende programmet *Sporløs* i fjernsynet. Rebekka meldte sig som deltager og havde flere samtaler med dem, der tilrettelagde programmet, men det blev aldrig til noget. Alligevel fik hun gennem programmet en bedre ide om, hvordan hun skulle lede, og hun begyndte at gå til slægtsforskning for at finde frem til, hvem hendes familie egentlig var. Herigennem fik Rebekka hjælp til at gennemsøge amerikanske registre, og hun fandt frem til, at hun havde to halvsøskende i USA. Hun forsøgte derefter at finde dem gennem Facebook. I starten sendte hun venneanmodninger til ”stort set alle i Californien med afrolook”, men så fandt hun gennem registrene frem til deres mors navn, og på den måde fandt hun frem til dem. ”Og så blev jeg så glad, for der kunne jeg se, at nu havde jeg endelig ramt rigtigt, de lignede mig så meget.” Rebekka har siden været i kontakt med sine halvsøskende gennem Facebook. En rejse til Californien er dog udelukket,

⁶²² Rebekka Wiah 10.05.2017

fortæller Rebekka og peger hen mod de poser med flasker, som hun samler sammen i gaderne for at supplere sin kontanthjælp.

Gennem slægtsforskning begyndte Rebekka også at granske i sin mors slægt, og hun har også forsøgt at få kontakt til nogle af dem. Det er dog aldrig rigtig lykkedes hende at skabe en tillidsfuld relation til familien. ”Der bliver aldrig noget med familiefester og indsamling i en hat til giro 413”, siger hun opgivende. Rebekka har mødt to kusiner nogle gange, men de stiller kun nødtvunget op og ”vil helst bare snakke om vejret.” De ved ikke særligt meget om Rebekkas mor og har tilsyneladende ikke bevaret nogen minder om hende. Som eksempel nævner Rebekka brevene, som hun ved, at moren har sendt fra USA. De er bare blevet smidt væk. Rebekka har en stærk følelse af, at alt, der omhandler moren og dermed også hende selv, er slettet fra familiens historie. Hun sænker stemmen og næsten hvisker: ”Det er hemmeligt... vi er gjort hemmelige. Der er sikkert ikke ret mange i slægten og slet ikke blandt de senere efterkommerne, som har fået ret meget at vide om, at jeg overhovedet lever. Vi er kommet i glemmebogen.”

Rebekka opfatter morens familie som en rigtig middelklassefamilie. Hun ser op på mig og spørger: ”Hvor mange konfirmationer har du været til, hvor nogen har rejst sig op for at udbringe en skål for de anbragte børn i slægten? Eller for dem, der sidder i fængsel? ... Altså en hjemløs har to forældre, som igen har to forældre, så hvis alle, som er sat udenfor, lavede slægtsforskning, hvor mange slægter, hvor mange pæne folk har så egentlig ikke de der objekter?”

Men Rebekka har ikke tænkt sig stiltiende at acceptere sin status i familien som udstødt og hemmelig. Hun fortæller, at hun efter et besøg i Grevinge, hvor hele morens slægt kommer fra, meldte sig ind i byens Facebookgruppe. ”Og så skrev jeg: ’Jeg er så glad for at være med i Grevinge Facebookgruppe, fordi nu skal I bare høre’... og så fortalte jeg hele historien og sluttede af med: ’og kan I nu have en god weekend.’ Så der kom det hele frem. Og så kan de ellers sidde derude i Grevinge, som er en meget lille by, hvor alle kender alle, og tænke over det.”⁶²³

I det hele taget ytrer Rebekka sig en del på Facebook. Især deler hun artikler om vilkårene for tidligere og nuværende børnehjemsbørn på Godhavnsdrenge gruppe med kommentarer som: ”Det er det, jeg siger, anbragte børn og tidligere

⁶²³ Rebekka Wiah 10.05.2017

anbragte skal åbenbart bare gå til grunde. Hvorfor så anbringe os, når myndighederne bare nedbryder os?”⁶²⁴

Rebekka oplever, at hun livet igennem har været meget alene i verden. Hun har levet med en stærk følelse af forladthed og svigt, men også med en følelse af at have mistet noget, og af at tabet har gjort hende historieløs, rodløs og identitetsløs, som om hun var ”et væsen uden skelet.” Vægten, som Rebekka tillægger familien, reflekterer naturligvis en kulturel logik – men også nogle helt konkrete oplevelser af at stå alene tilbage, fordi alle andre indgår i familier. Dette illustreres særlig tydeligt i hendes fortælling om den første jul alene.

Rebekka gør flere forskellige ting for at afdække sin historie og forankre den i andres. Men i hendes bestræbelser støder hun flere gange på informationer og mennesker, som ikke giver hende mange muligheder for at slægtsgøre relationerne. I stedet manifesteres hendes status som familieløs og hemmelig.

I stedet for at acceptere dette i stilhed tillægger Rebekka sig imidlertid en bevidst provokerende tilgang – som da hun laver et opslag i Grevinge Facebookgruppe. Jeg vil hævde, at Rebekka i disse situationer trækker på og bidrager til fortællingen om overgreb og svigt centreret om Godhavn og hermed finder politisk rygstød for en kritisk subjektivitet, som betyder, at hun kan distancere sig fra både børnehjemmet og familiens afvisninger. Ifølge Rebekka er det den uhyggelige alliance mellem ”pæne familier” og velfærdsstatens psykiatriske hospitaler og børnehjem, som muliggør og legitimerer, at uønskede ”objekter” som moren og hende selv uden videre kan udelukkes af slægten og blive ”hemmelige” for til sidst at ende i ”glemmebogen.” Gennem sin kritik vrister Rebekka sig således fri af tidligere stigma og skam forbundet med subjektivering af hende som slægtsløs og en hemmelighed. I stedet positioner hun sig som en erindringspolitisk aktør, der sammen med ligesindede kæmper for anerkendelse af uretfærdig behandling. Samtidig sker der det, at Rebekka ved at problematisere sin rodløshed og historieløshed, til en vis grad opnår en anden form for forankring – en forankring i et forestillet skæbnefællesskab, der udgøres af tidligere børnehjemsbørn, som er blevet svigtet og glemt.

⁶²⁴ Arkiveret dokument med kopierede skærmbilleder fra lukkede Facebookgrupper

10.5 At vælge sin slægt

I dette kapitel har jeg beskrevet, hvordan tidligere børnehjemsbørn gennem vidt forskellige praksisser – som at opsøge sine biologiske forældre, afholde julebanko på børnehjemmet eller bedrive slægtsforskning – forsøger at forankre deres erindringer i forhold til andre mennesker. Analytisk har jeg rettet opmærksomheden mod de forskellige måder, hvorpå tidligere børnehjemsbørn har forsøgt at skabe forbundethed og at slægtsgøre relationer knyttet til deres barndom.⁶²⁵

Tidligere børnehjemsbørns interesse for egen slægt skal ses i sammenhæng med den kulturelle betydning, som slægt og familie tildeles i vores samfund, og i lyset af en generel interesse for slægtshistorie, som gør sig gældende i vores tid.⁶²⁶ Men det fremgår også, at nogle særlige forhold gør sig gældende i tidligere børnehjemsbørns forankringsarbejde. For tidligere børnehjemsbørn handler forankringsarbejdet først og fremmest om at få vished om egen histories begyndelse og en mulighed for at skabe en mere sammenhængende livshistorie, hvor de kan forbinde nutid med fortid og forankre deres eget liv i en større fortælling, som ligger længere tilbage i tid end deres egen fødsel, og som er forbundet med andre mennesker og deres livshistorier. Gennem forankringsarbejdet afsøger de tidligere børnehjemsbørn, hvem de skal tilskrive en betydning i forhold til det menneske, de selv er blevet – herunder hvem de ligner og slægter på – i kraft af genetik, opdragelse, eller fælles livsomstændigheder.

De deskriptive nedslag viser samtidig, at mange tidligere børnehjemsbørn har levet med usædvanligt skrøbelige, ambivalente og konfliktfyldte relationer til deres nærmeste, og at relationerne er omgærdet af stærke følelser som sorg, længsel, forladthed og ensomhed. Ofte indebærer forankringsarbejdet derfor også forsøg på at skabe, genskabe, reparere eller forsone sig med disse relationer.

Forankringsarbejdet handler altså ikke kun om at slægtsgøre relationer gennem narrative konstruktioner, men også om en emotionel tilknytning til nogen, som man hører til hos – i erindringerne eller i det levede liv.

Jeg har vist, at forsøgene på at forankre sin egen historie i andres er en risikabel affære, hvor meget sættes på spil, men også at tidligere børnehjemsbørn

⁶²⁵ Carsten, J. 2000a; Howell, S. 2003

⁶²⁶ Gillis, J. 1996

reflekterer over og så vidt muligt forsøger at balancere og forhandle disse risici og foretager valg undervejs. Som nævnt fandt Carsten i sin analyse af adoptivbørns genforeninger med deres biologiske forældre, at der sjældent var tale om, at de brudte relationer blev genoptaget på lykkelig vis.⁶²⁷ Alligevel mente mange, at det havde forbedret deres liv. En af de ting, som Carsten ser, at adoptivbørnene får ud af genforeningerne, er en styrket fornemmelse af agens. Forankringsarbejdet muliggør med Carstens ord ”a sense that they are choosing their kin for themselves” og aktiverer en følelse af at opnå kontrol over begivenheder i fortiden kontrolleret af andre.⁶²⁸ Denne pointe understøttes af dette kapitel om tidligere børnehjemsbørns forankringsarbejde. Mine analyser viser, at de tidligere børnehjemsbørn langt hen ad vejen selv vælger og gennem konkrete handlinger *gør* slægt, og at de i denne gøren så vidt muligt balancerer og håndterer ambivalenser, konflikter, spændinger og afvisninger. Det er netop gennem disse aktive praksisser, refleksioner, fortolkninger, tilvalg og fravalg, at tidligere børnehjemsbørn forandrer og forankrer deres selv.⁶²⁹

⁶²⁷ Carsten, J. 2000b

⁶²⁸ Carsten, J. 2000b: 698

⁶²⁹ Se fotografier knyttet til forankringsarbejde i bilag 2, s. 352

Kapitel 11: Erindringsarbejde som en kamp for oprejsning

Til Plejemor

Den dag jeg tilgiver dig har jeg sagt ja til din vold i alle dens afskygninger
Den dag jeg tilgiver dig har jeg lukket mine øjne for alt den rædsel angst og
frygt du brændte ind i mit hjerte
Den dag jeg tilgiver dig har jeg accepteret isolationen bag de låste døre
Den dag jeg tilgiver dig har jeg sagt ja til dine verbale ydmygelser
Den dag jeg tilgiver dig har jeg lukket mine øjne for alt håb
Den dag kommer aldrig.⁶³⁰

Digtet ovenfor er skrevet af Inga Rosquist, og jeg har flere gange set det delt og anvendt af andre tidligere børnehjemsbørn. Som tidligere beskrevet i kapitel 3 bærer mange tidligere børnehjemsbørn, – som før eller under deres anbringelse levede med nedbrydende disciplinering, krænkelser og magtesløshed – med erindringer, som er institutionstilpassede, truende og stigmatiserede. Flere lever også med mistænkeliggjorte erindringer og en oplevelse af, at deres forsøg på at gøre omverdenen opmærksom på svigt og overgreb er blevet ignoreret eller vendt imod dem selv – hvilket har stadfæstet subjektiveringen af dem, som nogen uden værdi (se side 86-98). Mange giver udtryk for, at disse erfaringer har medført, at følelser som sorg, vrede, angst, skam, bitterhed, had og selvhad har lagret sig i sindet og skadet forholdet og tiltroen – ikke kun til det eller de mennesker, der har svigtet eller begået overgreb – men også til andre mennesker og det omgivende samfund mere generelt.⁶³¹

Dette kapitel handler om forsøget på at opnå oprejsning. Formålet er at undersøge, hvordan de tidligere børnehjemsbørns selv og subjektivitet knyttet til barndommens fornedrelse håndteres og potentielt set transformeres gennem forsøg

⁶³⁰ Digtet blev indleveret til Forsorgsmuseet af Inga Rosquist ifm. Godhavnsrapporten

⁶³¹ Det gælder bl.a. Arne Roel Jørgensen, Frede Farmand, Grethe Behnke Larsen, Henriette (anonymiseret), Inge Sonja Nielsen, Jan Andersen, Jan Helgesen, Jan Vogel og Jens Bressendorf-Madsen. Se bilag 1

på at opnå oprejsning overfor de mennesker og det samfund, som forårsagede og muliggjorde svigt og overgreb i barndommen.

Jeg har tidligere i kapitel 2 omtalt litteraturen centreret om historiske udredninger og forsoningsprocesser relateret til svigt og overgreb på børnehjem (se side 76-77). Denne litteratur indskriver sig i det hurtigt ekspanderende forskningsfelt ”transitional justice”, som beskæftiger sig med staters forsøg på at håndtere lidelser og spændinger i samfundet forårsaget af krænkelser og ugeringer begået i fortiden.⁶³² Det analytiske fokus i disse studier er overvejende at undersøge og dekonstruere de antagelser og motiver, som ligger bag den politiske og juridiske praksis. I dette kapitel vil jeg i stedet zoome ind på det enkelte menneskes forsøg på at opnå en vis oprejsning. Jeg trækker her på historikeren Graham Dawson, som argumenterer for, at en forståelse af politiske konflikter om smertelige begivenheder i fortiden fordrer en opmærksomhed på de subjektive, psykiske og emotionelle kræfter og dynamikker, som ligger bag længslen efter retfærdighed.⁶³³

For at forstå de emotionelle processer trækker Dawson på psykoanalytisk objekt-relationsteori, som omhandler det dynamiske og reciprokke forhold mellem relationer til andre i den indre psykiske verden og perceptioner af og relationer til andre i den eksterne sociale verden.⁶³⁴ Dawson gør især brug af psykoanalytikerens Eric Rayners teorier om retfærdighed, som noget mennesker fornemmer, fra de er helt små, og som noget fundamentalt for menneskers sociale trivsel. Vigtigheden af retfærdighed for den sociale interaktion tydeliggøres ifølge Rayners ved at se på de intense følelser som sorg og raseri, der aktiveres, når mennesker støder på uretfærdighed og oplever ”moments of a ruptured basic trust.”⁶³⁵ Ifølge objekt-relationsteorier medfører gentagne erfaringer med uretfærdigheder, at der etableres en indre forventning om, at man ikke kan stole på andre; en forventning som udleveres i de relationer, personen knytter til andre i den ydre verden. Omvendt kan ændringer i relationer til andre i den ydre verden også internaliseres og muliggøre

⁶³² Sköld, J. 2013. For en gennemgang af transitional justice som politisk praksis og akademisk forskningsfelt, se Bell, C. 2009: 6-13. Ofte fremhæves Nürnbergprocessen som det første, og Sandheds- og forsoningskommissionen i Sydafrika som det kendteste eksempel

⁶³³ Dawson, G. 2013: 265. Dawsons analyser omhandler den kontinuerlig konflikt mellem katolikker og protestanter i Nordirland

⁶³⁴ Dawson, G. 2013:266

⁶³⁵ Ibid.: 279

forandringer i den indre verden, hvormed også perceptionen af andre i den ydre verden kan ændres. Hermed åbnes nye muligheder for at danne mere tillidsfulde relationer.⁶³⁶

Dawson forbinder samtidig de emotionelle længsler efter retfærdighed med offentlige diskurser og det komplekse samspil mellem personlig og delt erindring. Længslen efter retfærdighed er forbundet med individuelle erfaringer og psykologiske dynamikker, men gives også mening og form gennem partikulære erindringsfællesskaber og offentlige diskurser. Især i sammenhænge, hvor partikulære grupper kæmper for oprejsning, konstitueres ofte et fælles narrativ og nogle fælles krav om oprejsning.⁶³⁷

I den videre analyse vil jeg inspireret af Rayner og Dawson fokusere på, hvordan uretfærdig behandling har medført en særlig subjektivitet blandt mange tidligere børnehjemsbørn, hvor manglende tillid til andre er fremherskende. Jeg vil i forlængelse heraf anskue længslen efter oprejsning som en længsel efter mere tillidsfulde relationer til andre og den sociale omverden. Jeg vil samtidig se på den rolle, som etableringen af Godhavn som erindringssted har haft for måderne, hvorpå tidligere børnehjemsbørn giver deres ønsker om oprejsning form. Som jeg allerede har argumenteret for, har Godhavnsdrengenes krav om en officiel undskyldning været med til at etablere Godhavn som et erindringssted, og dermed gjort det lettere for tidligere børnehjemsbørn, at artikulere erindringer og udtrykke stærke følelser knyttet til blandt andet krænkelse og uretfærdig behandling. Det betyder imidlertid ikke, at alle deler foreningens tro på, at en officiel undskyldning kan føre til oprejsning og forsoning med fortiden. En pointe i kapitlet er således, at selv om kravet om en officiel undskyldning fylder mest i offentligheden, findes der også andre strategier.

I det følgende ser jeg derfor på nogle forskellige måder, hvorpå tidligere børnehjemsbørn forsøger at opnå en følelse af forsoning med barndommens lidelser. For det første retter jeg opmærksomheden mod den betydning som en officiel undskyldning tilskrives blandt nogle af Godhavnsdrengenes aktive medlemmer. Derefter ser jeg på, hvordan iscenesættelser af uforsonlighed – som i

⁶³⁶ Ibid.: 283

⁶³⁷ Ibid.: 284

det indledende digt – samt fortællinger om modstand og hævnfantasier i nogle sociale situationer kan give en vis følelse af oprejsning, mens andre sætter deres lid til, at retfærdigheden sker fyldest i det hinsides.

11.1 ”Giv Godhavnsdrene en undskyldning”

En lørdag i september kører omkring 300 motorcykler i samlet flok mod det, som engang var Dreng- og Skolehjemmet Godhavn. De mange motorcyklister kører turen for at vise deres støtte til Godhavnsdrene, som siden 2005 har kæmpet for en officiel undskyldning for den mishandling, de oplevede på danske børnehjem under statens varetægt. Lyden fra de brølende motorer kan høres flere kilometer væk, inden de første motorcykler kører ind i gården, hvor dagens talere står og venter sammen med et større pressekorps. Forrest i kortegen kører en håndfuld tuk-tuk'er af mærket Piaggio Ape – en slags overdækkede knallerter på tre hjul. De larmer ikke helt så meget som motorcyklerne, men tiltrækker sig opmærksomhed med blafrende flag på taget og de mange klistermærker på skærmene. I en tuk-tuk, hvor bagskærmen er dækket af et stort klistermærke med ordene: ”Giv Godhavnsdrene en undskyldning!”, sidder Peter, som i barndommen var anbragt på et børnehjem i Skælskør.

Jeg har mødt Peter flere gange på museet, hvor han har fortalt om sine oplevelser på børnehjemmet, og om hvorfor han støtter Godhavnsdrenenes sag.⁶³⁸ Han har det ikke særlig godt med at fortælle om sine oplevelser, stemmen dirrer, den vibrerer uroligt mellem hudløs skrøbelighed og vrængende indignation.

”Tit når jeg i mine unge dage fortalte, at jeg havde været på børnehjem, så kunne jeg mærke; ’nå så det er sådan en skidt knægt’. Men de fleste af os var sgu ikke skidte knægte... okay, vi pjækkede fra skole, men det vi mest af alt havde til fælles, det var, at vi var sønner af enlige mødre... og enlige mødre blev der sgu ikke taget så meget hensyn til.” Peter fortæller videre, at han som voksen har fundet ud af, at han lider af Aspergers syndrom, og at det betød, at han ofte stillede underlige spørgsmål i skolen, og at han af lærerne blev betragtet som uopdragen. Peter følte

⁶³⁸ Peter Bjørn Hviid 11.9.2017, 28. 8.2016, samt uformelle samtale ved arrangementer knyttet til Godhavnsdrene.

sig misforstået og begyndte at pjække, indtil han som niårig i 1963 blev sendt på børnehjem. ”Jeg var kun på børnehjemmet et års tid, men jeg plejer at sige, at det var et helt liv”, siger Peter. Noget i ham knækkede, mens han var på hjemmet, noget som blandt andet handler om hans forhold til andre mennesker: ”Jeg har ikke nære venner, det er meget begrænset, når jeg har haft, så har de altid svigtet på et eller andet tidspunkt.”

I sine unge år forsøgte han at glemme tiden på børnehjemmet. På et tidspunkt smed han alle sine fotografier fra stedet i skraldespanden. Det var først efter et selvmordsforsøg og en indlæggelse, at han erkendte, at han blev nødt til at se fortiden i øjnene, hvis han ville videre i livet. Ikke så længe efter så han programmet *Drengehjemmet* på DR, hvor to mænd fortalte om deres opvækst på Godhavn i 1960’erne præget af vold og medicinske forsøg.⁶³⁹ Nogle dage efter læste han i avisen, at de havde dannet en forening. Han gik ned på biblioteket, fandt dem på computeren og meldte sig ind. Siden har han været et aktivt medlem af foreningen. For Peter har det været af stor betydning, at hans oplevelser på børnehjemmet er blevet bekræftet af de andre foreningsmedlemmer. ”Det har givet mig utrolig meget, fordi jeg lige pludselig opdagede, at det ikke bare var mig, der var åndssvag. Vi bærer rundt på de samme oplevelser, de samme ar, de samme laster.”

Et tema, som fylder meget for Peter, er, at ingen har lyttet til ham eller troet på ham, når han har forsøgt at fortælle om de overgreb, han var udsat for på børnehjemmet. ”Da jeg var barn, da kunne jeg ikke nævne ordet børnehjem, uden at min mor knækkede fuldstændig sammen. Jeg prøvede tit at fortælle hende om, hvad der egentlig skete dernede, men jeg nåede aldrig længere end til ordet børnehjem, så gik hun fuldstændig i sort. Og derfor snakkede vi jo aldrig om det. Men det betød så også, at jeg brændte inde med alt det der...”

Selv om der var statsligt tilsyn, var der heller ikke nogen hjælp at hente der: ”På et tidspunkt kom der en repræsentant fra børneværnet, og jeg fortalte om nogle af de grimme oplevelser, jeg havde haft, og så går hun sgu hen og spørger min mishandler: ’Kan det nu være rigtigt, har du gjort det?’ Det nægtede han sgu sjovt nok, og så tog hun glad hjem igen. Og imens slæbte ham, mishandleren, mig ned i

⁶³⁹ Skov, R. 2005

kælderen, råbende, at han kraftedeme nok skulle lære mig at lyve en anden gang, og så fik jeg ellers lært at lyve en anden gang. Og en af de ting, han råbte, det var: 'Du er bare en skide børnehjemsunge. Der er ingen, der gider høre på dig, du kan skribe og hyle alt det, du vil, men der er ingen, der hører dig.'"

Peters sårbarhed slår over i vrede, og han hæver stemmen, mens han argumenterer for sin holdning til en officiel undskyldning. "Mange spørger: 'Hvad vil du med den undskyldning... den vil da ikke hjælpe noget...' Jo, den vil hjælpe noget... den vil hjælpe mig utrolig meget. Den vil være en anerkendelse af, at det, der skete, var forkert. Den vil være en anerkendelse af, at det, vi har fortalt, er rigtigt... Før vi får den undskyldning, så har samfundet ikke erkendt, at det har taget fejl... Og hver gang en eller anden socialminister siger, 'Vi kan ikke give en undskyldning', så stiller hun sig op på ryggen af min mishandler og giver ham ret: 'Der er ingen, der hører på en børnehjemsunge.'"⁶⁴⁰

Peter har siden sit ophold på børnehjemmet været tynget af den uretfærdige behandling, han her blev udsat for. Den fylder ham med vrede og indignation og har beskadiget hans tillid til andre mennesker. I fortællingen etableret omkring Godhavn finder Peter imidlertid et spejl for sine egne erfaringer og følelser, og han finder i foreningens krav om en officiel undskyldning en mulighed for anerkendelse, som kunne løse op for følelsen af fornædrelse.

Noget centralt i den fortælling, som akkompagnerer Godhavsdrengenes krav om en officiel undskyldning, og som Peter både trækker på og bidrager til, er, at indignationen ikke kun retter sig mod konkrete gerningsmænd. Den retter sig også mod samfundets indlejrede magtforhold og sociale hierarkier, som muliggjorde, at han blev anbragt og udsat for overgreb – bare fordi han var søn af en enlig og fattig mor. Også måden, han efterfølgende er blevet stigmatiseret på som en "skidt knægt", antænder Peters vrede og fortolkes som udtryk for en mere omsiggribende degradering af børnehjemsbørn i det omgivende samfund. Det er derfor væsentligt for Peter, at dette samfund gennem en officiel og formel undskyldning ophæver denne degradering ved at anerkende rigtigheden og alvoren af hans erfaringer og samtidig påtager sig et ansvar og et moralsk selvpø. I Peters narrativ

⁶⁴⁰ Peter Bjørn Hviid 11.09.2017

personificerer eller legemliggør overgrebsmanden samfundets svigt, mens skiftende socialministre, der gerne beklager i vage vendinger, men ikke vil give en egentlig undskyldning, personificerer samfundets ligegyldighed, fordi han bare er ”en skide børnehjemsunge.”

Fremtiden vil vise om Godhavnsdrene nogensinde får en officiel undskyldning, og om den i så fald vil muliggøre en forsoning med den uretfærdighed, de tidligere børnehjemsbørn har oplevet. Der er dog ingen tvivl om, at selve kampen for flere af foreningens aktive medlemmer har givet adgang til fællesskab og en følelse af at træde ud af isolation. Kampen har også givet en følelse af agens, handlekraft, fælles styrke og en mulighed for at træde ud af en passiv offerrolle og i stedet positionere sig som værdig politisk aktør. Ligeledes har kampen givet mening, og sejrene har undervejs givet en oplevelse af, at lidelserne ikke har været forgæves.⁶⁴¹ Disse pointer illustreres igen og igen i mit materiale – i form af stærke tilkendegivelser om kampens betydning for medlemmerne og deres støttere, men også i mere subtile fortællinger om transformationer af selvbilleder og måder at være i verden på. Dette er blandt andet tilfældet hos Peer.

En søndag morgen modtager jeg en lydfil fra Peer, som han har optaget på sin telefon. På optagelsen fortæller han om de seksuelle overgreb, som lægen på Børnehjemmet Blide omkring 1960 udsatte ham for, da han var helt lille. Peer henvender sig ikke til mig. Han taler til sig selv og med sig selv. Han siger ting som: ”Det må du sgu indrømme Peer.” På optagelsen konfronterer han sig selv med det, som han livet igennem har levet med, men som han først nu er blevet i stand til at omsætte til ord. Man kan høre på hans stemme og måden, hvorpå han snubler over ordene, at han har drukket sig mod til.⁶⁴²

Omkring et halvt år senere den 30. januar 2017 sidder Peer sammen med flere af de andre Godhavnsdrene på Christiansborg for at følge Folketingets 2. behandling af et lovsforslag om ophævelse af forældelsesfrister for strafansvar i sager om seksuelt misbrug af børn og for erstatningskrav overfor

⁶⁴¹ Om den handlekraft og styrke ofre for traumatiske begivenheder kan opnå gennem politiserede erindringsfællesskaber, se også Dawson, G. 1999: 180

⁶⁴² Peer Balken, lydfil tilsendt 25.5.2017

forvaltningsmyndigheder for svigt i sager om overgreb mod børn.⁶⁴³ Det er en sag, foreningen har kæmpet for og bakket op om. Ikke alene vil lovændringen muliggøre deres egen sagsøgning af staten, da forslaget er med tilbagevirkende kraft, en lovændring vil også forbedre børns retssikkerhed generelt. Så da lovforslaget rejses, og samtlige fremmødte politikere i salen stemmer ja, er det en sejr for foreningen.

Morgenen efter skriver Peer et opslag i Facebookgruppen, Foreningen Godhavnsdrene: ”Jeg tror, at jeg i går på nettet op til 10 gange i løbet af eftermiddagen/aftenen/ natten fik skrevet at ’nu gik jeg i seng’, men det var først klokken 00.23 at jeg fik taget mig sammen til at lukke ”comporen” ned, og som det mest naturlige i verden fik taget mit tøj af, inden jeg trissede over til sengen. Det var først da jeg sad på sengekanten, at det gik op for mig, at det var første gang, siden jeg flyttede ind i min nuværende lejlighed i august 2004, at jeg ikke skulle argumentere med mig selv for at få det åndssvage tøj af. Jeg må erkende, at jeg forholdsvis tit herhjemme om morgenen finder mig selv liggende fuld påklædt oven på dynen. Det ender sgu nok med, at jeg ligefrem bliver menneskelig igen. Og det kan jeg blandt andre takke alle jer herinde for. Hilsen og tanker Peer.”⁶⁴⁴

Der er dog også tidligere børnehjemsbørn, som ikke oplever, at en officiel undskyldning fra staten ville ændre ved deres relation til fortiden og omverdenen. Hos Poul fylder bitterheden meget i livet. ”Jeg synes rent ud sagt, at det er noget forbandet svineri, som man opførte sig over for os dengang”, siger han vredt, men han giver samtidig udtryk for, at han har lært at leve med bitterheden og ikke tror, at han nogensinde kommer af med den. ”Det er også derfor, jeg ikke forstår Godhavnsdrene. Jeg har tit tænkt over; ’Hvad fanden skal de bruge den til, hvad fanden skal en undskyldning hjælpe?’ De mennesker, som gjorde det dengang, de er her jo ikke mere. Samfundet kan ikke undskylde for noget, som andre mennesker har gået og lavet. Samfundet, det er bare et begreb. Samfundet kan ikke sige undskyld og fjerne min bitterhed.” Til gengæld ville det måske gøre en forskel for Poul, hvis de mennesker, der havde krænket ham, levede stadig og ville erkende deres uret, og påtage sig skyld og skam, ”så kunne man måske tage den derfra, men

⁶⁴³ Se: Folketinget, 2017-2018

⁶⁴⁴ Arkiveret dokument med kopierede skærbilleder fra lukkede Facebookgrupper

ellers nej.” I forlængelse af Pouls vægt på konkrete relationer er det en væsentlig del af hans livshistorie, at han i slutningen af sin tid på børnehjemmet etablerede en kontakt til en dame, der arbejdede på børnehjemmets vaskeri, og at han gennem hende knyttede et nært og livslangt venskab til hendes få år ældre søn og svigerdatter. Poul fortæller, at han ikke har mange venner og generelt har meget svært ved at stole på andre og tro på, at de vil ham noget godt. Poul tøver derfor ikke med at beskrive dette venskab som det, der har gjort ham til ”et helt menneske.”⁶⁴⁵ Hos Poul knyttes muligheden for transformationer af selv og subjektivitet således først og fremmest til nogle ændringer i relationen til konkrete mennesker.

Andre tidligere børnehjemsbørn mener, at en officiel undskyldning fra staten er en forloren og gratis omgang for politikerne, som kan sole sig i egen godhed og bagefter lade som om, at alting nu er godt. Blandt disse er der nogle, som giver udtryk for at en økonomisk erstatning derimod ville falde i god jord. Et tidligere børnehjemsbarn, som gerne omtaler Godhavnsdrengeens talsmand Poul Erik Rasmussen som et ”tudefjæs”, fordi han viser sine følelser for åben skærm, når han taler børnehjemsbørnenes sag, skriver i et opslag på Facebook: ”Magter ikke mere tuderer fra Poul Erik. Jeg går benhårdt efter en erstatning og ikke en vag og ubrugelig undskyldning. Der er psykolog og værtshusregninger, der skal betales for de sidste 60 år.”⁶⁴⁶ Andre afviser, at en officiel undskyldning såvel som en erstatning vil kunne rettet op på noget som helst. Som en mand siger til mig – indædt i stemmen: ”En undskyldning kan ikke fjerne alle de tæsk, jeg har fået. 10 millioner kroner ville ikke kunne fjerne alle de tæsk.”⁶⁴⁷

Der er flere grunde til, at nogle tidligere børnehjemsbørn afviser betydningen af en moralsk undskyldning og i stedet fremhæver relevansen af en konkret økonomisk kompensation.⁶⁴⁸ Ønsket om økonomisk kompensation skal for det første ses i lyset af, at mange tidligere børnehjemsbørn med en opvækst i statens varetægt har en

⁶⁴⁵ Poul Hansen 19.10.2016, 11.09.2017

⁶⁴⁶ Arkiveret dokument med kopierede skærbilleder fra lukkede Facebookgrupper

⁶⁴⁷ Uformel samtale, åbent hus på Godhavn, 4.6.2016

⁶⁴⁸ Om erfaringerne med økonomisk kompensation i Norge, se: Simonsen, E. & K.-S. Pettersen 2015; Pettersen, K.-S. 2011. Om erfaringer med økonomisk kompensation i Sverige, se: Sköld, J. & Bengt Sandin 2016

dårlig økonomi grundet manglende uddannelse, vanskeligheder ved at fastholde et job og helt konkret – som en af dem skriver – fordi de har brugt en masse penge på at udholde eller komme sig over barndommens svigt gennem stimulanser eller terapi. Men samtidig synes afvisningen af, at en officiel undskyldning ville ændre noget, også at handle om en afstandtagen fra den åbenhed for forsoning, som en accept af en undskyldning også indebærer fra de tidligere børnehjemsbørns side.⁶⁴⁹ I det følgende vil jeg se nærmere på, hvordan iscenesættelser af uforsonlighed i sig selv kan virke som en form for oprejsning.

11.2 Oprejsning gennem uforsonlighed

Der er åbent hus på Godhavn, og jeg har aftalt med Jan, at jeg kan følges med ham.⁶⁵⁰ Jan er muskuløs, kraftig, iført sorte bukser, hvid skjorte, som står åben i halsen, guldkæde, guldring, guldur. I hans lejlighed hænger der billeder af en motorcykel og en lastbil. Han har været lastbilchauffør, men nu er han buschauffør.

Inden vi kører af sted, fortæller Jan om nogle af alle de overgreb, han har været udsat for gennem sin opvækst på børnehjem. Det værste, han oplevede, var fra tiden før Godhavn, da han som helt lille på et børnehjem på Fyn i midten af 1950'erne gentagende gange blev seksuelt misbrugt af forstanderinden.

Lidt efter kommer Ib, Jans gode ven, og sammen kører vi af sted mod Godhavn i Jans store Volvo. Ib fortæller, at de to mødtes i deres unge dage gennem deres fælles interesse for motorcykler og har været venner lige siden. De var ikke med i rockermiljøet, men kom de samme steder som ”De vilde engle.” Men det var mest ”noget med at køre rundt på tur og så selvfølgelig gå på værtshus.” På vej i bilen kører Jan forbi Hvidborg, et tidligere lærlingehjem, hvor Jan var anbragt, før han blev udskrevet af børneforsorgen omkring 1967. Jan fortæller om engang, hvor én af lærerne ville afstraffe en af drengene fysisk, og hvor de alle sammen rejste sig op, så læreren måtte trække sig. På det tidspunkt havde de fået en alder, ”hvor de kunne slå hårdt”, siger Jan. Egentlig havde de det godt på Hvidborg, men de var uregerlige overfor de ansatte: ”Det var vel en hævn fra tidligere, da vi var mindre og

⁶⁴⁹ Se også: Pettersen, K.-S.: 63-66

⁶⁵⁰ Jan Helgesen 04.06.2016

ikke kunne gi igen, kan jeg forestille mig.” Jan fortæller også, at der skete noget mærkeligt, mens han var på Hvidborg. En dag, hvor han arbejdede i køkkenet, kom forstanderinden fra børnehjemmet på Fyn, hende der misbrugte ham seksuelt, da han var helt lille, ind i lokalet sammen med et par andre damer. De blev åbenbart vist rundt. Jan fortæller, at han stod med en kniv i hånden og mærkede en stærk trang til at stikke den i hende, ”hånden dirrede.” Jan siger, at han bagefter fortrød, at han ikke stak hende ned, for der havde han chancen. Ib forsøger at sige, at man nok ikke skal undervurdere, hvor svært det er at tage et andet menneskes liv og leve med det bagefter. ”Ja, det ved jeg jo ikke noget om, for jeg har aldrig prøvet det”, siger Jan vredt, ”jeg kan kun sige, at jeg ville ønske jeg havde slået hende ihjel, og at jeg også havde gjort det, hvis jeg havde vidst, at straffen ikke var højere for en 14-årig.” Ib forsøger at snakke Jan fra tanken om, at hævn skulle løse noget, men Jan synes urokkelig på dette punkt.⁶⁵¹

Lidt efter nærmer vi os Tisvildeleje. Vi kan se de store røde murstensbygninger og vandtårnet. Jan svinger ind på parkeringspladsen foran Godhavn. Der holder allerede en del biler. Vi stiger ud, og Jan siger ironisk til dem, vi støder på: ”Nå har du også fået hjemve?”, og: ”Så er vi ankommet til paradiset.” Vi går ind gennem spisesalen, bliver taget imod af den nuværende forstander og lærere og går ud i den parklignende forstanderhave, som mændene for mange år siden skulle slå med håndskubber og ellers ikke måtte betræde. Der bliver talt lidt spredt blandt mændene ved bordene om hvem, der ikke kommer og hvorfor ikke. Jan fortæller, at han mødte en af de andre fra Godhavn på værtshus den anden dag, men han orkede ikke at have noget med fortiden at gøre. En anden kunne ikke komme, fordi hans ryg var ødelagt på grund af ”det fede dyr derinde.” Der bliver nikket mod vinduet, hvor Bek – den gamle forstander – havde sit kontor. En mand fortæller mig, at han fik sin første lussing af Bek allerede ved deres første møde, fordi han ikke svarede ydmygt nok på et spørgsmål. En anden fortæller, at han engang fik besøg af sine forældre, mens han lå på sygestuen gul og blå af bank. Forældrene konfronterede Bek med det, de havde set, så da de var taget hjem, fik han et ekstra lag tæsk, fordi han var ”fuld af løgn.”

⁶⁵¹ Ibid.

Senere, mens vi går rundt og ser bygningerne, er den stadige hævnlyst over for Bek et emne, der tages op mellem mændene. ”Jeg ved, hvor han er begravet”, er der én, der siger og tilføjer, at han godt kunne tænke sig at drikke et par øl og så pisse på gravstenen. En anden vil hellere brække sig ned over stenen. Eller grave ham op. Skære ham i småstykker og smide ham for nogle hunde... eller rotter.⁶⁵²

Hvordan lever man med ydmygelser, magtesløshed, fornedrelse, og hvordan håndterer man det? Som nævnt foreslår Jackson, at ethvert menneske både er et handlende væsen og et væsen, andre handler med, og at denne dobbelthed indebærer en vedvarende mediering af selvet, så man aldrig reduceres helt til en genstand for kræfter udenfor ens egen kontrol (se side 31).⁶⁵³ Ifølge Jackson er behovet for en fornemmelse af en vis kontrol og indflydelse over eget liv et eksistentielt imperativ, og trues disse følelser, er det vores menneskelighed, der står på spil. I sådanne situationer vil mennesker derfor gøre brug af magisk tænkning i form af dagdrømme, fantasier og forestillinger, som flettes ind i de historier, vi fortæller andre og os selv om vores liv. Sådanne historier kan forstås som en form for alternative handlemåder.⁶⁵⁴

Jans fortælling handler på mange måder om at være genstand for andres overgreb og vold. Han balancerer imidlertid sine fortællinger om fornedrelse med fortællinger om modstand og hævn – især fra Hvidborg, hvor han havde fået fysisk kraft og kunne ”slå hårdt.” Fortællingerne om modstand og begæret efter hævn, som udveksles i løbet af dagen – i særdeleshed hævnen, Jan næsten tog over forstanderinden fra det fynske børnehjem – kan her ses som en magisk handling, hvor barnets erfaringer med sårbarhed og nedværdigelser balanceres med den voksne mands maskulinitet og fysiske kraft. Ligeledes synes der i fortællingerne at ligge en iscenesættelse af uforsonlighed – som også går igen i det indledende digts afvisning af tilgivelse og hos de tidligere børnehjemsbørn, der afviser, at en undskyldning kan ændre på noget som helst. Budskabet synes her at være, at tilgivelse, men måske også forsoning og glemsel, er det samme som en accept af den nedgørelse, som overgrebene er udtryk for. Offentliggørelsen af egen

⁶⁵² Jan Helgesen 04.06.2016

⁶⁵³ Jackson, M. 2002: 12f

⁶⁵⁴ Ibid. 14f, 17

uforsønlighed, moralske distancering og indignation kan her ses som en beskyttelse af selvet; som en handling, der holder skam og selvbebrejdelse fra livet og måske gør det lidt lettere at leve med den manglende tiltro til, at forsoning med fortiden er mulig, eller at ødelæggelsen af den basale tillid til andre nogensinde kan repareres.

11.3 Retfærdighed i det hinsides

I erindringsbogen *Barndommens dal* (2006) fortæller Grethe Sørensen om sin barndom og videre liv.⁶⁵⁵ Grethes fortælling giver indsigt i en måde at håndtere fortidens krænkelser på, som ikke involvere staten, men Gud som retfærdighedens øverste instans.

Grethe var op gennem 1950'erne anbragt på det missionske børnehjem i Tarm, og fra hun var 10 år til konfirmationen, blev hun ligesom mange af de andre piger udsat for plejefarens seksuelle tilnærmelser og krænkelser.⁶⁵⁶ Frygt og skam fulgte Grethe, hvor end hun var, men det var ikke noget, hun talte med andre om, før hendes lillesøster under et højskoleophold fortalte, hvad der foregik. Grethe blev herefter kontaktet af formanden for børnehjemmets bestyrelse for at af- eller bekræfte rygterne. Detaljeret fortæller Grethe om, hvordan plejefar og plejemor sammen med formanden for børnehjemmets bestyrelse og hans kone kom ud til Grethe og hendes mand. Grethe var så nervøs, at tårerne strømmede ned ad hendes kinder. Hun havde ondt af sin plejefar, men hun kunne ikke få sig selv til hverken at svigte sin lillesøster eller lyve overfor Gud. Straks efter Grethes bekræftelse rejste de besøgende sig og kørte hjem. Efter fjorten dage ringede Grethe til formanden. Han fortalte, at de var holdt ind til siden længere henne ad vejen, hvor plejefaren havde nægtet, at der var det mindste om det. ”Han sagde, at vi løj, havde en beskidt tankegang og en meget livlig fantasi.” Grethe ræsonnerer: ”Resultatet af den eftermiddag (...) blev, at Åse og jeg blev stemplet som nogle løgnagtige piger.”⁶⁵⁷

På trods af krænkelserne bevarer Grethe kontakten med plejeforældrene til deres død. Børnehjemmet var trods alt det sted, hun forbandt med hjemme. Efter sandheden var kommet frem for blot at blive afvist og gemt af vejen igen, så Grethe

⁶⁵⁵ Sørensen, G. 2006

⁶⁵⁶ Ibid.: 37f, 51

⁶⁵⁷ Ibid.: 87f

ikke sin plejefar og plejemor i lang tid, men en dag besøgte de Grethe ”og lod som ingenting.” Grethe skriver videre: ”De kom nu jævnlige og håbede vel på, at alt var glemt.”⁶⁵⁸ Som et meget kristent menneske tilgav Grethe sin plejefar, men glemte, hvad der skete, kunne hun ikke. ”Det satte dybe spor i os piger og har fulgt os ind i ægteskaber. Jeg har kunnet mærke det på min krop hele livet igennem.”⁶⁵⁹

Da plejefaren som en gammel mand var døende, besøgte Grethe ham. ”Jeg havde svært ved at acceptere, at han skulle dø uden at få gjort op med sin synd.” Grethe spurgte ham, om der var noget, han tænkte på og var bange for inden døden. Han svarede: ”Nej, jeg regner med, at Jesu blod renses mig for al synd.” Grethe blev ikke lettet om hjertet, ved dette svar og kunne ikke slippe tanker om hans løgne. Hun tænkte, at plejefaren måtte være så længe om at dø, fordi han blev pint af sine synder. Derfor opsøgte hun ham atter sammen med den lokale missionsforeningsleder – hvor alle bestyrelsesmedlemmer var medlemmer – samt endnu engang den gamle formand for børnehjemmets bestyrelse. Igen nægtede plejefaren alt. Grethe bad da om at tale med sin plejefar alene. Her tilstod han i vage vendinger. ”Jeg har været en skurk.” Da Grethe efterfølgende talte med missionsforeningslederen, fortalte han, at plejefaren, efter hun var gået igen, nægtede alt og intet huskede. Dette frustrerede Grethe, men da hun havde gjort alt for at få ham til at angre inden døden, følte hun ikke selvbekendelser angående hans frelse.⁶⁶⁰

Som læser af Grethes bog har jeg svært ved at acceptere denne slutning. Jeg synes, plejefaren fortjener at brænde – ikke i helvede – men i anger og dårlig samvittighed på denne jord. Men Grethe har gennem sine besøg hos sin plejefar bevist over for både Gud og sig selv, at hun som en god kristen har tilgivet og forsøgt at få ham til at angre. Retfærdigheden må herefter ske fyldt i det hinsides. Grethe begyndte først at skrive sin bog, da begge plejeforældre fra børnehjemmet var døde, ”da hævn ikke er et motiv.”⁶⁶¹

⁶⁵⁸ Sørensen, G. 2006: 89

⁶⁵⁹ Ibid.: 107

⁶⁶⁰ Ibid.: 107-109

⁶⁶¹ Ibid.: 110

Mens troen synes særlig stærk hos Grethe, hører jeg også flere andre tidligere børnehjemsbørn formulere i hvert fald et vist håb om en regnskabets time efter døden. Oftest formuleres sådanne håb i en humoristisk tone, som måske gør det lettere at bære en inderlig længsel efter en retfærdighed, som ikke er mulig at opnå i denne verden. En kvinde siger eksempelvis om en stedfar, der misbrugte hende seksuelt: ”Han er død nu, og jeg håber at Sankt Peter klaskede ham en på skallen, og stedte ham et andet sted hen.”⁶⁶² En anden skriver om sin plejemor på hjemmesiden *børnehjem.nu*: ”Hvis jeg mødte den plejemor i dag, hun er vel heldigvis død for længst, men hvis jeg mødte hende, så ville jeg tage den største børste jeg kunne finde på denne jord og gennembanke hende en hel dag. HA, ha, ja det ville jeg. Hvis der findes et liv efter dette, håber jeg, at hun får sin straf.”⁶⁶³

11.4 At ændre forholdet til andre

I dette kapitel har genstanden for min analyse været tidligere børnehjemsbørns bestræbelser på at håndtere oplevelser med fornædrelse og uretfærdig behandling gennem barndommen. Med analytisk afsæt i en forståelse af retfærdighed som fundamental for menneskers sociale trivsel peger jeg på, at gentagne erfaringer med svigt, overgreb og social degradering kan være med til at forme selvet og subjektiviteten på en måde, hvor tilliden til andre er beskadiget, og hvor uretfærdighed fra andre forventes.

Forsoning med fortiden fordrer derfor, at der sker en forandring i det enkelte menneskes forhold til andre og den sociale omverden. Kampen for en officiel undskyldning fra staten kan ses som et sådant forsøg på at genvinde en tillid til andre mennesker og den sociale omverden. Der ligger i kampen for en officiel undskyldning et håb om, at uretfærdigheden og den sociale degradering kunne ophæves, og at forsoning med fortiden og omverdenen ville være mulig, hvis samfundets øverste repræsentanter ville anerkende og fordømme – ikke bare at uretfærdighed og overgreb fandt sted – men også, at samfundet og staten havde et ansvar. Dette håb er ikke indfriet. Til gengæld viser jeg, at selve kampen for

⁶⁶² Connie (anonymiseret) 07.11.2016

⁶⁶³ Prinsesse Margrethes Kystsankatorium, børnehjem.nu, 16.3.2006

oprejsning, hvor den enkelte gør brug af sine lidelser til at skabe forandringer i det fælles sociale, kan føre til transformationer af det enkelte menneskes forhold til sig selv og omverdenen.

Jeg viser samtidig, at det ikke er alle, der mener, at de kan bruge en officiel undskyldning til noget, eller som er parate til at acceptere en undskyldning og dermed en forestilling om, at uretten kan gøres god igen – måske fordi den manglende tiltro til andre mennesker og i særdeleshed samfundets officielle repræsentanter sidder for dybt. Jeg peger således i kapitlet på andre strategier end dem, medierne og forskningslitteraturen især fokuserer på. Jeg foreslår, at iscenesættelser af uforsonlighed i partikulære erindringsfællesskaber kan gøre det lidt lettere at bære fraværet af tillid til andre. Samtidig illustrerer Grethes fortælling en hel anden strategi, hvor det er den kristne tilgivelse og troen på en senere retfærdighed, som gør det lettere at leve med fortiden.⁶⁶⁴

⁶⁶⁴ Se fotografier knyttet til kampen for oprejsning i bilag 2, s 352

Kapitel 12: Erindringsarbejde som materiel formgivning

Erindringsarbejde handler om at begive sig ud på en rejse, om at eksternalisere og udforske diffuse erindringer og følelser og om at skabe en sammenhængende fortælling om eget liv. I denne proces er der øjeblikke, hvor fortid og nutid flyder sammen, hvor fortiden bliver helt nærværende for derefter at tone bort og blive fjern igen, og der er konstante forhandlinger, justeringer og forandringer. Samtidig synes erindringsarbejdet i høj grad at handle om at fastholde og formgive sine erindringer, om at ordne, stabilisere, manifestere og materialisere sin historie, om at udvælge og fremhæve noget og lade andet glide tilbage ned i skuffen eller ned under betonlåget.

I første del af afhandlingen viste jeg, hvordan metaforer som eksempelvis skuffer og kasser bliver taget i anvendelse, når tidligere børnehjemsbørn skal beskrive, hvordan deres erindringer i årevis var lukket ude af bevidstheden. Disse metaforer refererer til mentale, men også materielle måder at håndtere sine erindringer på. Gennem skuffer, der lukkes, kasser, der gemmes væk, og skraldespande, som tømmes for indhold, forsøger tidligere børnehjemsbørn også i bogstavelig forstand at administrere deres erindringer. I løbet af afhandlingen har vi også set, hvordan materialiteter som eksempelvis fotografier, postkort, breve, museumsgenstande, bevarede ting fra barndommen, bygninger eller landskaber opsøges og bruges til at kalde erindringer frem og virkeliggøre dem. I dette sidste kapitel vil jeg undersøge, hvordan erindringsarbejdets transformerende processer formgives og fastholdes i materielle produktioner. Teoretisk forklarer jeg dette med afsæt i Millers begreb objektiveringsprocesser, som refererer til processerne, hvor diffuse erfaringer, følelser og stemninger lagret i kroppen såvel som abstrakte værdier og holdninger eksternaliseres og erkendes gennem deres materielle formgivning (se side 32).⁶⁶⁵ Kapitlet vil med dette teoretiske perspektiv bidrage både til erindringsstudier og til studier af kritisable forhold på datidens børnehjem ved at vise, hvordan selvet kan formes, og hvordan en kritisk subjektivitet kan aktiveres, synliggøres og bringes i spil i det offentlige rum gennem materielle virkemidler.

⁶⁶⁵ Miller, D. 2005: 8

I det følgende ser jeg først på Rebekkas mappe, hvor hun samler minder og spor fra sit erindringsarbejde. Herefter undersøger jeg det fotoalbum, som Vipse har fremstillet om sit børnehjem. Den følgende analyse omhandler Jans produktion af dvd'er, hvor hans egne erindringer flettes sammen med filmen *Der kommer en dag*. Herefter følger Elisabeths refleksioner om digtet som redskab til at artikulere, formgive og kontrollere smertelige erindringer. Som nævnt drømmer næsten alle tidligere børnehjemsbørn, som bedriver erindringsarbejde, om at udgive en bog om deres erindringer. Jeg vil i slutningen af kapitlet undersøge hvorfor og argumentere for, at produktionen af sådanne bøger kan ses som den ultimative gestaltning af erindringsarbejdets transformerende processer.

12.1 En mappe⁶⁶⁶

Rebekka, som livet igennem har kæmpet med en følelse af rodløshed, sætter de indsamlede materielle minder og spor, hun finder gennem sit erindringsarbejde, ind i et stort ringbind, som hun beskriver som ”en stor forvirring.” ”Lige så forvirret som jeg er, lige så forvirret er min mappe.” Imens vi taler sammen bladrer hun igennem mappen og viser mig billeder og dokumenter.

I mappen er der en del billeder, som moren har taget i begyndelsen af 1960'erne. På et af billederne står Rebekka ved siden af sin næsten jævnaldrende bror godt pakket ind i jakker, huer og vanter. Det var en lidt skør ide, deres mor havde, fortæller Rebekka, hun var psykisk syg og havde den vrangforestilling, at de skulle have meget tøj på, fordi deres hud var mørk.

Da Rebekka kom på børnehjem i 1969, forsvandt broren bogstaveligt talt ud af billedet. De to blev efter et kort ophold på et observationshjem anbragt på forskellige børnehjem, og broren kom herefter i familiepleje. Men i det hele taget er der ikke ret mange billeder fra børnehjemstiden. ”Det er lige som om, så kommer vi på børnehjem, og så er der ingenting”, siger Rebekka. Der er dog nogle få billeder. På et af dem står Rebekka i en kedeldragt, som hun og de andre børn skulle have på

⁶⁶⁶ Rebekka Wiah 27.06.2016

efter skole. Billedet har hun fået som voksen af en anden, som også var anbragt på hjemmet.

Herefter følger flere ungdomsbilleder fra tiden, hvor Rebekka er flyttet fra børnehjemmet og føler sig meget alene i verden. Rebekka kalder dem for ”grædebilleder”, fordi hun ser så trist ud på dem. ”De der øjne. Ingen smil. Intet udtryk. Til sidst holder man op med at græde, og så bliver man udtryksløs.”

På et af de nyeste billeder af Rebekka spiller hun bas i et band på Kofoeds Skole. ”Det er så der, vi anbragte ender. I ingenting”, siger hun. ”Mange af os dør også for tidligt.” På et andet billede fra nyere tid bærer hun en kasket med ”African Ancestry”, en forening for efterkommere af slaverne i USA. ”De ved jo heller ikke, hvor de kommer fra, og så bruger de DNA-test til at prøve at se, om de kan finde frem til det. Så købte jeg den kasket der.”

I mappen har Rebekka også samlet sporene fra søgninger efter sin slægt i forskellige registre og kirkebøger. Som allerede nævnt lykkedes det Rebekka at opspore to halvsøskende i Californien, og i mappen er der flere billeder, som de to halvsøskende har sendt, både af dem og deres fælles far. Rebekka er meget glad for de fotografier, fordi hun kan se, at hun ligner dem. ”Jeg har helt samme udtryk, helt det samme.”

Morens familie er det ikke rigtig lykkedes Rebekka at skabe en tillidsfuld relation til. Men hun har en masse papirer om dem og navne på slægtninge både langt tilbage i tid og langt ud i de forskellige grene af familien. I mappen er der også et par billeder af moren som barn. Et af billederne er taget til en familiefest. Rebekkas mor er på det tidspunkt fem-seks år gammel og står i forgrunden med sine fætre og kusiner. Hun har en stor fin silkesløjfe i håret. I baggrunden sidder og står de voksne om et veldækket bord. De har alle rettet deres opmærksomhed mod fotografen, nogle smiler, andre ser højtidelige ud. Man kan se, at Rebekka har trukket streger fra de forskellige personer ud i marginen, hvor hun har skrevet deres navne og betegnelser som ”morbror.” ”Grunden til, at jeg også har taget det her med, det er jo, at vi på børnehjemmet blev hjernevasket med, at vi ikke havde noget familie overhovedet. Og så finder jeg det her!”

I mappen har Rebekka også gemt morens dødsannonce, som hun selv satte i avisen som en stille protest. ”Hun blev jo ekskluderet fra familien, fra sin slægt, og

da hun så døde i 2009, så blev det ligesom understreget, hvor alene og ensomme, vi egentlig var, hvor udstødte. For hvem ville komme til hendes begravelse? Så satte jeg en annonce i, hvor der stod: 'Helen Ema, født Helen Svejdal, datter af den og den... sov stille ind...' Så der stod hendes identitet."

Rebekka har også samlet en masse kopier fra sin journal. I journalen, hvor Rebekka gentagende beskrives som bogligt svag og urealistisk, har hun fundet en mulig forklaring på, hvorfor hun aldrig har fået støtte til at tage en uddannelse, og hvorfor hun i dag står uden for arbejdsmarkedet og hutler sig igennem tilværelsen på kontanthjælp. "Jeg blev opgivet allerede på børnehjemmet", siger Rebekka. Hun mener, at sagsbehandlerne, som hun har mødt i det offentlige system, i forvejen har læst hendes journal og derfor har afskrevet hendes ønsker og drømme som naive. Efter læsningen af journalen begyndte Rebekka at forstå sig selv som offer for det, hun kalder "den negative journal arve."

Sidst i mappen har Rebekka samlet billeder af mennesker, hun identificerer sig med og beundrer. Der er blandt andet et billede af Anker Jørgensen, som Rebekka har dyb respekt for, og som også "kommer nede fra bunden." Anker Jørgensen blev tidligt forældreløs, kom på opfostringshus og har også gået på Kofoeds Skole ligesom Rebekka. Et andet billede er af en kendt entertainer. "Han ligner da en mulatdreng, gør han ikke? Og så siger jeg: 'Hold da op, så kan man da godt være lidt stolt af at være mulat', og så begynder han da også at betyde noget for ens liv." Rebekka tænker endnu ikke, at mappen giver et fyldestgørende billede af den, hun er. Hun synes blandt andet, at hun mangler et billede af Suzy Quattro. "Jeg var stor Suzy Quattro-fan... Mit liv har båret præg af en rungende ensomhed. Jeg hørte altid musik for at overdøve den."⁶⁶⁷

Rebekkas mappe er ikke usædvanlig. Flere tidligere anbragte har lignende mapper.⁶⁶⁸ De kan indeholde gemte minder som billeder, breve og postkort, men består som regel også af materiale, der er blevet indsamlet og produceret gennem erindringsarbejdet i voksenlivet. Det kan eksempelvis være journaler fundet på

⁶⁶⁷ Rebekka Wiah 27.06.2016

⁶⁶⁸ Det gælder bl.a. Asta Larsen, Esther Langsted, Grethe Behnke Larsen, Jan Helgesen, Kaj Sørensen og Mogens Schmidt. Se bilag 1

Rigsarkivet, avisudklip, historiske billeder, der er blevet delt i grupper på Facebook, billeder fra genbesøg på børnehjem eller nedskrevne erindringer.

Ved hjælp af mappen formidler Rebekka en følelse af historieløshed, rodløshed, ensomhed og udelukkelse fra både familien og samfundet; en historie om brudte forbindelser til sin fortid, til sin familie og slægt og til de voksne og børn, hun boede sammen med på forskellige børnehjem. Men mappen viser også, hvordan Rebekka på kreativ vis har skabt en sammenhængende erindring og et sammensat selv. Gennem de indsamlede materialer skabes meningsfulde forbindelser mellem barndommen og hendes nuværende livssituation. Samtidig styrkes en fornemmelse af identitet og selvværd gennem politiske statements og billeder af kendte rollemodeller, hvorigennem Rebekka udvider sit selv på en måde, hvor hun på trods af familien og samfundets afvisninger forbindes med andre mennesker.

Rebekkas mappe kan samtidig ses som en materialisering af hendes erindringspraksis. Den vidner om en proces, hvor informationer er søgt, annoncer er klippet ud, og hvor billeder er blevet kopieret, udvalgt og sat i plastiklommer. Mappen viser dermed, hvordan erindringer aktivt konstrueres: ved at sammensætte brudstykker og enkeltdele i et meningsfyldt mønster, der peger på, hvem du er. Mappen vidner samtidig om, hvordan disse konstruktioner af sammengængende erindringer ikke kun sker gennem mentale og narrative processer. De involverer også interaktion med og produktion af ting.

12.2 Et fotoalbum⁶⁶⁹

Som allerede beskrevet besøger Vipse og Erna en efterårsdag museet for at aflevere en mappe med fotografier fra deres børnehjem, Erritsøhus, hvor de begge blev anbragt i slutningen af 1950'ere. Vipse fortæller, at hun begyndte at samle fotografierne sammen for ti år siden, da hun blev bevidst om, at hun stort set ingen fotografier havde af sig selv. ”Jeg tænkte: ’Hov, du har ingen billeder af dig selv, hvem er du?’” Vipse tog derfor kontakt til ”de andre børn”, og hun fik også fat i

⁶⁶⁹ Vipse Nielsen & Erna Lund Hansen 17.10.2016

mange af ”de voksne” fra børnehjemmet og spurgte, om de lå inde med billeder, som hun måtte låne og scanne. ”Derfor kalder jeg dem for ’lånte billeder’”, siger hun.

Vi slår op i albummet og begynder at se på fotografierne, mens Vipse og Erna fortæller. Helt overordnet er der tre slags fotografier i mappen, som fortolkes vidt forskelligt af Vipse. Den første slags fotografier er taget af en professionel fotograf, som kom ud på børnehjemmet. På et af dem sidder en gruppe piger samlet om et bord og ser opmærksomt op mod fotografen, mens den voksne for bordenden kikker ned i en opslået billedbog. Vipse mener, at fotografiet er blev sendt ud til bestyrelsen eller ”den fine stab, som altid kom på hjemmet til fester og sådan noget.” Hun gør mig opmærksom på, at de alle er fine i tøjet. ”Vi blev stadset op, og så skulle vi sidde og læse, fordi det skulle se ud som om, at sådan var det, men sådan var det ikke. Det skete jo aldrig, at de sad og læste for os. Altså, mange af de der billeder, de burde slet ikke eksistere!”

I albummet er der også en masse fotografier, som er taget af de ansatte. Mange af disse fotografier viser smilende børn i forskellige situationer fra hverdagen og især fra ferier og fester. Også disse fotografier viser overvejende idealiserede situationer, men er langt mindre kontrollerede. Ofte er de overeksponerede eller uskarpe og viser børn, der måske i sekundet før, billedet blev taget, stod stille og smilede, men som nu allerede er på vej videre. Disse fotografier vækker mange minder hos Vipse og Erna og giver anledning til udfoldede fortællinger. Nogle af disse fortællinger har Vipse allerede kortfattet skrevet i albummet. Eksempelvis er der et billede af Vipse og Erna iklædt det tøj, som de skulle lege i. Over fotografiet har Vipse skrevet: ”Sådan gik vi klædt i dagligdagen, vi piger. Når vi kom hjem fra skolen skulle vi klæde om til de gyselige kedeldragter. Vi lignede noget, der var løgn.” I det hele taget er der mange fotografier, som umiddelbart viser glade børn, men som danner afsæt for fortællinger om mørke erindringer. Ved et fotografi fra spisesalen bemærker Vipse eksempelvis, hvordan hun modvilligt skuler mod spinaten, der bliver øst op til hende. På et andet fotografi, der viser badende børn, minder et par pigeben, der stikker op af vandet, Vipse om, hvordan pigen engang fik tæsk og hev forstanderen i slipset, så han nær var blevet kvalt. Et tredje fotografi, som viser en mand i

arbejdstøj siddende på sengekanten hos en af de mindre drenge, danner afsæt for Vipses beretning om, hvordan han misbrugte drengene seksuelt.

Den tredje slags fotografier i albummet er fra fotoautomaten på banegården i Fredericia. På et af fotografierne sidder Vipse og Erna med hinanden om skulderen. ”Sådan var vi altid”, siger Erna, og de to kvinder fortæller mig om deres venskab; hvordan de altid gik med hinanden i hånden. Der er også nogle fotografier af Vipse sammen med en anden pige. De er på springtur og har begge knebet det ene øje frækt sammen. ”Nu er vi endeligt kommet til banegården! Det er da det, vi beviser her, at vi er seje, at vi ikke finder os i det... Tænk sig at stikke af!”, siger Vipse.⁶⁷⁰

Fotografier er nært forbundet med erindring. Når nogen tager et fotografi – så er det oftest for at fastfryse, materialisere og bevare et minde for fremtiden om personer, relationer, steder eller situationer. Og når fotografier senere findes frem og studeres, er det oftest for at mindes og skabe mening med fortiden.

Fotografier afspejler som regel intentioner om at fremstille relationer og situationer på bestemte måde, og reflekterer dermed også kulturelle konventioner, idealer og magtforhold.⁶⁷¹ Samtidig har fotografier en hel særlig evne til at sætte os i forbindelse med fortidens stemninger og følelser.⁶⁷² Denne dobbelthed betyder, at idealiserede billeder sagtens kan minde os om ulykkelige situationer.⁶⁷³ Døbeltheden betyder også, at fotografier både åbner en mulighed for at få øje på magtforhold og for at blive mindet om fortiden og hermed giver Vipse en mulighed for at bearbejde begge dele og for at komponere sin egen version af historien. Som elementer i denne historie fortolker Vipse de professionelle idealiserede fotografier, som bevidste forsøg på at fordreje sandheden og få børnehjemmet til at fremstå meget bedre, end det var. Samtidig bruger hun fotografierne fra hverdagen til at skabe en modfortælling. I denne modfortælling rettes opmærksomheden især mod det, der gemmer sig under overfladen, det hun erindrer, men som ikke umiddelbart

⁶⁷⁰ Vipse Nielsen & Erna Lund Hansen 17.10.2016

⁶⁷¹ Bourdieu, P. 1990

⁶⁷² Det mest indflydelsesrige studie af perceptionen af fotografier er *Det lyse kammer*, se Barthes, R.2004

⁶⁷³ Som A. Freund & A. Thomsons bemærker i deres analyse af familiefotografier: ”Family and personal photographs tend to depict smiling faces, but not necessarily happy moments”, se Freud, A & A. Thomson 2011: 14

er synligt. På billedet af de legende børn, der tumler sig i bølgerne, vækker pigens ben minder om det, der i bogstavelig forstand befinder sig under vandspejlet, men det vækker også i metaforisk forstand minder om det foruroligende og traumatiske, der foregik på børnehjemmet under den idealiserede overflade.

Fotografier er dog andet end motiver, der kan fortolkes. De er også taktile ting, som kan indtage en plads i relationen mellem mennesker.⁶⁷⁴ Med afsæt i materialitetsforskningen sætter antropologen Elizabeth Edwards analytisk fokus på fotografiers rolle og effekter i sociale processer: Hvordan fotografierne ikke bare fortolkes og tildeles mening, men også fungerer som aktører, der kan være med til at opretholde, synliggøre og konstituere relationer og forbundethed på tværs af tid og sted.⁶⁷⁵ Det synes i høj grad også at gøre sig gældende her, hvor fotografierne indgår som vigtige medskabere af den fælles historie om Erritsøhus og medvirker til at manifestere venskabet mellem Vipse og Erna. Især kommer det til udtryk, når den sidste slags fotografier – børnenes egne selviscenesættelser i fotoautomaten – fortolkes som beviser på venskab, omsorg og trods.

Som tidligere nævnt oplever flere tidligere børnehjemsbørn fraværet af materielle minder, herunder fotografier som et fravær af erindring og identitet. Denne fornemmelse kommer også til udtryk hos Vipse i sætningen: ”Hov, du har ingen billeder af dig selv, hvem er du?” I forskningslitteraturen om menneskers perception af fotografier inspireret af Roland Barthes fremhæves fotografier ofte som genstande, der tydeliggør tab.⁶⁷⁶ Kulturhistorikeren Anette Kuhn og sociologen Kirsten Emiko McAllister skriver eksempelvis, at fotografier, der fastfryser et øjeblik, omgærder fotografiet med ”a trace of something lost, lending it a ghostly quality”, og at fotografier i den forstand ”confronts us with the fleeting nature of our world and reminds us of our mortality.”⁶⁷⁷ For tidligere børnehjemsbørn, der oplever fraværet af erindring og materielle minder som noget truende, synes fotografier imidlertid at have den stikmodsatte effekt. Fotografierne trækker her fortiden ud af mørket og anvendes som håndgribelige manifestationer på levet liv,

⁶⁷⁴ Edwards, E. 2005

⁶⁷⁵ Ibid.: 27ff

⁶⁷⁶ Barthes, R. 2004

⁶⁷⁷ Kuhn, A. & K. E. McAllister 2006: 1

som kan bevidne, bevise, dokumentere, forklare og forevige fortiden, og som kan anvendes til at afstive selvet.⁶⁷⁸

12.3 En dvd

Jeg har allerede skrevet om min tur til Godhavn med Jan Helgesen sammen med hans ven Ib.⁶⁷⁹ Nu vil jeg vende tilbage til turen, men med et fokus på den betydning, filmen *Der kommer en dag* havde for Jan, da vi mødte hinanden, og hvordan han fletter filmen sammen med sin egen historie ved at brænde og distribuere dvd'er.

Mens vi sidder hos Jan i Hvidovre, falder snakken hurtigt på filmen *Der kommer en dag*.⁶⁸⁰ Jan er godt tilfreds med filmen, men han synes den kolde bruser skulle have været med, og så skulle forstander Bek have vejet 200 kilo ligesom i virkeligheden. Jan viser mig mappen, hvor han har samlet de billeder og informationer, han har fra sin opvækst. På de sidste sider er der en masse billeder fra filmpremieren, hvor Jan står på den røde løber sammen med andre af de tidligere anbragte fra Godhavn og skuespillerne fra filmen: Lars Mikkelsen, Sofie Gråbøl og børnene, der spiller drengene. Der er også nogle billeder af Jan sammen med socialdemokraternes formand, Mette Frederiksen, som også var med til premieren, og som i dagens anledning lagde en video ud på Facebook, hvor hun talte passioneret for en officiel undskyldning. Jan finder det ret upassende, at hun mødte op i lårkort. Men han må omvendt indrømme, at han er ærgerlig over, at benene ikke kom med på billedet, hvor de er fotograferet sammen. Vi snakker også om romanen *Drengen fra Godhavn*, som udkom kort tid inden filmen.⁶⁸¹ Ib har lige læst den og synes, den var rigtig god, men Jan er ikke så meget for bøger, siger han.

Lidt senere kører vi af sted. Det er første gang, Jan viser Ib, hvor han har brugt en del af sin barndom. I bilen fortæller de mig, at Jan aldrig rigtig har snakket om sin tid på Godhavn. Ikke engang Ib, som han har rendt sammen med og næsten set dagligt i over 40 år, har vidst noget om det. Men nu, hvor der er så meget fokus

⁶⁷⁸ Se fotografier fra Vipses album i bilag 2, s 353

⁶⁷⁹ Jan Helgesen 04.06.2016

⁶⁸⁰ Nielsen, J. W. 2016

⁶⁸¹ Tornbjerg, O. 2015

på historien, og mange har set filmen, så går rygtet jo om, at han har været på Godhavn, og at han faktisk var der i den periode, som filmen handler om, så nu er det et samtaleemne. De fleste reagerer ved at blive meget overraskede over, at han har været der. Ib siger, at Jan også har fået mange kommentarer på Facebook, og at der er ”fuld opbakning og medfølelse med det, du har oplevet.”

På vejen holder vi ind ved vaskeriet. Jan skal hente sit vasketøj. Han vil sige til ham, der har vaskeriet, at han kan låne bogen. Men først skal værtshusholderen fra Clayton, hvor han spiller dart, have lov til at låne den. Mens Jan henter sit tøj, fortæller Ib, at de mødte hinanden omkring 1970, hvor de var begyndt at køre motorcykel. Han ved ikke helt, hvorfor han ikke har hørt om, at Jan har været på Godhavn, før nu, men han tror, at det har noget at gøre med ”det der alfahan”, at de gerne ville fremstå som stærke mænd uden svagheder over for hinanden. Nu taler de en del om det. Mere og mere er kommet frem. Ib, som kommer fra en almindelig familie, synes, det er imponerende, at Jan har klaret sig så godt, som han har. Men han synes samtidig, der er nogle ting ved Jan, der giver mere mening, nu hvor han kender hans historie. I sine yngre år ordnede Jan enhver konflikt med næverne. Hvis han var sur og fuld, så var han direkte farlig, og man blev helt bange for at stå ved siden af ham. Nu er han blevet bedre til at snakke om tingene. Ib siger også, at han kan mærke, det betyder meget for Jan med det fokus, der er på Godhavn, at den der anerkendelse er vigtig. Jan kommer tilbage med et bundt hvide nystrøgne skjorter og siger, at vaskerimanden også vil låne bogen. ”Når man siger, man har været på Godhavn, så bliver de interesseret.”⁶⁸²

Nogle måneder senere henvender Jan sig til museet, hvor han afleverer to piratkopier af tv-udgaven af filmen.⁶⁸³ På indersiden af det ene dvd-cover har han sat sit eget billede, fra da han var barn, over en kort notits fra TV2 Lorry med overskriften: ”Når virkeligheden er værre end fiktion.” På indersiden af det andet cover har han sat en kopi af hans ”evighedsseddel” – altså det stykke papir, han fik udleveret, da han blev udskrevet fra Godhavn – et bevis på friheden, som også indtager en vigtig rolle i filmen. Jan fortæller, at han har fået lavet en række piratkopier, som han distribuerer til mennesker, han kender.

⁶⁸² Jan Helgesen 04.06.2016

⁶⁸³ Jan Helgesen 02.08.2017 (samtaler med Sarah Smed)

Når Jan aldrig rigtig har talt om sine minder før nu, så fortolker jeg det som et udtryk for, at han dels har mange huller i sin erindring, dels er en ordknap og maskulin mand, som ikke har ønsket at indvie andre i de smertelige erindringer, han har båret på. I det lys kan filmen *Der kommer en dag* – som i sig selv er en gestaltning af Godhavnsdrengenes kollektive fortælling – ses som en form for stedfortræder for Jans erindring i sociale sammenhænge. Ved hjælp af filmen kan Jan udfylde huller i sin erindring og skabe mening med sit liv. Men filmen bliver også en katalysator for at fortælle andre, at han har været på børnehjem. Filmen giver ham en mulighed for med få ord at formidle sin historie og nogle svære og risikable følelser til sin bedste ven, til bartenderen og vaskerimanden gennem en anerkendt og stjernebesat film, hvor sørgeligheden og uretfærdigheden anerkendes uden hån, og uden at han behøver at sige andet end: ”Det var ligesom i filmen”, eller: ”Det var værre end i filmen.”

Filmens stedfortræderfunktion materialiserer Jan ved at brænde dvd’er og ved i bogstavelig forstand at klistre sin egen historie op på coveret. Gennem produktionen og distributionen af disse dvd’er subjektiverer Jan således sig selv i overensstemmelse med det billede af børnehjemsbørn, som tegnes i filmen, men også i relation til den prestigøse filmverden. Med andre ord bruger han filmen og de brændte dvd’er som redskaber i en transformation af den del af selvet, der er knyttet til tiden på børnehjem fra skamfuld og stigmatiseret offer til værdig og glørværdig overlever. Samtidig bruges de brændte dvd’er som redskaber til at undgå andres fordømmelse og i stedet vinde deres anerkendelse.

12.4 Et digt

En meget brugt måde, hvorpå tidligere børnehjemsbørn formgiver deres erindringer materielt, er gennem skriften. Som vi har set, forbindes det at skrive ofte med en proces, hvor man kommer i kontakt med sine følelser og giver dem frit løb. Meget ofte sammenvæves gråden og skriften i tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde. Flere fortæller, at de skriver gennem tårer, og ofte noteres det

også i den nedfældede tekst.⁶⁸⁴ Efter nogle gennemlæsninger af indlæggene på hjemmesiden *børnehjem.nu* begyndte jeg at tænke på de mange beretninger som en kollektiv og grædende tekst.

Men skriften bruges også til at opnå kontrol med fortiden og de følelser, den er forbundet med. Det kommer blandt andet til udtryk hos Elisabeth, som var anbragt på ungdomspensionen Ungbo på Amager fra 1969-1972.⁶⁸⁵ Elisabeth fortæller, at hun som anbragt befandt sig i en ”overlevelsestilstand.” ”Man ved et eller andet sted godt, at det her, det er slet ikke godt, men jeg har ikke noget at skulle have sagt. Man går ind i et rum, hvor man bare overlever.”

Alt var i de år i opløsning og usikkert. Elisabeth havde i mange år levet med sin familie i Schweiz, hvor hendes far gjorde karrierer, men da moren fik en blodprop i hjernen, blev både hun, Elisabeth og hendes bror overladt til den danske stat. Moren blev indlagt på et hospital, mens Elisabeth efter et kort mislykket ophold hos en moster kom på ungdomspension, og hendes lillebror kom på børnepension. Det var ikke kun familien, der faldt fra hinanden, også de sociale normer var i opløsning i disse år. Elisabeth fortæller, at de på ungdomspensionen enten skulle gå i skole eller have et arbejde, men ellers måtte de klare sig selv. Det blev kaldt frihed under ansvar. Elisabeth var glad for både forstanderen og den socialrådgiver, hun var tilknyttet, ”men der foregik bare rigtig mange ting på den ungdomspension, der ikke burde ske”, siger hun med dæmpet stemme.

”Stofmisbrug og seksuelt misbrug af al mulig slags. Tolerancen var ALT for stor, fordi det var i tidens ånd. Dengang var alt, der skete, så indfældet, så uløseligt forbundet med TIDSÅNDEN. Man var FANGET af tidens ånd! Og det var bare fri sex... men hvad indebar det egentlig? Det indebar jo, at man som kvinde bare stillede op, fordi ellers var man unormal, og det er jo ekstremt gunstigt, hvis man er mand og kan smide sin vægt lidt omkring og sådan forcere tingene. Det var forfærdeligt. Det tog mig MEGET lang tid at finde ud af: Det der, det går slet ikke.”

I den periode, hvor Elisabeth boede på ungdomspensionen, blev hun voldtaget tre gange, to af gangene uden for pensionen. Elisabeth talte med sin socialrådgiver

⁶⁸⁴ Se f.eks.: Cama og Aabenraa Børnehjem, *børnehjem.nu*, 2003. Grethe Sørensen sætter løbende sin gråd i parentes gennem bogen Barndommens dal, se; Sørensen, G. 2006

⁶⁸⁵ Elisabeth (anonymiseret) 07.09.2016

om det, men meldte det ikke til politiet. ”Jeg var bare så skrupforvirret. Jeg følte mig fuldstændigt desorienteret. TOTALT desorienteret på alle planer.”

Elisabeth fortæller imidlertid, at det hjalp hende at skrive digte. Nogle af dem udgav hun. Hun finder et hvidt hæfte frem og læser et digt op for mig om Urbanplanen, som hun kunne se blive bygget fra sit værelse på pensionen. Elisabeth forklarer, hvad det betød for hende at skrive digte: ”Det gav selvfølgelig forløsning for min kreativitet, men også... at forankre nogle ord på papir... bare det at forankre ord på papir. Det gjorde, at man sådan... det var ligesom et anker. Og så kunne man se det på papir: Nå, det er sådan min verden hænger sammen. Det gav mig en vis ro.”

Elisabeth fortæller, at både tiden på ungdomspensionen og voldtægterne i samme periode er noget, hun har forsøgt at ”skubbe hen i et hjørne omme bag skabet.” Hun siger, at hun et eller andet sted stadig skammer sig over, at hun har boet på ungdomspension og er blevet voldtaget. ”Som om det var min skyld.” Elisabeth uddyber: ”Jeg ved, at vi alle sammen gerne vil glemme den tid. Men fakta er, at det har haft en KÆMPE indflydelse på mit liv... Men siden vi fik kontakt med hinanden, har jeg tvunget mig selv til at stille spørgsmålet: ’Hvad var det egentlig, der skete med dig?’ Og så trække det frem og se på det med voksne øjne og sige: ’Kald nu en spade for en spade. Det der, det var voldtægt.’ Og så i går der dukkede der pludselig et digt frem, så jeg har skrevet et digt til anledningen. Det er måske ikke den rareste læsning, men...” Elisabeth rejser sig og finder digtet frem og læser det op. Bagefter fortæller hun om de tanker, hun har gjort sig om digtet. ”Man kan sige, det er et sammenkog, en syntese af mine voldtægter, fra narkopolitichefen, der dopedede mig, til hippiesvinet, der spærrede mig inde i sin lejlighed. Jeg kunne ikke sove i nat. Og så tænkte jeg på digtet og, hvordan det er stillet op; den der symmetri og den måde, jeg har layoutet det på... det er sådan meget... sterilt... og kategoriseret. Altså... alt det der kaos, det er bare kommet ned i små stringente designede kasser, så man kan håndtere det. Altså en blanding af gru og rædsel og skam. Og medlidenhed med den lille forvirrede pige, der ikke anede, hvad fanden det var, der foregik, som ikke havde en mor og ikke havde en far og ikke havde den

der nærhed. Det er jo en meget æstetisk kontrolleret måde at smække meget smertefulde ting ned i små kasser på. Så har man styr på det. Ikke?”⁶⁸⁶

Elisabeth beskriver, hvordan hun i ungdommen levede i en tilstand af fortabthed og desorientering, som i mange år gjorde det umuligt for hende at formulere sine erindringer og følelser, forholde sig reflektivt til dem og navigere efter dem. Hun peger samtidig på, at denne fortabthed og desorientering ikke alene skyldtes familiens sammenbrud eller de seksuelle overgreb, hun oplevende, men også tidsånden. Elisabeth italesætter dermed noget meget væsentligt, som formentlig har gjort sig gældende for de fleste tidligere børnehjemsbørn; nemlig, at det som barn eller ung kan være meget svært at forholde sig kritisk til de værdier og normer, der gennemsyrrer tiden; at det kan være svært at sætte ord på det, der gør ondt, hvis det, der gør ondt, ikke anerkendes i tiden som noget smerteligt.

Elisabeth understreger samtidig, at det er vigtigt, at de akkumulerede og bortgemte erfaringer og følelser på et tidspunkt formuleres og underlægges en kritisk vurdering, eller med hendes egne ord, trækkes frem og studeres med ”voksne øjne”, som er stand til at kalde ”en spade for en spade.” Hos Elisabeth indebærer det, at de smertelige erindringer bliver løsrevet fra kroppen, men også vristet fri af den tid, de var indfældet i.

Når Elisabeth fortæller om det at skrive digte som ung som en måde at forankre sig selv i verden på og i særdeleshed, når hun reflekterer over det partikulære digt, hun har skrevet om ungdommens voldtægter, så illustrerer det meget tydeligt, hvordan netop skriften kan fungere som en objektiveringsproces, hvor diffuse og kaotiske følelser og erindringer kan distanceres og eksternaliseres fra kroppen. Ved at nedfælde og gestalte følelser og erindringer som skrift på papir kan erindringer, som udgør et kaos af overvældende og truende sanseindtryk, skam og selvbebrejdelser, ydmygelser, sorg og vrede i en sammenblanding studeres, vurderes, bearbejdes og formgives eller komponeres på en sådan måde, at det smertelige til en vis grad kan kontrolleres, ordnes og udholdes.

⁶⁸⁶ Elisabeth (anonymiseret) 07.09.2016

12.5 En bog

Det er påfaldende, hvor mange tidligere børnehjemsbørn, som beskæftiger sig aktivt med deres fortid, som har skrevet en bog, er i gang med at skrive en bog, eller drømmer om at skrive en bog. I vinteren 2018 lavede Frank Nielsen, som administrerer Facebookgruppen, ”Børnehjem i Danmark”, et opslag, hvor han skrev: ”Kære alle medlemmer, hvis hver af jer var en bog som skulle udgives, hvad skulle titlen på bogen så være.” Overvældende mange reagerede på opslaget. Her er udpluk af svarene: ”Mit liv under radaren”, ”Svigt på svigt”, ”Løgn og svigt”, ”En forkvaklet barndom”, ”Uønsket børnehjemsunge”, ”Tålt men ikke elsket”, ”(U)ægte barn”, ”Den seje vilje vandt”, ”Never give up”, ”Mine ti gode år på et børnehjem”, ”En fanget sjæl”, ”Rodløs”, ”Cigarkassedrengen”, ”Svingdørsbarnet”, ”Det sorte får”, ”Tidsler der kom op.”⁶⁸⁷ De mange prompte svar ser jeg som udtryk for, at mange bærer rundt på en forestilling om den bog om deres eget liv, som de på et tidspunkt skal skrive.

Når så mange tidligere børnehjemsbørn, der beskæftiger sig med deres egen historie, drømmer om at udgive en bog, så mener jeg, at det kan ses som udtryk for bogens transformerende potentiale som redskab for både objektiviseringsprocesser, subjektiviseringsprocesser og en omformning af private erfaringer til noget virkeligt, genkendeligt og gældende i det offentlige rum.

Gennem skriften *objektiveres* eller eksternaliseres kropsbårne diffuse erindringer på papiret, men der sker også gennem de utallige gennemskrivninger en bearbejdning af teksten i bestræbelsen på at finde en version af fortiden og dermed også et selv, som man kan leve med, eller med andre ord der sker en ny subjektiviseringsproces, som munder ud i en materialisering af selvet, idet den endelige version gemmes, trykkes og hæftes i flere eksemplarer. Bogen bliver dermed den nye beholder for de bearbejdede minder. Bogen repræsenterer således også en overgang fra noget hjem søgende og usikkert lagret i kroppen og bortgemt i private skuffer, kasser og dybfrysere, til noget, der befinder sig ude i det offentlige rum. Bogen muliggør hermed også, at de smertelige erindringer bliver andet og

⁶⁸⁷ Arkiveret dokument med kopierede skærbilleder fra lukkede Facebookgrupper

mere end noget, der tynger og skygger. De bliver et materiale, der kan bruges kreativt, kunstnerisk og politisk, hvormed lidelserne får en vis mening.

Bogen synes også for mange – i kraft af dens transformerende potentiale – at danne en ramme om selve erindringsarbejdet. Kristian fortæller mig eksempelvis, at han allerede har lavet omslaget til sin bog. Nu er det blot et spørgsmål om at få den skrevet, så snart han får samlet kræfterne og modet til det.⁶⁸⁸ Her synes bogomslaget at udgøre en havn for den farlige rejse, som erindringsarbejdet kan føre ham ud på; et mål, han kan navigere mod.

For de, der er nået i havn, markeres den transformation eller genfødsel, som bogen forbindes med, ofte med en bogreception, som kan ses som en form for overgangsritual, hvor en ny stærk og afklaret forfatter fødes. Her samles familie og de nærmeste på eksempelvis børnehjemmet eller Forsorgsmuseet, og udgivelsen fejres med taler, symbolladede gaver (som hos Steff), mens dagen dokumenteres med en masse fotografier.⁶⁸⁹ Betydningen fremgår også, når Grethe fortæller, at hun har søgt om astrologisk bistand omkring udgivelsesdatoen.⁶⁹⁰

Bogens transformerende betydning hænger samtidig sammen med, at den efter udgivelsen bliver tilgængelig i det offentlige rum, hvor den kan gøre sig gældende som politisk aktør – der kan influere den måde andre forstår ikke bare historien om dansk børneforsorg på, men også nogle mere almene relationer mellem det enkelte menneske og det omgivende samfund. Esther, der i 2010 udgav *Alle gode gaver*, fortæller, at ideen om at skrive en bog om sin barndom på en måde allerede begyndte, da hun var barn, som en fornemmelse af, at ”der var noget, der ikke var rigtigt”, og at hun ”måtte dele det med andre.”⁶⁹¹ Hun læste altid mange bøger, også om børnehjem, bøger af Beck Nygaard, Knud Becker. ”Jeg slugte dem, og plejemor sagde: ’Nå, du skal da nok være boghandler.’ Men det havde ikke en skid med det at gøre.” Esther kan huske, at hun græd, når hun læste de bøger, men hun følte også, hun fik nogen at dele sin sorg med. ”Det er vigtigt at dele det med

⁶⁸⁸ Kristian (anonymiseret) 15.11.2016

⁶⁸⁹ Steff Ejlertsen 20.04.2016; Esther Langsted 13.05.2017

⁶⁹⁰ Grethe Behnke Larsen 27.05.2010 (interviewet af Jacob Knage Rasmussen)

⁶⁹¹ Langsted, E. 2010; Esther Langsted 13.05.2017

andre. For der er ikke noget værre for børn, eller for os mennesker, end at føle os isoleret. Jeg følte mig så isoleret og ensom og tænkte, det kan ikke passe det her.”⁶⁹²

Når Esther fremhæver den betydning, skønlitteratur har haft for hende op gennem barndommen, så reflekterer hendes tanker i meget høj grad litteraten Rita Felskis pointer i *Uses of Literature* (2008).⁶⁹³ Inspireret af Bruno Latour introducerer Felski i denne bog en ny forståelse af litteratur som en social (og politisk) aktør, der kan give læsere indsigt, forståelse og nye perspektiver på verden – og herunder også tydeliggøre samspillet mellem selvet og socialitet. Denne indsigt beror ifølge Felski blandt andet på genkendelse. I mødet med litteratur kan læseren spejle sig selv i teksten og møde sig selv på en ny måde, hvor der sker en udvidelse af selvet. Litteraturen får således en agens og en funktion, idet den er i stand til at ændre ved vores forståelse af os selv og vores omverden, og dermed også kan ændre ved vores perception af verden eller være bevidsthedsudvidende.⁶⁹⁴

For Esther er det netop dette, der gjorde sig gældende, når hun læste *Guds blinde øje* eller *Verden venter*.⁶⁹⁵ Hun genkendte sig selv i disse bøger, følelsen af isolation blev mindre, men der sker også det, at hun gennem litteraturen fik øje på, at ”der var noget, der ikke var rigtigt.” Eller med andre ord: Litteraturen var med til at tydeliggøre den måde, hun som børnehjemsbarn var blevet subjektiveret på, læsningen understøttede hendes *kritiske subjektivitet*. Bøger og læsning har således stået for Esther som noget kraftfuldt; som noget, der har en agens og kan gøre en forskel.

Bogens potentiale for genkendelse, spejling og udvidelse af selvet oplever og udfolder Esther også, når hun er ude at holde foredrag om sin bog. Det betyder meget for hende at opleve, at hendes læsere anerkender de ting, hun har oplevet, og føler med hende. ”Der er nogen, som har sagt: ’Jeg er ved at læse din bog, og jeg sidder altså og græder.’ Det er det samme med Godhavndrengene, de ønsker ikke erstatning, de ønsker anerkendelse – det er i hvert fald min fortolkning. For jeg forstår helt de følelser: Det skal godkendes. Det skal anerkendes: ’Ja, det har du prøvet.’ Altså i stedet for benægtelse. Og det synes jeg, at jeg har opnået i kraft af

⁶⁹² Esther Langsted 13.05.2017

⁶⁹³ Felski, R. 2008

⁶⁹⁴ Kemp, S. 2020: 5ff

⁶⁹⁵ Nygaard, J. B. 1941; Becker, K. 1934

bogen og mine foredrag.” Når Esther er ude at holde foredrag, kan hun samtidig mærke, at hendes åbenhed også får andre til at fortælle deres historie. I stadig større grad har hun derfor gjort netop udveksling af fortællinger til det centrale i sine foredrag: ”Jeg tror, det er vigtigt sådan helt universelt, at der er plads til, at vi kan fortælle vores historier. Mennesker har så meget på hjerte.”⁶⁹⁶ Esther har således med sin bog opnået en agens og funktion, som ikke bare forandrer hende selv, men som i tråd med *Guds blinde øje* og *Verden venter* også potentielt set kan ændre ved andres selvbilleder og perceptioner af verden.

Når Esther fortæller om betydningen af, at hendes erindringer anerkendes, så reflekterer det Arendts tanker om, at det er gennem de personlige erfaringers afprivatisering og omdannelse til social delt erfaring og gennem andres bekræftelse og anerkendelse, at disse erfaringer rives ud af deres skyggeagtige tilværelse og bliver virkelige og væsentlige.⁶⁹⁷ Det er ligeledes i en arendtsk forstand, at Esther og hendes bog bliver politiske aktører, nemlig ved at indgå i en offentlig samtale, hvor udveksling af partikulære erfaringer medvirker til at gøre svære erfaringer gældende som et fælles etisk anliggende, som medvirker til at definere, hvordan vi skal forstå og bør handle i verden.⁶⁹⁸

Hvad sker der så med erindringerne, når bogen er skrevet? Hos Esther følges udgivelsen op af andre erindringsbøger og bliver begyndelsen på en foredragsvirksomhed og dermed en kontinuerlig beskæftigelse med egne erindringer. Andre har efterfølgende vendt opmærksomheden mod andre ting.

Uanset hvad synes der at ske noget med erindringsdannelsen, når først bogen er skrevet. Esther synes eksempelvis i processen at have internaliseret den version af sin erindring, som står i bogen. Når Esther holder foredrag, eller når hun svarer på spørgsmål angående sin barndom, er fortiden ikke længere smerteligt nærværende, som under bogens tilblivelse. Når jeg har talt med Esther, er der heller ikke den samme famlende, ambivalente, selvmodsigende søgen efter mening, som jeg flere gange har oplevet hos tidligere børnehjemsbørn, som første gang fortæller om deres liv hen over mange timer. Esthers erindringer synes i højere grad at have

⁶⁹⁶ Esther Langsted 13.05.2017

⁶⁹⁷ Arendt, H. 1998: 50

⁶⁹⁸ Arendt, Hannah 1998: 50ff; Rostbøll, C. F. 2006: 305f

karakter af en genfortælling af bogens tekst, hvor meningen allerede er fundet og fastlagt.⁶⁹⁹

For Grethe Behnke Larsen, forfatter til *Måske hjemme* (2010), synes der at være sket noget andet.⁷⁰⁰ Da jeg seks år efter udgivelsen af hendes bog besøgte hende for at høre mere om hendes erindringsarbejde, svarede hun kortfattet, nærmest undvigende på mange af mine spørgsmål.⁷⁰¹ Når jeg sammenligner dette interview med et tidligere interview med Grethe gennemført i forbindelse med *Godhavnsrapporten* i 2010, hvor hun var i gang med at skrive sin bog, er forskellen slående. Her giver hun levende og meget fyldige svar.⁷⁰² Det kan selvfølgelig hænge sammen med flere ting, men jeg oplevede ikke, at det handlede om manglende kemi, at Grethe ikke havde tillid til mig, eller at hun ikke havde lyst til at svare på mine spørgsmål. Jeg ser det i stedet som udtryk for, at Grethe havde svært ved at finde erindringerne frem, at de var begyndt at synke ned i glemslen igen, fordi de ikke længere havde den samme aktualitet og relevans for hende. På sin vis kan det at skrive en bog således ses som en form for aktiv glemsel.⁷⁰³

Betød Grethes glemsel så, at hun havde lagt fortiden bag sig? Både ja og nej. De sidste linjer i Grethes bog handler om erindringsarbejdet som forløsende, om hvordan fortiden ikke kan forandres, men hvordan viden om egen fortid kan forandre forholdet til en selv: ”At skrive min historie er endt med at blive en af de mest befriende oplevelser i mit liv.”⁷⁰⁴ Under mit besøg hos Grethe fortæller hun imidlertid, at hun kort efter udgivelsen gennemlevede et stort psykisk dyk. Arbejdet med bogen havde hen over flere år fyldt så meget for hende, at der efterfølgende meldte sig en tomhed, samtidig med at hun måtte erkende, at smerten stadig sad i hende. ”Det kommer ikke ud af kroppen.” Der var også nogle ting, hun fortrød, at hun ikke havde fået med, blandt andet den betydning, værtshuse havde haft for hende gennem livet. – Ikke fordi hun drikker, men fordi hun befinder sig godt i det uformelle fællesskab blandt stamgæsterne og tit er blevet opmuntret og støttet af de andre. ”Det er jo ikke fordi, jeg er flov over det”, siger Grethe og lader et ”men”

⁶⁹⁹ Esther Langsted 13.05.2017

⁷⁰⁰ Larsen, G. B. 2010

⁷⁰¹ Grethe Behnke Larsen 09.03.2016

⁷⁰² Grethe Behnke Larsen 27.05.2010 (interviewet af Jacob Knage Rasmussen)

⁷⁰³ Connerton, P.: 2008

⁷⁰⁴ Larsen, G. B. 2010: 147

hænge i luften. Men Grethe fik dog også sat et punktum på den måde, at hun ikke længere ønsker at beskæftige sig aktivt med sine erindringer. ”Jeg vil hellere rette min opmærksomhed mod andre ting”, siger hun og fortæller om de nyeste kurser, hun har fulgt, om spirituel selvudvikling og alternativ behandling.⁷⁰⁵

Erindringsarbejde rummer muligheder for transformationer ikke bare af selvet, men også af den sociale verden. Men som flere eksempler gennem afhandlingen viser, er det ikke ensbetydende med, at alt smerteligt forsvinder, eller at mennesker nogensinde finder frem til en endelig eller absolut version af deres erindringer eller selv. Det fører mig videre til en opsamling på denne del af afhandlingen omhandlende erindringsarbejdet som transformerende.

⁷⁰⁵ Grethe Behnke Larsen 09.03.2016

Opsamling på tredje del

En sommeraften i 2017 er jeg inde og se et teaterstykke i Odense, *Hvis nogen havde lyttet*, som blandt andet er bygget op omkring Esthers fortælling, og som hun selv fremfører på scenen; eller rettere på det værtshus, som bliver brugt som ramme om stykket. Foran baren fortæller hun med fast stemme, hvordan hun blev kørt af sted i en grå Volvo til børnehjemmet, og hvordan hun sad på bagsædet og knugede skoletasken ind til sig, mens klumpen i maven voksede. ”Ja, jeg har faktisk strikket klumpen”, siger hun og hiver et lyserødt pudelignende stykke sammensyet strik op af sin taske. ”Jeg havde lige en garnrest.”⁷⁰⁶

Denne del af afhandlingen har helt overordnet handlet om de meget forskelligartede processer, hvor indre diffuse, smertelige følelser, som har været opbevaret i kroppen, er blevet eksternaliseret gennem konkrete praksisser. Jeg har vist, hvordan erindringer er blevet artikuleret, fortolket og formgivet på måder, som har transformeret erindringerens karakter, men også potentielt set har ændret de tidligere børnehjemsbørn selv og subjektivitet på en måde, som har gjort det muligt for dem at stille sig frem og gøre egne erfaringer gældende i det offentlige rum.

Erindringsarbejdets transformerende potentiale går dog ikke nødvendigvis altid i en positiv retning og er aldrig uden risici. Vi har således set, hvordan vandringen mod større vished ofte fører ind i blindgyder, mens følelsen af tomhed og fornemmelse af at være historieløs intensiveres. Vi har også set, hvordan nogle informationer ikke bare har givet vished, men også overvældende viden, der for altid forandrer, hvem der kan betragtes som helte og skurke i egen historie. Ligeledes har vi set, hvordan forsøg på at forankre selvet og slægtsgøre relationer kan føre til situationer, der manifesterer egen eksklusion. Og hvordan kampen for oprejsning kan bestyrke følelsen af, at ingen lytter til et børnehjemsbarn.

Jeg vil som afslutning på denne del af afhandlingen pege på, at mange tidligere børnehjemsbørn i mødet med disse trusler eller risici finder moralsk støtte i at trække på og bidrage til Godhavn som erindringssted. Jeg vil samtidig pege på, at brugen af og bidragene til de delte erindringer centreret om Godhavn ikke drejer sig om bevidstløs tilpasning, men snarere handler om en navigation i et særligt

⁷⁰⁶ Sand, J. 2017

erindringshistorisk landskab, hvor anerkendte kulturelle figurer er blevet valgt eller fravalgt, og hvor kritisk refleksion og metarefleksion spiller en væsentlig rolle for transformationer af både erindringer og selvet.

En central pointe i denne del af afhandlingen er således, at erindringer transformeres gennem kritisk refleksion, valg, fravalg, fortolkninger, genfortolkninger og ikke mindst kreativ bearbejdning og materiel formgivning i en særlig erindringshistorisk kontekst. Det er gennem disse konkrete handlinger, at tidligere børnehjemsbørn rekonstruerer deres erindringer og dermed også deres selv, og det er samtidig gennem fornemmelsen af at tage skæbnen i egen hånd, at måden, hvorpå man er i og forholder sig til verden og andre, kan forandres. Hermed opstår også muligheden for, at tidligere børnehjemsbørn, der før har internaliseret omverdenens degradering, kan hæve deres stemmer, rejse deres kritik og røkke ved den delte erindring og dermed vores samfund.⁷⁰⁷

⁷⁰⁷ Se fotografier af materiel formgivning i bilag 2, s. 354-355

Kapitel 13: Konklusion og perspektivering

I denne sidste del af afhandlingen vil jeg konkludere på den viden, som projektet har tilvejebragt. Jeg vil dernæst fremhæve afhandlingens væsentligste forskningsbidrag og pege på perspektiver for videre forskning. Dernæst vil jeg reflektere over, hvordan afhandlingen kaster lys på nogle mere generelle problematikker relateret til erindringspolitik. Til sidst opsamler jeg indsigter fra forskningsprocessen.

13.1 De analytiske fund

Gennem udfoldede deskriptive analyser har jeg undersøgt tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde som transformerende både i en eksistentiel og politisk forstand. Jeg har vist, hvordan tidligere børnehjemsbørn gennem konkrete og håndgribelige erindringspraksisser danner, bearbejder, omfortolker og omskaber deres personlige erindringer, selvbilleder og subjektiviteter. Ligeledes har jeg vist, hvordan de gennem offentliggørelser af deres erindringer blander sig i den offentlige samtale og påvirker fællesskabers forståelser og vurderinger af fortiden og vores fælles sociale verden.

I den første del af afhandlingen indkredser jeg den særlige erindringshistoriske kontekst for de tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde. Som første skridt i min analyse belyser jeg, hvordan Godhavn – især gennem Godhavnsdrengenes kamp for en officiel undskyldning fra staten – er blevet konstitueret som et erindringssted. Det vil sige et materielt, symbolsk og funktionelt orienteringspunkt for fælles forestillinger, følelser, betydninger og praksisser.⁷⁰⁸ Som erindringssted er Godhavn især kendetegnet ved et fokus på svigt og overgreb på børnehjem i årtierne efter 2. Verdenskrig og de psykiske følger, som de tidligere børnehjemsbørn må leve med.

Som det næste skridt i min analyse identificerer jeg en række særlige psykologiske og sociale dynamikker, som kan forklare, hvorfor mange tidligere børnehjemsbørn har fundet det svært at danne og leve med erindringer fra deres

⁷⁰⁸ Nora, P. 1996

barndom. Jeg peger helt overordnet på to karakteristiske træk ved tidligere børnehjemsbørns erindringsdannelse. For det første har mange haft svært ved at konstruere sammenhængende autobiografiske erindringer om deres tidlige barndom. Det kan ses som et resultat af livsforløb med mange radikale brud og et fravær af stabile relationer, informationer og materielle minder, som kan understøtte erindringsdannelsen. Samtidig har omstændigheder omkring deres anbringelse ofte været forbundet med social fordømmelse og dermed også tabuisering, hemmeligholdelser og skam. Mange har også forsøgt at skubbe deres erindringer ud af bevidstheden. For det andet oplever mange, at deres kropslige erindringer er truende og tyngende og på forskellig vis besværliggør tilværelsen. De kropslige erindringer er blandt andet forbundet med omsorgssvigt, hård disciplinering, overgreb og social degradering.

Som det tredje skridt argumenterer jeg for, at Godhavn som erindringssted fungerer som katalysator for tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde. Som erindringssted har Godhavn skabt et rum, hvor andre er villige til at lytte til, tro på og tage del i de tidligere børnehjemsbørns erindringer knyttet til svigt og overgreb. Ligeledes udgør Godhavn som erindringssted en anerkendt betydningsramme med tilhørende forklaringsmodeller, kategorier og symboler. Godhavn har hermed været med til at muliggøre italesættelsen af erindringer, som netop er kendetegnet ved, at de mangler, eller at de er lagret i kroppen og således er ordløse. Ligeledes har Godhavn som erindringssted givet nye muligheder for at reflektere over, distancere sig fra og forholde sig kritisk til barndommens subjektivering af dem som ”børnehjemsunger.” Med andre ord har Godhavn som erindringssted været med til at muliggøre, at erindringer, som før var vævet ind i det levede liv som særlige måder at handle, føle og forholde sig til andre på, har fået en ydre form, som kan erkendes og problematiseres. Erindringerne er blevet trukket *ud af det almindelige*.

Jeg viser samtidig, at det store fokus på overgreb og svigt under børneforsorgen i offentligheden betyder, at tidligere børnehjemsbørn med overvejende gode minder fra barndommen oplever, at disse erindringer trues. For at værne om selvet og nuancere den nye dominerende fortælling i offentligheden er flere med en god opvækst på børnehjems således også begyndt at bedrive erindringsarbejde med Godhavn som centralt orienteringspunkt.

I afhandlingens andet del skifter jeg fokus og undersøger, hvordan erindringer, som på forskellige måder opleves som fraværende, truende eller truede, bliver håndteret gennem konkrete situerede erindringspraksisser. Gennem detaljerede deskriptive analyser viser jeg, hvordan erindringer dannes gennem helt specifikke situerede praksisser. Konkret undersøger jeg den situerede erindringsdannelse 1) under et interview 2) gennem udvekslinger af erindringer i et nært erindringsfællesskab 3) gennem interaktionen med biografiske ting og 4) under genbesøg af fortidens steder. Jeg viser, hvordan fortiden genfødes, og hvordan erindringer artikuleres og formes mellem mennesker og mellem mennesker og materialitet, som udgør forskellige mulighedsrum med potentialer og begrænsninger. Jeg viser, hvordan nye erindringer dannes i en bevægelse mellem intentionelle narrative performances og spontant opståede øjeblikke, hvor fortiden bliver nærværende og sætter kroppen i forbindelse med barndommens følelser, stemninger og måder at være i verden på. Med inspiration fra nærværsteori argumenterer jeg for, at disse øjeblikke erfares uafhængigt af narrative repræsentationer og bevidstheden om eget selv.⁷⁰⁹ Fortidens genfødsel giver dog efterfølgende en mulighed for, at kroppens erindringer kan artikuleres og flettes ind i den autobiografiske erindring. Hermed også sagt, at transformationer af selvet fordrer momenter, hvor selvet opløses for herefter at blive gendannet i en lidt anden form.

I den sidste del af min analyse – afhandlingens mest centrale – undersøger jeg de tidligere børnehjemsbørns rejse – eller de processer, hvormed de transformerer deres selv og den sociale verden. Jeg fokuserer især på, hvordan erindringsarbejde indebærer bestræbelser på at 1) omfortolke sine erindringer, 2) forankre sine erindringer og 3) opnå oprejsning. I forlængelse heraf ser jeg på, hvordan de forskellige transformativ processer bliver understøttet af 4) materiel formgivning. Med analytisk afsæt i begrebet objektiveringsprocesser viser jeg, hvordan transformationer af selv og subjektivitet foregår gennem eksternaliseringer af indre diffuse fornemmelser og følelser, som hjælpes på vej gennem narrative samt relationelle og politiske processer, som materialiseres og administreres, formgives og fastholdes gennem materielle produktioner, som

⁷⁰⁹ Runia, E. 2006

eksempelvis YouTube-videoer, mapper og fotoalbum.⁷¹⁰ Især fremhæver jeg erindringsbogen som en materialisering af den formative rejse og som en manifestation af selvets transformation. Ligeledes viser jeg, hvordan den publicerede bog giver et afsæt for at træde i karakter som en politisk aktør, der gør egen stemme og erfaringer gældende i den offentlige samtale, ligesom bogen i sig selv bliver en løsrevet aktør.

13.2 Bidrag og perspektiver for videre forskning

Afhandlingen bidrager ikke til et enkelt forskningsfelt, men berører flere på samme tid. Teoretisk bidrager den dog først og fremmest til erindringsstudier, mens den empirisk skriver sig ind i velfærdshistorie og herunder et nyt forskningsfelt omhandlende en lang række udredninger af svigt og overgreb begået på børnehjem i vestlige velfærdssamfund.

Overordnet bidrager afhandlingen til erindringsforskningen med viden om et hidtil underbelyst område – nemlig almindelige menneskers eget aktive erindringsarbejde. Mere specifikt har jeg bidraget med viden om erindringsarbejde blandt tidligere børnehjemsbørn, som var anbragt i efterkrigstiden, og som grundet særlige livsvilkår ofte har haft vanskelige forudsætninger for at danne erindringer og for at leve med dem med en vis ro i sindet.

Teoretisk har jeg samtidig bidraget til teoriudvikling og lagt et fundament for fremtidige studier af erindringsarbejde. Gennem en nytænkende sammenfletning af erindringsstudier og antropologiske studier af subjektivitet argumenterer jeg for, at erindringsarbejde kan anskues som en udøvelse af kritisk subjektivitet. Jeg bidrager således med et teoretisk perspektiv for afsøgninger af, hvordan mennesker gennem kreative handlinger og processer forsøger at håndtere og opnå en kontrol over den måde, de gennem opvæksten er blevet formet på.

Jeg peger samtidig på, at almindelige menneskers erindringsarbejde må ses i relation til den konkrete erindringspolitiske kontekst. Konkret viser jeg,

⁷¹⁰ Miller, D. 2005

hvordan konstitueringen af nye erindringssteder kan ses som katalysatorer for processer, hvor erindringer transformeres fra noget, der først og fremmest er levet og vævet ind i handlinger og relationer, til noget, der får en ydre (sproglig, billedlig eller materiel) form, der kan gøres til genstand for og middel til refleksioner, erkendelser, bearbejdning og social kritik. Med denne teoretiske forståelse gør jeg op med en analytisk distinktion mellem aktiv og passiv erindring og bidrager i stedet til en analytisk opmærksomhed på, hvordan kropslige og autobiografiske erindringer tager form og forvaltes i et samspil med de ord og kulturelle repræsentationer, der er tilgængelige og legitime i den historiske kontekst.

I meget af den eksisterende litteratur om erindringsdannelse forklares processerne fortrinsvis gennem teoretiske begreber og slutninger (se side 18). Det har i afhandlingen været en ambition at synliggøre de helt konkrete processer, hvormed erindringer dannes og transformeres gennem tætte empiriske beskrivelser og analyser. Teoretisk har jeg som led i denne bestræbelse leveret et teoretisk fundament for empiriske analyser, som synliggør de subtile, men ofte ganske håndgribelige processer, hvormed selvet og den sociale verden potentielt transformeres gennem erindringsarbejde. Mit primære bidrag til teoretisk nytænkning er her en samtænkning mellem erindringsstudier og materialitetsteori. Ved hjælp af nærværsteori og begrebet objektiviseringsprocesser tydeliggør jeg, hvordan materialiteter indgår som centrale virkemidler i processerne, hvor fortidens følelser og stemninger eksternaliseres, bearbejdes og formgives.⁷¹¹ Jeg bidrager desuden med et fokus på erindringsdannelse i åbningen mellem det private og offentlige rum – hvor selve offentliggørelsen har en eksistentiel og politisk effekt.⁷¹² Endelig har jeg bidraget teoretisk ved at anskueliggøre, at erindringsdannelse og dermed også transformationer af selv og subjektivitet altid er situeret. Det har jeg gjort gennem tætte empiriske beskrivelser, som viser, hvordan erindringer dannes og formes mellem mennesker, og mellem mennesker og materialitet, som udgør forskellige mulighedsrum både for motiverede narrative performances og for

⁷¹¹ Runia, E. 2006; Miller, D. 2005

⁷¹² Arendt, H. 1958; Jackson, M. 2002

øjeblikke, hvor fortiden levendegøres. Jeg har således i afhandlingen peget i flere nye analytiske retninger, som kan udvikles i videre forskning i erindringsarbejde.

Empirisk bidrager afhandlingen helt overordnet til velfærdshistorien fra et relativt underbelyst subjektperspektiv (se side 20). Helt konkret giver jeg stemme til kvinder og mænd, som var anbragt under børneforsorgen i perioden efter 2. Verdenskrig og frem til 1980. Igennem afhandlingen har jeg bestræbt mig på at lade de mennesker, som har levet indenfor børneforsorgens lovgivningsmæssige og institutionelle rammer, træde frem i teksten som de sammensatte og særlige personer, de hver især er. Jeg har fremhævet sanseligheden, følsomheden, styrken og den dybe eftertænkning i de tidligere børnehjemsbørns erindringer og erindringsarbejde. Jeg har samtidig tilstræbt en nuanceret fremstilling. Jeg har forsøgt at balancere erindringer om kritisable forhold på børnehjem med gode erindringer, men jeg har også forsøgt at synliggøre glimt af lykke i de mørkeste fortællinger og strejf af smerte i de lyseste. Ikke mindst har jeg forsøgt at vise variationerne i de måder, fortiden bæres med ind i nutiden og håndteres på.

Empirisk bidrager afhandlingen også til et mere specifikt forskningsfelt under velfærdshistorien, som er opstået i slipstrømmen af en række historiske udredninger af svigt og overgreb på børnehjem. Hvor de tidligere børnehjemsbørns erindringer anvendes i udredningerne til at dokumentere kritisabel og ulovlig praksis, har en række studier efterfølgende undersøgt, hvordan udredningerne har produceret en dominerende diskurs, som tidligere børnehjemsbørn strukturerer deres erindringer efter (se side 75, 99). I modsætning hertil bidrager jeg med en ellers underbelyst vinkel i forskningsfeltet, nemlig de tidligere børnehjemsbørns egen beskæftigelse med deres historie gennem en mangfoldighed af erindringspraksisser. Ved at fokusere på erindringsarbejde tydeliggør jeg i højere grad end i den eksisterende litteratur de tidligere børnehjemsbørns eksistentielle og politiske agens, og hvordan de anvender og forhandler dominerende diskurser på kreative og partikulære måder.

Det er mit håb, at afhandlingen vil inspirere til studier af erindringsarbejde blandt andre grupper i samfundet. Afhandlingen rejser samtidig en række nye spørgsmål særligt knyttet til erindringsarbejde blandt tidligere børnehjemsbørn,

som kunne udfoldes yderligere i videre forskning. Da jeg udelukkende har talt med tidligere børnehjemsbørn, som beskæftiger sig aktivt med deres egne erindringer og personlige historie, er det helt oplagte spørgsmål: hvordan tidligere børnehjemsbørn, som ikke bedriver koncentreret erindringsarbejde, lever med deres fortid. En sådan undersøgelse vil fordre en forståelse af erindringer som meget andet end sammenhængende narrativer og dermed bidrage til erindringsforskningen med væsentlig ny viden om især kropslige erindringer.

I afhandlingen fokuserer jeg på erindringsarbejde, som på forskellig vis er knyttet til Forsorgsmuseet. Som allerede omtalt har jeg gennem mit feltarbejde været positioneret som repræsentant for museet og dermed en særlig museumsrelateret offentlighed. En undersøgelse af erindringsdannelse i andre offentligheder ville utvivlsomt bidrage til værdifuld viden om, hvordan erindringer administreres og formes i forskellige sociale sammenhænge. Der er flere forskellige sfærer, som jeg er stødt på under mit feltarbejde, og som jeg finder det væsentlig at udfolde yderligere. En af disse sfærer er den nære familie. Indenfor holocaustforskningen har flere studier de senere år sat fokus på, hvordan børn til de overlevende jøder er blevet bærere af deres forældres traumatiske erindringer.⁷¹³ Dette er også et oplagt tema i forhold til tidligere børnehjemsbørn, som samtidig berører en udtalt bekymring angående genetisk, psykologisk og især social arv blandt flere tidligere børnehjemsbørn, jeg har talt med.⁷¹⁴ I et sådant studie ville det være relevant også at inddrage de tidligere anbragtes børn.⁷¹⁵ Også socialkontorer og i de hele taget det offentlige system synes at være en sfære forbundet med meget stærke følelser og konflikter for mange.⁷¹⁶ Et oplagt spørgsmål er her: hvordan smertelige minder om svigt i

⁷¹³ Især er disse studier inspireret af Marianne Hirsch og hendes brug af begrebet *postmemory*. Se: Hirsch, M. 2012

⁷¹⁴ Bekymringer og refleksioner om genetisk, psykologisk og social arv berøres bl.a. af Anna Jørgensen Lund, Esther Langsted, Henriette (anonymiseret) og Poul Hansen. Se bilag 1. Se også Gitte Lehmans historie i: Kragh, J. V., S. G. Jensen & J. K. Rasmussen 2015: 420-429.

⁷¹⁵ Den tidligere inspektør i børneforsorgen Oskar Plougmand har sammen med Karina Estrup Eriksen samlet en række vidnesbyrd fra tidligere anbragte børns børn, som illustrerer anbringelsernes videre effekt. Se, Plougmand, O. & K. E. Eriksen 2018

⁷¹⁶ Det gør sig bl.a. gældende hos Asta Larsen, Henriette (anonymiseret), Kristian (anonymiseret) og Rebekka Wiah. Se bilag 1

statens varetægt administreres, når de i mødet med sagsbehandlere og andre skal omsættes til sociale ydelser og støtte fra den selvsamme stat?

Behandlingssystemet, hvor svære minder underlægges bestemte forklaringsmodeller i mødet med psykologer, psykiatere, læger eller alternative behandlere, ville også være et væsentligt område at studere.⁷¹⁷ Sådanne studier kunne med fordel trække på medicinsk antropologi, som har gjort netop forholdet mellem individuel smerte og offentlige og private sundhedsregimer til et centralt tema.⁷¹⁸ Et andet spor er det religiøse, der både beskrives som en vej og vildvej blandt flere, jeg har talt med. Nogle har gennem ungdommen været involveret i religiøse bevægelser og sekter, og flere fortæller, at de undervejs i processen har fået støtte af engle eller andre guddommelige kræfter eller simpelthen i troen på en Gud.⁷¹⁹ Hvordan håndteres den svære fortid i forskellige religiøse institutioner og i mødet med det guddommelige? Hvis flere som Godhavnsdrene vælger at gå rettens vej med anklager rettet mod staten vil også det juridiske system som ramme for erindringsdannelse være et særdeles væsentligt emne at studere: Hvordan forvaltes manglende og smertelige minder i en kontekst styret af juridiske logikker og krav om bevisførelse?

13.3 Refleksioner over afhandlingens samfundsrelevans

Som nævnt har tidligere børnehjemsbørn i en række lande stillet sig frem og fortalt om krænkelser begået mod dem under statens varetægt flere år tilbage i tiden. Deres fortællinger er blevet gjort til genstand for medieomtale, offentlig debat, fælles moralsk afstandtagen og i de fleste lande også officielle undskyldninger.

Afhandlingen viser, hvordan offentlig opmærksomhed – selv uden en officiel undskyldning – kan give de berørte nye muligheder for at bearbejde og omdanne deres erindringer og gøre sig fri af individuel skam. Ligeledes kan

⁷¹⁷ Mødet med behandlingssystemet berøres bl.a. af Anna Jørgensen Lund, Elisabeth (anonymiseret), Grethe Behnke Larsen og Hjalmar Kinner. Se bilag 1. Se også Langsted, E. 2012

⁷¹⁸ Se f.eks.: Steffen, V. 2007

⁷¹⁹ Det gælder bl.a. Elisabeth (anonymiseret), Erik Jacobsen, Esther Langsted, Grethe Behnke Larsen og Hjalmar Kinner. Se bilag 1. Se også Sørensen, G. 2006

offentliggørelsen af personlige erfaringer være med til at rette opmærksomhed på strukturel ulighed og uretfærdighed og hermed potentielt set bane vejen for holdningsændringer og nye politiske fokusområder.

Gennem afhandlingen antydes dog også nogle indlejrede dilemmaer ved det mulighedsrum, som et fokus på krænkelse i offentligheden giver. For det første kan opmærksomheden – og dermed også andres villighed til at lytte – være flygtig. Opmærksomheden rettet mod en særlig problematik kan have sin tid, hvor der laves udstillinger, tv-dokumentarer, film, og hvor der skrives rapporter og ph.d.-afhandlinger, hvorefter interessen rinder ud. Det rejser spørgsmålet om, hvor de mennesker efterlades, som først giver sig til at tale, når stjernestøvet og den moralske opstand har lagt sig, når massemedierne er mættede og har vendt deres opmærksomhed mod noget nyt. For det andet kan offentlighedens opmærksomhed på krænkelse have en tendens til at centrere sig om ”ideelle ofre” og dermed låse de mulige fortællinger, betydninger og selvbilleder fast. Dermed kan der opstå en indsnævring af mulige fortolkninger og hermed også begrænsninger i det enkelte menneskes forsøg på at håndtere egne erindringer. For det tredje kan et fokus på krænkelse mod specifikke grupper i samfundet – frem for et fokus på mere almene magtmekanismer og brud på menneskerettigheder – være med til at understøtte et politisk miljø, hvor medfølelse og moralsk forargelse på nogles vegne kan sameksistere med krænkelse af andre grupper, hvis urimelige livsvilkår og smerte negligeres. Særligt slående og nedslående har det været at observere, hvordan den fuldt ud berettigede medfølelse med Godhavnsdrengene de senere år har sameksisteret med en række kritisable forhold for børn af fattige og flygtninge. Som med ”Prygleaffæren” i slutningen af 1960’erne rejses der ind imellem sager om kritisable forhold i eksempelvis flygtningecentre i medierne, men ofte kun kortvarigt for herefter at glide ud af søgelyset, mens forholdene forbliver uændrede. For øjnene af os formes mennesker, som livet igennem bærer deres erfaringer med sig, og som måske engang på passende afstand af det hændte vil hæve deres stemme og endelig blive hørt.

Jeg vil i lyset af disse potentialer og faldgruber understrege det ansvar, som jeg mener, påhviler kulturelle institutioner og aktører, der direkte og indirekte

inviterer mennesker som Vipse og Erna til at ”åbne skuffen.” For det første er det væsentligt, at kulturelle aktører som Forsorgsmuseet ikke kun engagerer sig i mennesker med en svær historie i en afgrænset projektperiode, men hen over tid vedbliver med at udgøre et offentligt rum, hvor der er en villighed til at lytte – også når fortællinger om overgreb ikke længere rydder avisforsider. Jeg ser det ligeledes som vigtigt, at eksempelvis museer tør nedbryde tabuer gennem fortællinger med stor gennemslagskraft, men herefter arbejder på at skabe rum og plads til forskellige og varierende stemmer og erfaringer. Ligeledes mener jeg, at det er vigtigt, at kulturelle aktører har ambitioner om at perspektivere de individuelle erfaringer og rejse debat – sådan at den offentlige samtale ikke kun omhandler den individuelle historie eller specifikke gruppers historie, men også adresserer, hvad det er for et samfund, vi ønsker, og herunder hvordan vi som samfund fremadrettet vil se på og behandle samfundets mest udsatte grupper. Endelig håber jeg, at afhandlingen har illustreret betydning af en tilgang, som understøtter menneskers egen handle- og skaberkraft i forsøget på at tage fortiden og skæbnen i egen hånd.⁷²⁰

13.4 Processen: om forskningsprojektet som en rejse

Som det er tilfældet med de tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde – kan også mit arbejde med dette ph.d.-projekt i metaforisk forstand betragtes som en rejse. Der har ikke været tale om en rejse, hvor jeg på forhånd vidste nøjagtig, hvor jeg skulle hen, men en rejse, hvor jeg løbende er blevet klogere og har gjort mig erkendelser, men også tit forvildet mig og følt, at jeg har gået alt for mange kilometer ad veje, som endte blindt. Efterhånden har jeg justeret mine forskningsspørgsmål og dermed også min forståelse af egen rolle under feltarbejdet og mine teoretiske til- og fravalg. Også menneskeligt har arbejdet været noget af en rejse. Det har været berigende, men ofte også overvældende,

⁷²⁰ Om museers samfundsansvar har Richard Sandell redigeret en række antologier, se f.eks. Sandell, R. & E. Nightingale 2012. Erfaringer med aktivistisk museumspraksis på Forsorgsmuseet og lignende museer internationalt er samlet i en kommende antologi, se Lynch, B. m.fl. red. 2019. Til antologien har jeg bidraget med en artikel om erindringsarbejde på museer, se Jensen, S. G. 2019

forstemmende og tyngende, krævende, dilemmafyldt og sindsoprivende at engagere sig i de tidligere børnehjemsbørns beskæftigelse med egen fortid.

Jeg er tit blevet spurgt, hvordan det har påvirket mig at være vidne til andres erindringsarbejde og dermed ofte også deres mørkeste erindringer og sorg. Undervejs begyndte jeg at se mit arbejde med noter, transskriptioner, beskrivelser og selve afhandlingen som min måde at eksternalisere og få kontrol over egne følelser og tanker. Det har været en proces, som har gjort mig klogere på mit genstandsfelt, men det praktiske arbejde med materialet har også haft en terapeutisk effekt og gjort det muligt for mig at holde den erhvervede viden ud.

Samtidig har det været en proces, der på mange måder minder om erindringsarbejde: en proces, hvor verdens og livets uendelige kompleksitet og kaos efterhånden er blevet fortolket og lagt til rette – for de tidligere børnehjemsbørn i deres fortællinger til mig, for mig i mine fortællinger om dem. Hvert eneste menneske, jeg har mødt under arbejdet med denne afhandling, har båret på erindringer, som fortjente, at der blev skrevet en hel roman, men heller ikke en roman kan rumme rigdommen i et levet liv. I skriveprocessen er der noget, som vælges ud, hvormed en masse andet skæres fra, og hver gang et argument eller en pointe skærpes, er der nuancer, indbyggede modsætninger og undtagelser, som falder i baggrunden. Bevidstheden om kompleksiteten forvinder ikke, men kommer alligevel til at indtage en mindre betydningsfuld plads efterhånden, som arbejdet tager form. Afhandling kan således ses som en materialisering af ph.d.-projektets faglige og emotionelle rejse og som et forsøg på at skabe orden i og formgive noget, som er sammenfiltret, komplekst og i konstant bevægelse.

Litteraturfortegnelse

- Abrams, Lynn (2001) 'Blood is Thicker than Water': Family, Fantasy and Identity in the Lives of Scottish Foster Children. I: Jon Lawrence & Pat Starkey red. *Child Welfare and Social Action from the Nineteenth Century to the Present*. Liverpool: Liverpool University Press, s. 165-216.
- Abrams, Lynn (2016) *Oral History Theory*. 2. udg. New York: Routledge.
- Abu-Lughod, Lila (1993) *Writing Women's Worlds: Bedouin Stories*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Adriansen, Inge (2010) *Erindringssteder i Danmark. Monumenter, mindesmærker og mødesteder*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Alexander, Jeffrey (2002) On the Social Construction of Moral Universals. The 'Holocaust' from War Crime to Trauma Drama. *European Journal of Social Theory*, bd. 5, nr. 1, s. 5-85.
- Aleksijevitj, Svetlana (2013) *Krigen har ikke et kvindeligt ansigt*. Fredensborg: Forlaget Palomar.
- Allen, Matthew (2014) *The Labour of Memory. Memorial Culture and 7/7*. London: Palgrave Macmillan.
- Andersen, Astrid Nonbo (2017) *Ingen Undskyldning: Erindringer om Dansk Vestindien og kravet om erstatninger for slaveriet*. København: Gyldendal.
- Arendt, Hannah (1998) [1958] *The Human Condition*. 2. udg. Chicago: University of Chicago Press.
- Arnold-de Simine, Silke (2013) *Mediating Memory in the Museum. Trauma, Empathy, Nostalgia*. London: Palgrave Macmillan.
- Arvidsson, Malin (2015) Contextualizing Reparation Politics. I: Johanna Sköld & Shurlee Swain red. *Apologies and the Legacy of Abuse of Children in 'Care'*. Oxford: Palgrave Macmillan, s. 70-82.
- Atkinson, Dorothy, Mark Jackson & Jan Walmsley (1997) *Forgotten Lives. Exploring the History of Learning Disability*. Worcestershire: BILD Publications.
- Atkinson, Robert (2012) The Life Story Interview as a Mutually Equitable Relationship. I: Jaber F. Gubrium, James A. Holstein, Amir B. Marvasti & Karyn D. McKinney red. *The SAGE Handbook of Interview Research: The Complexity of the Craft*. Thousand Oaks: SAGE Research Methods, s 115-129.

- Attwood, Bain (2000) A Matter for History. *Australian Financial Review*, 15/12/2000.
- Australian Senate Community Affairs References Committee (2001). *Lost Innocents: Righting the Record Report on Child Migration*. Canberra: Senate Printing Unit.
- Australian Senate Community Affairs References Committee (2004). *Forgotten Australians: A Report on Australians who Experienced Institutional or Out-of-home Care as Children*. Canberra: Senate Printing Unit.
- Bak, Sofie Lene (2016) Indledning. I: Lene Sofie Bak red. *Oral History i Danmark*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, s. 9-19.
- Barthes, Roland (2004) [1987] *Det lyse kammer: Bemærkninger om fotografiet*. Oversat af Karen Nicolajsen. 2. udg. København: Politisk Revy.
- Barkan, Elazar (2000) *The Guilt of Nations: Restitution and Negotiating Historical Injustices*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Baarts, Charlotte (2015) Autoetnografi. I: Svend Brinkmann & Lene Tanggaard red. *Kvalitative metoder*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 169-180
- Becker, Knuth (1934) *Verden venter: 1.-2. bog*. København: Gyldendal.
- Bell, Christine (2009) Transitional Justice, Interdisciplinarity and the State of the 'Field' or 'Non-Field'. *The International Journal of Transitional Justice*, bd. 3, nr. 1, s. 5-27.
- Bennett, Tony (1995) *The Birth of the Museum. History, Theory, Politics*. London: Routledge.
- Bergson, Henri (1959) [1896] *Matter and Memory*. New York: Doubleday.
- Bevernage, Berber (2015) The past is evil/evil is past: On Retrospective Politics, Philosophy of History, and Temporal Manichaeism. *History and Theory*, bd. 54, nr. 3, s. 333-352.
- Bjerre, Cecilie, Jacob Knage Rasmussen & Stine Grønbæk Jensen (2017) Journalens potentialer. Konstruktioner af og møder med journalsager i børneforsorgens regi. *TEMP, Tidsskrift for historie*, årg.7, nr. 14, s. 76-94.
- Biehl, João & Peter Locke (2010) Deleuze and the Anthropology of Becoming. *Current Anthropology*, bd. 51, nr. 3, s. 317-351.

- Biehl, João, Byron Good & Arthur Kleinman (2007) Introduction: Rethinking Subjectivity. I: João Biehl, Byron Good & Arthur Kleinman red. *Subjectivity: Ethnographic Investigations*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Bille, Mikkel & Tim Flohr Sørensen (2012) *Materialitet – en indføring i kultur, identitet og teknologi*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Bourdieu, Pierre (1990) [1965] *Photography: A middle-brow Art*. Oversat af Shaun Whiteside. Stanford: Stanford University Press.
- Bowlby, John (1953) *Børn uden hjem: Et samfundsproblem*. København: Munksgaard.
- Brown, Steven & Reavey Paula (2015) *Vital Memory and Affect. Living with a difficult past*. London: Routledge.
- Bryderup, Inge M. (2005) *Børnelove og socialpædagogik gennem hundrede år*. Århus: Klim.
- Bryld, Tine (1998) *I den bedste mening*. København: Gyldendal.
- Bundgaard, Helle & Hanne Overgaard Mogensen (2018) Analyse: Arbejdet med det etnografiske materiale. I: Helle Bundgaard, Hanne Overgaard Mogensen & Cecilie Rubow red. *Antropologiske projekter. En grundbog*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Bundgaard, Lizzy (1969) Prygleaffære på Godhavn undersøges. *Ekstra Bladet*, 1/1969.
- Buse, Christina & Julia Twigg (2015) Materializing Memories: Exploring the Stories of People with Dementia through Dress. *Ageing & Society*, Vol. 36, nr. 6, s. 1115-1135.
- Böhme, Gernot (1998) *Atmosphere as an Aesthetic Concept*. London: Routledge.
- Carsten, Janet (2000a) Introduction: Cultures of Relatedness. I: Janet Carsten red. *Cultures of Relatedness: New Approaches to the Study of Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carsten, Janet (2000b) 'Knowing Where You've Come from': Ruptures and Continuities of Time and Kinship in Narratives of Adoption Reunions. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, bd. 6, nr. 4, s.687-703.

- Casey, Edward S. (2000) *Remembering. A Phenomenological Study*. 2. udg.
Bloomington: Indiana University Press.
- Clifford, James (1986) Introduction: Partial Truths. I: James Clifford & George
Marcus red. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*.
Berkeley: University of California Press, s. 1-26.
- Connerton, Paul (2008) Seven Types of Forgetting. *Memory Studies*, bd. 1, nr. 1, s.
59-71.
- Crawford, June, Susan Kippax, Jenny Onyx & Una Gault (1992) *Emotion and
Gender. Constructing Meaning from Memory*. London: SAGE Publications.
- Creswell, John (2007) *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among
Five Approaches*. London: SAGE.
- Csordas, Thomas J (1990) Embodiment as a Paradigm for Anthropology. *Ethos*, bd.
18, nr. 1, s. 5-47.
- Dalsgaard, Line (2003) Teksten. Kunsten at fortælle. I: Kirsten Hastrup red. *Ind i
verden. En grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag,
s. 325-341.
- Damsholt, Tine, Dorthe Gert Simonsen & Camilla Mordhorst (2009)
Materialiseringer. Nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse. Århus:
Aarhus Universitetsforlag.
- Das, Veena (2007) *Life and Words: Violence and the Descent into the Ordinary*.
Berkeley: University of California Press.
- Dawson, Graham (1994) *Soldiers Heroes. British Adventure, Empire, and the
Imagining of Masculinities*. London: Routledge.
- Dawson, Graham (1994) Trauma, Memory, Politics: The Irish Troubles. I: Kim
Lacy Rogers, Selma Leydesdorff & Graham Dawson red. *Trauma and Life
Stories: International Perspectives*. London: Routledge, s. 180-204.
- Dawson, Graham (2014) The Desire for Justice, Psychic Reparation and the Politics
of Memory in 'Post-conflict' Northern Ireland. *Rethinking History*, bd. 18, nr. 2,
s. 265-288.
- DeWalt, Kathleen M. & Billie R. DeWalt (2002) *Participant Observation: A Guide
for Fieldworkers*. Lanham: AltaMira Press.

- De Wilde, Lieselot & Bruno Vanobbergen (2015) Remembering the Ghent Orphan Houses: A Never-Ending Contested Space. *The Journal of the History of Childhood and Youth*, bd. 8, nr. 1, s. 94-105.
- Edwards, Delyth (2017) *Cultural, Autobiographical and Absent Memories of Orphanhood. The Girls of Nazareth House Remember*. Oxford: Palgrave Macmillan.
- Edwards, Elizabeth (2005) Photographs and the Sound of History. *Visual Anthropology Review*, bd. 21, nr. 1, s. 27-46.
- Ehrenskjöld, Preben (1969) Får eleverne klø på skolehjemmet. *Ekstrabladet*, 11/1/1969.
- Eigenbrod, Renate (2012) "For the child taken, for the parent left behind": Residential School Narratives as Acts of "Survivance". *ESC: English Studies in Canada*, bd. 38, nr. 3-4, s. 277-297.
- Ejlertsen, Steff (2010) *Børnehjemsdreng 1951-1961*. Odense: Forlaget Mellemggaard
- Ejlertsen, Steff (2011) *Herman. En børnehjemsdreng*. Them: Forlaget Kahrius.
- Ericsson, Kjersti (2015a) Victim Capital and the Language of Money: The Norwegian Process of Inquiries and Apologies. *Journal of the History of Childhood and Youth*, bd. 8, nr. 1, s. 123-137.
- Ericsson, Kjersti (2015b) Children's Agency: The Struggles of the Powerless. I: Johanna Sköld & Shurlee Swain red. *Apologies and the Legacy of Abuse of Children in 'Care'*. London: Palgrave Macmillan, s. 42-54.
- Esben, Frank (2012) *Udsat til børneforsorg. Om etablering af familiepleje, børneanstalter og indsats i hjemmet for udsatte børn i Danmark* [doktorafhandling]. Lund: Lunds Universitet.
- Etienne, Francois & Hagen Schulze (2001) *Deutsche Erinnerungsorte*. bd. 1-3. München: C.H. Beck.
- Farmand, Frede (2016) *Barn nr. 33: Et barnerequiem!* Tønder: Forlag 33.
- Fassin, Didier & Richard Rechtman (2009) *The Empire of Trauma: An Inquiry into the Condition of Victimhood*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Felski, Rita (2008) *The Uses of Literature*. Oxford: Blackwell Publishing.

- Fentress, James & Chris Wickham (1992) *Social Memory*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Fivush, Robyn (2011) The Development of Autobiographical Memory. *Annual Review of Psychology*, bd. 62, s. 559-82.
- Fivush, Robyn & Katherine Nelson (2004) Culture and Language in the Emergence of Autobiographical Memory. *Psychological Science*, bd. 15, nr. 9, s. 573-577.
- Frello, Brigitta (2011) Sporløs – om biologi, identitet og slægten som fjernsyn. *MedieKultur: Journal of Media and Communication Research*, bd. 27, nr. 51, s. 127-145.
- Freund, Alexander & Alistair Thomson (2011) Introduction: Oral History and Photography. I: Alexander Freund & Alistair Thomson red. *Oral History and Photography*. London: Palgrave Macmillan, s. 1-23.
- Fuchs, Thomas (2012) The Phenomenology of Body Memory. I: Sabine C. Koch, Thomas Fuchs & Michela Summa red. *Body Memory, Metaphor and Movement*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, s. 9-22.
- Gammeltoft, Tine (2003) Forholdet til den anden. I: Kirsten Hastrup red. *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 273-295.
- Garrett, Paul Michel (2013) A “Catastrophic, Inept, Self-Serving” Church? Re-examining Three Reports on Child Abuse in the Republic of Ireland. *Journal of Progressive Human Services*, bd. 24, nr. S. 43–65.
- Geertz, Clifford (1973) *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Gejl, Trisse (2019) Writing It Out. I: Bernadette Lynch, Sarah Smed, Adele Chynoweth & Klaus Petersen red. *The Unhelpful Museum: Unblocking Shared Activism and Social Change*. [Upubliceret. Forlag endnu uafklaret].
- Gillis, John (1996) *A World of Their Own Making*. Boston, MA: Harvard University Press.
- Goffman, Erving (1967) [1961] *Anstalt og menneske*. Oversat af Knud Eilskov. Hørsholm: Jørgen Paludans Forlag.
- Goffman, Erving (2009) [1963] *Stigma. Om afvigerens sociale identitet*. 2. udg. Oversat af Brian Grooseman. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

- Goodall, Harold L. (2006) *A Need to Know: The Clandestine History of a CIA Family*. Oxfordshire: Taylor and Francis.
- Gordon, Linda (1994) *Pitied but not Entitled: Single Mothers and the History of Welfare 1890-1935*. New York: Free Press.
- Green, Anna (2004) Individual Remembering and 'Collective Memory': Theoretical Presuppositions and Contemporary Debates. *Oral History*, bd. 32, nr. 2, s. 35-44.
- Goddard, Jim, Julia Feast & Derek Kirton (2008) A Childhood on Paper. Managing access to child care files by post-care adults. *Adoption & Fostering*, bd. 32, nr. 2, s. 50-62.
- Gubrium, Jaber F. & James A. Holstein (2001) From the Individual Interview to the Interview Society. I: Jaber F. Gubrium & James A. Holstein red. *Handbook of Interview Research*. London: SAGE Publications, s. 2-32.
- Marilys Guillemin & Lynn Gillam (2004) Ethics, Reflexivity, and “Ethically Important Moments” in Research, *Qualitative Inquiry*, Vol. 0, nr. 2, s. 261-280.
- Gumbrecht, Hans Ulrich (2004) *The Production of Presence: What Meaning Cannot Convey*. Stanford: Stanford University Press.
- Gupta, Akhil & James Ferguson (1997) Discipline and Practice: ‘The field’ as Site, Method and Location in Anthropology. I: Akhil Gupta & James Ferguson red. *Anthropological locations: Boundaries and grounds of a field science*. Berkeley: University of California Press, s. 1-46
- Halbwachs, Maurice (1992) [1925/1941] *On Collective Memory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Halkier, Bente (2015) Fokusgrupper. I: Svend Brinkmann & Lene Tanggaard red. *Kvalitative metoder*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 137-151.
- Hamilton, Paula & Paul Ashton (2003) *Australians and the Past*. St Lucia Queensland: University of Queensland Press.
- Hammersley, Martyn & Paul Atkinson (2007) *Ethnography: Principles in Practice*. 3. udg. Oxfordshire: Taylor & Francis.
- Hansen, Christian Sandbjerg (2011) *At gøre en forskel: socialt arbejde, socialarbejdere og marginaliserede børn og unge 1945-* [ph.d.-afhandling]. København: Københavns Universitet.

- Harper, Douglas (2002) Talking about Pictures: A Case for Photo Elicitation. *Visual Studies*, bd. 17, nr. 1, s. 13-26.
- Hastrup, Kirsten (2003) Den antropologiske videnskab. I: Kirsten Hastrup red. *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 9-33.
- Hastrup, Kirsten (2015) Feltarbejde. I: Svend Brinkmann & Lene Tanggaard red. *Kvalitative metoder*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 55-80.
- Haug, Frigga (1987) Memory Work. I: Frigga Haug red. *Female Sexualization: A Collective Work of Memory*. New York: Verso.
- Haug, Frigga (2008) Memory-work: A Detailed Rendering of the Method for Social Science Research. I: Adrienne E. Hyle, Margaret S. Ewing, Diane Montgomery & Judith S. Kaufman red. *Dissecting the mundane. International perspectives on Memory-Work*. New York: University Press of America.
- Herman, Judith Lewis (1992) *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence*. New York: Basic Books.
- Hirsch, Marianne (2012) *The Generation of Postmemory. Writing and Visual Culture After the Holocaust*. Columbia: Columbia University Press.
- Hobsbawm, Eric & Terence Ranger (1983) *The Invention of Tradition*. London: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, Eric (1997) On History From Below. I: Eric Hobsbawm red. *On History*. New York: New Press.
- Hodgkin, Katharine & Susannah Radstone red. (2003) *Contested Pasts: The Politics of Memory*. London: Routledge.
- Honneth, Axel (2006) [1992] *Kamp om anerkendelse. Sociale konflikters moralske grammatik*. Oversat af Arne Jørgensen. København: Hans Reitzels Forlag.
- Horrocks, Christine & Jim Goddard (2006) Adults who Grew up in Care: Constructing the Self and Accessing Care Files. *Child and Family Social Work*, bd. 11, nr. 3, s. 264-272.
- Horsdal, Marianne (1999) *Livets Fortællinger*. Valby: Borgen.
- Hoskins, Janet (1998) *Biographical Objects. How Things Tell the Stories of People's Lives*. London: Routledge.

- Howell, Signe (2003) Kinning: The Creation of Life Trajectories in Transnational Adoptive Families. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, bd. 9, nr. 3, s. 465-484.
- Human Rights and Equal Opportunity Commission, Australia (1997) *Bringing Them Home: Report of the National Inquiry into the Separation of Aboriginal and Torres Strait Islander Children from their Families*, Commonwealth of Australia.
- Huysen, Andreas (2000) Present Pasts: Media, Politics, Amnesia. *Public Culture*, bd. 12, nr. 1, s. 21-38.
- Højlund, Susanne (2009) Hjemlighed som velfærdsparadoks. Om iscenesat autenticitet i døgninstitutioner for anbragte børn. *Tidsskriftet Antropologi*, bd. 59/60, s. 49-66.
- Jackson, Michael (2002) *The Politics of Storytelling. Violence, Transgression, and Intersubjectivity*. København: Museum Tusulanum Press.
- Jansson, Maria, Maria Wendt & Åse Cecilia (2008) Memory Work Reconsidered. *NORA*, bd. 16, nr. 4, s. 228-40.
- Jelin, Elizabeth (2003) *State Repression and the Labours of Memory*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Jensen, Bernard Eric (2014) Fortidsbrug og erindringsspor. Århus: Århus Universitetsforlag.
- Jensen, Stine Grønbæk (2010) Er der nogen åndssvage her? Nedsendelser af grønlændere med handicap til Danmark. *Social kritik*, nr. 123, 22. årgang. s. 112-127.
- Jensen, Stine Grønbæk, Jacob Knage Rasmussen & Jesper Vaczy Kragh (2014) *Anbragt i Historien Indsamling af øjenvidneberetninger. Metodiske og etiske overvejelser*. København: Socialstyrelsen & Svendborg: Svendborg Museum.
- Jensen, Stine Grønbæk, Jacob Knage Rasmussen & Jesper Vaczy Kragh (2016) "Anbragt i historien". Tidligere anbragte og indlagtes mundtlige fortællinger. I: Lene Sofie Bak red. *Oral History i Danmark*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, s. 97-118.

- Jensen, Stine Grøn­bæk (2017) Materialiserede erindringer – hvordan tidligere børnehjems­børn fortæller om, skaber mening med og håndterer deres fortid gennem biografiske ting. *Handicaphistorisk tidsskrift*, nr. 37, s. 9-28.
- Jensen, Stine Grøn­bæk (2019) Doors, stairways and dead ends: Memory work at the museum. I: Bernadette Lynch, Sarah Smed, Adele Chynoweth & Klaus Petersen red. *The Unhelpful Museum: Unblocking Shared Activism and Social Change*. [Upubliceret. Forventes udgivet 2019 på Routledge].
- Just, Flemming m.fl. (2000) *Dansk forvaltningshistorie II. Stat, forvaltning og samfund 1901-1953*, København: Djøf Forlag.
- Kansteiner, Wolf (2002) Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies. *History and Theory*, bd. 41, nr. 2, s. 179-197.
- Kavanagh, Gaynor (2000) *Dream Spaces. Memory and the Museum*. Leicester: Leicester University Press.
- Kemp, Susanne (2020) *Nogen skal være herre, og nogen skal være tjener. Nedslag i social marginalisering i dansk litteratur, 1900-2010* [Upubliceret. Forventes udgivet 2020 på Forlaget Spring].
- Keightley, Emily & Michael Pickering (2017) *Memory and the Management of Change. Repossessing the Past*. London: Palgrave Macmillan.
- Kennedy, Rosanne (2006) ‘Stolen Generations’ Testimony: Trauma, Historiography, and the Question of “Truth”. I: Robert Perks & Alistair Thomson red. *The Oral History Reader*. London: Routledge, s. 506–520.
- Kirkebæk, Birgit (1993) *Da de åndssvage blev farlige*. Holte: SocPol.
- Kirkebæk, Birgit (1997) *Defekt og deporteret. Livø-anstalten 1911-1961*. Holte: SocPol.
- Kirkebæk, Birgit (2004) *Letfærdig og løvsagtig – kvindeanstalten Sprogø 1923-1961*. Holte: SocPol.
- Kirton, Derek, Erica Peltier & Elizabeth Webb (2001) After all These Years Accessing Care Records. *Adoption & Fostering*, bd. 25, nr. 4, s. 39-49.
- Klempner, Mark (2006) Navigating Life Review Interviews with Survivors of Trauma. I: Robert Perks & Alistair Thomson red. *The Oral History Reader*. 2. udg. London: Routledge, s. 198-210.

- Koch, Lene (1996) *Tvangssterilisation i Danmark 1929-1967*. København: Gyldendal.
- Koch, Lene (2000) *Racehygiejne i Danmark 1929-1956*. København: Gyldendal.
- Kolind, Torsten (2007) Erving Manual Goffman: Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates. 1961. I: Ole Høiris red. *Antropologiske mesterværker*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Kolstrup, Søren (1996) *Velfærdsstatens rødder. Fra kommunesocialisme til folkepension*. København: Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie.
- Kragh, Jesper Vaczy (2010) *Det hvide snit. Psykokirurgi og dansk psykiatri 1922-1983*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Kragh, Jesper Vaczy, Stine Grønbæk Jensen & Jacob Knage Rasmussen (2015) *På kanten af velfærdsstaten. Anbragte og indlagte i dansk socialforsorg 1933-1980*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Kuhn, Anette (1995) *Family Secrets: Acts of Memory and Imagination*. New York: Verso
- Kuhn, Anette & Kirsten Emiko McAllister (2006) *Locating Memory. Photographic Acts. An introduction*. I: Anette Kuhn & Kirsten Emiko McAllister red. *Locating Memory. Photographic Acts*. New York, Oxford: Berghahn Books.
- Kurasawa, Fuyuki (2009) A Message in a Bottle. Bearing Witness as a Mode of Transnational Practice. *Theory, Culture & Society*, bd. 26, nr. 1, s. 92–111.
- Kvale, Steinar & Svend Brinkmann (2009) *Interview. Introduktion til et håndværk*. 2. udg. København: Hans Reitzels Forlag.
- Larsen, Grethe Behnke (2010) *Måske hjemme. En selvbiografi*. Forlaget Dark Light.
- Langsted, Esther (2010) *Alle gode gaver*. Otterup: Forlaget Ravnerock.
- Langsted, Esther (2012) *Stellas stemme*. Otterup: Forlaget Ravnerock.
- Laub, Dori (2005) From Speechlessness to Narrative: The Cases of Holocaust Historians and of Psychiatrically Hospitalized Survivors. *Literature and Medicine*, bd. 24, nr. 2, s. 253-265.
- Leavy, Patricia (2011) *Oral history. Understanding Qualitative Research*. Oxford: Oxford University Press.

- Levi, Primo (2009a) [1947] Hvis dette er et menneske. I: Levi, Primo. *Vidnesbyrd*. Oversat af Nina Gross. København: Rosinante, s. 19-175.
- Levi, Primo (2009c) [1986] De druknede og de frelse. I: Levi, Primo. *Vidnesbyrd*. Oversat af Nina Gross. København: Rosinante, s. København: Rosinante, s. 363-523.
- Levy, Daniel & Natan Sznaider (2002) Memory Unbound. The Holocaust and the Formation of Cosmopolitan Memory. *European Journal of Social Theory*, bd. 5, nr. 1, s. 87-106.
- Lynch, Bernadette, Sarah Smed, Adele Chynoweth & Klaus Petersen red. *The Unhelpful Museum: Unblocking Shared Activism and Social Change*. [Upubliceret. Forventes udgivet 2019 på Routledge].
- Løkke, Anne (1990) *Vildfarne børn*. Holte: SocPol.
- Mauss, Marcel (2002) [1925] *The Gift*. Oversat af W. D. Halls. London: Routledge Classics.
- McAdams, Dan P. (2003) Identity and the Life Story. I: Robyn Fivush, & Catherine A. Haden red. *Autobiographical Memory and the Construction of a Narrative Self. Developmental and Cultural Perspectives*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Merleau-Ponty, Maurice (2009) [1945] *Kroppens fænomenologi*. 2. udg. Oversat af Bjørn Nake. Frederiksberg: Det Lille Forlag.
- Mikkelsen, Enna Garsholm (2015) Nedsendelser. Om nedsendelse af mennesker med udviklingshæmning fra Færøerne til Danmark i perioden 1897-1973. *Handicaphistorisk Tidsskrift*, nr. 34, s. 4-128.
- Miller, Daniel (2001) *Home Possessions. Material Culture behind Closed Doors*. Oxford: Berg.
- Miller, Daniel (2005) Materiality: An Introduction. I: Daniel Miller red. *Materiality*. Durham: Duke University Press.
- Miller, Daniel (2008) *The Comfort of Things*. Cambridge: Polity Press.
- Misztal, Barbara A. (2003) *Theories of Social Remembering*. Maidenhead: Open University Press.
- Mogensen, Hanne Overgaard & Karen Fog Olwig (2013) Introduktion. Familie og slægtskab: Antropologiske perspektiver på nære relationer. I: Hanne Overgaard

- Mogensen & Karen Fog Olwig red. *Familie og slægtskab: Antropologiske perspektiver*. Frederiksberg: Samfundslitteratur, s. 9-32.
- Murphy, John (2010) Memory, Identity and Public Narrative. *Cultural and Social History*, bd. 7, nr. 3, s. 297-314.
- Murray, Sue-Ellen, John Murphy, Elizabeth Brannigan & Jenny Malone (2007) *After the Orphanage: Life Beyond the Children's Home*. Sydney: University of NSW Press.
- Musgrove, Nell (2015) Locating Foster Care: Place and Space in Care Leavers' Childhood Memories. *The Journal of the History of Childhood and Youth*, bd. 8, nr. 1, s. 106-122.
- Nelson, Katherine red. (1989) *Narratives from the Crib*. Cambridge: Harvard University Press.
- Neumann, Klaus (2014) Historians and the Yearning for Historical Justice. *Rethinking History*, bd. 18, nr. 2, s.145-164.
- Nielsen, Beth Groth (1986) *Anstaltsbørn og børneanstalter gennem 400 år*. Holte: SocPol.
- Niezen, Ronald (2013) *Truth and Indignation: Canada's Truth and Reconciliation Commission on Indian Residential Schools*. Toronto: University of Toronto Press.
- Nietzsche, Friedrich W. (1997) On the Uses and Disadvantages of History for Life. I: Nietzsche, Friedrich W. *Untimely Meditations*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, s. 57-127.
- Nora, Pierre (1996) General Introduction. Between Memory and History. I: Pierre Nora red. *Realms of Memory: Rethinking the French Past*. bd. 1. New Haven: Columbia University Press, s. 1-20
- Norges Offentlige Utredninger (2004) *Barnehjem og specialskoler under luppen. Nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945-1980*. Oslo: NOU.
- Nygaard, Jacob Beck (2017) [1941] *Guds blinde øje*. København: Lindhardt og Ringhof.
- Nygaard, Jacob Beck (2017) [1942] *Du blev træl*. København: Lindhardt og Ringhof.

- Olick Jeffrey K. (2007) *The Politics of Regret: On Collective Memory and Historical Responsibility*. New York: Routledge.
- Ortner, Sherry B. (2005) Subjectivity and Cultural Critique. *Anthropological Theory*, bd. 5, nr. 1, s. 31-52.
- Otto, Lene (2001) Livshistorier og biografisk subjektivitet. *Dansk pædagogisk tidsskrift*, nr. 1, årg. 2001, s. 3-12.
- Otto, Lene (2015) Materialitet, identitet og erindring. I: Minna Kragelund & Lene Otto red. *Materialitet og dannelse*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag, s. 33-119.
- Otto, Ton & Poul Pedersen red. (2005) *Tradition and Agency*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Onyx, Jenny & Jennis Small (2001) Memory-Work: The Method. *Qualitative Inquiry*, bd. 7, nr. 6, s. 773-86.
- Passerini, Luisa (1979) Work, Ideology and Consensus under Italian Fascism. *History Workshop Journal*, bd. 8, nr. 1, s. 82-108.
- Perks, Robert & Alistair Thomsen red. (2006) *The Oral History Reader*. 2. udg. London: Routledge.
- Pedersen, Jørn Henrik, Klaus Petersen & Niels Finn Christiansen red. (2010-2015) *Dansk Velfærdshistorie*. bd. I-6 + registerbind. Odense: Syddansk Universitetshistorie.
- Pedersen, Jørn Henrik, Klaus Petersen & Niels Finn Christiansen red. (2011) *Mellem skøn og ret. Dansk velfærdshistorie*. bd. 2. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Pedersen, Jørn Henrik, Klaus Petersen & Niels Finn Christiansen red. (2012) *Velfærdsstatens storhedstid. Dansk velfærdshistorie*. bd. 4. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Petersen, Klaus (2012) Familiepolitikens storhedstid. I: Pedersen, Jørn Henrik, Klaus Petersen & Niels Finn Christiansen red. (2012) *Velfærdsstatens storhedstid. Dansk velfærdshistorie*. bd. 4. Odense: Syddansk Universitetsforlag, s. 579-688.
- Pettersen, Karen Sofie (2011) Anerkjennelse eller omfordeling som botemiddel for historisk urett? *Handicaphistorisk Tidsskrift*, nr. 26, s. 55-69.

- Plougmand, Oskar & Karina Estrup Eriksen (2018) Anbragte børns børn: beretninger og udsagn fra børn, hvis far eller mor har været på døgninstitution. Charlottenlund: Forlaget Dimon.
- Popular Memory Group (2006) [1982] Popular Memory: Theory, Politics, Method. I: Robert Perks & Alistair Thomsen red. *The Oral History Reader*. 2. udg. London: Routledge, s. 43-53.
- Portelli, Alessandro (1991) [1979] What Makes Oral History Different. I: Alessandro Portelli red.. *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories*. New York: State University of New York Press
- Porter, Roy, (1985) The Patient's View. Doing Medical History from Below. *Theory and Society*, bd. 14, nr. 2, s. 175-198.
- Proust, Marcel (2009) [1913] *På sporet af den tabte tid. Swanns verden 1*. Oversat af Else Henneberg Pedersen. København: Forlaget Multivers
- Pugh, Gill & Gillian Schofield (1999) Unlocking the Past. The Experience of Gaining Access to Barnardo's Records. *Adoption & Fostering*, bd. 23, nr. 2, s. 7-18.
- Raahauge, Kirsten Marie (2009) Hjem søgelser. Når det uvirkelige bliver virkeligt. *Tidsskriftet Antropologi*, nr. 59/60, s. 181-200.
- Rasmussen, Jacob Knage (2019) Supported Release of Case Records. I: Bernadette Lynch, Sarah Smed, Adele Chynoweth & Klaus Petersen red. *The Unhelpful Museum: Unblocking Shared Activism and Social Change*. [Upubliceret. Forlag endnu uafklaret].
- Rechtman, Richard (2017) From an Ethnography of the Everyday to Writing Echoes of Suffering. *Medicine Anthropology Theory*, bd. 4, nr. 3, s. 130–142.
- Ricœur, Paul (1984) *Time and Narrative*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rose, Nikolas (1989) *Governing the Soul: The Shaping of the Private Self*. London: Routledge.
- Rose, Nikolas (1996) *Inventing Our Selves*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, Nikolas (2007) *The Politics of Life Itself: Biomedicine, Power, and Subjectivity in the Twenty-First Century*. Princeton: Princeton University Press.

- Rose, Susan (1999) Naming and Claiming. The Integration of Traumatic Experience and the Reconstruction of Self in Survivors' Stories of Sexual Abuse. I: Kim Lacy Rogers, Selma Leydesdorff & Graham Dawson red. *Trauma and Life Stories*. Oxfordshire: Taylor and Francis, s. 160-179.
- Rosenzweig, Roy & David Thelen (1998) *The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life*. New York: Columbia University Press.
- Royal Commission on Aboriginal Peoples, Canada (1996) *Report of the Royal Commission on Aboriginal Peoples: Looking Forward Looking Back*. bd. 1. Government of Canada, Ottawa.
- Rubow, Cecilie (2003) Interviewet som deltagerobservation. I: Kirsten Hastrup red. *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 227-246.
- Runcis, Maija (1998) *Steriliseringar i folkhemmet*. Stockholm: Ordfront.
- Runia, Eelco (2006) Presence. *History and Theory*, bd. 45, nr. 1, s. 1-29.
- Rostbøll, Christian (2006) Hannah Arendt: Magt som handling i fællesskab. I: Carsten Bagge Laustsen & Jesper Myrup red. *Magtens tænkere. Politisk teori fra Machiavelli til Honneth*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag, s. 293 – 314.
- Rubin, David C. (1992) Definitions of Autobiographical Memory. I: Martin A. Conway, David C. Rubin, Hans Spinner & Willem A. Wagenaar red. *Theoretical Perspectives on Autobiographical Memory*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, s. 495-499.
- Rytter, Maria (2001) Børn uden historie. I: *Årbog for Svendborg Museum & Omegns Museum 2001*. Svendborg: Museumsforeningen Svendborg.
- Rytter, Maria (2002) Børn med historie. I: *Årbog for Svendborg Museum & Omegns Museum 2002*. Svendborg: Museumsforeningen Svendborg.
- Rytter, Maria (2003) Dette er mit lille Kvindely – brugen af isolationsstraf på pigehjem i det tyvende århundrede. I: *Årbog for Svendborg Museum & Omegns Museum 2003*. Svendborg: Museumsforeningen Svendborg.
- Rytter, Maria (2011) *Godhavnsrapporten*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Rytter, Maria & Jacob Knage Rasmussen (2015) The Godhavn Inquiry. I: Johanna Sköld & Shurlee Swain red. *Apologies and the Legacy of Abuse of Children in 'Care'*. London: Palgrave Macmillan, p. 97-105.

- Sandell, Richard & Eithne Nightingale (2012) *Museums, Equality and Social Justice*, Routledge: London and New York.
- Samuel, Raphael (1994) *Theatres of Memory*. London: Verso.
- Schacter, Daniel (1996) *Searching for Memory. The Brain, the Mind, and the Past*. New York: Basic Books.
- Smith, Mark (2008) Historical Abuse in Residential Child Care: An Alternative View. *Practice. Social Work in Action*, bd. 20, nr. 1, s. 29-41.
- Segal, Lotte Buch (2016) *No Place for Grief: Martyrs, Prisoners and Mourning in Contemporary Palestine*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Simonsen, Eva & Karen-Sofie Petterson (2015) The Politics of Apology: The Norwegian Case. I: Johanna Sköld & Shurlee Swain red. *Apologies and the Legacy of Abuse of Children in 'Care'*. London: Palgrave Macmillan, s. 114-123.
- Sjørsløv, Inger (1992) For Læseren, Betragtninger over Etnografi og Digtning. *Tidsskriftet Antropologi*, bd. 26, s. 135-151.
- Sjørsløv, Inger (1995) Det metodiske forløb. *Tidsskriftet Antropologi*, bd. 31, s. 177-183.
- Sjørsløv, Inger (2013) *I nære og fjerne verdener*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Sjørsløv, Inger (2015) *Sandhed og genre. Videnskabsteori i antropologi og kulturanalyse*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Sjørsløv, Inger (2017) Ritual Infrastructure. Roads to Certainty in Two Brazilian Religions. *The Cambridge Journal of Anthropology*, bd. 35, nr. 2, s. 65–78.
- Sjørsløv, Inger (2018) Genre: Form, strategi og fortælling. I: Cecilie Rubow, Helle Bundgaard, Hanne Overgaard Mogensen red. *Antropologiske projekter: En grundbog*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Sköld, Johanna (2013) Historical Abuse. A Contemporary Issue: Compiling Inquiries into Abuse and Neglect of Children in Out-of-Home Care Worldwide. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, bd. 14, s. 5–23.
- Sköld, Johanna and Shurlee Swain red. (2015a) *Apologies and the Legacy of Abuse of Children in 'Care'*. London: Palgrave Macmillan.

- Sköld, Johanna & Shurlee Swain (2015b) Introduction. I: Johanna Sköld & Shurlee Swain red. *Apologies and the Legacy of Abuse of Children in 'Care'*. London: Palgrave Macmillan, s. 1-9.
- Sköld, Johanna (2015) Apology Politics: Transnational Features. I: Johanna Sköld & Shurlee Swain red. *Apologies and the Legacy of Abuse of Children in 'Care'*. London: Palgrave Macmillan, s. 13–26.
- Sköld, Johanna (2016) The Truth About Abuse? A Comparative Approach to Inquiry Narratives on Historical Institutional Child Abuse. *History of Education*, bd. 45, nr. 4, s. 492-509.
- Sköld, Johanna & Bengt Sandin (2016) Att delta eller att stå bredvid. Upprättelseprocesser och historikerns risker och möjligheter. *Historisk Tidsskrift*, bd. 136, s. 383-411.
- Smart, Carol (2007) *Personal Life*. Cambridge: Polity Press.
- Smart, Carol (2011) Families, Secrets and Memories. *Sociology*, bd. 45, nr. 4, s. 539-553.
- Statens Offentliga Utredningar (2011) Utredningen om vanvård i den sociala barnvården. Stockholm: SOU.
- Steffen, Vibeke (1996) *Erfaring, fællesskab og forandring: Minnesota-modellen og Anonyme Alkoholikere i Danmark* [ph.d.--afhandling]. København: Institut for Antropologi, Københavns Universitet.
- Steffen, Vibeke (2007) *Sundhedens Veje: Grundbog i Sundhedsantropologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Steller, Karen, Helle Bjerg & Claudia Lenz (2011) ”Hvis farfar bare havde levet endnu...”. I: *TEMP Tidsskrift for historie*, bd. 1, nr. 2, s. 72-91.
- Summerfield, Penny (1998) *Reconstructing Woman's Wartime Lives*. Manchester: Manchester University Press.
- Swain, Shurlee (2015) Institutionalized Childhood: The Orphanage Remembered. *The Journal of the History of Childhood and Youth*. bd. 8, nr. 1, s. 17-33.
- Szulevicz, Thomas (2015) Deltagerobservation. I: Svend Brinkmann & Lene Tanggaard red. *Kvalitative metoder*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 81-96.

- Søland, Birgitte (2015) "Never a Better Home": Growing Up in American Orphanages, 1920–1970. *The Journal of the History of Childhood and Youth*, bd. 8, nr. 1, s. 34-54.
- Sørensen, Grethe (2006) *Barndommens dal*. Thisted: Powerhouse.
- Sørensen, Nils Arne (2010) Erindringssteder. I: *Noter / Historielærerforeningen for Gymnasiet og HF*, nr. 185, s. 13-18.
- Taylor, Charles (1989) *Sources of the self*. Cambridge: Harvard University Press.
- Thane, Pat (1998) Histories of the Welfare State. I: William Lamont red. *Historical Controversies and Historians*. London: Routledge, s. 49-64.
- The Commission to Inquire into Child Abuse (2009) *Final Report of the Commission to Inquire into Child Abuse: Ryan Report*. bd.1. Dublin: Minister for Health and Children
- Thompson, Paul (2000) [1978] *Voice of the Past*. 3. udg. Oxford: Oxford University Press.
- Thomson, Alistair (1994) *Anzac Memories: Living with the Legend*. Clayton: Monash University Publishing Books.
- Thomson, Alistair (2006) Anzac Memories: Putting Popular Memory Theory into Practice in Australia. I: Robert Perks & Alistar Thomsen red. *The Oral History Reader*. 2. udg. London: Routledge.
- Thomson, Alistair (2007) Four Paradigm Transformations in Oral History. *The Oral History Review*, bd. 34, nr. 1, s. 49-70.
- Tjørnhøj-Thomsen, Tine (2003) Samværet. Tilblivelser i tid og rum. I: Kirsten Hastrup red. *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 93-115.
- Tornbjerg, Ole (2015) *Drengen fra Godhavn*. København: Politikens Forlag.
- Torpey, John (2001) "Making Whole What Has Been Smashed": Reflections on Reparations. *The Journal of Modern History*, bd. 73, nr. 2, s. 333-358.
- Trigg, Dylan (2012) *The Memory of Place: A Phenomenology of the Uncanny*. Ohio: Ohio University Press.
- Vanderstaay, Steven (1992) *Street Lives: An Oral History of Homeless Americans*. British Columbia: New Society Publishers.

- Warring, Anette (2004) *Historie, magt og identitet. Grundlovsfejring gennem 150 år*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Warring, Anette (2011) Erindring og historiebrug. Introduktion til et forskningsfelt. I: *Temp. Tidsskrift for historie*, årg. 1, nr. 2, s. 6-35.
- Welzer, Harald (2002) *Opa war kein Nazi: Nationalsozialismus und Holocaust im Familiengedächtnis*. Frankfurt: Fischer Taschenbuch.
- Wennerberg, Tor (2011) *Vi er vores relationer. Om tilknytning, traumer og dissociation*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- West, Tamara (2014) Remembering Displacement: Photography and the Interactive Spaces of Memory. *Memory Studies*, bd. 7, nr. 2, s. 176-190.
- Widerberg, Karin (1995) *Kunskapens kjønn*. Oslo: Pax.
- Widerberg, Karin (2011) Memory Work: Exploring Family Life and Expanding the Scope of Family Research. *Journal of Comparative Family Studies*, bd. 42, nr. 3, s. 329-337.
- Villadsen, Lisa S. (2013) The Regretful Acknowledgement: A Dignified End to a Disgraceful Story? I: Barbara Segaert, m.fl. red. *Public Apology between Ritual and Regret: Symbolic Excuses on False Pretenses or True Reconciliation out of Sincere Regret?* Amsterdam: Rodopi, s. 209-228.
- Williams, Paul (2007) *Memorial Museums. The Global Rush to Commemorate Atrocities*. Oxford: Berg.
- Winter, Jay (2006) Notes on the Memory Boom. War, Remembrance and the Uses of the Past. I: Duncan Bell red. *Memory, Trauma and World Politics*. London: Palgrave Macmillan, s. 54-73.
- Vitus, Kathrine (2015) "Dårlige blikke" og social foragt – affektive praksisser i unges udsathed. I: Torsten Erlandsen, Niels Rosendal Jensen, Søren Langager & Kirsten Elisa Petersen red. *Udsatte børn og unge – en grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Yow, Valerie Raleigh (2016) "Do I Like Them too Much?": Effects of the Oral History Interview on the Interviewer and Vice-Versa. I: Robert Perks & Alistair Thomsen red. *The Oral History Reader*. 2. udg. London: Routledge, s. 54-72.
- Yow, Valerie Raleigh (2015) *Recording Oral History: A Guide for the Humanities and Social Sciences*. 3. udg. New York: Permalink.

Øgendahl, Claus (2000) *Socialpædagogernes historie*. København:
Socialpædagogernes Landsforbund.

Andre kilder

- Academy of Finland Centre of Excellence in the History of Experiences (2018)
”Lived Welfare State”. *University of Tampere*. [Internet]. Tilgængelig fra:
<<https://research.uta.fi/hex/lived-welfare-state/>> [læst: 29.10.2018].
- Anonym (2003) ”Cama og Aabenraa Børnehjem”, *Børnehjem.nu*, 17/9/2003. [læst: 4.11.2018]
- Anonym (2005) ”Hvorfor slog i os?” *Børnehjem.nu*, 2/2/2005. [læst: 4.11.2018]
- Anonym (2005) ”De bedste år i mit liv”, *Børnehjem.nu*, 25/5/2005. [læst: 4.11.2018]
- Anonym (2005) ”Det utrolige”, *Børnehjem.nu*, 30/05/2005. [læst: 4.11.2018]
- Anonym (2005) ”Nærkontakt af tredje grad”, *Børnehjem.nu*, 13/8/2005. [læst: 4.11.2018]
- Anonym (2006) ”hej arne i brasilien”. *Børnehjem.nu*, 13/4/2006. [læst: 4.11.2018]
- Anonym (2006) ”Prinsesse Margrethes Kystsankatorium”, *Børnehjem.nu*, 16/3/2006. [læst: 4.11.2018]
- Anonym (2006) ”Skam?”, *Børnehjem.nu*, 28/4/2006. [læst: 4.11.2018]
- Anonym (2001) ”Ikke ét men mange børnehjem”, *Børnehjem.nu*, 6/8/2011. [læst: 4.11.2018]
- Anonym (2011) ”til charlotte og gode minder”, *Børnehjem.nu*, 3/11/2011. [læst: 4.11.2018]
- Anonym (2011) ”Godhavnsbank”, *Børnehjem.nu*, 4/11/2011. [læst: 4.11.2018]
- Anonym (2005) ”Man gjorde børn fortræd”, *Børnehjem.nu*, 2/3/2015. [læst: 4.11.2018]
- Baglandet (2018) ”Baglandet”. *Baglandet* [internet]. Tilgængelig fra:
<<http://www.baglandet.net/>> [læst: 30.10.2018].
- Damsgaard, Else (2013) ”Mit liv som børnehjemsunge” *Anbragtihistorien.dk* [internet]. Tilgængelig fra:
<http://www.anbragtihistorien.dk/fortael/fortaellinger.html?view=storycontent&story_id=137> [læst: 30.10.2018].
- Danmarks Domstole (2015) ”Dom i Godhavns-sagen”. *Danmarks Domstole*. [Internet]. Opdateret: 23.04.2015. Tilgængelig fra:

<<http://www.domstol.dk/KobenhavnsByret/nyheder/domsresumeer/Pages/DomiGodshavns-sagen.aspx>> [læst: 17.10.2018].

Danmarks Domstole (2017) ”Domsresuméer”. *Danmarks Domstole*. [Internet].

Opdateret: 14.11.2017. Tilgængelig fra:

<<http://www.domstol.dk/oestrelandsret/nyheder/domsresumeer/Pages/For%C3%A6ldelseafkravomgodtg%C3%B8relsefortortianledningafopholdp%C3%A5institutionenGodhavnfra1962til1965.aspx>> [læst: 17.10.2018].

Danmarks Radio (1999) *Sporløs* [dokumentar].

Danmarks Radio (2010) *Ved du hvem du er?* [livsstilsprogram].

Danmarks Radio (2018) *Forsvundne arvinger* [livsstilsprogram].

Danske Film (2016) ”Der kommer en dag”. *Danske Film*. [Internet]. Tilgængelig fra: <<https://danskefilm.dk/film.php?id=2303>> [læst: 17.10.2018].

Danske Slægtsforskere (2018) ”Slægtsforskning”. *Danske slægtsforskere* [internet].

Tilgængelig fra: <<https://www.slaegtogdata.dk/>> [læst: 30.10.2018].

Eriksen, Christina Toustrup (2017) Rædslerne fra barndommen hjemsøger dem stadig: - Vi var bange, hver gang vi skulle i seng. TV2 Nyhederne [internet], 19. marts 2017. Tilgængelig fra: <<http://nyheder.tv2.dk/samfund/2017-03-19-raedslerne-fra-barndommen-hjemsoeger-dem-stadig-vi-var-bange-hver-gang-vi-skulle>> [læst: 30.10.2018].

Farmand, Frede (2018) ”Frede Farmandsite”. *YouTube* [internet]. Tilgængelig fra: <<https://www.youtube.com/channel/UCRBEj8Q0fB6zy-oDvmw1PQw>> [læst: 30.10.2018].

Farmand, Frede (2014) ”Fadervor, du som er i himlen”. *YouTube* [internet].

Tilgængelig fra: <<https://www.youtube.com/watch?v=PivkiLtpJ4Q>> [læst: 30.10.2018].

Folketinget (1969) ”Spørgsmål til ministre 22/ 1 69: Spørgsmål til ministre”. I: *Folketingets forhandlinger*. København: J. H. Schultz, s. 187-188.

Folketinget (2011) ”Samrådsmøde”. *Folketinget*. [Internet]. Tilgængelig fra:

<<https://www.ft.dk/aktuelt/webtv/video/20101/sou/td.808120.aspx?from=02-05-2011&to=16-10-2011&selectedMeetingType=Udvalg&committee=SOU&as=1#player>> [læst: 17.10.2018].

Folketinget (2015-2016a) ”B 55 Forslag til folketingsbeslutning om en officiel undskyldning til personer, der har været misrøgtet på statens sociale institutioner”. *Folketinget*. [Internet]. Tilgængelig fra: https://www.ft.dk/samling/20151/beslutningsforslag/B55/som_fremsat.htm [læst: 17.10.2018].

Folketinget (2015-2016b). ”B 55 Forslag til folketingsbeslutning om en officiel undskyldning til personer, der har været misrøgtet på statens sociale institutioner. 1. behandling”. *Folketinget*. [Internet]. Tilgængelig fra: <https://www.ft.dk/samling/20151/beslutningsforslag/B55/BEH1-54/forhandling.htm> [læst: 17.10.2018].

Folketinget (2015-2016c) ” B 55 Forslag til folketingsbeslutning om en officiel undskyldning til personer, der har været misrøgtet på statens sociale institutioner. 1. behandling: forhandling”. *Folketinget*. [Internet]. Tilgængelig fra: <https://www.ft.dk/samling/20151/beslutningsforslag/B55/BEH1-54/forhandling.htm> [læst: 17.10.2018].

Folketinget (2017-2018). ”L 31 Forslag til lov om ændring af straffeloven, lov om forældelse af fordringer, lov om erstatningsansvar og lov om erstatning fra staten til ofre for forbrydelser”. *Folketinget*. [Internet]. Tilgængelig fra: <https://www.ft.dk/samling/20171/lovforslag/l31/index.htm> [læst: 17.10.2018].

Forsorgsmuseet (2004) ”Børnehjem.nu”. *Børnehjem.nu* [internet]. Tilgængelig fra: <http://www.boernehjem.nu/> [læst: 30.10.2018].

Forsorgsmuseet (2013) ”Anbragtihistorien.dk”. Anbragtihistorien.dk [internet]. Tilgængelig fra: <http://www.anbragtihistorien.dk> [læst: 30.10.2018].

Fængslet (2018) ”Fængslet”. *Fængslet* [internet]. Tilgængelig fra: <https://faengslet.dk/> [læst: 30.10.2018].

Graae, Bodil (1969) *Her er et barn* [DR-dokumentar].

Howitz, Frantz (2016) *Børnene fra Kildebjerget* [dk4-dokumentar]. Tilgængelig fra: <https://www.dk4.dk/item/3001/bornene-fra-kildebjerget> [læst: 30.10.2018].

Kino (2016) ”Der kommer en dag”. *Kino*. [Internet]. Tilgængelig fra: <https://www.kino.dk/film/d/de/der-kommer-en-dag> [læst: 17.10.2018].

Linnebjerg, Flemming (2016) Dagens ret: Tørre tæsk - sådan var det på børnehjemmet. *Frederiksberg Dagblad* [internet], 21.10.2016. Tilgængelig fra:

- <https://www.fyens.dk/Fredericia/Dagens-ret-Toerre-taesk-saadan-var-det-paa-boernehjemmet/artikel/3196139>> [læst: 30.10.2018].
- Nagel, Allan (2003) *Børnehjemsunger* [DR radiodokumentar].
- Nielsen, Jesper W. (2016) *Der kommer en dag* [Nordisk Film].
- Nielsen, Palle (2017) Tredje demonstration nu med fakkeloptog i Hjørring. *Hjørring Avis* [internet]. Tilgængelig fra: <http://www.xn--hjrtingavis-hgb.dk/2017/10/25/tredje-demonstration-nu-med-fakkeloptog-i-hjoerring>> [læst: 30.10.2018].> [læst: 31.10.2018].
- Olsen, Ole Andkjær (2017) "Overgangsobjekt", i: *Den store danske* [internet]. København: Gyldendal. Tilgængelig fra: http://denstoredanske.dk/Krop,_psyke_og_sundhed/Psykologi/Psykodynamik,_terapiformer_og_begreber/overgangsobjekt> [læst: 19.10.2018].
- SAGE (2018) "Memory Studies". *SAGE Publishing*. [Internet]. Tilgængelig fra: <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/journal/memory-studies#description>> [læst: 29.10.2018].
- Sand, Jeppe (2017) *Hvis nogen havde lyttet* [Odense Teater].
- Skov, Rikke (2005) *Drengehjemmet* [DR tv-dokumentar].
- Svendborg Museum (2013) "Anbragt i historien". *Anbragt i historien* [internet]. Tilgængelig fra: <http://www.anbragtihistorien.dk/>> [læst: 30.10.2018].
- Thomsen, Stine (2017) Tidligere børnehjemsbarn: Jeg fik tæsk for at cykle. *DR Nyheder* [internet]. Tilgængelig fra: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/tidligere-boernehjemsbarn-jeg-fik-taesk-cykle>> [læst: 14.10.2018].
- Vaaben, Line (2017) 'De skal vide, at journalen ikke er den hellige gral'. *Information* [internet]. 10.06.2017. Tilgængelig fra: <https://www.information.dk/moti/2017/06/videre-journalen-hellige-gral> > [læst: 30.10.2018].
- Weinreich, Torben (2012) "Gunnar Jørgensen", i: *Historien om børnelitteratur* [internet]. København: Gyldendal. Tilgængelig fra: http://denstoredanske.dk/Historien_om_b%C3%B8rnelitteratur/B%C3%B8rnene,_de_v%C3%A6rgel%C3%B8se_-_b%C3%B8rnelitteraturen_1918-1964/Drengeromanerne/Gunnar_J%C3%B8rgensen> [læst: 30.10.2018].

Wollesen, Søren (2013) ”Kildebjerget – et skelsættende og afgørende vigtigt bekendtskab”, *Anbragtihistorien.dk* [internet]. Tilgængelig fra: <http://www.anbragtihistorien.dk/fortael/fortaellinger.html?view=storycontent&story_id=361> [læst: 30.10.2018].

Wright, Katie, Shurlee Swain & Johanna Sköld (2017) ”Browse Inquiries”. *The Age of Inquiry: A Global Mapping of Institutional Abuse Inquiries*. [Internet]. Tilgængelig fra: <http://www.lib.latrobe.edu.au/research/ageofinquiry/browse_inquiries.htm> [læst: 17.10.2018].

Resume

I mere end et årti har fortællinger om svigt og overgreb under den danske børneforsorg i perioden fra 2. Verdenskrig og frem til cirka 1980 indtaget en fremtrædende plads i det offentlige rum. Det skyldes ikke mindst, at en gruppe tidligere børnehjemsbørn fra Dreng- og Skolehjemmet Godhavn kaldt Landsforeningen Godhavnsdrene har kæmpet for en officiel undskyldning fra staten.

Denne afhandling handler om tidligere børnehjemsbørn, som i dette erindringspolitiske landskab har besluttet sig for at ”åbne skuffen” – for at konfrontere sig selv og andre med erindringer, som før har været omgærdet af stilhed eller glemsel. Formålet er at undersøge, hvordan tidligere børnehjemsbørn gennem en aktiv beskæftigelse med egen historie forsøger at transformere selvet og den sociale verden.

Empirisk bygger afhandlingen på et omfattende feltarbejde forankret på Danmarks Forsorgsmuseum, som i flere år har beskæftiget sig med børneforsorgens historie – herunder historien om Godhavn. Museet får ugentligt henvendelser fra tidligere børnehjemsbørn, som enten søger informationer, eller ønsker at gøre deres version af historien gældende. Jeg har sammen med disse mænd og kvinder skabt et sammensat empirisk materiale, som giver en nuanceret indsigt i forskellige måder at skabe mening med og håndtere erindringer fra en opvækst på børnehjem.

Analytisk undersøger jeg den aktive beskæftigelse med egne erindringer som et erindringsarbejde, hvor erindringer transformeres fra noget, som overvejende er båret i kroppen og vævet ind i hverdagens levede liv, til noget, som har en ydre form og hermed kan gøres til genstand for refleksioner, erkendelser, bearbejdning og social kritik. Jeg argumenterer for, at erindringsarbejdet således kan betragtes som en form for aktiv udøvelse af kritisk subjektivitet, der gør det muligt at få en vis kontrol over sin egen historie, omdanne fornemmelsen af, hvem man er, og bringe egne erfaringer ind i den offentlige samtale som et fælles etisk og politisk anliggende.

I mine konkrete analyser viser jeg, hvordan tidligere børnehjemsbørns erindringsarbejde er blevet aktualiseret af Godhavn som delt erindringssted. Hermed er der blevet skabt en interesse og villighed til at lytte til og tro på tidligere

børnehjemsbørns beretninger i offentligheden og en betydningsramme, der gør det lettere at artikulere egne erindringer. Jeg viser samtidig, hvordan erindringsarbejdets transformative potentiale aktiveres gennem helt konkrete og håndgribelige praksisser og processer. Især peger jeg på, hvordan fortællinger og materialiteter som biografiske ting, fysiske steder, fotografier, mapper og album anvendes som virkemidler, hvormed fortiden eksternaliseres, omfortolkes og formgives på ny. Særligt fremhæver jeg erindringsbogen som en materialisering af selvets transformation, som samtidig kan fungere som en selvstændig erindringspolitisk aktør i det offentlige rum.

Afhandlingen er udarbejdet i grænselandet mellem historie og antropologi og belyser fortidens nærvær i nutiden. Gennem afhandlingen bidrager jeg til erindringsforskningen med viden om et hidtil underbelyst område – nemlig hvordan mennesker gennem aktivt og kreativt erindringsarbejde forholder sig til, reflekterer over og forsøger at vriste sig fri af den måde, fortiden har formet dem på.

Abstract

For more than a decade, narratives about neglect and abuse of children placed in out-of-home care in Denmark from the end of World War Two and onwards have been a centre of attention in public space, not least because of the struggle to obtain an official apology from the Danish state – a struggle undertaken by the National Association of Godhavn’s Boys, a group of former institutionalised children or care-leavers from the Boys’ Home Godhavn.

The thesis deals with care-leavers who, in this particular historical landscape of memories, have decided to ”open the drawer” in order to confront themselves and others with experiences, previously surrounded by silence or oblivion. The aim is to examine how care-leavers try to transform their inner selves and their social surroundings by engaging themselves in their personal history.

Empirically, the thesis is based on comprehensive field work at the Danish Welfare Museum. For more than a decade, the museum has exhibited and undertaken research, related to the history and lives of children placed in out-of-home care, including the story of Godhavn. On a weekly basis, care-leavers contact the museum to ask for information or to share their personal version of the larger narrative. In collaboration with some of these men and women, I have created a multi-layered empirical material, which provides a nuanced insight into the multiple ways of making sense of and handling memories of an institutionalised childhood and adolescence.

Analytically, I examine the practices and processes of engagement with the past as memory-work, which has a transformative potential. By working on and with the past, the memories change from something carried within the body and interwoven with everyday life to something obtaining an outer shape, which can be subject to reflection, recognition and social critique. I will argue that memory-work can be seen as an active performance of critical subjectivity, which enables a certain control with one’s life story and allows a reshaping of one's self. At the same time, the critical subjectivity activated through memory-work makes it possible to bring personal experiences into the public debate as a shared ethical and political issue.

In the actual analysis, I show how the memory work of care-leavers has been actualised by the formation of Godhavn as a site of memory creating a space where

others show an interest as well as a willingness to listen to and believe in the narratives of care-leavers. At the same time, Godhavn as a site of memory has established a frame of meaning in which articulating and making sense of one's own memories have become easier.

I also show how the transformative potential of memory-work is activated through specific practices and processes. In particular, I show how narratives and materialities like biographical objects, places and buildings, photographs, folders and albums are used as means for an externalisation, reinterpretation and renewed formulation of the past. I especially draw attention to written biographies as a materialisation of the transformation of the self, whereas the published book can function as an independent political actor in the public sphere.

The thesis is historically and anthropologically composed and throws light on the presence of the past in the present. Through my thesis, I contribute to the field of memory studies with knowledge about a hitherto underexposed field: How human beings, through active and creative memory-work, relate to, reflect on and try to break free from the way they have been shaped by the past.

Bilag

Bilag 1: Informanter

Anna Jørgensen Lund (f. 1958) anbragt på Børnehjemmet Erritsøhus i Fredericia sammen med sine fire søskende i 1959, fordi forældrene ifølge journalen var ” ude af stand til, at tage vare på børn og hjem.” Boede på Erritsøhus frem til 1974 og var herefter tre år på kostskole, hvorfra hun afsluttede gymnasiet. Anna er gift, har tre børn, er uddannet som P.D. specialpædagog og har arbejdet som pædagogisk leder. Begyndte at beskæftige sig aktivt med sin egen historie i 2014 i første omgang gennem slægtsforskning.

- Interview ifm. Ernas havefest d. 10. juni 2017
- Interview om erindringsarbejde på Danmarks Forsorgsmuseum d. 28. august 2017

Arne Roel Jørgensen (f. 1951) blev grundet morens sygdom og pjækkeri fra skolen anbragt på børnehjemmet Fagerlund i Svaneke på Bornholm 1962. I 1966 kom han videre til Dreng- og skolehjemmet Godhavn i Tisvildeleje, hvor han boede, til han var 16 år. Har levet et omtumlet ungdomsliv og har børn fra flere ægteskaber. Senere har han arbejdet som IT-ekspert. Fik i 2014 bevilget førtidspension pga. PTSD. Arne begyndte at beskæftige sig aktivt med egne erindringer i 2004, hvor han skrev sin beretning på *Børnehjem.nu*, medvirkede i dokumentaren *Drengehjemmet* (2005) og var med til at oprette foreningen Godhavnsdrene, hvor han siden har været talsmand og frontkæmper sammen med Poul Erik Rasmussen.

- Foredrag og filmforevisning på Danmarks Forsorgsmuseum d. 28. august 2016
- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum for Godhavnsdrene d. 5. december 2016
- Uformelle samtaler ved forskellige sociale arrangementet knyttet til Godhavnsdrenenes kamp for en officiel undskyldning

Asta Larsen (f. 1948) anbragt på spædbørnshjem, til hun som treårig kom til Børnehjemmet Erritsøhus i Fredericia, hvor hun boede, til hun fyldte 18 år. Asta er mor til fem børn, er uddannet som sygemedhjælper og barneplejerske og har arbejdet med alt fra ”børn til brolægning”.

- Livshistorieinterview på Danmarks Forsorgsmuseum d. 2. oktober 2017

Bente Nielsen (f. 1963) anbragt på Kolding Børnehjem grundet omsorgssvigt i hjemmet og kom senere i familiepleje. Bente er uddannet psykoterapeut og har arbejdet som leder af Baglandet i Århus, et netværks- og rådgivningscenter for

tidligere anbragte, og er næstformand i Tabuka, Landsforeningen for nuværende og tidligere anbragte.

- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum d. 11. september 2017

Birgitte Breiner (f. 1945) barn af dansk mor og tysk far. Birgitte blev anbragt på et spædbørnshjem i Kerteminde og senere Christian X's spædbørnshjem i Lyngby fra ca. efteråret 1945 til august 1948, hvor hun blev adopteret. Birgitte er gift, har et barn, er uddannet sygeplejerske, sundhedsplejerske og gestaltterapeut og har arbejdet indenfor børne- og familieområdet. Hun søgte sin biologiske slægt efter sin adoptivmors død i 1987 og er i dag formand for Danske Krigsbørns Forening og holder foredrag om "tyskerpigerne" og deres skæbne.

- Mindemandag og foredrag om at være krigsbarn på Danmarks Forsorgsmuseum d. 14. marts 2018
- Telefoninterview om erindringsarbejde d. 9. maj 2018

Connie (anonymiseret) (f. 1959) var gennem den tidlige barndom flere gange anbragt ifm. morens sygdom, bl.a. på Mødrehjemmet i Valby og Børnehjemmet Godthåb. Har desuden været på Julemærkehjemmet i Fensmark ved Kollund omkring 1966-1967. Connie er fraskilt og har en datter. Hun er uddannet social- og sundhedsassistent og har arbejdet inden for dette område. Begyndte at beskæftige sig med sin egen historie ifm. morens død i 2016.

- Mindemandag om spædbørnshjem på Danmarks Forsorgsmuseum d. 7. november 2016

Elisabeth (anonymiseret) (f. 1953) blev pga. sin mors sygdom anbragt på Ungbos Ungdomspension Hjulmagerstien på Amager 1969-1972. Elisabeth er fraskilt, har en datter og arbejder som tekstforfatter og konsulent.

- Livshistorieinterview hos Elisabeth d. 7. september 2016

Erik Jacobsen (f. 1951) boede grundet problemer mellem forældrene i perioder hos sin mormor. Fra ca. 1952-1953 var han anbragt på Observationshjemmet Bispebjerg og fra 1955-1968 på Behandlingshjemmet Sølyst i Risskov. Erik er uddannet bogbinder, men har store dele af livet været uden fast arbejde og fik tilkendt førtidspension i 1991. Aktiv i Baglandet i Århus, et mødested for tidligere anbragte.

- Fokusgruppeinterview om *Der kommer en dag* i Baglandet i Århus d. 28. april 2016.
- Livshistorieinterview hos Erik d. 4. juli 2016

Erna Lund Hansen (f. 1953) blev ifm. morens indlæggelse på psykiatrisk hospital anbragt på Børnehjemmet Erritsøhus i Fredericia sammen med sine søskende i 1959, hvor hun boede frem til 1970. Er gift, har tre børn og er uddannet og har

arbejdet som sygeplejerske. Erna begyndte at beskæftige sig aktivt med sin egen historie i 2016.

- Interview om erindringsarbejde på Danmarks Forsorgsmuseum d. 17. oktober 2016
- Uformelle samtaler ved havefest d. 10. juni 2017
- Uformelle samtaler ved filmforevisning og foredrag på Forsorgsmuseet d. 28. august 2017
- Uformelle samtaler foran Østre Landsret ifm. retssag d. 17. oktober 2017

Esther Langsted (f. 1947) blev ifm. farens skilsmisse anbragt på Børnehjemmet Møllebakken i Sdr. Højrup 1959-1963. Esther er fraskilt, mor til tre børn og er uddannet og har arbejdet som pædagog. Er forfatter til bøgerne *Alle gode gaver. En børnehjemspiges erindringer* (2010) og *Stellas stemme* (2012). Esther er aktiv foredragsholder og medvirkede i 2017 i teaterstykket *Hvis nogen havde lyttet*, hvor hun fortalte sin historie.

- Interview om erindringsarbejde hos Esther d. 13. januar 2017.

Frede Farmand (f. 1945) blev født udenfor ægteskab og efterladt på Fødselsstiftelsen i Odense, herefter anbragt på Spædbørnshjemmet Aaløkkegaard, senere overført til afdelingen for de større børn på Børnehjemmet Aaløkkegaard. I 1955 flyttede børnehjemmet til det Struckske Børnehjem i Tønder. I 1962 kom Frede til Lærlingehjemmet Ny Møllegaard i Odense og blev herfra udskrevet i 1963. Frede er fraskilt og far til to børn og han har arbejdet som selvstændig arkivar og forfatter. Har skrevet *Barn nr. 33. Et barnerequiem* (2016), som har dannet afsæt for teaterstykket af samme navn.

- Interview om erindringsarbejde hos Frede d. 8. marts 2016.
- Besøg på Danmarks Forsorgsmuseum sammen med fhv. frk. Thastum d. 6. september 2016
- Samtaler før, under og efter teaterstykket *Barn nr. 33*, Odense d. 2. november 2017

Grethe Behnke Larsen (f. 1946) blev efter farens selvmord anbragt på Hornbæk Optagelseshjem ad to omgange i perioden 1953-1958. Hun blev herefter anbragt på Hjortebjerg Skole, Københavns Kommunes Ungdomshjem i Espergærde og Børnehjemmet Bøgholt i Viby frem til 1963. Undervejs blev hun indlagt flere gange på psykiatriske hospitaler. Er mor til to børn. Grethe begyndte at beskæftige sig med sine egne erindringer ifm. et psykoterapeutisk forløb i 1995. Er forfatter til *Måske hjemme* (2010) og har indsendt tekst til Danmarks Forsorgsmuseum i 2013. Hendes erindringer indgår i *På kanten af velfærdsstaten* (2015).

- Interviewet ifm. *Godhavnsrapporten* d. 27. maj 2010 af Jacob Knage Rasmussen

- Interview om erindringsarbejde hos Grethe d. 9. marts 2016

Hans M. Becker (f. 1945) blev, da faren var tysk soldat, efter krigens afslutning tre uger gammel anbragt på spædbørnshjemmet i Hjembæk, hvor han var i syv måneder. Grundet morens psykiske sygdom blev han atter i 1953 anbragt udenfor hjemmet på Hellerup Optagelseshjem, Snekkerstens Optagelseshjem og et børnehjem i Nykøbing Falster. Hans er gift og har to voksne børn. Han er udlært bygningsmaler og har arbejdet som salgschauffør, distriktsleder og selvstændig erhvervsdrivende. Som pensionist begyndte Hans i 2010 at bedrive slægtsforskning.

- Mindemandag og foredrag om at være krigsbarn på Danmarks Forsorgsmuseum d. 14. marts 2018

Helle (anonymiseret) (f. 1965) kom som toårig på Kolding Børnehjem med sine søskende grundet omsorgssvigt i hjemmet. Blev som syvårig anbragt i familiepleje, hvor hun boede, til hun blev udskrevet fra børneforsorgen. Helle er fraskilt, på kontanthjælp og har haft forskellige ufaglærte job. Hun er aktiv i Baglandet i Århus, et mødested for tidligere anbragte

- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum d. 4. april 2016.
- Fokusgruppeinterview om *Der kommer en dag* i Baglandet i Århus d. 28. april 2016.
- Livshistorieinterview hos Helle d. 29. april 2016.

Henriette (anonymiseret) (f. 1960) var fra midten af 1960'erne på forskellige julemærkehjem og fra 1967 og til midten af 1970'erne ad flere omgange anbragt på Bolbro Børnehjem i Odense grundet svigt i hjemmet. Henriette kom siden på kostskole. Er fraskilt og har fem børn. Henriette fik i 1989 tilkendt førtidspension og er uddannet psykoterapeut, husholdningslærer og hovmester.

- Livshistorieinterview hos Henriette d. 30. juni 2016

Hjalmar Kinner (f. 1962) blev født udenfor ægteskab og anbragt på to spædbørnshjem i Tyskland, hvorefter han blev hentet til Danmark, hvor moren i mellemtiden var blevet gift. Fra 1970-1979 anbragt på Optagelseshjemmet Skansen i Fredericia – afbrudt af ophold i plejefamilie. Hjalmar er fraskilt, far til tre børn og uddannet møbelpolstrer og pædagog, men fik i 2014 førtidspension grundet PTSD. Begyndte at beskæftige sig med egne erindringer i 2012 efter sin skilsmisse. Hans fortælling er gengivet i *På Kanten af velfærdsstaten* (2015).

- Livshistorieinterview ifm. "Anbragt i historien" gennemført af Jacob Knage Rasmussen d. 5. april 2013
- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum d. 4. april 2016
- Fokusgruppeinterview om *Der kommer en dag* d. 28. april 2016

- Interview om erindringsarbejde hos Hjalmar d. 31. maj 2016 og d. 26. juni 2017
- En række uformelle telefonsamtaler og samtaler ved forskellige sociale arrangementet knyttet til Danmarks Forsorgsmuseum eller Godhavnsdrene

Inge Asferg (f. 1939) blev i 1943 anbragt på børneoptagelseshjemmet Højvang i Århus. I 1945 kom hun videre til Kong Christian IX's Børnehjem i Århus. Kom hjem til sin mor i 12-års alderen. Er gift og har to børn. Inge er uddannet og har arbejdet som sygehjælper, kursusleder og hjemmehjælpsleder. Hun har i 16 år siddet i børnehjemmets bestyrelse og er bestyrelsesmedlem i Foreningen Venner af Kong Christian IX's Børnehjem.

- Livshistorieinterview hos Inge d. 17. august 2016
- Uformel snak under julebanko på Kong Christian IX's Børnehjem d. 15. november 2016
- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum for tidligere børnehjemsbørn fra Kong Christian IX's Børnehjem d. 9. januar 2017

Inge Sonja Nielsen (f. 1951) blev tvangsfjernet fra hjemmet og anbragt på Louise Stiftelsen i Sorø i midten af 1950'erne. Har efterfølgende været anbragt på Pigeheimmet Hjortebjerg i Falster, Ikast Erhvervsskole og Behandlingshjemmet Bøgholt i Viby. Er flere gange gennem barndommen blevet indlagt på psykiatriske hospitaler. Mor til fire børn og fraskilt. Inge er uddannet og har arbejdet som sygehjælper i 32 år.

- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum d. 27. juni 2016
- Livshistorieinterview hos Inge d. 23. august 2016

Jan Andersen (f.1948) blev som helt lille indlagt på Børnepsykiatrisk Hospital i Bispebjerg og senere anbragt på Rågelund Dreng- og Lærlingehjem i perioden 1959-1968. Er gift, har to børn, uddannet pædagog og har haft eget rejsebureau. Henvendte sig til museet ifm. *Godhavnsrapporten* og senere ifm. filmen *Der kommer en dag*.

- Telefonsamtale om filmen d. 3. maj 2016
- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum d. 20. juni 2016

Jan (anonymiseret) (f. 1962) var gennem den tidlige barndom anbragt i kortere perioder på forskellige børnehjem til han ca. 1966 blev anbragt på Børnehjemmet Dommergården nær Vejle og herefter i 1971 på Esbjerg Børnehjem. Jan blev senere anbragt på bl.a. Landerupgaard ved Kolding og Ungdomshjemmet Birkelund i Odense. Har levet et omtumlet liv på kanten af samfundet.

- Genbesøg på børnehjem m.m. d. 6. juli 2016

Jan Bihrmann (f. 1940) blev anbragt efter morens død på Christian IX's Børnehjem i Århus 1948-1955. Jan er gift og har to børn og en plejesøn. Han er uddannet mekaniker og har været indsatsleder i brandvæsnet. Jan har i 35 år været formand i Foreningen Venner af Kong Christian IX' Børnehjem. Henvendte sig til Danmarks Forsorgsmuseum 2013 ifm. projektet "Anbragt i historien".

- Uformel snak under julebanko på Kong Christian IX's Børnehjem d. 15. november 2016
- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum for tidligere børnehjemsbørn fra Kong Christian IX's Børnehjem d. 9. januar 2017

Jan Christensen (f. 1953) blev, efter moren forlod hjemmet, anbragt på Optagelseshjemmet Fjordlyst i 1963 med sine to brødre, Bo og Per, hvor de boede frem til 1972. Er gift og har to børn. Er uddannet pædagog og har i mere end tyve år været leder af flere sociale døgn- og daginstitutioner. Jan begyndte at skrive sine erindringer i 1982 ifm. en terapeutisk uddannelse og sendte sin beretning til Danmarks Forsorgsmuseum i 2013. Besøgte museet med sine brødre Bo og Per. Bo Christensen (f. 1952) er uddannet kopist og har haft et langt arbejdsliv indenfor den grafiske branche. Han har to voksne drenge. Jans tvillingebror Per (f. 1953) er uddannet grafisk trykker og har drevet selvstændigt trykkeri i omkring 35 år. Per er far til to piger.

- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum d. 29. august 2016

Jan Helgesen (f. 1950) blev anbragt på Kysthospitalet Kalundborg i 1955 og herefter på Optagelseshjemmet Emdrupgaard i København, Nyborg Børnehjem, Dreng- og Skolehjemmet Godhavn i Tisvildeleje og Hvidborg Ungdomshjem i København, hvorfra han blev udskrevet ca. 1967. Far til en datter han først har fået kontakt til, da hun var voksen. Jan har arbejdet som lastbil- og buschauffør. Er aktiv i Godhavnsdrene.

- Åbent hus på Godhavn d. 4. juni 2016
- Besøg på Danmarks Forsorgsmuseum og samtaler med Sarah Smed d. 2. august 2017
- Uformelle samtaler ved forskellige sociale arrangementet knyttet til Godhavnsdrengenes kamp

Jan Vogel (f. 1952) blev født af ugift mor og anbragt på spædbørnsafdelingen på Kong Frederik VII's Stiftelse på Jægerspris Slot. Senere overført til Børnehjemmet Skovlyst også under Stiftelsen, hvor han boede, til han var 17 år. Jan har været i det samme forhold i mere end 40 år og har to børn. Han har arbejdet som vært på lokalradioer og været politisk engageret. Sendte sine skriftlige erindringer til Danmarks Forsorgsmuseum juni 2016.

- Uformelle telefonsamtaler d. 15. juni 2016 og d. 30. september 2016

Jens Bressendorff-Madsen (f. 1946) blev efter farens død anbragt med sine søskende på Brede Plejehjem i Kongens Lyngby 1949 og kom i 1955 videre til Børnehjemmet Kana i Jørlunde og året efter til Barnets Hus i Munkerup, hvor han boede frem til 1960. Jens er far til to børn og fraskilt. Han er uddannet og har arbejdet som murer og lærer. Begyndte at beskæftige sig aktivt med sine erindringer i 2010, hvor han skrev sin historie. Sendte sin beretning til Danmarks Forsorgsmuseum i 2013.

- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum d. 20. juni 2016

Jørgen Pedersen (f. 1948) blev født af ugift mor og boede hos plejeforældre til plejemorens død, hvorefter han blev anbragt på Christian d. IX's Børnehjem i Århus i 1957 og otte år frem. Jørgen har været gift i 50 år, har to børn og har arbejdet som sælger. I mere end 30 år har han været bestyrelsesmedlem i Foreningen Venner af Kong Christian IX's Børnehjem.

- Uformel snak under julebanko på Kong Christian IX's børnehjem d. 15. november 2016
- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum for tidligere børnehjemsbørn fra Kong Christian IX's Børnehjem d. 9. januar 2017

Kaj Sørensen (f. 1939) og hans søskende havde efter morens død i 1945 forskellige husmoderafløsere, til de blev anbragt på Erlev Børnehjem hvor Kaj boede i perioden 1951-1960. Kaj er gift med Eva, som var anbragt på Erlev 1957-1960. Sammen har de en søn. Kaj er uddannet murer og bygningskonstruktør og har arbejdet som bygningskonduktør ved staten. Han har skrevet sine beretninger ifm. tildelingen af Dronningens 40 års-fortjenstmedalje og har løbende været i kontakt med Danmarks Forsorgsmuseum med donationer samt et ønske om at få den gode fortælling om børnehjem frem i lyset.

- Genbesøg på Erlev Børnehjem sammen med Eva, Ruth og Else d.12. maj 2016

Karen Beatrice Thomsen (f. 1944) er barn af dansk mor og tysk soldat. Blev i 1947 tvangsfjernet med sine to mindre søstre og anbragt på Lyshøj Spædbørnshjem i Sønderborg. Kom i 1948 videre til Børnehjemmet i Højer, hvor hun boede frem til 1961. Karen er gift og har to børn. Hun er uddannet og har arbejdet som pædagog. Begyndte første gang at forske i egen slægt efter morens død i 2001 og tog det op igen i 2005, da hun var gået på efterløn.

- Mindemandag og foredrag om at være krigsbarn på Danmarks Forsorgsmuseum d. 14. marts 2018

Kristian (anonymiseret) (f. 1963) blev født af ugift mor og anbragt på Bethesda Mødre- og Spædbørnshjem i Århus 1963-1967, hvorfra han blev overført til Kong Christian IX's Børnehjem i Århus. Boede fra ca. 1970 i tre år hos sin mor, inden

han blev tvangsfjernet og igen anbragt på Kong Christian IX's Børnehjem frem til 1980. Er uddannet og har arbejdet som socialpædagog, men har siden 2007 kæmpet for førtidspension grundet arbejdsrelateret PTSD. Kristian er aktiv bruger af Baglandet, mødestedet for tidligere anbragte og er bestyrelsesmedlem i Foreningen Venner af Kong Christian IX's Børnehjem

- Livshistorieinterview gennemført af Jacob Knage Rasmussen d. 25. februar 2016
- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum d. 4. april 2016
- Fokusgrupeinterview om *Der kommer en dag* d. 28. april 2016
- Interview om erindringsarbejde i Baglandet d. 2. juni 2016
- Uformel snak under julebanko på Kong Christian IX's Børnehjem d. 15. november 2016
- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum for tidligere børnehjemsbørn fra Kong Christian IX's Børnehjem d. 9. januar 2017

Lilian Søndberg (f. 1942) blev grundet fattigdom anbragt på Optagelseshjemmet Børnely i Kokkedal 1947 og kom herefter til Børnehjemmet ved Vejle Fjord i Bredballe ved Vejle, hvor hun boede, til hun var 17 år. Mor til to børn og skilt. Lilian er uddannet og har arbejdet som lærer, til hun selv fik børn. Er aktiv i Baglandet i København.

- Livshistorieinterview hos Lilian d. 14. juli 2016
- Løbende mailkorrespondance

Lizette Brønd Christensen (f. 1957) blev født udenfor ægteskab og var i den tidlige barndom ad to omgange anbragt på Spædbørnehjemmet Norges Minde i København og formentlig også Solbakken i Valby. Henvendte sig som 15årig i 1972 selv til børneværnet og kom herefter på Ungdomspensionen Limfjordshøj, hvor hun boede, til hun blev 17 år. Har fire børn fra to forhold. Hun er kontoruddannet, har løbende taget efteruddannelser og har arbejdet som fuldmægtig i en kommune. Begyndte at beskæftige sig med sin egen historie omkring 2008 og tog erindringsarbejdet op igen, efter hun så børnehjemsudstillingen på Danmarks Forsorgsmuseum i foråret 2018. Har indsendt sine erindringer til museet i 2018

- Mailkorrespondance 2018
- Uformel samtale under besøg på Danmarks Forsorgsmuseum d. 11. september 2018

Michael Gylling Nielsen (f. 1959) er barn af ugift mor og blev i den tidlige barndom flere gange anbragt på Dronning Ingrid's Spædbørnehjem i Gilleleje. Fra 1964-1976 anbragt på Schuberts Minde ved Ringkøbing. Gift. Uddannet journalist og har arbejdet som direktør i organisationer og sociale virksomheder. Michael begyndte at beskæftige sig med sine erindringer, da han blev bedt om at skrive i en jubilæumsbog for Ringkøbing Skole. Har siden 2015 skrevet på sine erindringer.

- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum d. 27. juni 2016
- Interview om erindringsarbejde hos Michael d. 15. november 2016

Mogens Schmidt (f. 1939) blev som tiårig grundet omsorgssvigt i hjemmet anbragt på Ærø optagelseshjem i Ærøskøbing, siden Skolehjemmet Håbet i Fredsborg og Bøgildgård Statsungdomshjem i Kjellerup, hvorfra han blev udskrevet i 1957. Er gift og har to børn. Har arbejdet som chauffør og kørselschef til han blev pensioneret. Henvendte sig til Danmarks Forsorgsmuseum med donation af fotografier omkring 2011.

- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum d. 20. juni 2016

Ole (anonymiseret) (f. 1961) blev som helt lille anbragt på forskellige børnehjem grundet morens sygdom og farens fængslinger. Blev i midten af 1960'erne anbragt på et mindre børnehjem på landet, og senere i begyndelsen af 1970'erne på et børnehjem i en større provinsby. Gennem de følgende år anbragt på en lang række børnehjem og ungdomshjem for vanskelige unge.

- Livshistorieinterview hos Ole d. 8. juni 2016

Ole Hansen (f. 1948) blev grundet småtyverier anbragt på Dreng- og Skolehjemmet Godhavn i Tisvildeleje fra 1962-1964 og kom senere til Ungdomshjemmet Kjettrupgaard i Ingstrup, hvor han var anbragt 1965-1966. Er fraskilt og har to børn. Ole er uddannet og har arbejdet som filmoperatør. Han har beskæftiget sig aktivt med sin egen historie siden 2005, hvor han engagerede sig i Godhavnsdrengegens kamp for en officiel undskyldning og begyndte at skrive sine erindringer. Har løbende indleveret skriftlige beretninger til Danmarks Forsorgsmuseum.

- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum for Godhavnsdrene d. 5. december 2016

Ole Hingebjerg (f. 1949) blev ifm. sin mors sygdom anbragt på Børnehjemmet C. Knaps Minde i Silkeborg i 1956, hvor han efter morens død blev boende frem til 1963. Er uddannet mekaniker og maskintekniker og har været selvstændig erhvervsdrivende. Ole begyndte at beskæftige sig med sin egen historie, da han gik på efterløn i 2009 og ønskede at få klarhed over, hvem han var. Indsendte sine erindringer til Danmarks Forsorgsmuseum 2014. I 2016 besluttede han at lægge erindringsarbejdet på hylden, da han oplevede, at det gjorde ham bitter. Oles erindringer indgår i bøgerne *På Kanten af Velfærdsstaten* (2016) og *Mens verden venter. Om børnehjemmet C. Knaps Minde i Silkeborg* (2017).

- Mailkorrespondance og telefonsamtaler maj 2016

Peer Elin Houmark Balken (f. 1955) røg gennem den tidlige barndom ud og ind af spædbørnshjem, børnehjem og sanatorier grundet morens psykiske sygdom og sit

eget dårlige helbred. Bl.a. var han anbragt på Gentofte spædbørnshjem, Børnehjemmet Kokkedal, Kysthospitalet Refsnæs. Peer kom senere på en række drengehjem og ungdomshjem for særligt vanskelige unge, bl.a. Dreng- og Skolehjemmet Godhavn i Tisvildeleje og Flakkebjerg Ungdomshjem ved Slagelse. Den sidste anbringelse under børneforsorgen var på Bråskovgård Statsungdomshjem nær Hedensted, hvorfra han blev udskrevet i 1972. Levede herefter et omtumlet liv på landevejen, til han fik sin førtidspension i 2007. Peer begyndte at beskæftige sig med sine egne erindringer i 2005, da han involverede sig i Godhavsdrengenes kamp for en officiel undskyldning.

- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum for Godhavsdrengene d. 5. december 2016
- Genbesøg på Flakkebjerg og Bakkehuset ved Slagelse d. 4. juli 2017
- Uformelle samtaler ved forskellige sociale arrangementet knyttet til Godhavsdrengenes kamp

Peter Bjørn Hviid (f. 1954) blev grundet pjækkeri fra skolen som niårig anbragt på et børnehjem i Skælskør, hvor han var i et år. Har som voksen haft et ustabilt arbejdsliv og fik tilkendt førtidspension i 2000. Peter begyndte at beskæftige sig med sine egne erindringer fra børneforsorgen, da han i 2005 involverede sig i Godhavsdrengenes kamp for en officiel undskyldning.

- Foredrag og filmforevisning på Danmarks Forsorgsmuseum 28. august 2016
- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum d. 11. september 2017
- Uformelle samtaler ved forskellige sociale arrangementet knyttet til Godhavsdrengenes kamp

Poul Erik Rasmussen (f. 1949) blev anbragt i 1961 på Roskilde Hviles Iagttagelseshjem pga. farens død, morens sygdom og pjækkeri fra skolen. Efter et år blev han overført til Dreng- og Skolehjemmet Godhavn i Tisvildeleje, hvor han var frem til 1965. Er far til tre børn og fraskilt. Har arbejdet som kok, campingpladsejer, elefantpasser i cirkus og meget andet. Poul Erik begyndte at beskæftige sig med sine egne erindringer i 2005, hvor han tog initiativ til oprettelsen af Foreningen Godhavsdrengene og har siden sammen med Arne Roel været foreningens talsmand og frontkæmper.

- Foredrag og filmforevisning på Danmarks Forsorgsmuseum d. 28. august 2016
- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum for Godhavsdrengene d. 5. december 2016
- Uformelle samtaler ved forskellige sociale arrangementet knyttet til Godhavsdrengenes kamp for en officiel undskyldning

Poul Hansen (f. 1945) er søn af en dansk mor og en tysk soldat, men morens danske ægtemand påtog sig faderskabet. Efter morens død i 1946 blev Poul anbragt

på Spædbørnshjemmet Korsløkke i Odense og herefter på Bolbro Børnehjem også i Odense. Som otteårig blev han anbragt på Ærø Iagttagelseshjem og herfra overført til Holsteinsminde nær Næstved, hvorfra han blev udskrevet ca. 1961. Far til to børn og fraskilt. Er uddannet og har arbejdet som navigatør og pædagog. Poul begyndte at beskæftige sig med sin historie i 1975, da han fik aktindsigt i sin journal fra Holsteinsminde. Han indleverede sin livshistorie til Danmarks Forsorgsmuseum i efteråret 2016.

- Interview om erindringsarbejde på Danmarks Forsorgsmuseum d. 19. oktober 2016
- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum d. 11. september 2017

Preben (anonymiseret) (f. 1950) blev født udenfor ægteskabet og anbragt 1951 på Mødre- og Spædbørnshjemmet Bethesda i Århus, til han som halvandenårig blev adopteret. Gift og far til to børn. Er uddannet og har arbejdet som lærer. Preben begyndte at beskæftige sig med sin egen historie omkring 2000. I første omgang med et ønske om at kende sin biologiske familie.

- Mindemandag om spædbørnshjem på Danmarks Forsorgsmuseum d. 7. november 2016

Rebekka Wiah (f. 1961) blev født i USA, men kom efter forældrenes skilsmisse til Danmark. Blev første gang anbragt på børnepsykiatrisk afdeling i Glostrup (Nordvang) i 1969 og kom herefter til Behandlingshjemmet Nebs Møllegård nær Ringsted. I 1972 kom hun videre til Barnets Hus i Munkeup ved Gilleleje, hvor hun var anbragt, til hun fyldte 18 år. Har arbejdet med rengøring, men de senere år været på kontanthjælp. Rebekka kontakter løbende Danmarks Forsorgsmuseum for at gøre opmærksom på, at tidligere børnehjemsbørn er ladt i stikken.

- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum d. 27. juni 2016
- Interview om erindringsarbejde hos Rebekka d. 10. maj 2017

Steff Ejlerlsen (f. 1944) er barn af ugift mor og tysk soldat. Blev efter morens død anbragt med sin bror på Børnehjemmet Kildebjerget nær Vejle, hvor han boede 1951-1961. Steff har tre børn fra to ægteskaber, er uddannet lærer og har arbejdet som efterskoleforstander. Han har altid fortalt historier fra sin opvækst på børnehjem, men har siden 2010 også skrevet bøger og holdt foredrag om sin opvækst. Er bl.a. forfatter til *Børnehjemsdreng 1951- 1961* (2010) og *Herman - en børnehjemsdreng* (2011)

- Interview om erindringsarbejde hos Steff d. 20. april 2016
- Foredrag i Roskilde d. 28. september 2017

Susanne Hoki (f. 1949) blev som halvandenårig anbragt på Det Kampmann Boysenske Kystsankatorium "Kysten" frem til 1953. Er gift og har en datter. Har i mange år arbejdet som omsorgsmedhjælper og med formidling af kunst. Susanne

begyndte at beskæftige sig med sin egen historie i 1994 efter nogle pludselige flashbacks. Hun sendte sine erindringer til Danmarks Forsorgsmuseum i januar 2016.

- Løbende mailkorrespondance, som har haft karakter af interviews 2016-2018.

Tonnie Linhart (f. 1966) var i den tidlige barndom anbragt på spædbørnshjem, man kan ikke få oplysninger om, hvor og hvor længe nogen steder. Hun kom senere i familiepleje. Tonnie fik tilkendt førtidspension bl.a. pga. diagnosen PTSD. Aktiv i Baglandet i Århus, et mødested for tidligere anbragte.

- Mindemandag på Danmarks Forsorgsmuseum d. 4. april 2016
- Fokusgruppeinterview om *Der kommer en dag* d. 28. april 2016
- Telefoninterview d. 22. juni 2016

Torben Jensen (f. 1960) var grundet morens psykiske sygdom anbragt på Børnehjemmet Solgården i Tarm fra 1968 og cirka et år frem. Har i sit voksne liv bl.a. arbejdet som vicevært. Blev optaget af egne børnehjemserindringer, da han læste Grethe Sørensens *Barndommens dal* (2006), som omhandler samme børnehjem.

- Genbesøg af børnehjem og livshistorieinterview hos Torben d. 8. marts 2016

Vibeke Lauersen (f. 1959) blev født af ugift mor og anbragt på Spædbørnshjemmet Norges Minde i København, hvorfra hun efter ca. 16 måneder gammel blev adopteret. Har en kontoruddannelse og en pædagogisk uddannelse og har arbejdet hos politiet og i daginstitutioner. Er gift og har en datter. Vibeke begyndte at beskæftige sig aktivt med sin egen historie, da hun fandt ud af at hun var adopteret i 2011.

- Mindemandag om spædbørnshjem på Danmarks Forsorgsmuseum d. 7. november 2016
- Interview om erindringsarbejde hos Vibeke d. 7. juni 2017

Vipse / Vibeke Nielsen (f. 1952) blev anbragt på spædbørnshjemmet Brinken ved Vejle i 1953, og herefter på Børnehjemmet Erritsøhus ved Fredericia, hvor hun boede 1955-1964. Hun overføres herefter til Børnehjemmet Brejdablik i Vejen og er 1967-1969 anbragt på Asserballeskov Skolehjem. Er uddannet og har arbejdet som pædagog. Begyndte at beskæftige sig aktivt med børnehjemshistorien i 2005, da hun begyndte at samle fotografier og tog initiativ til at samle de tidligere børnehjemsbørn fra Erritsøhus.

- Interview om erindringsarbejde på Danmarks Forsorgsmuseum d. 17. oktober 16
- Uformelle samtaler på Danmarks Forsorgsmuseum d. 18. maj 2017
- Uformelle samtaler ved havefest hos Erna d. 10. juni 2017

- Uformelle samtaler ved filmforevisning og foredrag på Danmarks Forsorgsmuseum d. 28. august 2017
- Uformelle samtaler foran Østre Landsret ifm. retssag d. 17. oktober 2017

Bilag 2: Fotografier

Feltarbejde på Danmarks Forsorgsmuseum

Den gamle fattiggård i Svendborg (Danmarks Forsorgsmuseum)

Opsynsmandens lejlighed – hvor vi afholder Mindemandage (Danmarks Forsorgsmuseum)

Fortællinger om en opvækst på børnehjem (Danmarks Forsorgsmuseum)

Medbragte fotografier og genstande (Danmarks Forsorgsmuseum)

Fortællinger ud fra museets samling af fotografier (Danmarks Forsorgsmuseum)

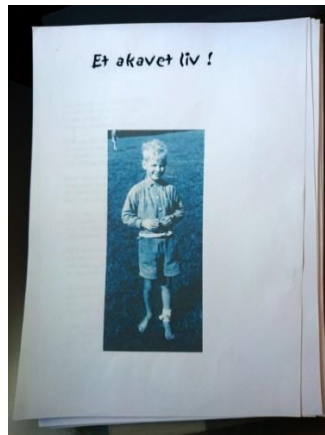

Fortællinger i museets interiørudstillinger (Danmarks Forsorgsmuseum)

Fortællinger i museets børnehjemsudstilling (Danmarks Forsorgsmuseum)

Manglende og uønskede erindringer

Poul – Et akavet liv! (Danmarks Forsorgsmuseum)

Poul: "Det fysiske ved de mange tæsk kommer man sig hurtigt over. Men når truslen om tæsk hænger ind over hovedet på én hele tiden og i mange år efter hinanden, så bliver angsten faktisk prikket ind i huden på dig." (Danmarks Forsorgsmuseum)

Et helt menneske, bli'r man nok ej
hva'fan', - man er på vej.
med familie, der støtter op
skal man vel bare følge trop!

Hvis man vil leve det liv, man nu har
glem alt, om den tid der var.
du ska' ta' livet, dag for dag
pas på ,du ik' falder af.

Poet jeg nok aldrig bli'r
men, der er noget i mig der si'r
skriv ned, hvad du har på hjerte'
derved ~~undgår~~ ^{undgår} megen smerte.
Dødens sin.

Slut.

Poul – et digt (Danmarks Forsorgsmuseum)

Gode erindringer

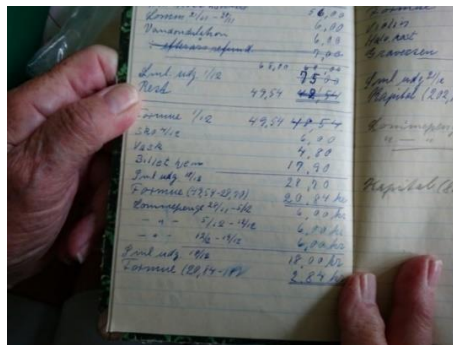
Lilian – konfirmationsbillede (privateje)

Lilian: "Man skal ikke glemme, at vi som børn gav hinanden omsorg; en arm om livet, en arm om skulderen" (Danmarks Forsorgsmuseum)

Tommy og Else – og deres ældre søstre (Danmarks Forsorgsmuseum)

Lilians regnskabsbog:

"Billet hjem 17 kroner og 50 øre - hjem det var børnehjemmet" (Danmarks Forsorgsmuseum)

Nære relationer

Erna og Vipse (Danmarks Forsorgsmuseum)

Erna og Asta (Danmarks Forsorgsmuseum)

Anna og Hans (Danmarks Forsorgsmuseum)

Asta, Erna og Vipse på Danmarks Forsorgsmuseum (Danmarks Forsorgsmuseum)

Anna på Danmarks Forsorgsmuseum (Danmarks Forsorgsmuseum)

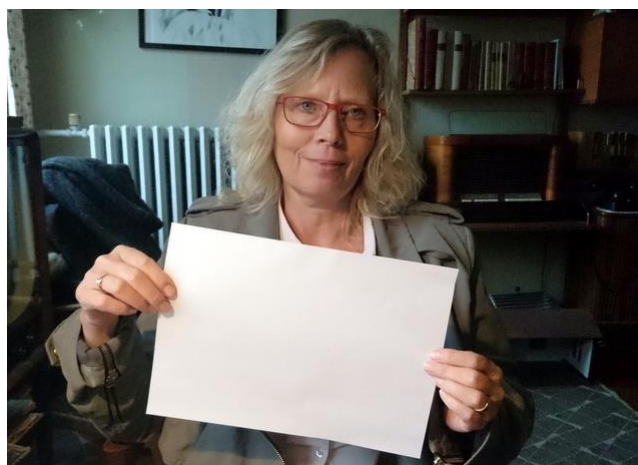
Biografiske ting

Per – LP-pladen (Danmarks Forsorgsmuseum)

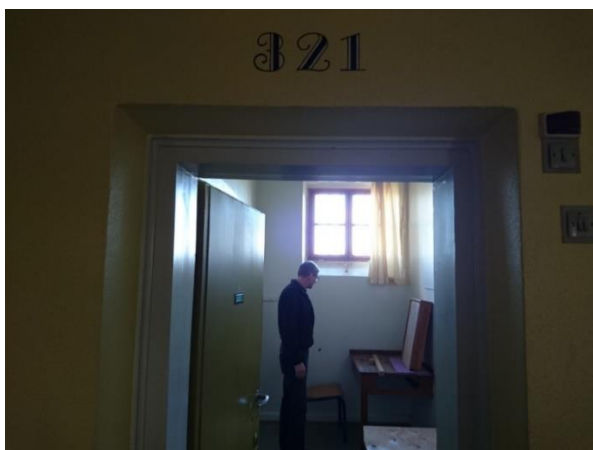

Inge – Træningstrøjen (Danmarks Forsorgsmuseum)

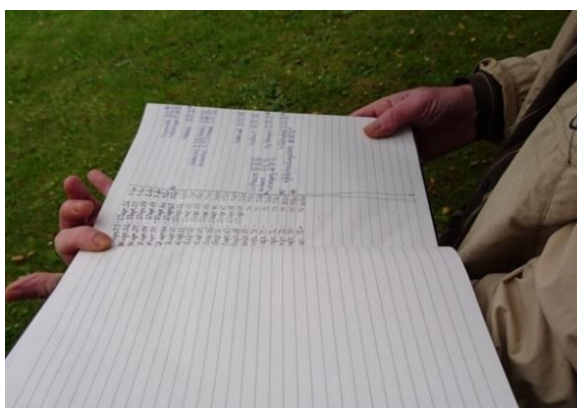

Vibeke – Det blanke papir (Danmarks Forsorgsmuseum)

Fortidens steder

Jan – Horsens Statsfængsel (Danmarks Forsorgsmuseum)

Peer – en liste over børnehjem (Danmarks Forsorgsmuseum)

Esther – badekaret (Danmarks Forsorgsmuseum)

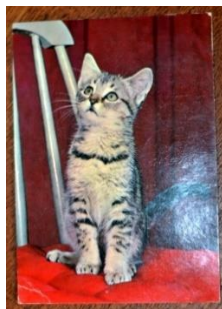
Fortolkningsarbejde

Hjalmar – før og efter (privateje)

Hjalmar - klædt ud som dronker til fastelavn (privateje)

Hjalmar - postkort fra mor (privateje)

Hjalmar - montre med stiklagner på Danmarks Forsorgsmuseum
(Danmarks Forsorgsmuseum)

Forankringsarbejde

Birgitte – Unser Vater (privateje)

Grethe – længsel efter sin mor (privateje)

Rebekka – et væsen uden skelet (privateje)

Kamp for oprejsning

Tidligere børnehjemsbørn samlet foran Østre Landsret (Danmarks Forsorgsmuseum)

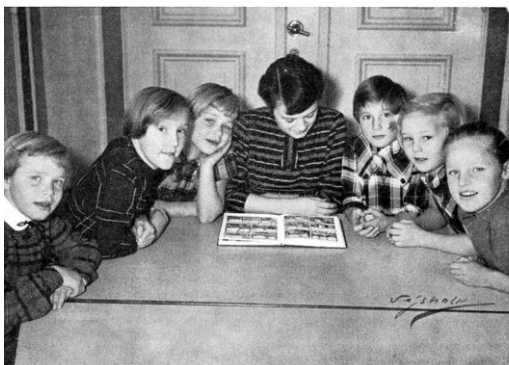

Bikerklub støtter op om Godhavnsdrengenes sag (Loud' N'proud)

Forstanderen på Godhavn som darts-kive (privateje)

Et fotoalbum

Vipse:— "Det skulle se ud som om, at sådan var det. Men det skete jo aldrig, at de sad og læste for os." (Danmarks Forsorgsmuseum)

Vipse: "Vi lignede noget der var løgn" (Danmarks Forsorgsmuseum)

Vipse: "Vi skulle spise op. Om vi så var ved at kaste op" (Danmarks Forsorgsmuseum)

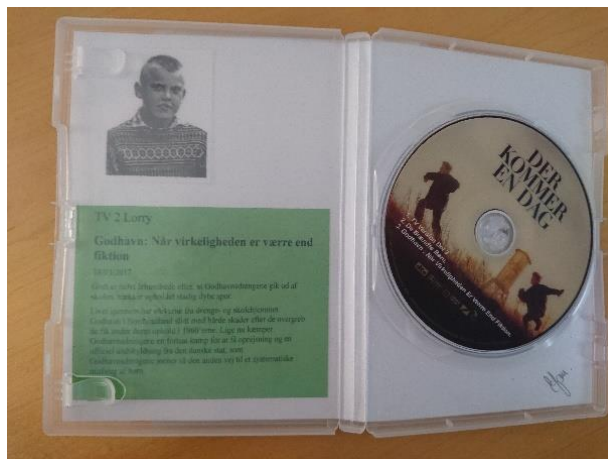

Under overfladen (Danmarks Forsorgsmuseum)

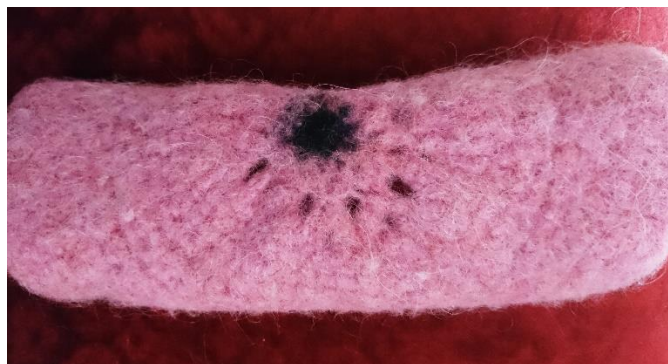
Materiel formgivning

Rebekka – en mappe (Danmarks Forsorgsmuseum)

Jan – en dvd (Danmarks Forsorgsmuseum)

Esther – klumpen (Danmarks Forsorgsmuseum)

Et voldtægtsdigt

slips af slips på slips af slips på
skjorte af skjorte på skjorte af skjorte på
bukser bukser bukser
buk så buk så buk så

ø j n e

ø j n e

ø j n e

ø j n e

ø j n e

ø j n e

hænderhænderhænder hænderhænderhænder

skrigskrigskrig skrigskrigskrig

PikPikPik PikPikPik

skrigskrigskrig skrigskrigskrig

han rullede over på siden

snorkede

hun rullede over på siden

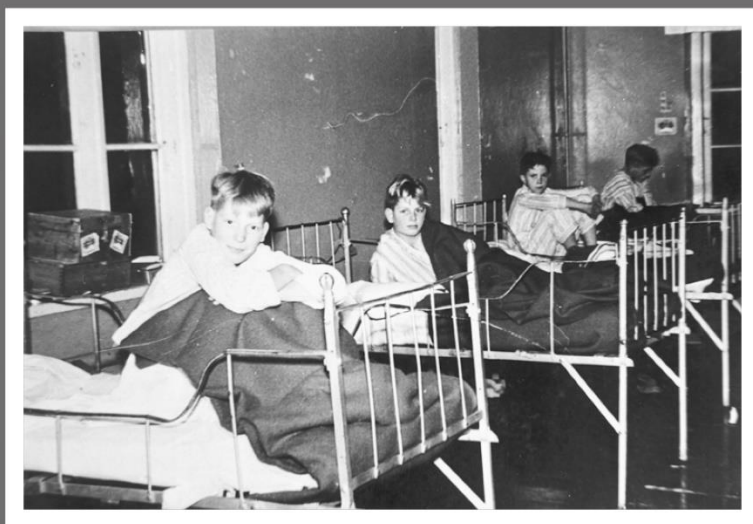
slap væk

til Hjulmagerstien

Bilag 3: Informationsmateriale til informanter

VELFÆRDSHISTORIER FRA KANTEN

- et forsknings- og formidlingsamarbejde mellem
Danmarks Forsorgsmuseum, Fængselsmuseet i Horsens og
Center for Velfærdsstatsforskning på Syddansk Universitet

OM UNDERSØGELSEN

Vi har i dag en begrænset viden om, hvordan det har været at være anbragt på børnehjem. I historiebøgerne om den sociale for-
sorg i Danmark har det overvejende været administrative beslut-
ningstagere og professionelle, som er kommet til orde, mens stem-
merne fra tidligere børnehjemsbørn ofte har været fraværende.

”Velfærdshistorier fra kanten”, er et forsknings- og formidlingssam-
arbejde mellem Danmarks Forsorgsmuseum, Fængselsmuseet i
Horsens og Center for Velfærdsstatsforskning på Syddansk Univer-
sitet. Sammen har vi en ambition om at skabe en mere balanceret
og inkluderende historieskrivning og historieformidling, hvor erfa-
ringer fra tidligere børnehjemsbørn står i centrum.

Vi vil f.eks. gerne vide noget mere om, hvordan tidligere anbragte
erindrer deres fortid, hvordan de lever med erindringerne og om
deres muligheder for at blive hørt. Vi vil også gerne vide mere om
kampen for at finde svar på de spørgsmål til fortiden, der måske er
dukket op i kølvandet og om mødet med sin egen journalsag.

Som en del af undersøgelsen vil vi gerne lave et interview med dig.

Resultaterne fra undersøgelsen vil blive formidlet undervejs i en
museumsudstilling og i forskellige publikationer.

FØR INTERVIEWET

Alle interview er frivillige og vil foregå i dit eget hjem, med mindre andet aftales.

Det er dig der bestemmer, hvad der skal fortælles, og det er op til dig om du vil svare på de enkelte spørgsmål, og hvor uddybende du vil gøre det.

Der er ikke rigtige og forkerte svar.

Du er velkommen til at have en anden person med under interviewet.

Interviewet varer typisk 2-4 timer, men vi tager os den tid, der er nødvendig for dig.

Hvis du har nogle relevante minder i form af fotografier, journaler, artikler mv., må du gerne finde disse frem til interviewet. De er gode når erindringen skal aktiveres.

EFTER INTERVIEWET

Du vil blive bedt om at underskrive en samtykkeerklæring, hvor du bl.a. skal tage stilling til om brugen af interviewet skal være i anonymiseret form eller med navns nævnelse.

Alle interviewene optages på diktafon og gemmes efterfølgende som lydfil på Danmarks Forsorgsmuseum. Interviewet vil være tilgængelig for senere forskning, med mindre du stiller særlige betingelser for anvendelsen i samtykkeerklæringen. Du har mulighed for selv at få tilsendt interviewet som lydfil efterfølgende

Vi vil efter interviewet foretage et opfølgende telefonopkald, hvor du har mulighed for at uddybe interviewet.

Vi er opmærksomme på, at interviewet kan aktivere ubehagelige minder. Skulle du efter interviewet ønske en psykologsamtale formidler vi en kontakt.

KONTAKTOPLYSNINGER

Stine Grønbæk Jensen
Antropolog og ph.d. studerende
Tlf.: 30 46 14 57
sgj@svendborgmuseum.dk

Jacob Knage Rasmussen
Historiker og ph.d. studerende
Tlf.: 62 17 68 24
jacob@svendborgmuseum.dk

Danmarks Forsorgsmuseum har 19 års erfaring i at arbejde med tidligere anbragtes historie og i at lave museum ikke bare om nogen, men for nogen.

- en del af Svendborg Museum

Grubbemøllevej 13
5700 Svendborg
Tlf.: 62 21 02 61

Bilag 4: Informationsmateriale om mindemandage

MINDEMANDAGE PÅ DANMARKS FORSORGSMUSEUM

Danmarks Forsorgsmuseum i Svendborg inviterer kvinder og mænd, som har været anbragt på børnehjem, til at mødes og dele erfaringer med andre tidligere børnehjemsbørn. Møderne kaldes Mindemandage og er et nyere tiltag på museet. Denne betegnelse, fordi de afholdes om mandagen, hvor museet holder lukket for besøgende. Det giver ro og rum til at standse op og mindes fortiden og blive klogere på vores egen historie, og hvem vi er.

Museet har et ønske om via arrangementerne at blive klogere på livet på børnehjem førhen og på den måde styrke museets arbejde om og for børnehjemsbørn. Samtidig vil vi også gerne høre hvilke følelser og minder, som børnehjemsudstillingen på museet vækker hos jer - f.eks. hvilke tanker de forskellige billeder og genstande i udstillingen sætter i gang hos jer.

Praktisk:

- Mindemandage har 4-5 deltagere pr. gang.
- Museet bidrager med kr. 100 pr. deltager til transportudgifter.
- Der serveres frokost samt kaffe og kage i forbindelse med arrangementet.

Hvis man gerne vil deltage eller har spørgsmål, kan man henvende sig til:
Stine Grønbæk Jensen på e-mail: sgj@svendborgmuseum.dk

Datoen for arrangementet finder vi i fælleskab, og derefter vil invitation og program blive sendt til deltagerne. Mindemandage indgår som del af forskningsprojektet *"Velfærdshistorier fra kanten"* på Danmarks Forsorgsmuseum. Mindemandagene kvalificerer desuden både Stine Grønbæk Jensens Ph.d.projekt *"Ubekvemme minder"*, som handler om at leve med erindringer fra en opvækst som anbragt, og formidlingschef på museet Sarah Smeds projekt *Formidling af velfærdshistorier på kanten*.

"Eftertænksomhed, det er hvad jeg tager jeg med mig hjem i dag."

- sagt af en deltager efter en Mindemandag.

Danmarks Forsorgsmuseum
Grubbemølle 13
5700 Svendborg
Tlf. 6221 0261
info@svendborgmuseum.dk
www.forsorgsmuseet.dk

Bilag 5: Interviewguide til livshistorieinterview

Interviewguide til livshistorieinterview

Interviewguiden giver dig et overblik over de emner, vi gerne vil tale om, og de spørgsmål vi gerne vil stille, når vi kommer på besøg. Det er vigtigt at understrege, at emner og spørgsmål er vejledende. Der er mulighed for at fortælle om andre emner og for at undlade at svare på bestemte spørgsmål – det er dig, der bestemmer, hvad der fortælles. Det er også vigtigt for os at pointere, at der ikke er rigtige eller forkerte svar på vores spørgsmål.

Interviewet tager typisk imellem 2-3 timer, og vi holder naturligvis de pauser undervejs der er nødvendige. Vi optager interviewet på diktafon, og du vil efterfølgende have mulighed for at få en kopi af interviewet tilsendt.

Har du fotos, genstande eller dokumenter fra din anbringelse må du gerne finde dem frem før interviewet. Du er desuden velkommen til at have en ven eller et familiemedlem med under selve interviewet.

Indledning

- Præsentation af projektet og interviewets form.

Din livshistorie

- Vil du fortælle om dit liv, fra du blev født og frem til nu?

Supplerende spørgsmål

- Kan du huske din ankomst til børnehjemmet, og hvad der gik forud?
- Kan du prøve at beskrive en ganske almindelig dag, fra du vågnede til du gik i seng?

- Kan du fortælle om nogle episoder eller begivenheder, som har gjort et særligt indtryk på dig?
- Prøv at fortælle om et godt minde.
- Prøv at fortælle om et dårligt minde
- Var der nogle personer, som havde en særlig betydning for dig – på godt eller ondt?
- Hvad gjorde du for at passe på dig selv?
- Hvordan vil du beskrive den person der blev anbragt?
- Hvordan vil du beskrive den person der blev udskrevet?

Opfølgende spørgsmål under interviewet

For at få så mange nuancer med i din fortælling som muligt vil vi undervejs spørge ind til de ting, du fortæller. Vi spørger f.eks.:

- Kan du huske hvornår det skete?
- Kan du huske hvem, der var til stede?
- Prøv at beskriv stedet, hvor det foregik?
- Hvordan var stemningen, lugtene, lydende?
- Hvordan havde du det? Hvad følte du?
- Hvad tænkte du?
- Hvad gjorde du?
- Hvad tænker du om situationen i dag?

Afsluttende spørgsmål

- Hvilken betydning vil du sige, at din anbringelse har haft for dit senere liv?
- Hvilket budskab vil du gerne give videre til den del af den danske befolkning, der ikke selv har prøvet at være anbragt?
- Hvordan har det været at fortælle din historie?
- Er der noget du vil tilføje?